

Hibridno ratovanje i suvremeni sukobi

Brzica, Nikola

Doctoral thesis / Disertacija

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:170262>

Rights / Prava: [Attribution-ShareAlike 4.0 International](#) / [Imenovanje-Dijeli pod istim uvjetima 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Nikola Brzica

HIBRIDNO RATOVANJE I SUVREMENI SUKOBI

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti

Nikola Brzica

HIBRIDNO RATOVANJE I SUVREMENI SUKOBI

DOKTORSKI RAD

Mentor:

prof. dr. Vlatko Cvrtila

Zagreb, 2018.

University of Zagreb

Faculty of Political Science

Nikola Brzica

HYBRID WARFARE AND CONTEMPORARY CONFLICTS

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

prof. dr. Vlatko Cvrtila

Zagreb, 2018.

SAŽETAK

Hibridno ratovanje ne predstavlja nov i revolucionaran pristup u ostvarivanju političkih ciljeva. Navedeno je temeljna pretpostavka ove doktorske disertacije koja je potvrđena kroz znanstveno istraživanje i komparativnu analizu tri studije slučaja. Pokušaj stvaranja Velike Srbije, zbog činjenice da se relativno nedavno odvijao na teritoriju Republike Hrvatske, najrelevantniji je slučaj kada govorimo o aktualnim vanjskopolitičkim i obrambenim izazovima Republike Hrvatske. Izraelsko-libanonski rat iz 2006. godine smatra se oglednim primjerkom hibridnog rata između državnog i nedržavnog aktera. Rat Rusije i Ukrajine i aneksija Krima najrecentniji je primjer hibridnog rata između dva državna aktera, i katalizator koji je aktualizirao pojam hibridnog rata, pokrenuo međunarodnu zajednicu i NATO savez da preispitaju svoj pristup suvremenom ratovanju. Ova disertacija temelji na se razmatranju ratova s vojnopolitičkog stajališta, a kombiniranjem tri teorijska okvira odabrano je 16 čimbenika koji karakteriziraju hibridnog aktera. Teorijskom analizom sve tri studije slučaja potvrđeno je da hibridnom ratu prethodi period političkih, ideoloških ili sličnih neslaganja između suprotstavljenih strana, tijekom kojeg hibridni akter nastoji širiti vlastiti narativ i otvoreno ili prikriveno provodi aktivnosti koje će mu dati prednost u ratu. Provedbom istraživanja u tri rata testirana je prisutnost svakog pojedinog čimbenika hibridnog modela, a komparacijom rezultata utvrđeno je da su određeni čimbenici bili, u većoj ili manjoj mjeri, prisutni u sva tri rata. Unatoč činjenici da slučajevi pripadaju različitom geopolitičkom kontekstu, da su se odvijali u različitom vremenskom razdoblju i na različitoj zemljopisnoj lokaciji, prisutnost čimbenika u sva tri rata potvrđuju pretpostavku da hibridni rat nije ništa novo.

KLJUČNE RIJEČI: hibridno ratovanje, hibridi sukobi, rat u Ukrajini, Hezbollah, Velika Srbija

SUMMARY

Hybrid warfare does not represent a new and revolutionary approach to the realization of political goals. This is the central hypothesis of this doctoral dissertation which has been tested by scientific research and comparative analysis of three post Cold War, geographically and chronically dispersed case studies. The first case study encompasses the initial attempt to create a Greater Serbia at the territorial expense of the Republic of Croatia which occurred in the early 1990's within the context of Yugoslavia's dissolution. The second case study details the Israeli - Hezbollah war of 2006 which is considered by many to be a textbook example of a state versus non-state actor conflict. Finally, the third case study analyzes the ongoing war between Russia and Ukraine (including the Russian annexation of Crimea) which has popularized the term "hybrid warfare" and acted as a catalyst in initiating NATO re-examination of its approach to contemporary security threats. This dissertation analyzes the manifestation of hybrid war from a military and political perspective, and to characterize hybrid actors, it makes use of sixteen individual factors derived from three established theoretical frameworks. Theoretical analysis of the three case studies suggests that in all three cases open warfare was preceded by a period of political, ideological or other conflict between the opposing parties. In all instances, the hybrid actor made use of this period to promulgate its narrative, while at the same time covertly or overtly undertaking activities designed to ensure an advantage upon the onset of violence. The presence of each individual factor of the combined theoretical framework was determined through research, and a comparison of the results proves that certain characteristics are present, in varying degree, in all three conflicts. Despite occurring in different geopolitical circumstances, in different chronological periods, and in different geographical locations, the presence of hybrid factors in all three conflicts confirms the initial hypothesis that hybrid warfare is not a new phenomenon.

KEYWORD: hybrid warfare, hybrid conflicts, Russia, Ukraine, Hezbollah, Greater Serbia

SADRŽAJ

1. UVOD.....	15
1.1. Predmet rada.....	15
1.2. Cilj rada i polazna pretpostavka.....	20
1.3. Metodologija.....	20
1.4. Znanstveni doprinos rada.....	29
1.5. Ograničenja rada i smjernice za buduća istraživanja	30
2. HIBRIDNO RATOVANJE	33
2.1. Teorijski okvir ratovanja – pojmovno određenje.....	33
2.2. Šest generacija ratovanja.....	37
2.3. Hibridna politika i hibridno ratovanje.....	42
2.3.1. McCullohov teorijski pristup hibridnom ratovanju	52
2.3.2. Hoffmanove pretpostavke hibridnog rata	54
2.3.3. Karberov teorijski okvir hibridnog rata	56
2.4. Pojašnjenje čimbenika hibridnog modela	58
2.4.1. Jedinostveni politički cilj	58
2.4.2. Postojanje specifične ideologije	59
2.4.3. Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji	60
2.4.4. Organizacijska struktura i sastav snaga	60
2.4.5. Asimetrija	60
2.4.6. Taktika iznurivanja.....	61
2.4.7. Eksploatacija lokalnog stanovništva	61
2.4.8. Primjena novih tehnologija	63
2.4.9. Informacijske operacije	63
2.4.10. Politička subverzija	65
2.4.11. Stvaranje utočišta i potpora proxy snagama.....	65
2.4.12. Konvencionalna intervencija.....	66
2.4.13. Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera	66
2.4.14. Sinergijska primjena konvencionalnog i nekonvencionalnog.....	67
2.4.15. Klasifikacija ključnih aktera u ratu	67
3. STUDIJA SLUČAJA 1: Pokušaj stvaranja «Velike Srbije» na teritoriju Republike Hrvatske od 1990. do 1992. godine.....	69
3.1. Kratki pregled raspada Jugoslavije i okolnosti uoči rata u Hrvatskoj	70
3.1.1. Jugoslavija – zemlja zajamčene ravnopravnosti naroda, narodnosti i njihovih pripadnika?.....	70
3.2. Uzroci raspada Jugoslavije	71
3.2.1. Jugoslavija nakon smrti Josipa Broza Tita	71
3.2.2. Memorandum SANU i ideja o Velikoj Srbiji.....	74

3.2.3.	Uspon Miloševića.....	75
3.2.4.	Jugoslavenska narodna armija kao instrument agresivne politike.....	77
3.3.	Rat u Hrvatskoj – kratki pregled zbivanja od 1990. do 1992. godine	84
3.3.1.	Demokratski izbori u Hrvatskoj 1990. godine	84
3.3.2.	Razoružavanje Teritorijalne obrane i naoružavanje srpske etničke manjine u Hrvatskoj ⁸⁶	
3.3.3.	Pojava barikada na strateškim prometnicama	88
3.3.4.	Eskalacija sukoba	90
3.4.	Raščlamba čimbenika hibridnog modela	93
3.4.1.	Politički cilj	93
3.4.2.	Ideologija kao kohezivna sila i katalizator rata	95
3.4.3.	Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji	97
3.4.4.	Organizacijska struktura i sastav srpskih snaga	100
3.4.5.	Asimetrija u veličini, sposobnostima i moralu	104
3.4.6.	Utjecaj na lokalno stanovništvo	106
3.4.7.	Iznurivanje protivničke strane	109
3.4.8.	Nove tehnologije	110
3.4.9.	Informacijske operacije	111
3.4.10.	Politička subverzija	114
3.4.11.	Stvaranje utočišta i potpora pobunjeničkim (proxy) snagama	117
3.4.12.	Vojna intervencija	121
3.4.13.	Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti hibridnog aktera	123
3.4.14.	Nekonvencionalne operacije	125
3.4.15.	Konvencionalne operacije	127
3.4.16.	Vrsta aktera u ratu	129
3.4.17.	Zaključno Srbija i Hrvatska.....	129
4.	STUDIJA SLUČAJA 2: Izraelsko-libanonski rat 2006. godine	133
4.1.	Hezbollah – Božja stranka	134
4.1.1.	Nastanak i ciljevi Hezbollaha.....	134
4.1.2.	Unutarnja struktura Hezbollaha.....	137
4.1.3.	Potpora Hezbollahu izvana.....	140
4.1.4.	Međunarodni status i kategorizacija Hezbollaha.....	142
4.2.	Kronologija izraelsko-libanonskog rata 2006. godine i njegove specifičnosti.....	146
4.3.	Raščlamba čimbenika hibridnog modela	151
4.3.1.	Politički cilj Hezbollaha	151
4.3.2.	Ideologija kao kohezivna sila i katalizator rata	152
4.3.3.	Percepcija ugroženosti i marginalizacije šijitskog stanovništva	153
4.3.4.	Organizacijska struktura i sastav snaga i prilagodljivi Hezbollah.....	154
4.3.5.	Asimetrija u veličini, sposobnostima i taktici	155
4.3.6.	Utjecaj na lokalno stanovništvo Libanona i Izraela	157
4.3.7.	Iznurivanje ili tko će se prije umoriti od rata?.....	158

4.3.8.	Nove tehnologije nisu više samo rezervirane za velike sile	159
4.3.9.	Informacijske operacije i kako stvoriti sliku o pobjedi	160
4.3.10.	Politička subverzija	162
4.3.11.	Stvaranje utočišta	163
4.3.12.	Konvencionalna intervencija	164
4.3.13.	Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti hibridnog aktera	164
4.3.14.	Konvencionalne operacije	165
4.3.15.	Nekonvencionalne operacije	165
4.3.16.	Vrsta aktera u ratu	167
4.3.17.	Zaključno o Izraelsko-libanonskom ratu 2006. godine	167
5.	STUDIJA SLUČAJA 3: Rat Rusije i Ukrajine	171
5.1.	Ukrajina – zemlja na granici	172
5.2.	Korijeni rata između Rusije i Ukrajine.....	173
5.3.	Ruska vanjska politika od završetka Hladnog rata do danas.....	176
5.3.1.	Ruska hibridna politika prema EU	179
5.3.2.	Ruska hibridna politika prema NATO-u	182
5.3.3.	Ruska hibridna politika prema Ukrajini	184
5.4.	Kronologija rata Rusije i Ukrajine i njegove specifičnosti	186
5.4.1.	Aktivnosti Rusije koje su prethodile ratu	186
5.4.2.	Aneksija Krima	188
5.4.3.	Rat na istoku Ukrajine (Donbas)	193
5.5.	Raščlamba čimbenika hibridnog modela	197
5.5.1.	Cilj hibridnog protivnika	197
5.5.2.	Ideologija.....	198
5.5.3.	Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji	200
5.5.4.	Organizacijska struktura i sastav snaga.....	201
5.5.5.	Asimetrija u sposobnostima	202
5.5.6.	Taktika iznurivanja.....	202
5.5.7.	Utjecaj na lokalno stanovništvo	203
5.5.8.	Nove tehnologije	205
5.5.9.	Informacijske operacije	206
5.5.10.	Politička subverzija	210
5.5.11.	Stvaranje utočišta i potpora proxy snagama.....	211
5.5.12.	Vojna intervencija	212
5.5.13.	Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera	213
5.5.14.	Konvencionalne operacije	214
5.5.15.	Nekonvencionalne operacije	215
5.5.16.	Vrsta aktera u ratu	217
5.6.	Zaključno o ratu Rusije i Ukrajine	217
6.	PRIKAZ REZULTATA KOMPARATIVNE ANALIZE TRIJU STUDIJA SLUČAJA	221

6.1.	Zaključci komparativne analize i odgovori na polaznu pretpostavku	221
6.2.	Zaključak	226
7.	ZAVRŠNA RIJEČ.....	231
8.	LITERATURA.....	233
9.	Popis slika	255
10.	Popis tablica.....	255
PRILOG 1: Generički primjer upitnika		257

1. UVOD

1.1. Predmet rada

Period od završetka Hladnog rata okarakteriziran je pojavom različitih nekonvencionalnih oblika ratovanja, uključujući asimetriju, terorizam, kibernetičke napade, i slično. Brzina kojom se razvijaju novi oblici ratovanja nameće potrebu za stalnim praćenjem i kontinuiranom prilagodbom suvremenih sigurnosnih sustava zaduženih za obranu i zaštitu. U skladu s gore navedenim, globalne sigurnosne promjene potaknule su značajne pomake u izučavanju novih sigurnosnih ugroza. U ovakvom stalno mijenjajućem okruženju, države, savezi država i ostali sigurnosni akteri su suočeni sa složenom sigurnosnom situacijom koju karakterizira neizvjesnost, velika brzina promjena i nepredvidljivost ugroza, te se zbog toga pokreću procesi prilagođavanja sigurnosno-obrambene arhitekture na globalnoj i nacionalnim razinama. Prema aktualnim strateškim dokumentima RH, Republika Hrvatska trenutno nije pod rizikom od neposredne konvencionalne vojne prijetnje, no ova činjenica ne oslobađa sigurnosne strukture RH od obveze stalnog praćenja novih oblika ratovanja, jer unatoč trendu stabilizacije još uvijek postoji mogućnost pojave novih nekonvencionalnih sigurnosnih ugroza i širenja nestabilnosti u okružju Republike Hrvatske, i to primarno iz razloga jer je sigurnost RH u osnovi uvjetovana regionalnim i globalnim sigurnosnim okružjem.

Nedavne aktivnosti Rusije vezane uz oružane sukobe na teritoriju Ukrajine izazvale su u međunarodnoj zajednici oštre reakcije, ali ono što je relevantno za potrebe ove doktorske disertacije, nametnule su potrebu za izučavanjem takozvanog hibridnog ratovanja koji se temelji na zavaravanju i istovremenom izbjegavanju klasične objave rata (Charlier, 2015), a obuhvaća istovremenu primjenu širokog spektra konvencionalnih i nekonvencionalnih oblika djelovanja s ciljem dostizanja vlastitog strateškog cilja (Hoffman, 2009: 35). Vojna doktrina zapadnih zemalja, te njihovog najmoćnijeg političkog i vojnog saveza, NATO-a, čija je i RH član, je tradicionalno nastojala definirati samo dvije vrste ratova – konvencionalni i nekonvencionalni (Hoffman, 2014:1). Međutim, stalno evolvirajuće manifestacije suvremenih sukoba predstavljaju intelektualni i sigurnosno analitički izazov koji će zasigurno zaokupljati pažnju sigurnosnih struktura, akademske zajednice i vojnih teoretičara i u budućnosti (Hoffman, 2014:1). Kako bi se ovaj novi oblik ratovanja mogao

bolje razumjeti, a zatim mu se i učinkovito suprotstaviti, potrebno je problematici pristupiti na sustavan, sveobuhvatan i interdisciplinaran način.

U tom nastojanju neizostavno je spomenuti generala Valerija Vasiljević Gerasimov, koji je 2012. godine od strane Vladimira Putina imenovan Načelnikom Glavnog stožera Vojske Rusije. Dana 26. veljače 2013. godine u ruskom vojnom časopisu Gerasimov je objavio članak pod nazivom “Vrijednost znanosti je u predviđanju: Novi izazovi zahtijevaju ponovno promišljanje oblika i metoda provedbe borbenih operacija” (Gerasimov, 2013). U ovom članku on iznosi svoje viđenje nedavne prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u kontekstu ratovanja. Iako je Gerasimovov članak prvenstveno imao za cilj opisati i analizirati postupke aktera koje doživljava kao prijetnje Rusiji, danas se njegov članak koristi kao paradigma kroz koju se promatra hibridna politika i hibridno ratovanje Rusije. Između ostalog, Gerasimov u spomenutom članku navodi sljedeće: “Moramo biti svjesni da iako imamo dobro razumijevanje biti tradicionalnog ratovanja koje provodi konvencionalna vojna sila, još uvijek imamo samo umjetno razumijevanje asimetričnih oblika i metoda. Stoga vojna znanost postaje sve važnija – i ona mora kreirati sveobuhvatnu teoriju suvremenog rata” (Gerasimov, 2013).

Ova disertacija nema za cilj stvaranje nove teorije, već se teži ka nadilaženju kaosa koji je prisutan u pokušajima interpretacije ovog pojma i osvještavanju stručne javnosti da hibridni rat nije ništa novo. Navedeno će se postići kroz raščlambu čimbenika hibridnog ratovanja, te utvrđivanjem njihove prisutnosti u tri studije slučaja.

Za početak, bitno je istaknuti činjenicu da hibridno ratovanje ni u teoriji ne predstavlja novi i nepoznati pojam. Literatura koja se bavi proučavanjem hibridnog ratovanja velikim je dijelom iz perioda prije rata Rusije i Ukrajine. Pojam „Hybrid Warfare“ prvi puta se pojavljuje 2007. godine kao dio američke vojne terminologije Marinskog korpusa (US Department of the Navy, 2007). Koncept hibridnog ratovanja je izveden iz povijesnih analiza i referenci koji se odnose na namjerno miješanje i zamagljivanje ratovanja (Hoffman, 2014). Termin je zatim prihvaćen u vojnoj doktrini Oružanih snaga Sjedinjenih Američkih Država, a danas ga vodeći vojni teoretičari koriste kako bi opisali razvijajući karakter ratova. NATO definira hibridno ratovanje kao neklasični vojni pristup koji uključuje aktivno sudjelovanje specijalnih snaga, korištenje informacijskih tehnologija u

svrhu provedbe psiholoških i informacijskih operacija i zastrašivanja te uporabe nevojnih elemenata s ciljem širenja nesigurnosti i stvaranja unilateralne prednosti okupacijom ili aneksijom određenog područja. Prema Hoffmanu, hibridni akter je svaki protivnik koji u ratu istovremeno i unutar istog bojnog polja koristi konvencionalnu i nekonvencionalnu taktiku, terorizam i kriminalne radnje s ciljem dostizanja vlastitih političkih ciljeva (Hoffman, 2014).

Gledajući tako kroz povijest mnogi ratovi su u većoj ili manjoj mjeri sadržavali neke od čimbenika hibridnog rata – onakvog kako ga definiramo danas. Međutim, rat koji se zbog svoje geografske blizine euroatlantskom prostoru ali i zbog mogućih implikacija za globalnu sigurnosnu arhitekturu nalazi u središtu pažnje Europske Unije i NATO saveza u trenutku pisanja ove doktorske disertacije, a tu se svakako misli na rat Rusije i Ukrajine, zajedno sa činjenicom da se suvremeni svijet temelji na ubrzanom tehnološkom napretku koji je značajno promijenio tradicionalne okvire ratovanja, unio je nove elemente u problematiku ratovanja. Stoga je unatoč činjenici da najnovija literatura hibridni rat poistovjećuje s takozvanom ruskom „novom generacijom ratovanja“ i primjeni hibridnog modela na treću stranu (u ovom slučaju Ukrajinu, nečlanicu Saveza) jasno da su implikacije ovog specifičnog rata puno šire, te da mogu imati značajan utjecaj na stabilnost cjelokupne euroatlantske zone (Adamsky, 2015:13).

U periodu do 2013. godine, hibridno ratovanje izučavano je kroz teorijski okvir na primjerima nekoliko ratova, a iz tog perioda je proizašlo nekoliko polaznih čimbenika koji su izdvojeni kao bitni za razumijevanje hibridnog modela ratovanja. Ti čimbenici su prema McCullohu: specifičnosti u **sastavu snaga hibridnog protivnika** koje odstupaju od konvencionalnog pristupa ratovima, sposobnosti i učinci hibridnog protivnika su definirani kao jedinstveni i u **skladu sa specifičnim kontekstom**, postojanje **specifične ideologije** kod hibridnog protivnika koja služi kao katalizator, ključni pokretač rata jest **percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji**, prisutna je **asimetrija u sposobnostima** između sukobljenih strana, detektirana je primjena **konvencionalnih i nekonvencionalnih elemenata** u ratu, težište je na provedbi **obrambenih operacija** dok se napadajne operacije provode samo s ciljem zaštite vlastite egzistencije, te se može prepoznati i primjena **taktike iznurivanja protivnika**, odnosno njegove volje za nastavak borbe (McCulloh, 2013).

Hoffmanov teorijski okvir nastao je u jeku događaja u Ukrajini a zasniva se na tvrdnji da se kombiniranjem konvencionalnih i nekonvencionalnih metoda kao što su informacijske operacije od strane državnih i nedržavnih aktera postiže **sinergijski učinak**. Karberov teorijski okvir iz 2015. godine najrecentniji je i identificira tri faze hibridnog rata, a to su: **destabilizacija** zemlje kroz poticanje unutarnjeg konflikta, **izazivanje kolapsa države** uništavanjem ekonomije i infrastrukture, te **zamjena lokalnog političkog vodstva** vlastitim operativcima (odnosno pojedincima u potpunosti lojalnima hibridnom akteru).

U svom poznatom radu, ruski vojni teoretičar Gerasimov je napisao “Rat i mir postaje teško razlikovati. Metode ratovanja su se promijenile, i sada uključuju široku upotrebu političkih, ekonomskih, informacijskih, humanitarnih i drugih nevojnih mjera. Sve ovo može se dodatno poduprijeti s izazivanjem i motiviranjem lokalnog stanovništva na rat, a koje postaje bitan element moći, a sve to uz uporabu prikrivenih oružanih snaga” (Gerasimov, 2013:5).

Međutim, kao što je već rečeno, aktivnosti Rusije u Ukrajini koje predstavljaju samo dio cjelokupne ruske vanjskopolitičke strategije inicirale su ponovno preispitivanje sposobnosti zemalja i saveza da se suprotstave novim oblicima ratovanja i drugim ugrozama međunarodnoj sigurnosti. I iako neki teoretičari, kao što je i Phillip Karber, izbjegavaju koristiti pojam «hibridno ratovanje» pri opisivanju ruskih napora u Ukrajini, jer smatraju da se hibridno ratovanje odnosi na samo mali dio cjelokupnih ruskih napora. Međutim, većina recentne literature koja se bavi ovim područjem hibridno ratovanje poistovjećuje s ratom Rusije i Ukrajine.

Imajući na umu da je krajnji cilj Rusije ponovno stjecanje statusa „centra moći“, sposobna za nametanje svoje volje susjednim zemljama za koje smatra da se nalaze u njezinom području utjecaja, te pritom oslabljivanje NATO saveza i Europske unije, jasno je da ruska vanjska politika prema pojedinim NATO članicama, poglavito na Baltiku ali potencijalno u Istočnoj i Jugoistočnoj Europi potencijalno agresivnija i opasnija nego što se dosad smatralo (Bugajski i Asanova, 2016: 14). Iz toga je očito da se NATO odjednom našao u poziciji da intenzivno mora razmatrati političke i sigurnosne implikacije mogućeg ruskog hibridnog djelovanja. U svijetlu tih implikacija, o ovoj tematici razgovaralo se tijekom

summita u Walesu 2014. godine, a Vojno vijeće NATO saveza pokrenulo je tijekom 2014. godine opsežne aktivnosti odbora, pododбора i radnih skupina čija je zadaća bila raščlamba ruskog hibridnog modela. Konačni rezultat ovih napora trebao bi ojačati koncept kolektivne obrane i razvoja NATO sustava za odgovor na krize (NATO Review, 2014). U 2015. godini je razvoj sposobnosti NATO saveza za suprotstavljanje hibridnom modelu postao prvi prioritet NATO Saveza, a aktivnosti su nastavljene i 2016. godine, tijekom koje su predsjednik Europskog Vijeća Donald Tusk, predsjednik Europske Komisije Jean-Claude Juncker i glavni tajnik NATO saveza Jens Stoltenberg potpisali zajedničku deklaraciju koja je, između ostalog, navela potrebu za pojačanom suradnjom u području suprotstavljanja hibridnom ratovanju (Stoltenberg, 2015).

Gledajući na hibridno ratovanje u strateškom okviru, može se tvrditi da ono ne predstavlja novi oblik ratovanja, no ono što se u suvremeno doba značajno promijenilo jesu široke mogućnosti njegove primjene. Globalizacija i kompleksnost geostrateškog okruženja koji su posljedica tehnološkog napretka omogućili su hibridnom protivniku primjenu sofisticiranih oblika asimetrije, a s ciljem usložnjavanja procesa donošenja odluke na drugoj strani (nejasna odgovornost, tko su glavni akteri i otkrivanje njihovih stvarnih ciljeva naspram projiciranima). Ovaj učinak je još u suvremenom svijetu dodatno pojačan pritiscima javnosti i medija.

Imajući na umu da je po ocjeni mnogih analitičara upravo Rusija vodeća u svijetu u primjeni kolektivnih nenasilnih aktivnosti s ciljem dostizanja vlastitih geopolitičkih i strateških ciljeva, a što je vidljivo i u ratu s Ukrajinom ali i u ranijim primjerima primjene ove taktike u svrhu očuvanja ruske energetske dominacije (a samim time i ruskog političkog utjecaja) nad Središnjom Europom, te da ovaj oblik ratovanja dominira nad konvencionalnim ratom, ta činjenica nameće potrebu detaljnijeg izučavanja hibridnog ratovanja - koje je dosada bilo opisivano kao skup svih poznatih oblika ratovanja (Bartkowski, 2015: 7). Ovaj oblik djelovanja rasteže postojeće okvire na već teorijski razrađenu provedbu tradicionalnih diplomatskih, gospodarskih, informacijskih operacija.

1.2. Cilj rada i polazna pretpostavka

Cilj ove disertacije je utvrditi prisutnost ili odsutnost čimbenika hibridnog ratovanja za svaki od tri odabrana slučaja, te na taj način testirati polaznu pretpostavku.

Polazna pretpostavka ove doktorske disertacije jest da hibridno ratovanje nije novi oblik ratovanja.

Metodologija testiranja polazne pretpostavke opisana je u poglavlju koje slijedi.

1.3. Metodologija

Znanstvena istraživačka metoda na kojoj se temelji ova doktorska disertacija je metoda studije slučaja i komparativna analiza.

Studija slučaja je odabrana zato što se ova metoda učestalo koristi za analizu nekog zbivanja ili zemlje “u sklopu komparativne perspektive koja zahtijeva da opis posebnog uključuje široke analitičke konstrukte” (Scarow, 1969:7). Općenito, u studijama slučaja se nastoji dati nove uvide u procese koji su unutar znanstvene discipline prihvaćeni kao važni. U praksi su studije slučaja u pravilu višemetodske i koriste sljedeće metode: iščitavanje stručne literature, pregled sekundarnih dokumenata, traženje primarnih materijala, te nerijetko i intervju sa sudionicima i promatračima, a što je u većem dijelu primjenjeno i u izradi ove doktorske disertacije. Nadalje, u politološkim studijama slučaja autori “promatraju slučajeve kroz višeslojne leće, miješaju povijest i analizu, specifične detalje i šire implikacije” (Hague i sur, 2001: 441). Dok neki smatraju studiju slučaja metodom od upitne znanstvene vrijednosti u komparativnoj politici, John Gerring smatra kako je riječ o svojevrsnom paradoksu: s jedne strane komparatisti uzimaju studiju slučaja vrlo oprezno smatrajući je „samo“ studijom slučaja, a on ju definira kao intenzivnu studiju jedne jedinice čija je svrha razumijevanje više kategorije ili sličnih jedinica (Gerring, 2007). Landman pak smatra kako se studija jedne zemlje može smatrati komparativnom ako se služi pojmovima koji se mogu primijeniti i na druge zemlje, razvija pojmove koji se mogu primijeniti i na

druge zemlje ili teži nekim općenitijim zaključcima, (Landman, 2008:33) što je također obuhvaćeno u metodologiji izrade ove doktorske disertacije.

Metodologija ove doktorske disertacije predviđa da se najprije naprave tri studije odabranih slučaja, a da se zatim provede komparativna fokusirana analiza sukladno odabranom dizajnu istraživanja. Cilj je dakle kroz detaljan opis i studiju svakoga pojedinog slučaja i njihovu komparaciju što vjerodostojnije testirati polaznu pretpostavku.

Pri odabiru slučajeva vodilo se računa da se radi o ratovima s različitim kontekstima nastanka (dok se jedan slučaj događao u kontekstu raspada države, kod drugih to nije bilo tako), s različitim akterima (nedržavnim akterima, državnim akterima i akterima nalik državnim), različitom vremenskom periodu u kojem su se ratovi odvijali (od 1990. do danas) i na različitom zemljopisnom području. Ovakav odabir slučajeva ima za cilj dati što veću objektivnost istraživanju obzirom da testiranje polazne hipoteze da hibridni rat nije ništa novo zahtjeva da se «hibridnost» istraži u «što različitijim» ratovima. Pokušaj stvaranja Velike Srbije, zbog svojih razmjera i zbog činjenice da se relativno nedavno odvijao na teritoriju RH, najrelevantniji je slučaj kada govorimo o aktualnim vanjskopolitičkim i obrambenim izazovima Republike Hrvatske. Izraelsko-libanonski rat iz 2006. godine smatra se oglednim primjerkom hibridnog rata između državnog i nedržavnog aktera, a Hezbollah kao nedržavni akter najnaprednijom islamističkom terorističkom organizacijom u svijetu (Huovinen i Oskari, 2013: 17). Rat Rusije i Ukrajine i aneksija Krima najrecentniji je primjer hibridnog rata između dva državna aktera, i katalizator koji je aktualizirao ovaj pojam, pokrenuo međunarodnu zajednicu i NATO savez da preispitaju svoj pristup suvremenom ratovanju.

Nadalje, nakon teorijske analize, dizajn istraživanja obuhvaća analizu i komparaciju tri odabrana slučaja. Analiza i komparacija provest će se temeljem vrednovanja čimbenika hibridnog modela. Čimbenici hibridnog modela koji su obuhvaćeni istraživanjem proizašli su iz tri teorijska okvira koja su detaljnije su pojašnjena u poglavlju 2.3.

Tablica 1: Prikaz teorijskih okvira i modela nastalog njihovim kombiniranjem

Timothy McCulloh	Frank Hoffman	Phillip Karber	Model nastao kombiniranjem čimbenika
Jedinstveni cilj i kontekst rata			Postojanje jedinstvenog političkog cilja
Prisutnost specifične ideologije			Postojanje specifične ideologije
Stvaranje percepcije o ugrozi vlastitoj egzistenciji			Stvaranje percepcije o ugrozi vlastite egzistencije
Iznurivanje protivnika			Iznurivanje protivnika
Prisutnost asimetrije u sposobnostima			Prisutnost asimetrije u sposobnostima
Primjena obrambene taktike			Čimbenik nije zasebno testiran jer spada pod konvencionalne metode ratovanja, kao i činjenica da proizlazi iz nužnosti obrane od ugroze vlastitoj egzistenciji
Kombinacija konvencionalnih i nekonvencionalnih metoda	Kombiniranje konvencionalnih i nekonvencionalnih metoda		Poradi lakšeg vrednovanja čimbenik je podijeljen na dva: konvencionalne i nekonvencionalne metode
	Akteri u hibridnom ratu mogu biti državni i nedržavni		Hibridni akteri mogu biti državni i nedržavni
	Hibridni akter odmiče se od krute hijerarhijske organizacijske strukture		Specifičnost u organizacijskoj strukturi i sastavu snaga hibridnog protivnika
	Primjena novih tehnologija		Primjena novih tehnologija
	Informacijske operacije		Informacijske operacije
		Postojanje elemenata političke subverzije	Prisutnost elemenata političke subverzije
		Stvaranje utočišta za proxy snage	Stvaranje utočišta i potpore proxy snagama
		Vojna intervencija	Vojna intervencija
		Zastrašivanje i prisila	Zastrašivanje i/ili eksploatacija lokalnog stanovništva
		Manipulacija kroz koju se postiže zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera	Imperativ zamagljivanja nastanka ratnog stanja i odgovornosti aktera

Izvor: izradio autor

Pošto se ova doktorska disertacija temelji na razmatranju ratova s vojnopolitičkog stajališta, a elementi samo jednog teorijskog okvira nisu se činili dovoljnima za stvaranje široke slike i razumijevanje hibridnog ratovanja na strategijskoj razini, rješenje je pronađeno u

kombiniranju odabranih teorijskih okvira, koji su također nastali u različitim vremenskim periodima. Kombiniranjem tri teorijska okvira odabrano je 16 čimbenika hibridnog modela koji su temelj za istraživanje, te analizu i komparaciju slučajeva (prikazani su u *Tablici 1*).

Provedbom istraživanja putem anketnog upitnika i polustrukturiranog intervjua za svaki slučaj zasebno testirat će se prisutnost ili odsutnost čimbenika hibridnog modela. Zatim će se komparacijom rezultata dobivenih za tri različita slučaja koji su različitog karaktera¹ također utvrditi postoje li čimbenici koji su bili prisutni (i u kojoj mjeri) u sva tri slučaja, i koji su to. To će doprinijeti potvrđivanju, opovrgavanju ili dopunjavanju polazne pretpostavke.

Kao temelj za studije slučajeva poslužila su dosadašnja istraživanja iz ovog područja dostupna u literaturi, studijama i drugim relevantnim izvorima. U znanstvenom istraživanju putem anketnog upitnika i polustrukturiranog intervjua su sudjelovali priznati međunarodni i domaći stručnjaci u području međunarodnih odnosa, vojnih znanosti, vojni teoretičari, politički i vojni analitičari, ali osobe koje su tijekom rata Hrvatske i Srbije bili važni politički i vojni akteri.

Anketni upitnik kao istraživačka metoda odabran je zato što može dati vrlo objektivnu procjenu mišljenja ispitanika na strogo definirani način kroz precizno formulirana pitanja. Isto tako, ova metoda najprimjerenija je za provedbu istraživanja «na daljinu». Pošto je cilj autora bio u istraživanje uključiti međunarodne stručnjake i aktualne političke aktere, geografska udaljenost i vremenska ograničenja nekih sudionika predstavljala su prepreku za korištenje drugih istraživačkih metoda. Iako literatura navodi da je jedan od nedostataka ankete njeno često poistovjećivanje sa cijelim istraživanjem, pri čemu se ne uzima u obzir kako je ona samo jedna od faza istraživačkog procesa, ovaj nedostatak nije prisutan u ovoj disertaciji jer su u njoj zastupljeni i drugi aspekti istraživanja (teorijska i komparativna analiza). Nadalje, pošto je anketa sama po sebi kvantitativnog karaktera i podaci dobiveni anketiranjem su egzaktni i mogu se vrlo lako obrađivati, analizirati, uspoređivati i

¹ Ovo se odnosi na različit kontekst rata, odnosno činjenicu da su se odabrani ratovi odvijali u različitom vremenskom razdoblju i na različitom zemljopisnom području

provjeravati, ova metoda dobar je izbor za kasniju provedbu komparativne analize rezultata.

Anketni upitnik dizajniran je na način da ispitanici vrednuju prisutnost/učinak svakog čimbenika na slučaj na koji se upitnik odnosi. Nakon analize rezultata istraživanja izračunavanjem aritmetičke sredine (zbroy vrijednosti dodijeljene čimbeniku podijeljen s brojem ispitanika) odredit će se vrijednost pojedinog čimbenika u svakom od odabranih slučajeva, te će se komparacijom potvrditi jesu li neki čimbenici hibridnog ratovanja (i ako jesu koji su to) u većoj ili manjoj mjeri prisutni u jednom, dva ili sva tri obrađena rata.

Vrednovanje čimbenika provodi se na numeričkoj ljestvici s četiri mjesta (od 1 do 4). Vrijednosna ljestvica s četiri mjesta odabrana je kako bi se izbjegla «srednja vrijednost» koju bi ispitanici potencijalno odabrali kada nisu sigurni kako vrednovati čimbenik, a vrijednosti su u upitniku pojašnjene na sljedeći način:

- (1) čimbenik nije prisutan,
- (2) zamjećuje se prisutnost čimbenika, ali nema značajan utjecaj na pokretanje ili ishod rata
- (3) čimbenik je prisutan i značajno utječe na pokretanje ili ishod rata
- (4) čimbenik je prisutan u tolikoj mjeri da je od presudne važnosti za pokretanje ili ishod rata

Konačni rezultat za svaki čimbenik (srednja vrijednost X) **temeljit će se na izračunu srednje vrijednosti** iz analize rezultata prikupljenih istraživanjem. Ogledni primjerak anketnog upitnika koji je korišten za provedbu istraživanja nalazi se u prilogu 1.

Prema dizajnu istraživanja, planirana je provedba istraživanja na ukupno 15 ispitanika, po 5 ispitanika za svaku studiju slučaja. U konačnici, uz autora, u istraživanju je sudjelovalo ukupno 13 neovisnih ispitanika, i to po 5 ispitanika za studije slučaja «Pokušaj stvaranja Velike Srbije» i «Rat Rusije i Ukrajine», i 3 ispitanika za studiju slučaja «Izraelsko-libanonski rat 2006. godine».

Anketni upitnik kao istraživačka metoda koristit će se za one ispitanike koji zbog geografske udaljenosti ili drugih objektivnih okolnosti ne mogu biti intervjuirani. S ostalim ispitanicima provest će se polustrukturirani intervju koji slijedi format anketnog upitnika. Ispitanici koji će biti intervjuirani također će kao i anketirani ispitanici vrednovati svaki čimbenik na vrijednosnoj ljestvici od 1 do 4. No, njima će biti omogućeno i davanje vlastitih mišljenja i stavova vezano uz čimbenike. Pa će tako i mišljenja i stavovi kojima ispitanici koji sudjeluju u polustrukturiranom intervjuu obrazlažu svoju ocjenu čimbenika biti navedeni u raščlambi nekih čimbenika. Uz navedeno, prednost intervju je u dodatnom kvalitativnom pristupu koji može dovesti do neočekivanih saznanja, mišljenja i stavova ispitanika o problematici koja se istražuje, a što se može smatrati nedostatkom anketnog upitnika kao isključivo kvantitativne metode. Unatoč ovom različitom metodološkom pristupu, odnosno primjeni dvije istraživačke metode (anketni upitnik i intervju), konačan rezultat koji će proizaći iz obiju metoda bit će jednako objektivan i mjerljiv, a manifestirat će se u egzaktnoj kvantitativnoj vrijednosti koju će ispitanici iz obiju skupina dodijeliti svakom pojedinom čimbeniku.

Kao što je već navedeno, istraživanje će obuhvatiti neke od priznatih domaćih i međunarodnih stručnjaka u području međunarodnih odnosa, vojnih znanosti, vojni teoretičari, politički i vojni analitičari, ali osobe koje su tijekom rata Hrvatske i Srbije bili važni politički i vojni akteri, a **svaki neovisni sudionik istraživanja sudjelovat će u istraživanju za potrebe samo jedne od ukupno tri studije slučaja**. Autor će temeljem provedenog teorijskog istraživanja dati ocjenu u sve tri studije slučaja, te će ocjena biti uzeta u obzir prilikom izračuna konačne srednje vrijednosti za svaki pojedini čimbenik.

Cijeni se doprinos predsjednice Republike Hrvatske, **gospođe Kolinde Grabar-Kitarović**, čije dugogodišnje diplomatsko iskustvo i iskustvo rada na poziciji pomoćnice glavnog tajnika NATO saveza ima neprocjenjivu vrijednost. Predsjednica Republike Hrvatske sudjelovala je u istraživanju putem anketnog upitnika za jednu od studija slučaja.

Isto tako, cijeni se i doprinos bivšeg ministra vanjskih i europskih poslova Republike Hrvatske **dr.sc. Mire Kovača** koji trenutno obnaša dužnost predsjednika Odbora za vanjsku politiku u 9. sazivu Hrvatskog sabora.

Ostali istaknuti sudionici istraživanja s nacionalne scene su:

Dr.sc. Miroslav Tuđman, vodeći dužnosnik u hrvatskom obavještajnom sustavu 1990ih i jedan od istaknutijih hrvatskih političara i stručnjaka iz područja nacionalne sigurnosti dao je potporu izradi ove disertacije i sudjelovao u intervjuu održanom 20. prosinca 2017. godine, te su njegova razmišljanja utkana u raščlambu čimbenika hibridnog modela u studiji slučaja Srbija-Hrvatska.

Polustrukturirani intervju održan je s **admiralom Davorom Domazetom** 17. studenog 2017. godine. Domazet je za vrijeme rata bio načelnik Obavještajne uprave GS OS RH, te kasnije načelnik GS OSRH, a danas je autor brojnih knjiga iz područja geostrategije i nacionalne sigurnosti.

General Ivan Pokaz, bivši zamjenik Načelnika Obavještajne uprave GS OS RH, te autor brojnih analiza, članaka i drugih autorskih djela o domovinskom ratu, također je putem polustrukturiranog intervjua sudjelovao u istraživanju i na taj način dao svoj doprinos ovoj disertaciji.

Gospodin Hassan Haidar hrvatski je novinar i ratni reporter, rođen u libanonskom glavnom gradu Bejrutu i vrsni poznavatelj specifičnih okolnosti vezanih uz rat između Hezbollaha i Izraela.

Od međunarodnih stručnjaka, značajan doprinos dali su Janusz Bugajski, dr. Janis Berzins i mr.sc. Matthew Cavanaugh.

Gospodin Janusz Bugajski, politički je i vojni analitičar, stručnjak za jugoistočnu Europu iz Centra za međunarodna strateška istraživanja u Washingtonu (CSIS).

Dr. Janis Berzins je direktor Centra za sigurnosna i strateška istraživanja u Latviji, član Potomac Foundationa, autor više od 60 publikacija, jedan od vodećih stručnjaka iz područja hibridnog ratovanja, kao i vrsni poznavatelj ruske vojne strategije.

Mr.sc. Matthew Cavanaugh je američki vojni strateg s Instituta za moderno ratovanje (engl. Modern War Institute), autor nekoliko knjiga i znanstvenih članaka s dugogodišnjim iskustvom rada u Pentagonu u području strateškog planiranja.

U istraživanju su putem anketnog upitnika sudjelovali i stručnjaci (iz sustava nacionalne sigurnosti i obrane RH **koji su zadržali pravo na anonimnost**, a njihov doprinos, kao i doprinos ostalih sudionika, vrednovan je kroz analizu anketnih upitnika.

Nadalje, u analizi ratova Srbije i Hrvatske u značajnoj mjeri se koriste radovi i bilješke izravnih sudionika ratova, kao i izvorni dokumenti suprotstavljenih strana. Također, autor se oslanja na javno dostupne **zapisnike sa suđenja** Slobodanu Miloševiću i **izjave svjedoka** koji su u ratu sudjelovali na strani Srbije. Navedeni dokumenti dostupni su preko službene stranice Međunarodnog suda za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije, odnosno pretraživanjem baze zapisa sa suđenja putem korisničkog računa koji je moguće otvoriti na istoj stranici (<http://icr.icty.org/>).

Osim što udovoljavaju zahtjevu da budu «što različitije» zbog objektivnosti u testiranju polazne pretpostavke da hibridni rat nije ništa novo, tri studije slučaja na kojima se temelji ova doktorska disertacija odabrane su i zbog svoje relevantnosti u odnosu na današnje ratove, odnosno zbog svoje relevantnosti u odnosu na aktualnu geopolitičku situaciju Republike Hrvatske. Hrvatska je članica Ujedinjenih naroda, NATO saveza i Europske unije. Oružane snage Republike Hrvatske se u trenutku pisanja ove disertacije sudjeluju u sklopu koncepta ojačane prednje prisutnosti u operaciji enhanced Forward Presence (eFP) u Poljskoj, a kontingent OS RH sudjeluje i u operaciji potpore miru u Libanonu.

Studija slučaja 1 – Pokušaj stvaranja «Velike Srbije» u tijeku raspada SFRJ od 1990. do 1995. godine

Rat između Republike Srbije, uključivši i njezine proxy snage u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, i Republike Hrvatske, koji se odvijao na teritoriju Republike Hrvatske, te kasnije i Republike Bosne i Hercegovine, dosada nije promatran u kontekstu hibridnog

modela, iako je rat u bivšoj Jugoslaviji u više navrata okarakteriziran kao specijalni rat, i to od strane izravnih sudionika (Letica i Nobilo, 1991). Međutim, sa današnjeg gledišta pokušaj stvaranja Velike Srbije po mnogočemu se može uklopiti model hibridnog rata, jer se u događajima ranih devedesetih vide obrisi suvremenih koncepcija hibridnog modela. Iako na samom početku rata nijedna od suprotstavljenih strana nije u potpunosti predstavljala državne aktere, po više kriterija su im sličile, a vodstvo Republike Srbije je potpomognuto brojnim saveznim strukturama pokušalo ostvariti svoje ciljeve primijenivši oblik ratovanja koji je u mnogočemu počivao na hibridnim pretpostavkama. Ova studija slučaja odnosi se na vremensko razdoblje od 1990. godine do Sarajevskog primirja, što je detaljno pojašnjeno u 2. poglavlju ove disertacije.

Ova studija slučaja izabrana je s ciljem približavanja pojma hibridnog ratovanja domaćim čitateljima, dokazivanja da se hibridne pretpostavke mogu primijeniti na gotovo svaki rat, ali i kako bi se rat u Hrvatskoj prikazao iz jedne nove perspektive.

Studija slučaja 2 – Izraelsko-libanonski rat 2006. godine

Drugi libanonski rat koji je trajao od 12. srpnja do 14. kolovoza 2006. godine, predstavlja jedan od najčešće spominjanih suvremenih primjera kada se govori o hibridnom ratovanju. McCulloh navodi da je rat između Izraela i Hezbollah prva instanca hibridnog ratovanja, i da je upravo zbog toga ovaj rat «nulta točka» za veliku većinu teoretičara koji se bave hibridnim ratovanjem i hibridnim organizacijama (McCulloh i Johnson, 2013: ix). Rat između Hezbollah i Izraela odvijao se na drugom zemljopisnom području od prethodne studije slučaja, ali i u drugom vremenskom periodu, a u njemu je sudjelovao Hezbollah kao netipičan sudionik rata. Isto tako, bitno je napomenuti da Libanon i Izrael nisu dio ideoloških podjela proizašlih iz Hladnog rata, te je ova studija slučaja između ostalog izabrana i kako bi se osporile eventualne poveznice “hibridnog ratovanja” s hladnoratovskim poretom.

Studija slučaja 3 – Rat Rusije i Ukrajine

Brzina donošenja odluka, odlučnost i asertivnost Rusije prema Ukrajini u njihovu nastojanju da pripoje Krim, pogotovo u svjetlu dramatične smjene proruskog Janukovičevog režima u Kijevu, naočigled su iznenadili Zapad, te doveli u pitanje sposobnost i spremnost postojećih sigurnosnih struktura da se nose sa sličnim oblicima ratovanja. Nije stoga čudno što su se mnogi teoretičari, analitičari i drugi znalci u protekle dvije godine bavili proučavanjem ovog “novog” ruskog modela koji je usmjeren isključivo k ostvarivanju njihovih geopolitičkih interesa. Rat kao društveni fenomen nije jednostavno definirati i razumjeti. Međutim, lakše je odrediti njegove okvire ako su poznati ključni čimbenici koji ga definiraju - kao što je to tradicionalno bio organizirani oružani sukob dviju ili više suprotstavljenih strana koji ima određeno trajanje (od proglašenja ratnog stanja do njegova jasno definiranog okončanja pobjedom jedne strane), a odvijao se u cilju ostvarivanja određene političke, gospodarske ili druge dobiti.

U tim nastojanjima proučavao se period od zadnjih nekoliko desetaka godina međunarodnih odnosa Rusije i Zapada, s konačnom svrhom definiranja strateškog pristupa Zapada koji bi trebao učinkovito se suprotstaviti ruskim namjerama na međunarodnoj razini. Iz tog procesa proizišlo je mnoštvo teorija koje su trebale opisati novi ruski pristup u korištenju konvencionalne vojne sile i drugih sredstava prisile demonstriran na Krimu, ali i u ostatku Ukrajine (Giles, 2016:2). Upravo zbog činjenice da je ovaj rat snažno potaknuo razvoj teorije hibridnog ratovanja, u ovom trenutku nezamislivo je ozbiljno se baviti tom problematikom bez da ga se još jedanput teorijski obradi. Tako će ova doktorska disertacija kroz studiju slučaja i znanstveno istraživanje pokušati dati doprinos razumijevanju ovog rata.

1.4. Znanstveni doprinos rada

Znanstveni doprinos ove doktorske disertacije je analiza suvremenog hibridnog ratovanja koja se temelji na sustavnom pristupu i definiranju integrativnih čimbenika i strukturalnog okvira i koja se može primijeniti na sve suvremene ratove. Također, korištenjem i integriranjem elemenata triju različitih teorijskih okvira kao i kombiniranjem različitih

istraživačkih pristupa, prevladan je rizik parcijalnog sagledavanja problema suvremenih ratova.

Najznačajniji doprinos ovog rada je upravo taj što će se ovakva analiza moći primijeniti za predviđanje i analizu hibridnih organizacija u nastanku. Ovo je vrlo bitna sposobnost, posebno iz sigurnosno-obavještajne perspektive, jer je predviđanje novih oblika ratovanja sposobnost koja je temelj strateškog razmišljanja. Sposobnost sustava nacionalne sigurnosti da predvidi buduće oblike ratovanja, te donositeljima odluka omogući pravovremenu prilagodbu novim okolnostima, kroz prevenciju ili suprotstavljanje, ključni je čimbenik koji određuje relativni uspjeh ili poraz.

1.5. Ograničenja rada i smjernice za buduća istraživanja

Ograničenja rada odnose se uglavnom na dostupnost literature o trima studijama slučaja koje ova doktorska disertacija obrađuje. Naime, disertacija se najvećim dijelom oslanja na primarne izvore – istraživačke radove, doktrinarne publikacije, javno dostupne podatke NATO saveza, govore političara, mišljenja relevantnih političkih i vojnih analitičara, znanstvene i stručne radove teoretičara zapadnih zemalja, a jednim dijelom na osobna iskustva i znanja osobe koje su sudjelovale u jednom od ukupno tri obrađena rata. Za hibridni rat na teritoriju Hrvatske od 1990. do 1992. godine, osim znanstvenih članaka i publikacija, korišteni su i zapisi političkih aktera i aktivnih sudionika ratova, poput dr. Miroslava Tuđmana, generala Ivana Pokaza, admirala Davora Domazeta generala Janka Bobetka, generala Antona Tusa, Martina Špegelja, Stipe Mesića, čija iskustva, sjećanja i analize događaja iz tog perioda imaju veliku vrijednost za ovaj rad. Općenito govoreći o izvorima ovog rada, činjenica jest da je u velikoj većini slučajeva teško procijeniti kredibilitet i/ili objektivnost izvora, i iako su službeni izvori obično pouzdaniji od neslužbenih, ovi potonji uglavnom daju bolja promišljanja. Neki od autora korištene literature, pa i sudionici istraživanja, mogu biti manje objektivni u svojim promišljanjima, posebice ako su pripadnici vlade neke od država uključenih u ratove ili su osobno bili uključeni, ili su zbog svoje nacionalne pripadnosti skloniji jednoj strani u ratu koji analiziraju. Kako bi se minimalizirala subjektivnost korištenih izvora, ova doktorska

disertacija uvažava široki raspon autora svih strana u sukobima koje obrađuje, ali i veliki broj vojnih stratega i analitičara koji ratove analiziraju manje kroz prizmu osobnih promišljanja, a više kroz prizmu strateških planova, vanjske politike i doktrinarnih publikacija.

Također, treba imati na umu i činjenicu da je značajan dio izvora još uvijek zaštićen određenim stupnjem tajnosti, i kao takav nije dostupan. U slučaju Libanona i RH, jedan dio vremena je već prošao pa se oznaka klasifikacije već skinula sa određenog broja dokumenata te su činjenice ugledale svjetlo dana, a u slučaju Rusije-Ukrajine, veći broj službenih dokumenata je i dalje nedostupan. Nadalje, u analizi slučaja Rusija-Ukrajina potrebno je istaknuti da je većina literature korištene u ovom radu izvorno na engleskom jeziku, te zastupa zapadna stajališta koja naginju ukrajinskoj strani. Međutim, to nije u velikoj mjeri ograničavajuće za ovaj rad, jer cilj rada nije utvrditi činjenični tijek događaja, već pojavnost čimbenika korištenjem odabranog teorijskog okvira.

Model korišten za analizu slučajeva u ovoj disertaciji može se primijeniti više oblika ratovanja, pa tako i na radikalni islamizam, što bi bilo dobro polazište za neka od budućih istraživanja. Osim toga, ova doktorska disertacija može dati doprinos za izradu i institucionaliziranje proaktivnog i učinkovitog pristupa s iscrtanim procedurama za identifikaciju suvremenih oblika ratovanja koji se temelje na hibridnom modelu, te se može koristiti da bi se kreirale nacionalne obrambene, posebice obavještajne procedure koji će biti temelj za donošenje pravovremenih i učinkovitih odluka na temelju informacija o namjerama, sposobnostima i ranjivostima hibridnog protivnika.

2. HIBRIDNO RATOVANJE

2.1. Teorijski okvir ratovanja – pojmovno određenje

Suvremeni ratovi značajno odstupaju od konvencionalne teorije rata jer počivaju na nekim novim načelima koja odgovaraju novom vremenu. Iako se priroda ratovanja značajno promijenila - i danas kao i od samih početaka ratovanja - suprotstavljene strane koriste različite poluge moći kako bi iskoristile slabosti suprotne strane i osigurale vlastitu prednost. Postavljanje teorijskog okvira ratovanja i njegovo pojmovno određenje nije moguće univerzalno i svestremenski definirati, i to zbog stalno mijenjajuće prirode rata. Međutim, za sveobuhvatno i dubinsko razumijevanje rata kao fenomena koji je prisutan od samih početaka ljudske civilizacije potrebno je odgovoriti na četiri temeljna pitanja, a to su: Što je rat? Što uzrokuje rat? Koja je povezanost između ljudske prirode i rata? Može li rat ikada biti moralno opravdan? (Moseley, 1997). Za potrebe ove doktorske disertacije i razrade teorije ratovanja kao uvoda u hibridno ratovanje bit će dovoljno odgovoriti na prva dva pitanja.

Kroz povijest su se mnogi teoretičari bavili izučavanjem rata kao društvenog fenomena, i iz toga je proizašlo nebrojeno mnogo definicija koje su na razumljiv način pokušale obuhvatiti sve aspekte rata kao kontinuirano prisutnog čimbenika ljudske civilizacije. Filozofija zajedno s psihologijom i poviješću daje neke od najboljih odgovora, ali istovremeno postavlja nebrojena pitanja. Kroz povijest filozofije vidljivo je da se rat, kao filozofski problem ističe kod mnogih istaknutih filozofa koji ga pokušavaju objasniti i približiti našem svakodnevnom razmišljanju (Gotal, 2007). Aristotel definira rat kao metodu osvajanja, a njegova definicija počiva na pretpostavci da su neki ljudi rođeni kao vladari, a neki kao oni kojima treba vladati a rat je sredstvo kojim se ta hijerarhija osigurava. Ciceron daje široku definiciju rata tvrdnjom da je rat „čin suprotstavljanja silom“, dok Hugo Grotius tu definiciju priširuje tvrdnjom da „rat je stanje između suprotstavljenih strana“. Nadalje, Thomas Hobbes tvrdi da rat nije samo čin natjecanja odnosno odmjeravanja snaga, već i stavova, odnosno samo stanje sudjelovanja u tom odmjeravanju snaga, te on tvrdi „rat je stanje koje može postojati čak i kad se više ne provode ratne operacije“ (Moseley, 1997:24).

Političku dimenziju rata koju je prvi u svoju definiciju utkao Grotius, zatim ju je prihvatio francuski filozof Diderot, a teoretičar koji rat opisuje kao „produženu ruku politike drugim sredstvima“ je Carl von Clausewitz (Clausewitz, 1832). Iako se njega najčešće spominje kao čvrstog i isključivog zagovornika dominacije političke dimenzije rata, Clausewitz je svjestan da je rat fenomen koji zahvaća više dimenzija od same politike, te svojim tvrdnjama da je rat interakcija u kojoj dvije ili više suprotstavljenih strana demonstriraju „borbu volje“ i da je „rat borba koja ima tendenciju da eskalira“ prepoznaje i njegove apolitične dimenzije. Clausewitz također kaže „ako su ratovi civiliziranih ljudi manje okrutni i destruktivni od ratova divljaka, razlika proizlazi iz socijalnih uvjeta država unutar sebe, i država međusobno (Clausewitz, 1832). Bitno je napomenuti, da od Clausewitza pa sve do kraja Hladnog rata, na rat se dominantno gledalo kroz prizmu ratova između dvaju međusobno sličnih protivnika.

Suvremeni kritičar Clausewitzove tvrdnje o dominaciji političke dimenzije rata John Keegan u svojoj knjizi *A History of War* ukazuje na činjenice da «Rat nije samo ratovanje. Rat je kulturni entitet, i njegova provedba nije vezana uz pojedini tip političke organizacije ili društvo. Rat je jedinstven fenomen čiji je oblik i opseg definiran od strane društva koje ga vrednuje» (Keegan, 1993: 58). Nadalje, Keegan tvrdi da je Clausewitzeva definicija proizvod povijesnog konteksta u kojem je on pisao. Rane definicije rata zagovarale su da je rat ne samo čin, već i društveno stanje između država, organizacija ili relativno velike skupine ljudi, ne samo kada su njihove vojske zaraćene, već i kada postoji sama namjera zbog neke kontroverzne situacije ili razilaženja u stavovima koji se ne mogu riješiti, po njihovom mišljenju nikako drugačije nego silom i to su proglasili javno ili postoji odlučnost da to učine (Gotal, 2007:3).

Drugi teoretičari suvremenog doba, kao što je primjerice Quincy Wright, američki politički teoretičar iz sredine 20. stoljeća u svojoj knjizi *A Study of War* iz 1942. godine, uzimaju u obzir i pravnu dimenziju rata. On u širem smislu definira rat kao nasilan kontakt različitih ali međusobno sličnih entiteta (Wright, 1942:5). Navodi da je rat samo jedna od mnogih neprirodnih legalnih situacija, odnosno oblik ratova koji uključuje visok stupanj pravne jednakosti, neprijateljstva i nasilja u odnosu na organizirane skupine – ili jednostavnije – rat je pravno stanje koje jednako dozvoljava dvjema ili više neprijateljskih strana da uđu u

oružani sukob s ciljem prisiljavanja protivnika da se podredi vlastitoj volji ili osvajanja neke vrijednosti (Wright, 1942: 7).

Svaka od navedenih perspektiva i definicija rata ima svoje prednosti i nedostatke, no uzimajući u obzir vremenski period u kojem su nastale vidljivo je da većina odražava specifičnosti toga perioda. Isto tako, definicija rata koju zastupa ili preferira pojedinac vrlo često sadrži i njegove šire političke stavove. Pa su tako neke od tih definicija rjeđe, a neke češće citirane u znanstvenim i istraživačkim radovima zbog postojanja određene razine subjektivnosti izazvane specifičnostima vremenskog perioda. Definirati rat na način da definicija bude dovoljno široka da ju je moguće primijeniti na sve dosadašnje ratove i da obuhvati sve aspekte rata, a opet dovoljno uska da bude precizna - nije jednostavno.

Osim definiranja samog rata i određivanja njegovih zakonitosti, normativna teorija rata razrađuje i pitanje moralnog u ratu. Različite filozofske škole bavile su se definiranjem „pravednog rata“ (Lazar, 2016). Neki od začetnika ove teorije su Aristotel, Ciceron, sv. Augustin, Toma Akvinski, Hugo Grotius, itd. James Turner Johnson, povjesničar teorije pravednog rata smatra da porijeklo teorije možemo pronaći u klasičnim grčko-rimskim, pa i kršćanskim vrijednostima (Johnson, 2006: 167). Podjela ratova na pravedne i nepravedne i pokušaj stvaranja nekih objektivnih kriterija za tu podjelu, bili su prvi pokušaji da se poduzimanje ratova na neki način ograniči pravnim mjerilima, da se ratovi podvrgnu pravu (Degan, 2011). Tradicionalistički pogled na „pravedni rat“ ugrađen je u međunarodno pravo, i to u prvi dodatak Ženevskim konvencijama. Djelo Michaela Walzera *Just and Unjust Wars* iz 1977. godine temelj je većine suvremenih filozofskih i političkih rasprava o pojmu pravednog rata. Walzerov ključni doprinos je zalaganje za tradicionalističke stavove nacionalne obrane, pojam humanitarne intervencije, razlikovanje vojnika i civila, i razmjernost. Temeljne propozicije realizma izražavaju veliku sumnju prema primjeni moralnih koncepta, poput pravde, na područje međunarodnih razmirica. Realisti smatraju da se moralni koncepti ne bi trebali upotrebljavati ni kao preskripcija ni kao deskripcija za ponašanje države na međunarodnom planu (Rickard, 2006). Realisti naglašavaju moć i sigurnost države, potrebu da se maksimaliziraju vlastiti interesi, a za njih je međunarodna scena anarhistička u kojoj moć ima primat nad svime. Neki od realista bili su Tukidid (460-400BC), Machiavelli (1469-1527), Hobbes (1588-1679), pa i Clausewitz (Brown i Ainley,

2009: 115). Moderni realisti su Hans Morgenthau, George Kennan, Reinhold Niebuhr i Henry Kissinger, a jedan od najčešće citiranih modernih neo-realista je Kenneth Waltz koji kaže da “ljudska zloba, ili njihovo neprilično ponašanje vode k ratu” (Waltz, 2001: 39).

Iako međunarodno pravo 19. stoljeća nije ničim ograničavalo pravo „civiliziranih“ država na vođenje ratova (*jus ad bellum*), uključujući i one agresivne, ono je putem mnogostranih ugovora počelo uređivati načine vođenja rata (*jus in bello*), nastojeći da se izbjegnu nepotrebne patnje vojnika i da se rat humanizira u mjeri u kojoj to neće biti smetnja za postizanje pobjede nad neprijateljem (Degan, 2011: 237).

Rat kao društveni fenomen nije jednostavno definirati i razumjeti. Međutim, lakše je odrediti njegove okvire ako su poznati ključni čimbenici koji ga definiraju - kao što je to tradicionalno bio organizirani oružani sukob dviju ili više suprotstavljenih strana koji ima određeno trajanje (od proglašenja ratnog stanja do njegova jasno definiranog okončanja pobjedom jedne strane), a odvijao se u cilju ostvarivanja određene političke, gospodarske ili druge dobiti.

Međutim, tradicionalno poimanje rata u kojem se rat vodi na definiranom bojnopolju, i u kojem pobjeđuje onaj koji je brojniji, bolje opremljen i bolje vođen je iza nas (Brzica, 2012: 14). Novi i drugačiji pristup ratovanju koji se može prepoznati u gotovo svim ratovima nakon Drugog svjetskog rata, a posebice u ratovima koji su se dogodili u proteklih dvadesetak godina, nametnuo je potrebu za uvođenjem novih termina i čimbenika u teoriju ratovanja. Tako se već krajem 20. stoljeća pojavljuju različite teorije o evoluciji ratovanja kroz koje znanstvenici, teoretičari i vojni analitičari pokušavaju na jednostavan, razumljiv i primjenjiv način prikazati na koji način je rat evoluirao i koji su to vanjski čimbenici najviše utjecali na nove strategije i taktike ratovanja. Izazov je to koji traje i danas.

2.2. Šest generacija ratovanja

Dio teoretičara kritizira način promišljanja o ratu i evoluciji rata koji nastoji kategorizirati oblike ratovanja i smjestiti ih u striktno definirane vremenske okvire, smatrajući da nije moguće precizno odrediti prelazak iz jedne „generacije“ u drugu. Svoje stavove podupiru široko prihvaćenom činjenicom da su gotovo svi čimbenici koji se pripisuju pojedinoj generaciji (asimetrija, element iznenađenja, primjena nekonvencionalnih metoda, i sl.) zapravo u određenoj mjeri bili i jesu prisutni u svakom ratu. Smatram da je oblike ratovanja odnosno evolucijski razvoj rata vrlo teško prikazati na jednodimenzionalnoj vremenskoj crti posebno kada se govori o suvremenim ratovima. Naime, sposobnosti i stupanj razvoja suprotstavljenih strana uvelike diktiraju taktiku provedbe rata. Obzirom da se u suvremenom vremenu ratovi odvijaju gotovo vremenski paralelno u različitim dijelovima svijeta, nije moguće poistovjetiti taktiku i sposobnosti najrazvijenijih svjetskih sila poput Sjedinjenih Američkih Država i Rusije, s taktikom i sposobnostima državnih (ili nedržavnih) aktera slabije vojne, političke i gospodarske moći poput primjerice nigerijske vlade i njima suprotstavljenom Boko Haramu. Međutim, iako ograničeno precizna – teorija generacijskog ratovanja je dobar pristup za stjecanje bolje opće slike rata kao društvenog fenomena na čiji razvoj utječu mnogi vanjski čimbenici.

Teorije koje govore o četiri (Lind, 1989), odnosno šest (Renz i Smith, 2016: 5) generacija ratovanja obuhvaćaju period od Napoleona, pa do suvremenog doba. U ranim 1990-im godinama, grupa autora na čelu sa Williamom S. Lindom prvi su u svom članku „*Promjenjivo lice rata: put prema četvrtoj generaciji*“ govorili o pojmu generacijskog ratovanja. Lind navodi da “onaj koji prvi prepozna, razumije i implementira generacijsku promjenu može steći značajnu prednost. Isto tako, zemlja koja se sporo prilagođava generacijskoj promjeni otvara vrata vlastitom katastrofalnom porazu” (Lind, 1989: 22).

Lind i njegovi istomišljenici su izučavali teoriju rata s ciljem previđanja budućnosti njegova razvoja, te su u tim svojim nastojanjima identificirali tri generacije ratovanja, i predviđali dolazak četvrte (Brzica, 2012:16). Kasnije je s pojavom i raščlanjivanjem ratova koji su uslijedili u svijetu Lindov generacijski slijed ratovanja nadopunjavan, analiziran i mijenjan od strane mnogih teoretičara rata (primjer jednog načina razmišljanja prikazan je u *Tablici*

2). Prema Lindu, prva generacija ratovanja trajala je od 1648. do 1860. godine. Reflektirala je taktiku i tehnologiju u vremenima Napoleona. Taktika se svodila na taktiku linije, kolone i masovne vojske. Bitke ovog vremena bile su formalne, s fokusom na uređeno bojno polje. Kao rezultat toga, uređeno bojno polje stvorilo je kulturu vojnog reda i hijerarhije, koju karakterizira nošenje odora, vojničko pozdravljanje, drilovi i ceremonije. Ovo uređenje predstavljalo je evoluciju u odnosu na prijašnju konfuziju i kaos na bojišnici.

U drugoj generaciji ratovanja taktika se temeljila na kretanju i masovnoj paljbi, s ciljem pobjede putem linearnog ratovanja. U drugoj generaciji ratovanja zadržao se red koji je uspostavljen u prvoj generaciji. Fokus je bio na unutarnja pravila, procese i procedure u znatno povećanim vojskama. Poslušnost je bila važnija od inicijative, a disciplina nametnuta od vrha do dna, što je također bio potez koji je težio smanjenju kaosa na bitno proširenom bojnom polju (Lind, 1989).

Treća generacija ratovanja prema Lindu predstavlja odgovor na povećanje paljbene moći, a taktika se temelji na nelinearnom ratovanju s naglaskom na manevar. Fokus vojne kulture više nije usmjeren prema uspostavljanju reda među vlastitim snagama, već prema protivniku i sagledavanju cjelokupne situacije. Prve tri generacije ratovanja povezane su sa ratom između država, ali ratovanje se i dalje razvija, te dolazi do kraja konvencionalnog ratovanja i začetaka primjene nekonvencionalnih metoda u ostvarivanju vlastitih ciljeva (Klarić, 2011: 141).

Lind je predvidio skori razvoj četvrte generacije ratovanja i identificirao njene temeljne nastavke. Prva njegova pretpostavka bila je da država više neće biti jedini akter koji može sudjelovati u ratu. Druga pretpostavka kaže da će se ratovi voditi zbog ideologije, religije ili sličnih „transnacionalnih“ kategorija koje nadilaze granice suverene države (Lind, 1989). Također, jedna pretpostavka kaže da će četvrta generacija biti obilježena tehnološkim dostignućima i upotrebom nekonvencionalnih metoda – poput psihološkog ratovanja i terorizma. Imajući na umu vremenski period u kojem je Lind govorio o četvrtoj generaciji, zaista je upečatljivo njegovo promišljanje kojim je s velikom preciznošću opisao ono što se

u svijetu događalo nakon 11. rujna 2001. godine – datuma koji mnogi suvremeni teoretičari nazivaju najznačajnijom prekretnicom u modernoj povijesti ratovanja (Robb, 2007: 208).

Ono što je Lind krajem 20. stoljeća opisao i nazvao „četvrta generacija ratovanja“, danas se opisuje kao razdoblje u kojemu je postalo moguće da slabija strana porazi snažniju stranu u ratu (Robb, 2007: 208). U potkrijepi navedenog John Robb, autor knjige *Brave New War: The Next Stage of Terrorism and End of Globalisation* iz 2007. godine citira izraelskog vojnog povjesničara i stratega Martina van Crevelda koji na teorijskoj razini zaključuje da je tradicionalna uloga nacije-države sve manja (ukupnost njenih moći i legitimiteta), a ratovanje prolazi transformaciju u novu formu u kojoj nacije/države neće moći pobjeđivati (Klarić, 2011: 141). Gledajući unazad, četvrta generacija ratovanja ponajprije je okarakterizirana određenim pomakom u ravnoteži suprotstavljenih strana koje više ne moraju biti nacije/države, već mogu biti različiti nedržavni akteri. Zbog neravnoteže kao jednog od ključnih obilježja, ovu generaciju se često naziva i asimetričnim ratom nedržavnih aktera (Friedman, 2007: 58). Sukladno tome, u novom globaliziranom, tehnološkom i informatičkom okruženju, u četvrtoj generaciji ratovanja (ali i danas u hibridnim ratovima) dogodilo se to da male razmjestive skupine mogu vrlo lako komunicirati, financirati se i djelovati globalno bez državne potpore. To znači daje malim skupinama omogućeno financiranje, planiranje, podupiranje i koordiniranje napada na globalnoj razini zanemarujući pritom utjecaj državnih granica i nacionalne legislative. Prema Robbovu mišljenju, prva je prava globalna primjena četvrte generacije ratovanja od strane autonomne nedržavne skupine, napad na SAD 11. rujna 2001. godine (Robb, 2007: 208). U svjetlu tih novih okolnosti, nastupanje četvrte generacije ratovanja se može smatrati prijelomnu točku između konvencionalnog i nekonvencionalnog rata. O značaju novonastalih sigurnosnih i strateških okolnosti najbolje svjedoči činjenica da nakon 11. rujna 2001. godine primarna zadaća američkih vojnih stratega postaje izgradnja vojske sposobne da se suprotstavi realnim, a ne samo očekivanim i etabliranim izazovima (Friedman, 2007: 56). Treba napomenuti da u definiranju pete generacija ratovanja postoji veliko razmimoilaženje u pogledima vodećih teoretičara rata. George Friedman² je 2007.

² Dr. George Friedman je osnivač i izvršni direktor tvrtke Strategic Forecasting Inc. (STRATFOR), vodeće privatne tvrtke u SAD-u koja se bavi obavještajnim i sigurnosnim analizama. Dr. Friedman je autor velikog broja stručnih članaka i knjiga iz područja nacionalne sigurnosti.

godine govorio o razvoju pete generacije ratovanja u kontekstu suprotstavljanja novim oblicima ratovanja koje će dolaziti od strane Rusije i Kine (Friedman, 2007:60), a Daniel H. Abbott napisao je knjigu *5th Generation Warfare* gdje navodi da su nekinetičke operacije i mrežni sustavi temelji pete generacije ratovanja (Abbot, 2010). Iako se prelazak iz četvrte u petu generaciju čini nejasnim, obzirom da se sudeći po dostupnoj literaturi on dogodio u vrlo kratkom vremenskom periodu, takozvana peta generacija ratovanja počiva većim dijelom na upotrebi tehnologije za širenje i obranu vlastitih ideja u informacijskom prostoru.

Neki teoretičari, kao što je Samuel Liles, petu generaciju ratovanja nazivaju i kibernetičkim ratom (Liles, 2007: 1). Tehnologija je tako omogućila da poruke koje plasiraju male grupe nedržavnih aktera koje je teško pratiti, locirati i procesuirati brzo i jeftino dopiru do širokih masa. I dalje se nastavlja smanjivati uloga tradicionalne vojne sile i oružja jer slabija strana u ratu odabire okružje u kojem može dominirati. Načela na kojima se temelji ova generacija ratovanja pogoduju terorizmu, širenju radikalne ideologije, ali i organiziranog kriminala.

Teoretičari, kao što je primjerice Jacob Kipp, šestu generaciju ratovanja nazivaju i “novim ruskim ratom” ili “novom generacijom ratovanja” (Kipp, 2012), a češće korišteni naziv i onaj koji je koristi u ovoj doktorskoj disertaciji je “hibridno ratovanje” (Berzins, 2014). Pri definiranju hibridnog ratovanja najčešće se spominje ranije spomenuti idejni začetnik general Gerasimov, no danas postoji značajan broj teoretičara koji se bave ovom problematikom. Osim Karbera, Hoffmana i McCulloha, vrlo često citiran je i Janis Berzins koji je opisao hibridni rat kao kombinaciju asimetričnih i modernih oblika ratovanja usmjerenu prema slabostima protivnika, imajući na umu da svaka zemlja ima neke slabosti (Berzins, 2014), a navedeni autor je svojim promišljanjima i sudjelovanjem u znanstvenom istraživanju za potrebe izrade ove doktorske disertacije dao značajan doprinos.

Tablica 2: Kratki pregled "pobjedničkih" pristupa ratu

Koncept	Porijeklo	Ključne ideje/pretpostavke	Učinci/kritike
Bombardiranje područja/strateško bombardiranje	Učinci ograničenog zračnog bombardiranja u 1. Svjetskom ratu vodili su ka doktrini „bombardiranja područja“ u 2. svjetskom ratu	Psihološki/moralni učinci ključni su za vojni uspjeh – slamanje volje protivnika umjesto ratovanje iznurivanjem. Bombardiranje gradova demoralizira civilnu populaciju koja se okreće protiv svoje vlade	Psihološki učinci nisu postignuti, često je ojačana volja populacije. Doprinos bombardiranja pobjedi saveznika u 2. svjetskom ratu je upitna.
Mrežno ratovanje „Revolucija u vojnom pristupu“	Uspjesi američkih koalicijskih snaga 1991 u Zaljevskom ratu promovirali su doktrinu mrežnog ratovanja	Napredna tehnologija i probijanje mreža ključni su za vojni uspjeh. Precizno oružje čini ratove kraćima, čistijima i lakšima za pobjedu	Uspjeh Zaljevskog rata se ne može ponoviti u drugim ratovima, posebice ne u Afganistanu i Iraku 2003. Tehnološki optimizam i tehnologija kao ključ vojnog uspjeha su upitni.
Četvrta generacija ratovanja	Začetak u 1980im, no doživjela vrhunac nakon 11. rujna kao koncept koji naglašava probleme mrežnog ratovanja/tehnološkog pristupa ratu	Rat se razvijao u generacijama: 1. generacija=masivna paljbena moć/Napoleonski ratovi; 2.generacija=paljbena moć/WWI; 3.generacija=manevarsko ratovanje/WWII, 4.generacija=proizašla iz pobunjeničtva, korištenje političkih, ekonomskih, socijalnih i vojnih mreža za slamanje protivničke volje/Hamas, Hezbollah, Al Kaida – omogućuje slabijim nedržavnim akterima iskorištavanje slabosti državnih aktera	Redanje rata u generacije je umjetno: paljbena moć, manevar, pobunjeničtvo, lomljene volje protivnika da se opire, nisu međusobno isključivi elementi i sve ih je moguće pronaći u većini ratova. 4. generacija ratovanja netočno tvrdi da je tradicionalno poimanje rata država protiv države relikv prošlosti.
Šesta generacija ratovanja	Koncept koji je iznjedrio ruski strateg V. Stipichenko, a temelji se na pristupu SAD NATO-a ratu na Kosovu 1999.	Sofisticirana tehnologija/tehnološka nadmoć ključ su za pobjedu u ratu. Općenito ovaj koncept je vrlo sličan mrežnom ratovanju	Kritiziran od strane Rusije za pretjerano naglašavanje uloge tehnologije u ratovanju
Protupobunjeničko ratovanje	Protupobunjenička doktrina je doživjela zamah sredinom 2000ih kao koncept koji bi bio učinkovit za ratove poput onih u Afganistanu ili Iraku	U ratovima koji sadrže pobunjeničke elemente, tehnološka nadmoć i konvencionalna vojna snaga nisu od pomoći i čak mogu biti kontraproduktivni. poznavanje lokalne kulture i povijesti kao i „pridobivanje srca i umova“ lokalnog stanovništva su od presudne važnosti	Pretjeran naglasak na protupobunjeničkoj strategiji tijekom 2000ih je smanjio sposobnost vojske SAD-a da provodi konvencionalne manevarske ratove. Osvajanje srca i umova lokalnog stanovništva je koncept koji je lakše reći nego stvarno provesti.
Asimetrično ratovanje	Postaje aktualan koncept u periodu nakon 11. rujna i opisuje pristup koji je koristila Al Kaida	Asimetrični pristup omogućuje slabijim akterima, kao što je primjerice Al Kaida, da pobjede protivnike koji su značajno tehnološki i brojčano jači	Asimetrija nije ništa novo, već je to povijesna strategija još od vremena Sun-Tzua.
Hibridno ratovanje	Pojavljuje se 2007. godine no zamah doživljava nakon ruske okupacije Krima, a ističe učinkovitost kombiniranja nevojnih i vojnih metoda s ciljem dostizanja političkog cilja	Koordinirano korištenje nevojnih i vojnih metoda smanjuje potrebu za korištenjem nadprosječne paljbene moći/pretjerane vojne sile	Ideja hibridnog rata nije u osnovici drugačija od koncepata poput 4. generacije ratovanja. svi ratovi su donekle hibridni i sadrže elemente koji se razlikuju od stvarne vojne snage (diplomacija, informacije, ekonomske metode)

Izvor: Renz Betina i Smith Hanna (2016). Russia and Hybrid Warfare – Going Beyond the Label Hybrid Warfare as an operational approach to war – a new war winning formula? *Aleksanteri Papers*. Aleksanteri Institute, University of Helsinki. Kikimora Publications, str. 5.

2.3. Hibridna politika i hibridno ratovanje

Tijekom proteklog desetljeća vojni teoretičari i analitičari iz područja nacionalne sigurnosti aktivno su se bavili pitanjima suvremenih sigurnosnih ratova, i pokušajima da predvide ono što dolazi u budućnosti. Tako su u analizama događaja u svijetu koji su obilježili protekli period, a u cilju prikazivanja različitosti konvencionalnog od nekonvencionalnog odnosno suvremenog ratovanja u leksikone nacionalne sigurnosti i vojnih znanosti uvršteni mnogi novi pojmovi.

Naime, ti događaji, kao što su primjerice revolucionarne promjene i oružani sukobi u zemljama Sjeverne Afrike, Bliskog Istoka i zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza potvrdili su pojavu novih oblika i metoda ostvarivanja vlastitih političkih ciljeva, odnosno potvrdili su da se nastavlja trend razvoja ratovanja o kojem je bilo govora u proteklim poglavljima. Srž promjena nije promjena političkih ciljeva koji su i danas gotovo identični kao i na samim začecima ratovanja, srž promjena je pomak u načinu na koji se ti ciljevi ostvaruju, i to se prvobitno odnosi na gravitacijsko središte. To u smislu hibridnog ratovanja podrazumijeva odmak od tradicionalnog uništavanja protivnika primjenom vojne sile do korištenja kombinacije nevojnih metoda s ciljem dezintegracije protivnika, eksploatacije njegovih slabosti i širenja vlastitog narativa. U kontekstu ruskog pripajanja Krima i ruske prikrivene intervencije u Istočnoj Ukrajini kao događaja koji su potaknuli Zapad na analiziranje koncepta „hibridnih“ načina (metoda) organizacije i provedbe oružane agresije jedne zemlje na drugu, zaključeno je da hibridno ratovanje nije novi fenomen (Radkovets, 2015a: 2). Hibridno ratovanje nije revolucionaran pristup jer izučavanjem povijesti možemo identificirati veliki broj ratova koji sadržavaju elemente hibridnog rata, što ćemo istraživati i u ovom radu. Međutim, iako sami čimbenici koji definiraju hibridni rat nisu novi, već su uglavnom svi već prije korišteni u nekim od povijesnih ratova, ruski hibridni model sadržava neke dosad neizučavane aspekte – velika nepredvidivost i dinamičnost i fleksibilnost u primjeni različitih čimbenika, rastuća uloga informacijskog, ekonomskog, energetskog i drugih aspekata koji u suvremenom hibridnom modelu postaju gotovo jednako (ako ne i više) važni od klasičnog vojnog aspekta.

Izučavanjem dostupne literature jasno je da već postoji značajan broj stranih teoretičara i vojnih analitičara koji su u svojim međunarodno priznatim knjigama i člancima obradili pojam hibridnog rata, kao što su Frank Hoffman, Karber, McCulloh, Martin van Creveld, David Kilcullen, Janis Berzins i Robert Gates. Oni su u svojim radovima koristeći različite pristupe definirali ključne čimbenike, preduvjete, faze razvoja i čimbenike hibridnog rata kao operativnog pristupa za ostvarivanje nekih ciljeva o kojima teorija hibridnog rata ne govori ništa. Međutim, uočen je manjak znanstvenih radova koji se bave pojmom hibridne politike koja skriva prave ciljeve i namjere, jer dobro poznata i ranije spomenuta korelacija politike i rata kaže da je rat nastavak politike. Iako pojam hibridne politike zasada nije opsežno izučavan, za potrebe ove doktorske disertacije i analize suvremenog hibridnog modela prepoznata je nepobitna važnost hibridne politike kao polazišne točke hibridnog ratovanja koja je kreirana i implementirana puno ranije od operacionalizacije samog rata (tijekom 1. pripremne faze rata). Stoga je ovaj element sadržan u jednom od triju teorijskih okvira na kojima počiva ova disertacija.

Tvrđnje pruskog generala i vojnog teoretičara Carla von Clausewitza „rat je nastavak politike drugim sredstvima“ i „vojska se mora podrediti političarima“ i danas relevantno govori o utjecaju politike na kreiranje strategije i na samo ratovanje. Clausewitzeve teorije, ali i teorije drugih ranije spomenutih filozofa i mislioca o strategiji, taktici i filozofiji ratovanja su značajno utjecale na razvoj vojnih znanosti zapadnih zemalja, a mnogi njihovi radovi se i danas koriste na vojnim akademijama i čine jedan od važnih temelj vojnog promišljanja.

Ako u okvirima ove doktorske disertacije govorimo o hibridnom ratovanju kao nastojanju jedne strane da korištenjem hibridnog oblika ratovanja prvenstveno ostvari svoje političke ciljeve izvan teritorija vlastite države, onda zaključujemo da se politička dimenzija hibridnog ratovanja manifestira kroz vanjsku politiku te države – pa je u ovom kontekstu izučavanja hibridnog ratovanja prikladno o vanjskoj politici neke države govoriti kao o „hibridnoj politici“. Promatrajući gore navedene definicije rata u kontekstu hibridnog ratovanja, nameće se pitanje – kako definirati hibridnu politiku, te koja je bit, sadržaj i usmjerenje hibridne politike Ruske Federacije u odnosu na Ukrajinu, zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza, ali i članice i partnere Europske unije i NATO saveza? Odnosno, koja

je bila bit, sadržaj i usmjerenje vanjske politike Republike Srbije u odnosu na Hrvatsku, te na koji način definirati hibridnu politiku Hezbollaha kao ideološke organizacije.

Hibridna politika je ciljana kompleksna uporaba političke, diplomatske, ekonomske (uključujući financijske, energetske, i vojno-tehničke aspekte) razmjene, kao i informacijska propaganda i druge nekonvencionalne (asimetrične) mjere jedne države (ili saveza više država) s ciljem potkopavanja unutarnje i vanjske politike druge države, i to uz pomoć širokog raspona prikrivenih metoda i mehanizama potkupljivanja, zastrašivanja i ucjenjivanja vodstva političkih i gospodarskih elita, političkih stranaka i društvenih skupina, kao i cjelokupne populacije te države (Radkovets, 2015a: 8). Hibridna politika provodi se tijekom svih faza hibridnog rata, a započinje u pripremnoj fazi hibridnog rata (Radkovets, 2015a: 8).

Volodymyr Horbulin³ analizira problem konceptualiziranja hibridnog rata u kontekstu geostrateških napora Ruske Federacije čiji krajnji cilj je nametanje ruskog utjecaja na međunarodnoj sceni (Horbulin, 2015) – čime njegov članak sadrži začetak promišljanja koji dovode hibridno ratovanje u izravnu vezu sa hibridnom (geo)politikom i hibridnom strategijom (Radkovets, 2015). Bugajski u svojoj knjizi *Eurasian Disunion – Russia's Vulnerable Flanks* kaže da ruski napad na Ukrajinu i cijepanje ukrajinskog teritorija nisu izolirana operacija, već da je to dio šireg strateškog plana s ciljem ponovne izgradnje bloka moći sa središtem u Moskvi i natjecanja sa Zapadom (Bugajski, 2016: 10). Ubrzana realizacija neo-imperijalističkog projekta ruskog predsjednika Vladimira Putina predstavlja sigurnosni izazov za nekoliko regija koje graniče s Ruskom Federacijom, te je privukla pažnju zapada na vanjsku politiku Rusije (Denyer, 2015). Glavni cilj ruske hibridne politike je obnoviti status Rusije kao centra moći u multipolarnom i multicentričnom svijetu.

Hibridno ratovanje (engl. Hybrid Warfare, skraćeno HW), ili kako ga Rusi nazivaju „ratovanje nove generacije“ (engl. New Generation Warfare, skraćeno NGW) , temelji se

³ Volodymyr Horbulin je savjetnik predsjednika Ukrajine, ravnatelj Nacionalnog instituta za strateška istraživanja, akademik i pripadnik ukrajinske akademije znanosti, te doktor znanosti koji redovito nastupa na međunarodnoj sceni i artikulira ostatku svijeta ukrajinske stavove vezano uz neobjavljeni rat Rusije prema Ukrajini, navodeći geopolitičke izvore koji su temelj znanstvenog promišljanja, ali i vlastite znanstvene analize.

na ideji Sun Tzua da se vrhunska vještina sastoji od slamanja protivnikovog otpora bez borbe. Upravo na tim temeljima započeli su Rusi rat u Ukrajini. Nakon što su blokirali ukrajinske snage u njihovim vojnim bazama na Krimu, Rusi su započeli s provedbom niza „neborbenih“ aktivnosti, poput psiholoških operacija, intimidacije, podmićivanja i internetske i medijske propagande (Berzins, 2014). Cilj je bio umanjiti otpor i izbjeći ili barem minimalizirati upotrebu oružane sile, što im je i uspjelo, i to upravo kroz operacionalizaciju strateškog komuniciranja i korištenje političkih, psiholoških i informacijskih strategija. Ironično, ruski stratezi vide hibridno ratovanje kao svoj odgovor na zapadnjačku hibridnu kampanju koja je usmjerena upravo protiv njih (Adamsky, 2015: 9). No, bez obzira kako ga nazvali, novi ruski operativni pristup predstavlja intrigantnu vojnu inovaciju.⁴ Naime, hibridno ratovanje ne predstavlja strategiju sile (engl. brute force strategy), već je po svojim karakteristikama bliže strategiji prisile (engl. strategy of coercion) koja ima za cilj manipulirati protivnikovim načinom razmišljanja, utjecati na njegov proces donošenja odluka uz minimalnu upotrebu sile, a intenzivniju upotrebu nevojnih metoda koje imaju strateški utjecaj (Slanchev, 2012).

U uvodnom dijelu ove doktorske disertacije spomenuti su raniji konteksti u kojima se pojam hibridnog ratovanja razvijao. Međutim, kod definiranja hibridnog ratovanja kao suvremenog koncepta bitno polazište je recentni rad ruskog vojnog stratega. Naime, u veljači 2013. godine Gerasimov je u ruskom vojnom časopisu objavio članak pod nazivom „*Vrijednost znanosti je u predviđanju: Novi izazovi zahtijevaju ponovo promišljanje oblika i metoda provedbe borbenih operacija*“. U članku on kroz akademski pristup tematici iznosi svoje viđenje – i viđenje prevalentnih ruskih krugova – o nedavnoj prošlosti, sadašnjosti i očekivanoj budućnosti ratovanja (Bartles, 2016). Ovaj članak objavljen je godinu dana prije majdanskog prosvjeda koji se smatra početkom pripajanja Krima i rata u istočnoj Ukrajini (Gatehouse, 2015). Iako Gerasimov nije nikako mogao predvidjeti događaje koji su uslijedili nakon majdanskog prosvjeda, njegov članak danas se često

⁴ Ruska vojna znanost definira operativno umijeće kao dio vojnog djelovanja koji povezuje strategiju i taktiku, te također predstavlja i teoriju i praksu postizanja strateških ciljeva kroz oblikovanje, organizaciju i provedbu vojnih kampanja, operacija i bitki. Teorija operativnog umijeća istražuje promjene i kontinuitet trenutnog karaktera rata i iznosi najoptimalnije koncepte operacija, organizacijskih struktura i oružja za određeni povijesni trenutak. Kao takvo, operativno umijeće je intelektualna aktivnost koja predviđa nove trendove, vojne inovacije, te evolucijske i revolucijske transformacije ratovanja. Prema: Adamsky, Dmitry (2015).

koristi kao podloga za analizu takozvane „Gerasimove doktrine“ odnosno hibridnog ratovanja, suvremenog koncepta koji objedinjuje konvencionalne i nekonvencionalne metode ratovanja sa ostalim aspektima nacionalne moći. To se ogleda u sljedećem odlomku „Fokus primijenjenih metoda rata se promijenio u smjeru široke uporabe političkih, informacijskih, humanitarnih i drugih nevojnih mjera – primijenjenih u koordinaciji s prosvjednim potencijalom lokalnog stanovništva. Sve je ovo nadopunjeno prikrivenim vojnim angažmanom...” (Gerasimov, 2013). Nadalje, Gerasimov navodi kako je u 21. stoljeću zamjetna tendencija zamagljivanja granice između rata i mira, kako nema više klasične objave rata, i kako se ratovi nakon početka odvijaju prema nepoznatim obrascima: “Rat se ne objavljuje. On jednostavno počinje s već razmještenim vojnim snagama. Mobilizacija i koncentracija snaga ne nastupa nakon što je objavljeno ratno stanje kao što je bio slučaj 1914. godine već se neprimijećeno događa puno prije toga” (Gerasimov, 2013)

U potkrijepi ove svoje teorije Gerasimov pojašnjava primjer obojanih revolucija na sjeveru Afrike i na Bliskom Istoku koje potvrđuju da stabilne države mogu u roku nekoliko mjeseci ili čak dana biti pretvorene u područje žestokih ratova, kako mogu postati žrtve strane intervencije i zapasti u stanje kaosa, humanitarne katastrofe i građanskog rata. Neki analitičari smatraju da Gerasimov ovakvom prezentacijom Arapskog proljeća i sugestijom da je do njega došlo zbog tajnih operacija Zapada otvara prostor za prezentiranje ruskog ratovanja nove generacije kojim Rusija želi uništiti ili sebi podrediti druge države, i to bez izravne i otvorene vojne intervencije. Također, iako prema Gerasimovu, neki (uglavnom vojni) teoretičari Arapsko proljeće ne smatraju pravim ratom – on sugerira da je točno upravo suprotno, i tvrdi da su se pravila ratovanja promijenila, te da je uloga nevojnih operacija u dostizanju strateških ciljeva značajno porasla, pa je čak u nekim slučajevima i nadmašila učinkovitost konvencionalne vojne sile (Gerasimov, 2013). Drugim riječima, ovo je izravna tvrdnja načelnika Vojske Rusije kojom on potvrđuje ne samo općenito da su svi ratovi zapravo *sredstva za postizanje političkih ciljeva*, već i da se Rusija mora prilagoditi i okrenuti prema nekonvencionalnim metodama, a koje su ključne godinu dana kasnije i primijenjene u Ukrajini (Gerasimov, 2013): ” ...Asimetrične radnje koriste se u širokom rasponu, što omogućuje brisanje protivnikovih prednosti u oružanom sukobu. Neke od tih radnji su korištenje specijalnih snaga i unutarnje opozicije za stvaranje trajno

operativnog bojišta na cijelom teritoriju protivničke države, kao i informacijske operacije, sredstva i načine koji se neprestano usavršavaju.” (Gerasimov, 2013) Nadalje, Gerasimov se ne zadržava samo na sugestijama koje se odnose na oblikovanje nove ruske strategije. On je svjestan da je potrebno stvoriti zakonodavni i provedbeni okvir za realizaciju eventualne nove strategije, pa kaže: “...Iako su dodaci federalnom zakonu o obrani prihvaćenom 2009. godine dozvolili operativnu upotrebu ruskih oružanih snaga izvan granica Rusije, sredstva i taktika njihove uporabe nisu definirana. Ovo zahtjeva pojednostavljivanje procedura za prelazak državnih granica, korištenje zračnog prostora i teritorijalnih voda stranih država, procedure za interakciju sa autoritetima odredišne države, itd” (Gerasimov, 2013).

Tablica 3: Gerasimova strategija - temeljne razlike između konvencionalnog i hibridnog rata

Tradicionalne vojne metode	Nove vojne metode
- Vojna operacija počinje nakon strateškog razmještanja snaga (objave rata) - Frontalni sudari velikih postrojbi koje se uglavnom sastoje od zemaljskih snaga - Poražavanje snaga, paljbene moći, preuzimanje nadzora nad dijelom teritorija i granica s ciljem ostvarivanja teritorijalnog nadzora - uništavanje ekonomske moći i pripajanje teritorija - borbene operacije na zemlji, moru i u zraku - upravljanje snagama kroz postojanje stroge vojne hijerarhije	- Vojnu operaciju pokreću grupe snaga za vrijeme razdoblja mira (uopće nema klasične objave rata) - Sudari visoko manevarskih interspecifičnih borbenih skupina bez stvarnog kontakta - Uništavanje protivničke vojne i ekonomske moći pomoću kratkotrajnih visokopreciznih udara na stratešku vojnu i civilnu infrastrukturu - Masivna upotreba oružja visoke preciznosti i specijalnih operacija, robotike, i oružja koja koriste nove fizikalne principe – lasera, kratkovalne radijacije i sl. - Korištenje naoružanih civila (4 civila na jednog vojnika) - Simultani udari na protivničke postrojbe i infrastrukturu na cjelokupnom teritoriju - Simultane bitke na zemlju, moru, u zraku i u informacijskom prostoru - Korištenje asimetričnih i neizravnih metoda - Upravljanje snagama u unificiranoj informacijskoj sferi.

Izvor: izradio autor prema: Gerasimov, 2013.

Neki teoretičari osporavaju tvrdnju da je general Gerasimov u gore spomenutom članku iznio temelje hibridnog ratovanja koje je kasnije primijenjeno u ruskoj

intervenciji na Ukrajinu argumentirajući svoje kritike činjenicom da je Gerasimov kroz analizu Arapskog proljeća i NATO intervencije u Libiji iznio svoje stavove o generalnim trendovima zapadnih zemalja i strategiji Sjedinjenih Američkih Država od Zaljevskog rata. Ti isti teoretičari smatraju da njegov članak nije bio prvo javno iznošenje ruskih planova, već da je on jednostavno proaktivnim pristupom nastojao probuditi rusko vojno vodstvo i usmjeriti ih prema inovaciji i modernizaciji ruskog vojnog promišljanja (Franke, 2015: 41).

Uistinu, detaljnijim čitanjem članka i zaključaka koji iz njega proizlaze može se zaključiti da centralna poruka generala Gerasimova nije bila predstavljanje novog ruskog pristupa ratovanju, već svojevrsna kritika usmjerena prema ruskom vojnom vodstvu zbog nedovoljnog izučavanja suvremenog ratovanja zbog čega je došlo do ruskog zaostajanja za zapadom (Bartles, 2016: 30-38).

Neovisno o motivima generala Gerasimova, nepobitna je činjenica da je njegov doprinos u izučavanju hibridnog ratovanja jedinstven po tome što je njegova analiza onoga što se već dogodilo nametnula pitanje je li on ujedno opisao i ono što će uslijediti. Je li on svojim člankom dao prve naznake postojećih ruskih strateških planova za stjecanje dominacije na globalnoj razini ili je tek njegov članak probudio ruske stratege manje je bitno. Bitna je činjenica da se gotovo sva prominentnija suvremena promišljanja u manjoj ili većoj mjeri pozivaju na Gerasimove pretpostavke hibridnog ratovanja. Nakon Gerasimova, značajnije promišljanje, analiziranje i pisanje o hibridnom ratovanju uslijedilo je tek nakon ruskog napada na Ukrajinu. Tako je u protekle dvije godine napisano nekoliko stotina znanstvenih i stručnih radova, analiza i promišljanja istočnih i zapadnih političkih, vojnih i sigurnosnih stručnjaka.

Jedan od cjenjenijih prozapadno orijentiranih teoretičara je spomenuti Janis Berzins, direktor latvijskog Centra za sigurnosne i strateške studije, autor velikog broja radova na temu ruske vanjske politike i suvremenih oblika ratovanja, predavač u NATO školi i sudionik znanstvenog istraživanja provedenog za potrebe izrade ove doktorske disertacije, koji navodi da se ruski pogled na suvremeno ratovanje temelji na pretpostavci da je um

najvažniji borbeni prostor (Berzins, 2014: 2). Kao rezultat toga u ratovima nove generacije dominira informacijsko i psihološko ratovanje pomoću kojega se postiže superiornost nad konvencionalnim vojnim snagama, te se moralno i psihološki potiskuje vojna sila i populacija protivničke strane (Berzins, 2014: 2). Berzins navodi da je u trenutnom geopolitičkom poretku glavni protivnik Rusije zapadna civilizacija, njene vrijednosti, kultura, politički sistem i ideologija (Berzins, 2014: 3-4). Uspjeh ruskog hibridnog rata u Ukrajini nametnuo je pitanje moguće primjene ovog modela u drugim dijelovima svijeta, o čemu će više biti govora u narednim poglavljima ove doktorske disertacije. Berzins je identificirao osam faza hibridnog ratovanja (Berzins, 2014: 4):

Prva faza: ne-vojno asimetrično ratovanje (obuhvaća informacijske, moralne, psihološke, ideološke, diplomatske i ekonomske mjere kao dio plana za uspostavljanje povoljnog političkog, ekonomskog i vojnog okružja).

Druga faza: Specijalne operacije koje imaju za cilj obmanuti političko i vojno vodstvo uz pomoć koordiniranih mjera koje provode diplomatski kanali, mediji i vladine i vojne organizacije tobožnjim „curenjem“ lažnih podataka o namjerama i planovima.

Treća faza: Intimidacija, zavaravanje, i podmićivanje vladinih dužnosnika i vojnog vodstva, kako bi ih se prisililo/potaknulo na napuštanje vlastitih položaja.

Četvrta faza: Destabilizirajuća propaganda koja izaziva nemir i nezadovoljstvo među populacijom, dodatno pojačana dolaskom ruskih militanata koji eskaliraju subverziju.

Peta faza: Uspostava „no-fly“ zona iznad zemlje koju se planira napasti, postavljanje blokada, te značajna upotreba privatnih vojnih tvrtki u uskoj suradnji sa naoružanim postrojbama opozicije.

Šesta faza: Početak vojne akcije, kojoj prethode izvidničke akcije i zadaće subverzije. Svi tipovi, oblici, metode i snage su angažirani u provedbi ove faze, uključujući specijalne postrojbe, svemirske postrojbe, postrojbe veze, diplomatske snage, obavještajne postrojbe kao i aktere koji provode industrijsku špijunažu.

Sedma faza: Kombinacija ciljanih informacijskih operacija, operacija elektroničkog ratovanja, operacija u svemiru, kontinuirano zastrašivanje zrakoplovstvom kombinirano s korištenjem visokopreciznog oružja

Osma faza: Slamanje preostalih točaka otpora i uništavanje preživjelih postrojbi protivnika provedbom specijalnih operacija.

Teorijske raščlambe hibridnog ratovanja nameću zaključak da je hibridni protivnik onaj protivnik koji vješto koristi napredne vojne tehnologije, a ujedno ima prilagodljivu organizacijsku strukturu koja mu dopušta brzu prilagodbu okolnostima. Shodno tome, onome koji se želi učinkovito suprotstaviti hibridnom ratovanju mora biti prioritet razviti sposobnost predviđanja i prepoznavanja kada neka ugroza poprima hibridna obilježja. Osim Berzinsove raščlambe tijekom hibridnog sukoba u osam faza, analitičari i stručnjaci sa neovisnog vojnog instituta za geopolitičke studije «Boryfsen Intel» iz Kijeva su temeljem raščlambe dosadašnjih ratova hibridni rat podijelili u tri faze: pripremnu fazu, aktivnu fazu i završnu fazu rata (Radkovets, 2015a: 27).

Prema njihovim analizama, tijekom pripremne faze (koja može trajati i nekoliko godina) političko vodstvo hibridnog aktera najčešće uz pomoć sigurnosnih i obavještajnih službi vrši ideološke, političke i vojne pripreme za nadolazeći rat (Radkovets, 2015a: 24). To obično obuhvaća jačanje političke moći unutar vlastite države, pojačan nadzor nad svim sferama društva i života. Zatim, može se provoditi ideološko “ispiranje mozga” nad vlastitim stanovništvom kako bi se pobudili nacionalistički osjećaji i potreba za obranom “nacionalnih vrijednosti i interesa”. U pripremnoj fazi se ostvaruje određena moć nad informacijskim prostorom ciljane zemlje, te se provode i različite aktivnosti sa svrhom diskreditiranja političkog establišmenta. U ovoj fazi hibridni akter nastoji unijeti razdor i podjele među stanovništvo ciljane zemlje, obično se oslanjajući na političke, etničke i/ili religijske različitosti stanovništva.

Aktivna faza hibridnog rata podrazumijeva prikrivenu ili otvorenu agresiju hibridnog aktera na ciljanu zemlju (Radkovets, 2015a: 25). Ova faza podrazumijeva izazivanje unutarnjih rata u ciljanoj državi temeljem političkih, socijalnih, gospodarskih, vjerskih i/ili etničkih neslaganja, podupiranje ili čak formiranje ilegalnih oružanih skupina koji se otvoreno sukobljavaju sa predstavnicima vlasti, te kreiranje paralelnih/alternativnih vladajućih struktura. U ovoj fazi može doći i do invazije, odnosno ulaska oružanih snaga hibridnog aktera u ciljanu zemlju.

U završnoj fazi hibridnog sukoba hibridni akter konsolidira svoju poziciju u ciljanoj zemlji na način da podupire nove vladajuće političke strukture (koje su prije rata bile u opoziciji), podupire provedbu izbora i referenduma i tako usmjerava unutarnju i vanjsku politiku ciljane zemlje, te promovira legalizaciju samoproglašanih državnih tijela. Tijekom ove faze hibridni akter može nastaviti biti prisutan na teritoriju ciljane zemlje pod izlikom “održavanja mira i stabilnosti” (Radkovets, 2015a: 26).

Prva faza hibridnog rata, kako su je opisali analitičari instituta Borysfen Intel teorijski je u skladu s Karberovom podjelom hibridnog rata. U poglavljima koja slijede, osim što će tri studije slučaja biti prikazane kroz analizu čimbenika hibridnog modela, analizirat će se i kronologija triju ratova po fazama. Na taj način će se utvrditi prethodi li hibridnom ratu dugi period političkih, ideoloških ili sličnih neslaganja između suprotstavljenih strana, a tijekom kojeg hibridni akter širi vlastiti narativ i otvoreno ili prikriveno provodi aktivnosti koje će mu dati prednost u ratu.

U mnoštvu teorijskih pristupa hibridnom ratovanju za provedbu dobre komparativne analize teško je izdvojiti samo jedan koji će obuhvatiti sve važne čimbenike koji definiraju hibridnog protivnika. Unatoč velikom broju povijesnih primjera, glavna prepreka za razumijevanje hibridnog ratovanja jesu međusobno suprotstavljene definicije koje naočigled zbunjuju teoretičare, i onemogućuju stjecanje jasne slike. No, to nije iznenađujuće obzirom da postoji raskorak između kognitivne spoznaje i jedinstvene definicije hibridnog ratovanja odnosno hibridnog protivnika i specifičnosti svakog pojedinog konteksta ili rata u kojem se hibridne pretpostavke manifestiraju.

Naime, kao što je bio slučaj kod definiranja rata, vrlo je teško definirati hibridno ratovanje na način da ta definicija bude prikladna za ratove koji egzistiraju (ili su egzistirali) u različitim vremenskim periodima, na različitim prostorima i općenito u različitim povijesnim okolnostima. Zato su za izradu ove disertacije izabrana tri teorijska okvira koja promatraju hibridno ratovanje sa različitih stajališta, i čimbenici koji proizlaze iz ta tri modela (a odnose se na jednu stranu u ratu, i to onu koja primjenjuje hibridni oblikratovanja) su korišteni za analizu i usporedbu triju studija slučaja.

2.3.1. McCullohov teorijski pristup hibridnom ratovanju

Timothy McCulloh⁵ i Richard Johnson objavili su 2013. godine knjigu koja je prvenstveno namijenjena stručnjacima iz područja nacionalne sigurnosti, ali i svima zainteresirana za ovo i njemu srodna područja. Timothy McCulloh je visoki časnik američke vojske koji se u navedenoj knjizi posvetio teorijskoj raščlambi pojma “hibridno ratovanje”, a izučavao ga je kroz analizu dvije studije slučaja – Drugi svjetski rat i Sovjetsku partizansku mrežu u periodu od 1941. do 1945. godine, te rat između Izraela i Hezbollaha 2006. godine. U prvom dijelu knjige McCulloh govori o neprimjerenosti definicije i korištenja teorije hibridnih ratova, te iznosi teorijske pretpostavke na kojima počiva definicija hibridnog ratovanja. Nadalje, McCulloh radi kvalitativnu i deduktivnu analizu gore navedenih dviju studija slučaja. Iako pripada kasnijem vremenu, McCulloh prvo obrađuje rat između Izraela i Hezbollaha, i dolazi do šest čimbenika za koje tvrdi da su specifični za hibridnog aktera. Kako bi testirao svoju teoriju, McCulloh analizira Sovjetsku partizansku mrežu na Istočnoj fronti u period od 1941. do 1945. (McCulloh i Johnson, 2013:ix). McCulloh smatra da se ranim prepoznavanjem čimbenika može predvidjeti razvoj hibridne organizacije, te da će teorija koja proizlazi iz njegova rada biti upotrebljiva u povijesnim analizama (McCulloh i Johnson, 2013:17).

McCulloh je dakle u svom radu iznio teorijske pretpostavke hibridnog ratovanja, a prema njegovom shvaćanju hibridno ratovanje karakteriziraju sljedeći čimbenici:

1. specifičnosti u **sastavu snaga hibridnog protivnika**, njihove sposobnosti i učinci su jedinstveni i u **skladu sa specifičnim kontekstom**,
2. postojanje **specifične ideologije** kod hibridnog protivnika koja služi kao katalizator, a koja može biti usko vezana uz socio-kulturološki i/ili religijski identitet
3. ključni pokretač rata jest **percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji**,
4. prisutna je **asimetrija u sposobnostima** između sukobljenih strana,
5. detektirana je primjena **konvencionalnih i nekonvencionalnih elemenata** u ratu,

⁵Timothy McCulloh časnik je vojske Sjedinjenih Američkih Država koji je sudjelovao u međunarodnim operacijama u Iraku i Afganistanu, kao i u potpori multinacionalnim operacijama na Bliskom Istoku. Tijekom vojne karijere školovao se na najvišim vojnim školama, gdje se bavio naprednim vojnim istraživanjima.

6. težište je na provedbi **obrambenih operacija** dok se napadajne operacije provode samo s ciljem zaštite vlastite egzistencije, te se može prepoznati i
7. primjena **taktike iznurivanja protivnika**, odnosno njegove volje za nastavak borbe.

Slika 1: McCullohov teorijski okvir

Izvor: Izradio autor, prema: McCulloh, Timothy (2013). Theory of Hybrid Conflict. Joint Special Operations University Report 13-4. The JSOU Press, MacDill Air Force Base, Florida.

McCulloh zaključuje da je rat između Hezbollaha i Izraela kroz prizmu sedam čimbenika jasno pokazao na koji način slabija strana u ratu može pobijediti jaču. Autor navodi da unatoč činjenici da je Hezbollah bio taktički poražen u ratu s Izraelom, navodi se kako je Hezbollah iznašao način da iskoristi i sinergijski primijeni ključne čimbenike i dođe do operativne prednosti i strateške pobjede (McCulloh, 2013: 25). Kritičari McCullohove teorije navode da su njegovi čimbenici ograničeno upotrebljivi, ponajprije zato što su proizašli sa stajališta slabije strane u ratu koja je primorana primijeniti hibridne tehnike kako bi se suprotstavila konvencionalnim prednostima superiornog protivnika (Dayspring, 2015: 10). Dayspring objašnjava kako McCullohovi čimbenici podrazumijevaju asimetrične nedostatke hibridne strane u ratu i nisu prikladni za analize i pojašnjenje hibridnog rata u slučajevima kada je hibridna strana konvencionalni i superioran agresor kao što je slučaj s Rusijom (Dayspring, 2015: 10).

2.3.2. Hoffmanove pretpostavke hibridnog rata

Dr. Francis Hoffman⁶ član je Instituta za strateška istraživanja i član Potomac Instituta za političke studije i Centra za istraživanje novih ugroza i prilika. Hoffman je prepoznao da se sukobi i ratovi ne mogu pojednostavljeno prikazivati kao “veliki i konvencionalni” ili “mali i nekonvencionalni”, jer će suvremeni akter koristiti kombinaciju svega što mu je dostupno kako bi ostvario svoje ciljeve. U svojim ranim istraživanjima hibridnog oblika ratovanja tvrdi da su suvremeni oblici ratovanja daleko ubojitiji od onih s kojima se svijet suočavao u prošlosti, te je na tragu toga tvrdio i da istraživanje prošlih ratova ne može doprinijeti razumijevanju hibridnog ratovanja. Međutim, u svojim kasnijim radovima, kao što je *Rat u 21. stoljeću – pojava hibridnih ratova* Hoffman se uvelike oslanja na analizu povijesti ratova kako bi potvrdio ili opovrgnuo svoje pretpostavke (Hoffman, 2007). Potaknut razmišljanjima o novim oblicima ratovanja s kojima se Sjedinjene Američke Države svakodnevno suočavaju, i golemim naporima koje je potrebno uložiti da bi se promijenio način razmišljanja kod donositelja odluka, Hoffman je u knjizi *Rat u 21. stoljeću – pojava hibridnih ratova* rekao kako njegovi zaključci nameću potrebu za inovativnim razmišljanjem, rigoroznim eksperimentima, i stalnom prilagodbom, a što se posebno odnosi na potrebu prilagodbe oružanih snaga SAD-a odnosno njihovog operativnog umijeća, vođenja i zapovijedanja, strukture snaga i obuke i izobrazbe (Hoffman, 2007: 49). Njegova promišljanja odjeknula su na najvišim razinama odlučivanja u SAD-u, te je on danas jedan od savjetnika američke vlade.

Generalno gledajući, Hoffman smatra pojam hibridnog ratovanja analitičkom tvorevinom koja bi načelno mogla objasniti uspjeh relativno slabijeg protivnika u ratu (Renz i Smith, 2016: 38). Primjer koji Hoffman često navodi su nedržavni akteri kao što su Talibani, Al Kaida ili Hezbollah – koji su polučili uspjehe u ratu sa značajno tehnološki i brojčano superiornijim koalicijskim vojnim snagama u Afganistanu i Iraku, te izraelskim snagama u Libanonskom ratu 2006. godine. Iz njegovih recentnijih djela proizlazi Hoffmanov teorijski pristup hibridnom ratovanju koji se zasniva na sljedećim tvrdnjama:

⁶Frank G. Hoffman je viši stručni suradnik u Centru za strateška istraživanja na National Defense University u SAD-u. Veći broj njegovih djela objavljen je u stručnom časopisu Small Wars Journal. Specijalizirao se za područje nacionalne sigurnosti, te je u svom dugogodišnjem radu napisao veći broj radova koji se bave predviđanjem novih sigurnosnih ugroza, te je u svojoj karijeri sudjelovao u velikom broju radnih skupina koje su izrađivale analize i preporuke za potrebe Vlade SAD-a.

1. Kombiniranjem **konvencionalnih i nekonvencionalnih metoda** od strane **državnih i nedržavnih aktera** postiže **sinergijski učinak** u fizičkoj ali i psihološkoj dimenziji rata
2. Hibridno ratovanje učinkovito jer je došlo do **brisanja granica između konvencionalnog i nekonvencionalnog**. Nekonvencionalne metode ratovanja više nisu isključivo pravo nedržavnih aktera.
3. Hibridni protivnik, bio on državni ili nedržavni, **odmiče se od krute hijerarhijske organizacijske strukture** koja počiva na strogo definiranim pravilima djelovanja, **vrlo brzo prihvaća i primjenjuje nove tehnologije**
4. Hibridno ratovanje u značajnoj mjeri koristi **informacijske operacije**, i koristi ih ciljano kako bi stekao dominaciju u svim dimenzijama rata.

Hoffman zapravo nije u nijednom od svojih radova objedinio ove tvrdnje i predstavio ih kao teorijski okvir, no obzirom na učinak koji je njegovo promišljanje polučilo na teoretičare hibridnog ratovanja i obzirom na metodologiju ove doktorske disertacije, objedinjavanje Hoffmanovih tvrdnji vezanih uz hibridno ratovanje na ovaj način vrlo je korisno, posebno kad se uzme u obzir i njegova tvrdnja da hibridne organizacije nerijetko nastaju i egzistiraju samo kao tranzicijske, te da nakon nekog vremena sve više poprimaju konvencionalna obilježja (McCulloh i Johnson, 2013:38).

Kritičari ovakvog pristupa mogli bi zamjeriti činjenicu da je Hoffman svoje tvrdnje razvijao kroz višegodišnje istraživanje hibridnog ratovanja, i vjerojatno ne bi pogriješili kad bi rekli da je kroz taj vremenski period Hoffman vjerojatno neke od navedenih tvrdnji u manjoj ili većoj mjeri napustio. Međutim, iako bi se iz te perspektive ovdje prikazani Hoffmanov teorijski okvir mogao činiti nevažecim, za potrebe ove doktorske disertacije koja analizira tri studije slučaja koje su se dogodile u različitim vremenskim periodima to neće imati nikakav negativan učinak na zaključke koji će iz analize proizići.

2.3.3. Karberov teorijski okvir hibridnog rata

Dr. Phillip Karber je međunarodno priznati stručnjak u području obrane i nacionalne sigurnosti koji je napisao veliki broj članaka iz područja obrambene strategije, predsjednik je Potomac Instituta i profesor na Georgetown fakultetu. U novije vrijeme se aktivno bavi analizom ruske vanjske politike i implikacija na NATO i SAD, te često brifira najviše razine odlučivanja u SAD-u ali i NATO savezu. Potomac Institut je u vremenskom periodu od 1991. do 2011. organizirao i ugostio preko 1,000 konferencija s diplomatima i pripadnicima oružanih snaga zemalja bivšeg Varšavskog pakta i novonastalih samostalnih sovjetskih republika kako bi ih se pripremilo za potencijalno partnerstvo ili članstvo u NATO savezu. U proljeće 2014. godine, nova ukrajinska vlada zatražila je pomoć Instituta u procjeni sigurnosnog stanja u zemlji (Karber, 2015a). U okviru te pomoći, Phillip Karber odradio je 15 službenih putovanja u Ukrajinu, tijekom kojih je putovao Ukrajinom i debriefirao vojne zapovjednike i pripadnike snaga na terenu. U okviru tog istraživanja, Karber je inicirao sastanke s najvišim razinama u NATO savezu, kao i s diplomatskim predstavnicima i političkim vođama. Ciljevi njegovog angažmana bili su: razumjeti na koji način se ruska strategija “ratovanja nove generacije” implementira u praksi, te prepoznati prednosti i nedostatke, procijeniti vojne potrebe Ukrajine i trenutne i buduće borbene sposobnosti ukrajinske vojske, te ocijeniti učinkovitost sporazuma Minsk1 i Minsk2 (Karber, 2015a). Temeljem ovog istraživanja Potomac Institut na čelu s Karberom izradio je nekoliko izvješća za Kongres SAD-a, ali i izvješća za mnoge druge relevantne vladine organizacije i američke saveznike.

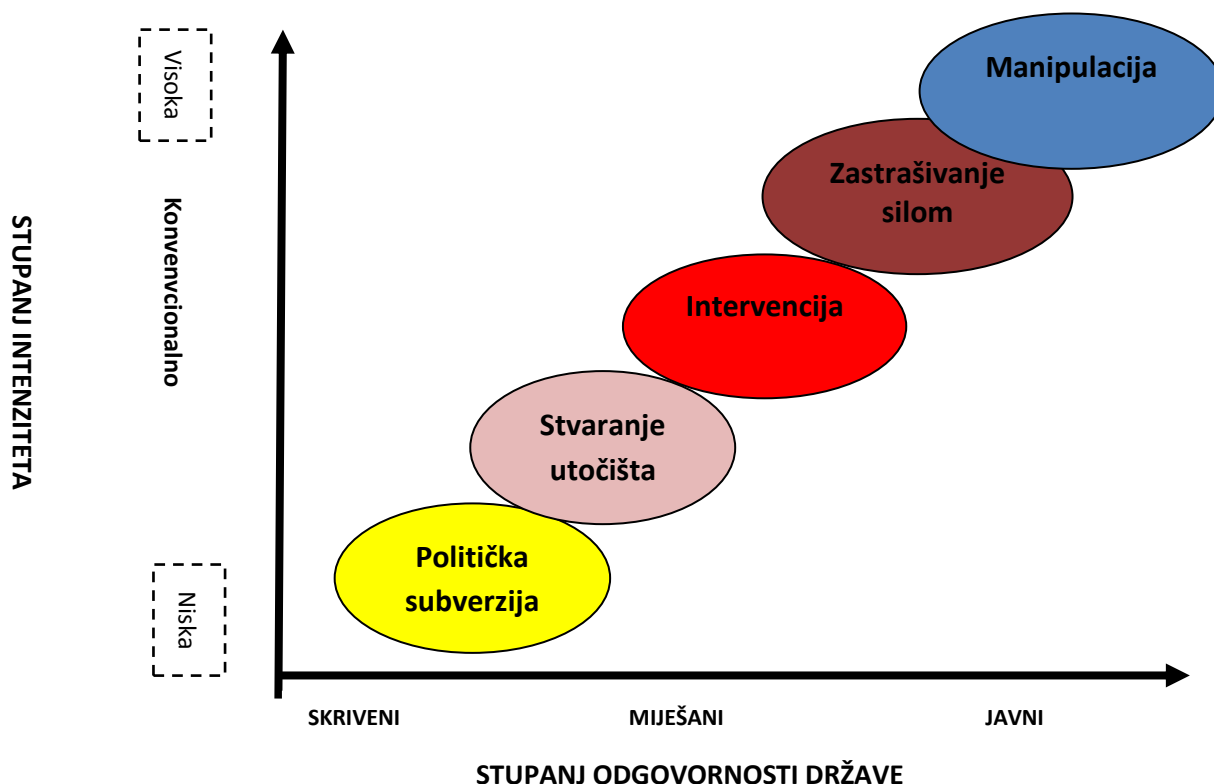
Karber je neosporno jedan od najboljih poznavatelja ruske strategije i općenito stanja u Ukrajini od početka rata. O tome svjedoči mnoštvo radova koje je napisao. Pa tako u jednom od svojih citiranih članaka o ratu Rusije i Ukrajine, odnosno ruskom ratu nove generacije, identificirao je 5 čimbenika hibridnog ratovanja (Karber, 2015b):

1. **politička subverzija** koja se manifestira kroz ubacivanje agenata, primjenu informacijskih angažiranje masovnih medija, podmićivanje i zastrašivanje lokalnih vođa (političkih, vojnih i dr.), likvidacije, teroristički činovi
2. **stvaranje utočišta proxy snagama** predstavlja važan korak za uspjeh hibridnog rata jer ovaj čimbenik predstavlja fazu u kojoj dolazi do zaposjedanja strateški

važnih lokacija u ciljanoj zemlji – vladinih zgrada, vojnih baza, policijskih postaja i sl. Tijekom ove faze provodi se naoružavanje i obuka pobunjenika, utječe se na transportne sposobnosti, provode se kibernetički napadi kako bi se kompromitirala komunikacijska infrastruktura, i sl.

3. **intervencija** uključuje angažman konvencionalnih snaga na granicama ciljane zemlje koji se često prikriva provedbom vojnih vježbi većih razmjera i nerijetko obuhvaća sve borbene rodove/grane. Ovaj čimbenik obuhvaća i uspostavu obučnih i logističkih kampova u neposrednoj blizini ciljane zemlje.
4. **zastašivanje i/ili eksploatacija stanovništva**
5. **manipulacija** kroz koju se postiže zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera

Slika 2: Karberov okvir hibridnog ratovanja

Izvor: Phillip A. Karber, "Russian Style Hybrid Warfare," (Report prepared for Multi-polarity & Stability Workshop #5; McLean, VA: The Potomac Foundation, January 2015).

Karber je identificirao tri faze hibridnog rata, a to su: **destabilizacija** zemlje kroz poticanje unutarnjeg konflikta, **izazivanje kolapsa države** uništavanjem ekonomije i infrastrukture, te **zamjena lokalnog političkog vodstva** vlastitim operativcima.

2.4. Pojašnjenje čimbenika hibridnog modela

Komparacijom tri gore navedena okvira hibridnog ratovanja zaključuje se da u određenoj mjeri dolazi do preklapanja u McCullohovom, Hoffmanovom i Karberovom načinu razmišljanja. Ovo nije iznenađujuće obzirom na već prihvaćenu tvrdnju da hibridno ratovanje nije ništa novo, i da se njegovi obrisi mogu pronaći u većini povijesnih ratova. Suvremeni pristupi teoriji ratovanja koliko god se u određenoj mjeri oslanjaju na povijesna znanja i naučene lekcije, ili osobne stavove teoretičara, toliko su prilagođeni ili možda bolje rečeno usmjereni nekim društvenim pojavnostima, konceptima, čimbenicima ili pretpostavkama vremena u kojem nastaju. Zbog toga neki čimbenici danas imaju veću težinu nego što je to primjerice bilo prije 20 ili više godina, dok su neki čimbenici prisutni u sva tri rata, bez obzira na činjenicu da su se odvijali u različitim vremenskim periodima. Za analizu triju studija slučaja u ovoj doktorskoj disertaciji koriste se čimbenici koji proizlaze iz tri gore opisana teorijska pristupa, a koji najbolje odražavaju suvremeni način razmišljanja o hibridnom ratovanju. Kroz tri studije slučaja i analizu provedenu na rezultatima znanstvenog istraživanja u kojem su sudjelovali priznati međunarodni i domaći stručnjaci, analizirat će se prisutnost svakog pojedinog čimbenika. Pojavnost svakog pojedinog čimbenika kod hibridne strane u ratu kvantificirat će se pojednostavljeno na ljestvici mjerenja kao što je objašnjeno u razradi metodologije, odnosno prema definiranim kvantitativnim vrijednostima koje su sadržane u anketnom upitniku.

2.4.1. Jedinstveni politički cilj

Ako je Clausewitz rekao da je rat nastavak politike drugim sredstvima, onda parafrizirajući njega hibridnih rat je rat drugim sredstvima (ne otvorenim ratom). Prepoznat ga se može jer se u tom ratu primjenjuje širok raspon metoda ali su one sve dugoročno podređene jedinstvenom političkom cilju.

U svakom ratu mora postojati politički cilj, jer malo koja strana će se odlučiti za poduzimanje tako drastičnih, riskantnih i financijski opterećujućih aktivnosti ako ne zna točno što želi. Kod hibridnog rata je specifično to što se hibridni protivnik silno trudi prikriti svoje namjere u ratu, pa i svoju involviranost u rat. Stoga za razliku od konvencionalnog rata, u hibridnom ratu nisu odmah jasno vidljive namjere i razmjer planiranih aktivnosti hibridnog protivnika, to jest nije odmah jasno vidljiv njegov politički cilj. Međutim raščlambom triju studija slučaja pokušati će se identificirati jedinstveni politički cilj hibridne strane u ratu, i kvantificirati njegov utjecaj na ishod rata na ljestvici mjerenja kako je opisano ranije u tekstu.

2.4.2. Postojanje specifične ideologije

Kako bismo analizirali utjecaj ideologije na ratove, bitno je jasno definirati sam pojam ideologije. Generalno se ideologija može definirati kao “način ili sadržaj razmišljanja koji je specifičan za pojedinca, skupinu ili kulturu (Merriam Webster, 2012). Filozofski pristup ovoj definiciji kaže da je ideologija skupina vrijednosti usmjerena k uspostavljanju ili održavanju određenog društvenog sustava, program dugoročnih aktivnosti s temeljima koji služe k ujedinjavanju i integraciji koraka u konzistentnom smjeru (Mendenhall, 2013).

McCulloh je identificirao ideologiju kao jedan od važnih pokretača hibridnog protivnika. Ona je usko vezana uz strateški kontekst i temelji se na socio-kulturološkom i religijskom identitetu hibridnog aktera. Kao skup uvjerenja i stavova koji opravdavaju određeno postupanje ima vrlo velik utjecaj na polarizaciju i mobilizaciju stanovništva, te predstavlja temelj za opravdavanje i racionalizaciju ljudskog ponašanja. Ideologija dakle može biti kohezivna sila koja služi za ujedinjenje i usmjerenje hibridnog aktera k jedinstvenom ideološkom cilju.

2.4.3. Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji

Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji često je prisutna kod hibridnog aktera. Ova percipirana ali ne nužno i realna ugroza pokreće hibridnu silu koja napušta konvencionalnu vojnu praksu kako bi iznašla način za dugoročni opstanak (McCulloh i Johnson, 2013: 16).

2.4.4. Organizacijska struktura i sastav snaga

Prema Bowersu, hibridne organizacije zadržavaju prilagodljivu ćelijsku strukturu, no ovisno o razini organizacijske zrelosti one imaju iznimno dobro razvijenu organizacijsku strukturu i snage koje su sposobne provoditi složene operacije. Prilagodljiva organizacijska struktura čini hibridnog protivnika otpornijim od konvencionalne vojne sile, a ako je još pritom krajnji cilj komuniciran i prihvaćen na svim organizacijskim razinama – učinkovitost je dovedena do maksimuma. Osim učinkovitosti organizacije koja je prilagođena specifičnom kontekstu u kojem se odvija rat, hibridna organizacija sa dobro dizajniranom organizacijskom strukturom i sastavom snaga iznimno je otporna. Primjerice, gubitak ključnih lidera ne narušava značajno učinkovitost organizacije. Učinkovitost u provođenju vlastitih ciljeva i otpornost na vanjske utjecaje kao rezultat prilagodljive organizacijske strukture i sastava snaga koji odgovara specifičnostima rata mogu značajno utjecati na ishod rata.

2.4.5. Asimetrija

Jednostavnim riječima pojašnjeno, asimetrija je sposobnost prilagodbe. Ta se sposobnost prilagodbe jednog aktera u ratu u novijoj teoriji definira nekonvencionalnim pristupom slabijeg protivnika prema jačem i zbog toga se uvriježilo tumačenje asimetrijskog ratovanja kao ratovanja „nejednakih“ protivnika (Thorton, 2016: 51-56). Navedeno tumačenje nije netočno, ali ono samo parcijalno sagledava pojam asimetrije u oružanim sukobima. Naime, pojam asimetrije u hibridnom ratu i za potrebe ove doktorske disertacije ne podrazumijeva samo usporedbu dva suprotstavljena aktera u ratu prema kvantitativnim mjerilima (veličina, jačina snaga, dostupnost resursa, i sl.). Asimetričnost

dvije suprotstavljene strane u ratu podrazumijeva da će jedna strana u ratu težiti k iznalaženju i primjeni taktike koja će ne samo negirati prednosti protivnika, već će te prednosti pretvoriti u njihove slabosti (Thorton, 2016: 51-56). Primjer navedenog je korištenje revolucionarne tehnologije kako bi se negirala vojna superiornost protivničke strane (Hoffman, 2009a: 2).

2.4.6. Taktika iznurivanja

U konvencionalnim ratovima taktika iznurivanja protivnika svodila se uglavnom na ideju opisanu u gore navedenom citatu Ho Chi Minha gdje se borbom nastojalo dovesti protivnika do kolapsa odnosno prijelomne točke poslije koje nastavak borbe nema smisla jer može samo dovesti do daljnjih gubitaka. Tako je taktika iznurivanja u konvencionalnim ratovima kroz povijest obično vodila do pobjede one strane koja je raspolagala većim (poglavito ljudskim) resursima. Međutim, u hibridnom ratu taktika iznurivanja protivnika ne zahtijeva više ljudske i materijalne gubitke koji demoraliziraju protivnika do te mjere da dolazi do prevage u omjeru snaga u ratu. Ho Chi Minh rekao je: «Ubiti ćete nas desetoricu, mi ćemo ubiti jednoga od vas, ali na kraju vi ćete se umoriti prvi» i ova rečenica odlično opisuje bit taktike iznurivanja protivnika.

McCullohova teorija objašnjava da će se u suvremenom ratu hibridni akteri rado odlučiti na taktiku iznurivanja, i da će se ona manifestirati u fizičkoj, ali još bitnije i u kognitivnoj domeni. Cilj taktike iznurivanja u hibridnom ratovanju je kontinuirano smanjivati jakost protivnika i njegovu volju za nastavak borbe (McCulloh i Johnson, 2013:17). U sprezi sa drugim čimbenicima koji su usmjereni na umanjivanje protivničke volje za borbom, ovaj čimbenik predstavlja bitan dio nekonvencionalnih (nevojnih) metoda hibridnog aktera.

2.4.7. Eksploatacija lokalnog stanovništva

T.R. Fehrenbach napisao je 1963. godine knjigu *This Kind of War* u kojoj govori o spremnosti zemlje da se bori za vlastite slobode (Ferguson, 2016). Fokus njegove knjige nije bio na fizičkog vojnoj spremnosti, već se posebno usmjerio na sociopolitički i

psihološki čimbenik. Fehrenbach sugerira da je stanovništvo, odnosno njihova volja da prihvate rat, da se suprotstave protivniku i da na taj način omoguće realizaciju pozitivnih političkih ishoda ključan čimbenik za pobjedu ili poraz u ratu (Ferguson, 2016). Fergusonova izjava «Ratovi se gube rjeđe zbog poraza na bojnim poljima, a češće zbog apatičnog stanovništva» govori o važnosti ljudskih resursa za dobivanje rata (Ferguson, 2016). Psihološke operacije prisutne su u vojnoj strategiji od samih početaka ratovanja. To su planirane psihološke aktivnosti u kojima se koriste metode komunikacije i druga sredstva za prijenos selektiranih informacija, a koje su usmjerene na ciljane skupine kako bi se utjecalo na njihovu percepciju, stavove i ponašanja u cilju dostizanja političkih i vojnih ciljeva.

Jedna od metoda koja se kroz povijest primjenjivala kao dio protupobunjeničkih strategija, između ostalog primjenjivana i u ratu u Afganistanu je takozvano „pridobivanje srca i umova“ lokalnog stanovništva (engl. winning hearts and minds). Kroz projekte izgradnje cesta i lokalne infrastrukture, obnove škola, obuku i zajedničke operacije savezničke snage imale su za cilj steći naklonost lokalnog stanovništva znajući da im je, upravo kao što je Fehrenbach i rekao, ona ključna za pobjedu nad talibanima.

U hibridnom ratovanju eksploatacija lokalnog stanovništva podrazumijeva utjecaj hibridnog protivnika (inicijatora rata) putem nekonvencionalnih operacija (psihološke, informacijske..) na lokalno stanovništvo prostora kojoj je rat nametnut. Na ovaj način hibridni protivnik utječe na lokalno stanovništvo i izaziva nezadovoljstvo bilo vlastitim statusom, bilo odlukama lokalnih političara. Ovako se kod lokalnog stanovništva dovodi u pitanje opravdanost rata, preispituju se odluke lokalnih političara, te kao što je Fehrenbach i rekao, umanjuje se volja lokalne populacije za borbu. Na ovaj način se mobilizira i aktivira i onaj dio lokalne populacije koji podržava politiku i ciljeve hibridnog protivnika i njihova uloga postaje vrlo bitna za ishod rata (kao što su primjerice u ratu aktivirani ruski simpatizeri na Krimu, odnosno pripadnici srpske manjine u Hrvatskoj).

2.4.8. Primjena novih tehnologija

Jedna od specifičnosti suvremenog hibridnog protivnika je primjena novih tehnologija, odnosno oružja koja su u tradicionalnom poimanju ratovanja bila dostupna samo jakim konvencionalnim vojnim silama. Za potrebe ove doktorske disertacije, hibridni protivnik primjenjuje nove tehnologije ako u ratu koristi sofisticirano oružje u značajnoj mjeri⁷ (primjerice, sofisticirane navođene rakete, besposadne sustave, i sl.) i ako je obučen za korištenje istoga.⁸ Prisutnost ovog čimbenika u hibridnom ratu otvara pitanje gdje i na koji način hibridni protivnik dolazi do novih tehnologija i znanja za korištenje istih? Jedan od mogućih scenarija je kod država u raspadu, kada pripadnici dotadašnjih konvencionalnih vojnih snaga raspadom države formiraju hibridne organizacije, te znanje i pristup sofisticiranoj vojnoj tehnologiji. Druga mogućnost je da hibridni akter ima sponzora koji ga podupire (odnosno podupire njegove strateške ciljeve) kroz financiranje, opremanje novom tehnologijom i obukom za primjenu iste u hibridnom ratu.

2.4.9. Informacijske operacije

U hibridnom ratu su informacijske operacije bitne jer one u velikoj mjeri određuju tumačenje često nejasnih događaja, što za posljedicu može utjecati na strateške ishode.

Razvoj informacijske tehnologije sam po sebi već je promijenio prirodu ratova unoseći u njih dodatnu dimenziju kompleksnosti. Gotovo globalni pristup virtualnom okružju otvorio je brojne mogućnosti utjecaja na tijek i ishod ratova. U suvremenim ratovima, kao što je rat u Ukrajini, ili naponi tzv. Islamske države svjedočili smo kako i državni i nedržavni akteri koriste informacijske operacije za dostizanje vlastitih političkih odnosno ideoloških ciljeva.

Ruski naponi da na globalnoj razini unesu nemir i usade nepovjerenje prema zapadnjačkim (prvenstveno američkim) vrijednostima i demokratskom sustavu vladavine nije nova pojava. To je cilj Moskve još od početka Hladnog rata (Weisburd i Watts, 2016). Čak se

⁷Hibridni protivnik ima dovoljan broj oružja ili sustava da može nanijeti značajnu štetu suprotnoj strani i time utjecati na ishod sukoba.

⁸Obučenost ljudstva za korištenje novih tehnologija pokazatelj je koji nam govori da je hibridni protivnik uložio vrijeme i napor u planiranje i pripremu, kao i da su mu dostupni resursi potrebni za provednu obuku (sponzor).

može reći da ni strategija nije nova. Naime, aktivne mjere sovjetske ere⁹ zazivale su korištenje sile politike umjesto politike sile kako bi se izazvao raspad američke demokracije iznutra. Međutim, nove su metode kojima se dolazi do željenog cilja. Tijekom Hladnog rata provodile su se različite kampanje kroz aktivan angažman poluprikrivenih komunističkih stranaka, različitih udruženja i nevladinih organizacije. Danas se metode temelje na globalnoj komunikacijskoj povezanosti, te se putem televizije, radija i interneta (različitih portala, foruma i društvenih mreža poput Twittera i Facebooka) plasiraju informacije koje planski i u pravo vrijeme dolaze do ciljane publike.

Miroslav Tuđman je uveo pojam specijalnih operacija pod koje svrstava psihološki rat, propagandu, politički rat, agitaciju, ideološko ratovanje, ideološku agresiju, ideološku diverziju, indoktrinaciju, ispiranje mozga, širenje glasina, subverziju, diverziju itd. Cilj takvih specijalnih operacija je plasiranje dezinformacija u medije ili redove protivnika što znači da je plasiranje dezinformacija rezultat specijalnih operacija. Razlika između informacijskih i specijalnih operacija leži u ciljevima te strategiji nastupa. Cilj informacijskih operacija je globalni: trajno ili što dulje utjecati na promjenu sadržaja i organizacije korpusa javnoga znanja protivnika. Cilj specijalnih operacija je partikularni: plasirati dezinformaciju da bi se trenutačno zavarao protivnik što se najčešće odvija tajno ili prikriveno (Tuđman, 2009: 136).

Informacijske operacije dostupne su, jeftine i iznimno učinkovite alat za širenje vlastitog narativa. Informacijske operacije provode se kroz javne i prikrivene kanale putem kojih se prenose političke, financijske, socijalne i druge poruke.¹⁰ U određenoj mjeri su se informacijske operacije koristile u većini povijesnih ratova, ali osim suvremene tehnologije, ono što ih čini važnim čimbenikom za hibridno ratovanje jest učinak koji mogu imati na sam rat. Naime, percepcija samog rata od strane šire publike (aktera u ratu ali i međunarodne zajednice) u velikoj mjeri može odrediti ishod rata. Tehnološke mogućnosti

⁹ Aktivne mjere podrazumjevaju pristup u tri smjera, s ciljem oblikovanja vanjske politike kroz usmjeravanje utjecaja na sljedeće načine: Država prema ljudima, ljudi prema ljudima, i država prema državi. Vrlo često ove aktivne mjere zaobilaze tradicionalnu diplomaciju i uobičajene odnose država prema državama. Danas ruska vlada potencira pristup država prema ljudima, i ljudi prema ljudima, i to najvećim dijelom kroz provedbu informacijskih operacija putem medija i interneta, a sve više aktivnim angažmanom na društvenim mrežama.

¹⁰ Obično se radi o mješavini istinitih i lažnih informacija i/ili manipuliranom tumačenju određenih događaja.

nam danas daju sposobnost da se bez geografskih ograničenja prati što se događa na drugom kraju svijeta, odnosno da se provedbom informacijskih operacija utječe na mišljenje onih koji promatraju naše aktivnosti – upravo ta činjenica - stalno prisutna globalna publika na koju je moguće utjecati – čini ovaj čimbenik izuzetno bitnim.

2.4.10. Politička subverzija

Tijekom Hladnog rata, britanska služba MI5 definirala je subverziju kao generalizirani napor za “rušenje ili potkopavanje parlamentarne demokracije putem političkih, industrijskih ili nasilnih metoda” (Rosenau, 2007:5). Američki dužnosnici koriste pojam subverzije prvenstveno kod opisivanja prikrivenih namjera s ciljem potkopavanja Sjedinjenih Američkih Država i njihovih prijatelja i saveznika. Prema teoriji, subverzija često prethodi ratu, te je iznimno bitno identificirati i suprotstaviti se subverziji u ranim fazama rata. Ako se to ne učini, protivnik dobiva značajnu prednost koju je jasnije vrlo teško nadoknaditi (Jones i Molnar, 1966: 61).

Prema Karberu, politička subverzija se manifestira kroz ubacivanje agenata, primjenu informacijskih angažiranje masovnih medija, podmićivanje i zastrašivanje lokalnih vođa (političkih, vojnih i dr.), likvidacije, i terorističke činove. Provodi se s ciljem remećenja političke kohezije protivnika.

2.4.11. Stvaranje utočišta i potpora proxy snagama

Stvaranje utočišta i potpora proxy snagama u suvremenoj literaturi predstavlja važan korak za uspjeh hibridnog rata jer ovaj čimbenik predstavlja fazu u kojoj dolazi do zaposjedanja strateški važnih lokacija u ciljanoj zemlji – vladinih zgrada, vojnih baza, policijskih postaja, pa čak i dijelova teritorija. Prema Karberu, ovo je jedna od važnih faza u provedbi hibridnog rata a tijekom koje se provodi naoružavanje i obuka pobunjenika, utječe se na transportne sposobnosti, provode se kibernetički napadi kako bi se kompromitirala komunikacijska infrastruktura, i sl. Prema teoriji, stvaranje utočišta proxy snagama je jedan od preduvjeta za pripremu i vođenje vojnih operacija. Utočišta

omogućuju ustrojavanje i obuku paravojnih formacija, a kad se oružani sukob rasplamsa, njihovo postojanje sprječava odlučnu akciju suparnika kako bi se uništili pobunjenici. Također, ovaj čimbenik omogućuje hibridnom akteru da eskalira rat po potrebi, dovođenjem svježi snaga i/ili otvaranje novih fronti. Istovremeno, utočišta daju legitimitet pobunjenoj strani (hibridnom akteru) jer suprotna strana nije u stanju/sposobna osporiti njihovo postojanje te pokazati svoju suverenu moć.

2.4.12. Konvencionalna intervencija

Ovaj čimbenik odnosi se na hibridnog aktera u ratu koji angažira vlastite konvencionalne vojne snage na granicama ciljane zemlje (drugog aktera u ratu). Intervencija se često prikriva provedbom vojnih vježbi većih razmjera i nerijetko obuhvaća sve grane konvencionalne vojne sile. Ovaj čimbenik obuhvaća i uspostavu obučnih i logističkih kampova u neposrednoj blizini ciljane zemlje.

2.4.13. Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera

Za razliku od ostalih oblika ratova u povijesti, gdje je bilo jasno (i javno obznanjeno) ratno stanje, strane u ratu, pa čak i namjere, u hibridnom ratu se pokušava što dulje održati neizvjesnost oko ključnih pitanja: što se uistinu događa i tko su zapravo ključni akteri u ratu?

Da redovite vojne snage iz sastava OS Ruske Federacije prijeđu preko granice jedne od baltičkih država, s ciljem zauzimanja teritorija, to bi bio jasan i nepobitan čin agresije. Međutim, ukoliko se rat razvija putem političkih prosvjeda, ograničenog nasilja, pojave paravojnih formacija među ruskom ili nekom drugom etničkom skupinom na teritoriju jedne od baltičkih zemalja, pojavio bi se prostor da netko od saveznika te iste događaje interpretira na način koji ne bi obvezao NATO na postupanje po članku 5 Sjevernoatlantskog ugovora koji jamči kolektivnu obranu.

Ovaj čimbenik onemogućuje jasno i nedvosmisleno kategoriziranje ratova, te zbog toga usprava donošenje odluka i postupanje bitnih aktera u međunarodnoj zajednici.

2.4.14. Sinergijska primjena konvencionalnog i nekonvencionalnog

Hibridni akter po svojoj definiciji primjenjuje konvencionalne i nekonvencionalne elemente u ratu. Ovo se odnosi na općeprihvaćenu konvencionalnu vojnu tehnologiju i taktiku, odnosno na ne-vojne metode. Kombiniranjem ovih elemenata u omjerima koji odgovaraju specifičnom kontekstu rata može dati prednost hibridnoj strani u ratu. Upravo kombiniranjem vojnih i nevojnih metoda postiže se efekt iznenađenja, i nadilaze se vlastite slabosti u odnosu na konvencionalnog i često značajno nadmoćnijeg protivnika, a eksploatiraju se njegove ranjivosti (kao što je primjerice kruta organizacijska struktura, predvidljivi potezi propisani vojnom doktrinom i sl.). Upravo ovaj element bio je izražen u ratu na Kosovu, u Afganistanu i Iraku, gdje je primjenom nekonvencionalnih metoda slabiji protivnik nastojao nadomjestiti vlastite slabosti a ciljati slabosti jače strane u ratu.

Konvencionalna uporaba sile sve je manje zastupljena u suvremenim ratovima, a neki analitičari smatraju da će se u budućnosti u potpunosti napustiti tradicionalni doktrinarni pristupi – a jedina doktrina će biti da doktrine nema (Hoffman, 2007:16). Suvremeni akter u ratu ne igra po pravilima, već bira onu taktiku i one metode koje mu u datoj situaciji i određenom kontekstu događaja potencijalno daju šanse za najbolji mogući ishod. Ovaj čimbenik će biti vrednovan tako da će se na odvojenoj ljestvici raščlaniti provedba konvencionalnih i primjena nekonvencionalnih operacija u svakoj studiji slučaja zasebno.

2.4.15. Klasifikacija ključnih aktera u ratu

Jedan od čimbenika hibridnog modela jest da suvremeno hibridno ratovanje mogu primjenjivati i državni i nedržavni akteri.

3. STUDIJA SLUČAJA 1: Pokušaj stvaranja «Velike Srbije» na teritoriju Republike Hrvatske od 1990. do 1992. godine

Pokušaj stvaranja Velike Srbije i rat koji se odvijao na teritoriju Hrvatske i BiH dosada nije promatran u kontekstu hibridnog rata. Ovaj rat u stručnoj literaturi u više je navrata okarakteriziran kao specijalni rat (Magaš i Žanić, 2013). Da se tu uistinu radilo o posebnom obliku ratovanja koji se nije uklapao u konvencionalne okvire prepoznali su mnogi znanstvenici i teoretičari. Naime, zbog specifičnosti rata u Hrvatskoj dugo je bilo vrlo teško odrediti radi li se doista o ratu, jer se on nije mogao prepoznati u klasičnom obliku, a nije bio ni objavljen, kao što su to neki očekivali (Tatalović, 1994: 117). Postoje različite kategorizacije rata u Hrvatskoj, pa je između ostalih Tatalović naveo da se prema Hrvatskoj primjenjivala strategija rata niskog intenziteta, podupirući svoju tezu sa obilježjima kao što su: motiv pokretanja rata, nepriznavanje uloge agresora, kombiniranje vojnih i nevojnih aktivnosti, itd (Tatalović, 1994: 117).

Međutim, pretpostavka je da se s današnjeg gledišta pokušaj stvaranja Velike Srbije po mnogočemu može uklopiti u model hibridnog rata, a ovaj rad prikazat će da se u događajima kasnih osamdesetih i ranih devedesetih vide obrisi suvremenih koncepcija hibridnog modela. Iako nijedna od suprotstavljenih strana u tom trenutku nije imala formalno priznanje državnosti, po mnogočemu su predstavljale državne aktere, a vodstvo Republike Srbije je pokušalo ostvariti svoje ciljeve primijenivši oblik ratovanja koji je u mnogočemu počivao na hibridnim pretpostavkama. Za potrebe ove disertacije u kontekstu izučavanja hibridnog rata promatra se pokušaj stvaranja Velike Srbije u periodu od 1990. do Sarajevskog primirja 1992. godine, i u daljnjem tekstu sintagma «rat između Hrvatske i Srbije» odnosi se na događaje koji su se odvijali isključivo u tom razdoblju. Naime, ako na ove događaje primijenimo Karberove tri faze rata, može se reći da je 1990. godine je kao posljedica eskalacije političkog sukoba aktualizirana aktivna faza rata protiv Hrvatske koji je u navedenom periodu evolvirao od političkog sukoba do otvorene agresije na Republiku Hrvatsku u ljeto 1991. godine. Nakon međunarodnog priznanja Hrvatske samostalnosti i Sarajevskog primirja 1992. godine, kao i dolaska UNPROFOR-a u Hrvatsku, Srbija je svoje glavne napore u stvaranju Velike Srbije prebacila na teritorij Bosne i Hercegovine.

Događaji na teritoriju Hrvatske nakon 1992. godine sve više su imali obilježja konvencionalnog pa čak i simetričnog rata između dva konvencionalna protivnika i zbog toga se neće obrađivati u ovoj doktorskoj disertaciji. Isto tako, ovaj rad neće se baviti analizom hrvatskih obrambenih planova, obzirom da je Srbija klasificirana kao hibridni protivnik u ratu koji je Hrvatskoj nametnut velikosrpskom ekspanzionističkom politikom.

Raspad Jugoslavije dogodio se nakon duljeg perioda krize u državi, a nasilje koje je uslijedilo javno se najavljivalo od strane vodećih srbijanskih političara (Glaudić, 2011:6). Stoga događaji koji su uslijedili nisu iznenadili ni međunarodnu zajednicu. Mnogi teoretičari i pisci koji su se bavili raspadom Jugoslavije smatraju smrt Josipa Broza Tita izuzetno značajnim događajem nakon kojeg je uslijedio ubrzan put prema raspadu Jugoslavije, među kojima je i Josip Glaudić, autor knjige *The Hour of Europe*. Iako su se prve naznake želje za osamostaljenjem javile u tadašnjoj Socijalističkoj Republici Sloveniji, pravi trn u oku velikosrpske politike bila je tadašnja Socijalistička Republika Hrvatska. Osamostaljenje Hrvatske kosilo se u potpunosti sa idejom o stvaranju Velike Srbije, i zato je Srbija odlučno krenula u «obranu prava naroda koji žele živjeti u zajedničkoj državi Jugoslaviji» (Pokaz, 2015:51). Iako se o povijesti Jugoslavije, njenom raspadu i velikosrpskoj ekspanziji kao vrlo kompleksnom povijesnom razdoblju može napisati stotine stranica, ova disertacija prikazat će samo osnovne premise i događaje iz kojih se mogu donijeti zaključci o hibridnom karakteru srbijanske politike i pokušaju stvaranja Velike Srbije na račun Republike Hrvatske.

3.1. Kratki pregled raspada Jugoslavije i okolnosti uoči rata u Hrvatskoj

3.1.1. Jugoslavija – zemlja zajamčene ravnopravnosti naroda, narodnosti i njihovih pripadnika?

Povijest Jugoslavije neizostavljiv je dio hrvatske povijesti i razvoja moderne Hrvatske države. Ono što je posebno obilježilo taj period je kontinuirano suprotstavljanje većeg broja Hrvata jugoslavenskoj politici, a sve u cilju očuvanja vlastite nacionalne individualnosti i teritorijalnog integriteta. Stoga se novija hrvatska povijest, a posebno okolnosti u kojima je stvorena suvremena država Hrvatska ne mogu pratiti bez poznavanja

povijesti Jugoslavije, kao države koja je sedam desetljeća bila okvir za djelovanje hrvatske politike (Matković, 1998). Raspad Jugoslavije i danas je vrlo relevantan događaj jer općenito odražava okolnosti prelaska Europe iz hladnoratovskog razdoblja u post hladnoratovsko razdoblje, odnosno ulazak Starog kontinenta u razdoblje novog političkog, gospodarskog i sigurnosnog koncepta.

Iako je iz dostupne literature razvidno da su odnosi država koje su činile bivšu Jugoslaviju bili daleko iz idiličnih, za potrebe ove doktorske disertacije dovoljno je u sažetim crtama prikazati okolnosti raspada komunističke Jugoslavije. Period koji je prethodio raspadu Jugoslavije i sam raspad vrlo jasno i nedvosmisleno odražava sve neravnopravnosti i svi problemi i unutarnja nezadovoljstva država i naroda koji su egzistirali unutar bivše Jugoslavije, posebice nakon ustrojavanja komunističkog režima 1945. godine. Komunistički režim je sustavno potiskivao nacionalne kulture u nastojanju da se one umjetno stope u jugoslavensku mješavinu prožetu marksističkom ideologijom, a zapravo je nametao srpsku kulturu i srpski jezik zatirući nacionalna obilježja drugih naroda i narodnosti koji su živjeli u Jugoslaviji. Zato nije iznenađujuće da i danas u državama koje su u Jugoslaviji bile potiskivane i čiji nacionalni identitet je bio zatiran postoje jaki nacionalni osjećaji. Ikona komunističke vladavine u Jugoslaviji bio je Josip Broz Tito koji je za vrijeme svoje tridesetpetogodišnje vladavine Jugoslavijom od 1945. do 1980. godine uspostavio totalitaristički režim i samoupravni socijalizam. Iako su komunisti i nakon smrti Tita nastavili veličati njegov kult i nametati daljnje koraćanje «Titovim stazama revolucije» (Lučić, 2013: 33), Titova smrt 1980. godine predstavlja jedan od ključnih događaja nakon kojeg je uslijedio ubrzan proces ka konačnom raspadu Jugoslavije.

3.2. Uzroci raspada Jugoslavije

3.2.1. Jugoslavija nakon smrti Josipa Broza Tita

Josip Broz Tito bio je predsjednik Jugoslavije od 1945. do svoje smrti 1980. godine u Ljubljani, šef Komunističke Partije i vrhovni zapovjednik Jugoslavenske narodne armije. Iako ga dio povjesničara opisuje kao karizmatičnog vođu koji je uživao međunarodni ugled, Tito je bio diktator koji je uvijek zahtijevao partijsku disciplinu i neograničenu vlast

(Matković, 1998: 125). Bio je nemilosrdan i okrutan prema svojim protivnicima i svima koji su se opirali njegovoj ideji o jugoslavenskom bratstvu i jedinstvu. U velikoj mjeri se oslanjao na Jugoslavensku narodnu armiju¹¹ koja je bila glavni oslonac njegove apsolutne vlasti. U Titovoj koncepciji države Jugoslavenska narodna armija je imala zadatak ne samo braniti državu, već i čuvati postojeći totalitarni poredak (Matković, 1998: 125), a JNA od te zadaće neće odustati ni deset godina nakon Titove smrti. Za Titove vladavine pod izlikom “podruštvljavanja sustava društvene samozaštite” provedena je militarizacija društva koje je bilo pod strogom kontrolom odabranih ljudi odanih stvaranju samoupravnog socijalizma (Lučić, 2013: 58). U cilju obrane SFRJ, republikama su dodijeljene ovlasti organizacije i rukovođenja općenarodnom obranom i društvenom samozaštitom na svom teritoriju, pa shodno tome, razoružavanje teritorijalne obrane Republike Hrvatske netom nakon provođenja prvih demokratskih i višestranačkih izbora u Hrvatskoj 1990. godine bio je jedan od prvih koraka federalne vlasti u pripremi nasilnog sukoba.

Politička baština koju je Tito ostavio iza sebe, pokazuje se kao skup vrlo teških i složenih problema. Suprotno prividu o smirivanju međunacionalnih i međurepubličkih odnosa, politički sukob je i dalje postojao i uz socijalne nemire i duboku gospodarsku krizu koja je zahvatila zemlju predstavljao veliki teret budućnosti Jugoslavije.

Osim iznimno nestabilne političke situacije, nakon Titove smrti Jugoslaviju je zadesila najdublja ekonomska kriza (Glaudić, 2011: 12). Trgovački deficit Jugoslavije od 7.2 milijarde dolara 1979. godine i vanjski dug koji je je 1980. godine iznosio 20 milijardi dolara pokazali rezultirali su nekontroliranim porastom stope inflacije koja je do 1981. godine porasla 46% (Glaudić, 2011: 13). Tadašnje političko vodstvo nije se snašlo u novonastaloj situaciji, a isprazne političke fraze kojim su nastojali prikriti stanje u kojem se zemlja našla sve manje su nailazile na plodno tlo. Savezna je vlada devalvirala dinar za oko 30% kako bi stimulirala izvoz, a poskupila uvoz kao odgovor na katastrofalni trgovinski deficit i goleme otplate dugova (Bilandžić, 1999: 715-718). Program ekonomske stabilizacije pokazao se neuspješnim, a unatoč tome politička struktura je uspjela održati

¹¹Tito je bio i šef Partije i vrhovni zapovjednik JNA koju je držao pod svojim posebnim nadzorom. U sučeljavanju s nepoželjnim unutarnjim procesima i pojedincima koji su ih predvodili prijetio njenom upotrebom. Vodeći kadrovi u JNA većim dijelom dolazili su uz srpskih redova koji su jugoslavenstvo prihvaćali kao mogućnost ostvarenja i zaštite srpskih interesa i realizacije velikosrpske prevlasti, a bili su naglašeno jugoslavenski orijentirani. Prema: Matković, str. 126.

svoju poziciju. Kao rezultat toga, gospodarska kriza nastavila se produbljivati, što se posebno iskazalo u inflaciji koja je poprimila dotad neviđene razmjere (Matković, 1998: 128). Do 1985. godine inflacija je porasla 70 posto a stopa nezaposlenosti kontinuirano je rasla, a uvjeti svakodnevnog života doveli su veliki dio stanovništva na rub egzistencije. Ovakva gospodarska situacija dovela je do velike socijalne krize i raslojavanja društva.

Što se tiče gospodarstva tadašnje Socijalističke Republike Hrvatske i njena položaja u Jugoslaviji, istraživanja pokazuju da je Hrvatska od 1945. do 1990. imala sporiji gospodarski razvoj nego što su omogućavali njezini potencijali (Radelić, 2006:506). Tome je uvelike pridonijelo prelijevanje sredstava iz Hrvatske u druge republike. Osim toga, cjelokupno funkcioniranje sustava i antitržišni kriteriji bili su postavljeni na štetu Hrvatske. Prema Sirotkoviću, čak se 55% vrijednosti društvenoga proizvoda iz Hrvatske izvozilo u druge jugoslavenske republike, a samo je 25% odlazilo u ostali svijet (Strčić, 2009: 5).

Socijalni nemiri, naravno uz gospodarsku krizu, bili su rezultat i stalno prisutnih tenzija među narodima i narodnostima u Jugoslaviji (Irvine, 2011: 28). Naime, prema popisu stanovništva iz 1981. godine u Jugoslaviji koja je brojila 22.4 milijuna stanovnika, Srba je bilo 36,3 posto, Hrvata 19,7 posto, etničkih Muslimana 8,9 posto, Slovenaca 7,8 posto i Albanaca 7,7 posto (Ramet, 1996: 2). Osim multietničkog karaktera, Jugoslavija je bila i multireligijska, multijezična i multikulturalna država čije nacije su bile opterećene i povijesnim različitostima.

Prva veća manifestacija tih tenzija bili su socijalni nemiri na Kosovu. Masovni prosvjedi Albanaca izbili su u Prištini 02. travnja 1981. godine zbog nezadovoljstva vlastitim statusom i općenitog nezadovoljstva gospodarskom i političkom situacijom u zemlji. Prosvjedi su ugušeni primjenom oružane sile uz nekoliko desetaka ubijenih i još više ranjenih Albanaca, a Srbija je namjere Albanaca za osamostaljenjem nazvala “etničkim čišćenjem” (Banac, 2001: 120). Ovaj događaj unio je nemir na jugoslavensku i srpsku političku scenu, a ono što je važno za ovu disertaciju - otvorio je vrata velikosrpskim krugovima koji su uvidjeli novu priliku za ostvarenje svojih dugogodišnjih ekspanzionističkih težnji. Srpski političari koji su kritizirali politički i društveni sustav počeli su tražiti izmjene Ustava iz 1974. godine, poglavito djela kojima je Tito dao

autonomiju Kosovu i Vojvodini, obrazlažući svoje stavove s tvrdnjama da Jugoslaviji prijeti raspad i da su procesi osamostaljivanja štetni i nepoželjni. Sve su se jasnije iskazivale poruke koje su se oblikovale kao tradicionalni velikosrpski nacionalni program, a u tom smjeru najotvoreniji i najrječitiji je bio Memorandum SANU.

3.2.2. Memorandum SANU i ideja o Velikoj Srbiji

Pokušaj dijela političke elite Srbije da ostvari političke ciljeve širenja srpske države na prostore južnoslavenskih naroda koji su u umovima srpskih ideologa i političara bili prisutni već dulji niz godina, počeo se, nakon što su ugušeni masovni prosvjedi na Kosovu, predstavljati kao zahtjev za ustavnim promjenama u SFRJ i SR Srbiji (Gugo, 2015: 20). Naime, čak i u tom trenutku bilo je preopasno javno isticati težnje za dominacijom jednog naroda u federaciji, pa su velikosrpske težnje uokvirene u «uspostavu ravnopravnosti Srbije s ostalim republikama» (Gugo, 2015: 20-24). Na sjednici Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ) 23. svibnja 1985. godine iznesen je zaključak o potrebi utvrđivanja odgovornosti pojedinih republika za stanje na Kosovu, kao i o potrebi promjene saveznog Ustava, a skupština Srpske akademije nauka i umetnosti jednoglasno je odlučila da se pristupi izradi Memoranduma o položaju srpskog naroda (Memorandum SANU) (Gugo, 2015: 20-24).

Memorandum je objavljen 24. rujna 1986.godine u beogradskim «Večernjim novostima», a u njemu je istaknuta ugroženost egzistencije Srba, a navodi se kako im je osobito težak položaj na Kosovu i u Hrvatskoj. Ideju o neravnopravnosti s ostalim nacijama opravdavali su time da Srbi kao nacija nisu dobili priliku da imaju svoju državu jer ih u Jugoslaviji veliki broj živi izvan granica Srbije. Isto tako, autori Memoranduma tvrde da su Srbi žrtve političke i gospodarske diskriminacije koju nad njima provode Hrvati i Slovenci još od Drugog svjetskog rata (Rudolf, 1999: 47), dok istovremeno zastupaju stav da je srpski narod u Jugoslaviji primarni entitet čija prava nadilaze političke i zemljopisne podjele (Goldstein, 2003: 364). Dovođenjem zahtjeva za unitarizacijom Jugoslavije u kontekst diskriminiranosti Srbije i obespravljenosti srpskog naroda izvan njezinog okvira u (kon)federativno uređenoj Jugoslaviji; upozoravanjem na postojanje navodne «antisrpske

koalicije» u sklopu nje; tvrdnjom da zbog nesuprotstavljanja toj koaliciji «političari Srbije» nisu na visini «istorijskog trenutka»; zauzimanjem za «odlučan otpor Srbije» – Memorandum je ujedno pružao izraziti poticaj radikalizaciji srpske političke scene i društva (Mrduljaš, 1992: 199).

Za ovu analizu pokušaja stvaranja Velike Srbije bitno je napomenuti da su idejne odrednice Memoranduma SANU bile ishodište i opravdanje za realizaciju srpske ekspanzionističke politike i upotrebu JNA u ulozi produžene ruke i ujedno glavnog instrumenta te iste politike usmjerena protiv Hrvata i Hrvatske (Valentić, 2010:64).

3.2.3. Uspon Miloševića

Uspon Slobodana Miloševića posljedica je dugotrajnog konflikta između jugoslavenskih komunističkih elita, a dogodio se u vremenskom periodu velike nestabilnosti u zemlji (Glaurdić, 2011:43). Jugoslavija je u posljednja dva desetljeća Titove vladavine postala decentralizirana zajednica država, što Srbija nikada u potpunosti nije prihvatila. Početkom 1986. godine održani su izbori za najviša partijska tijela Srbije, i tada je na mjesto predsjednika CK SK Srbije došao Slobodan Milošević. Nešto više od godinu dana kasnije, Milošević je zbacio s vlasti predsjednika Predsjedništva SR Srbije Ivana Stambolića s kojim se razilazio oko rješavanja “srpskog pitanja” (Ramet, 1996:26). U periodu koji je uslijedio Milošević je operacionalizirao svoje zamisli o buđenju srpskog nacionalizma shvativši da je to najlakši put za stjecanje političkog autoriteta i konsolidaciju moći u društvu koje je bilo duboko destabilizirano učincima sad već dugotrajne gospodarske i političke krize (Glaurdić, 2011:19). Postigao je to vještim manipuliranjem položajem Srba na Kosovu čime je sebe prikazao kao njihovim zaštitnikom, zatim velikom smjenom partijskih dužnosnika, ali i instaliranjem podobnog kadra na svim važnim pozicijama u društvu, primjerice u javnim glasilima kao što je bila izdavačka kuća «Politika» (Ramet, 1996:26). Sve ovo mu je omogućilo nesmetano širenje narativa o srpskom ponosu i poticanje nacionalizma. Iako su ga njegove ideje i djela učinile vrlo popularnim među velikim dijelom srpskog stanovništva, kako god je on svojim postupcima poticao ujedinjavanje Srba, isto tako je, ako ne i više, djelovao kao faktor sve većeg

razjedinjavanja Jugoslavije. U periodu koji je uslijedio Milošević je organizirano takozvane «mitinge istine», uklonio sebi nesklono vodstvo u Vojvodini i Crnoj Gori (Bilić, 2005:18), te je pokušavao destabilizirati stanje u ostalim republikama. Do svibnja 1989. godine Milošević je postao predsjednik Srbije i najvažniji politički akter u Jugoslaviji, no unatoč svim naporima nije uspio ostvariti nadzor ni dobiti potporu Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine (Glaudić, 2011:44). Pobjeda Slobodana Miloševića naglasila je raskol između saveznih republika. Hrvatski i slovenski političari smatrali su da će Srbija nametnuti načelo jake centralne moći na štetu autonomije koju je dotad u okviru federacije imalo šest jugoslavenskih republika.

Hrvatsko političko vodstvo bilo je skeptično prema Miloševićevom programu “antibirokratske revolucije”, a njegov govor na obilježavanju 600-te obljetnice bitke na Kosovu izazvao je veliki otpor komunističkih elita u Sloveniji i Hrvatskoj (Glaudić, 2011:73). Tome su između ostalog doprinijele i inicijative srpskih nacionalista koje su se ticale izravno Hrvatske (Ramet, 1996:27). 04. ožujka 1989. godine Udruženje književnika Srbije upozorava kako se antisrpstvo širi Kosovom, Slovenijom i Hrvatskom, a Vuk Drašković iznosi tezu o «zapadnim granicama Srbije» koje sežu sve dokle «ima srpskih grobova» odnosno gdje su bila «stradanja Srba za vrijeme ustaškog poretka u Hrvatskoj» (Bilić, 2005:7). Koncem 1980ih su se unatoč Miloševićevim pokušajima destabilizacije političkog vodstva u dvjema prozvanim zemljama Slovenija, a zatim i Hrvatska, okrenule k demokratizaciji, te je počelo osnivanje političkih stranaka i prijelaz k tržišnom gospodarstvu.

Jugoslavenske komunističke elite dopustile su Miloševićev uspon, ali su mu isto tako dozvolile da ih ucjenjuje i njima manipulira. Međutim, Glaudić tvrdi da je za uspon Miloševića jednim dijelom odgovoran i Zapad (Glaudić, 2011:44). Naime, Milošević je stekao moć usred velike financijske krize u Jugoslaviji. Zapadni saveznici su uslijed najveće krize odbili pružiti Jugoslaviji financijsku pomoć, te su istovremeno krivo procijenili Miloševićevu politiku smatrajući ga reformatorom koji želi ojačati integritet federacije (Glaudić, 2011:45).

O Miloševićevim namjerama i o tome kako su one evoluirale neposredno pred i nakon raspada Jugoslavije najbolje govore svjedočenja ključnih aktera tijekom suđenja Slobodanu

Miloševiću. Tako je Ante Marković, posljednji predsjednik Predsjedništva SFRJ svjedočio da je Milošević opstruirao sve njegove reforme smatrajući ih «preprekom u njegovo nastojanju da stekne apsolutnu moć»¹², a Borisav Jović rekao je da je Miloševiću najvažnije bilo steći i održati moć što je najbolje došlo do izražaja kada su se njegovi planovi mijenjali kako se situacija razvijala. Prema Jovićevom svjedočenju, prvotni Miloševićev plan bio je vladati jedinstvenom Jugoslavijom, da bi vrlo brzo okrenuo priču u smjeru okupljanja svih Srba u jednu državu.¹³ Hartman ističe: «Miloševićev cilj oduvijek je bio postići priznanje svojih teritorijalnih osvajanja, zbog kojih je proliveno toliko krvi...Milošević komada susjedne zemlje, nastavlja svoje planove ne vodeći nikad brigu o patnjama koje nanosi nesrpskim narodima, nikad ne uzimajući u obzir da njegov plan podrazumijeva jednostrano i nasilno istjerivanje dijela stanovništva» (Hartmann, 2007: 91).

3.2.4. Jugoslavenska narodna armija kao instrument agresivne politike

Vrlo je nezahvalno tumačiti ulogu JNA u pokušaju stvaranja Velike Srbije u svjetlu monoličkog aktera. Prema nekim tumačenjima, vrh JNA težio je očuvanju cjelovitosti Jugoslavije. Međutim, njihova retorika protiv «nacionalista» se uglavnom odnosila na hrvatske i slovenske nacionaliste, a nikako na srpske. Čak i svjedočenja Aleksandra Vasiljevića u Haagu iznesena u ovoj disertaciji u kojima on brani vrh JNA, a odgovornost za naoružavanje pobunjenih Srba prebacuje na SDB treba uzeti s velikom rezervom. Pogotovo je tome tako jer je Vasiljević imao osobne animozitete prema Miloševiću koji ga je, uz veliki broj drugih generala, 1992. godine naprasno smijenio.

Jugoslavenska narodna armija se tijekom raspada Jugoslavije nastojala prilagoditi specifičnim kontekstima i stalno evolvirajućim okolnostima kako bi zadržala vlastiti privilegirani društveni status i veliki utjecaj na političke aktere i donošenje odluka koje bi bile u interesu JNA koju su uživali u SFRJ. U skladu s time, odluke i stavovi vojnog vrha JNA mijenjali su se u skladu s promjenjivim okolnostima u kojima su egzistirali. Dok neki

¹² Suđenje Slobodanu Miloševiću. Dokazi tužitelja u slučaju protiv Slobodana Miloševića IT-02-54, dokaz broj 569. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

¹³ Suđenje Slobodanu Miloševiću IT-02-54. Izjava Borisava Jovića 16. studenog 2003: para 129. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

tvrdi da je vojni vrh JNA u tom periodu povećane neizvjesnosti s ciljem sačuvanja gore navedenih primarnih interesa balansirao i kalkulirao, drugi su skloniji tumačenju da je JNA imao točno zacrtan cilj sprječavanja separacije tadašnjih republika i na koncu njihovo osamostaljenje. Pa je tako u prosincu 1990. formirana politička stranka Savez komunista – Pokret za Jugoslaviju (SK-PJ), koja je uglavnom bila sačinjena od vojnih osoba (čak je i prozvana «generalskom partijom») (Barić, 2005: 233), a u kontekstu argumentiranja njihove «nepristranosti» bitno je naglasiti da je značajnu vodeću ulogu imala i supruga Slobodana Miloševića Mira Marković (Gow, 2003: 83). Prema vlastitom političkom programu, SK-PJ zalagala se za očuvanje SFRJ i ponovno uspostavljanje socijalističkog državnog poretka. Iako je već tada srbizacija¹⁴ JNA bila velikim dijelom provedena, mogu se razumjeti i s rezervom prihvatiti argumenti da je u tom periodu JNA pokušavala, doduše zbog spomenutog kalkuliranja s ciljem održanja vlastitog statusa, održati nepristranost. No ipak su puno vjerodostojniji oni koji govore da tome nije bilo tako. Veljko Kadijević u svojoj knjizi *Moje viđenje raspada* govori o sklonosti armijskog vrha Miloševićevoj politici već 1988. godine (Kadijević, 1993), a u kontekstu izbijanja nereda u Srbiji u ožujku 1991. godine izazvanih neslaganjem s Miloševićevom politikom navodi se izlazak tenkova JNA na ulice bez suglasnosti Predsjedništva SFRJ, a koji su ubrzo i povučeni jer vojni vrh JNA u sprezi s Miloševićem očito nije imao dovoljno snage sam provesti svoj naum u djelo, jednim dijelom i zbog straha od međunarodne intervencije. U kolovozu 1991. godine, kad je propao pokušaj vojnog udara u SSSR-u, JNA prestaje biti politički akter i u potpunosti postaje podređena Miloševićevoj politici.

Pretvaranje Jugoslavenske narodne armije iz “zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti Jugoslavije i svih radnih ljudi i građana”¹⁵ u instrument agresivne srpske politike u kontekstu pokušaja stvaranja Velike Srbije zaslužuje osobitu pozornost. Jović i Hayball zastupaju tezu da JNA nije bila instrument srpske politike već da je kao nepristran akter u ratu imala za cilj očuvanje jedinstva Jugoslavije (Jović, 358-360 cit. prema Hayball, 2015:29). Prihvatanje te teze umanjuje povezanost vodstva Republike Srbije s vrhom JNA, što nadalje umanjuje ulogu JNA kao instrumenta velikosrpske politike u ratu. Mrduljaš

¹⁴ Srbizacija u smislu da su nesrpski kadrovi na ovaj ili onaj način napuštali JNA, a ta mjesta su onda popunjavali srpski kadrovi koji su radili unutar postojećeg sustava

¹⁵ Prema članku 99. Zakona o opštenarodnoj odbrani iz 1982. godine

navodi da je od pojave zahtjeva srbijanskog rukovodstva za unitarizacijom Jugoslavije JNA pristajala uz njih te što je u prilikama političkih, etnicitetom determiniranih podvajanja prerastala u srpsku nacionalnu instituciju. Time armija nije postala samo produžena ruka srbijanske politike, već je, što joj je omogućio njezin uvelike autonomni položaj u jugoslavenskom društvu, vodila vlastitu srpsko-armijsku politiku (Mrduljaš, 1992:198).

Jugoslavenska narodna armija odigrala je ključnu ulogu u planiranju, organiziranju i provedbi pobune lokalnog srpskog stanovništva u Hrvatskoj, pokušaja stvaranja Velike Srbije i okupacije dijela hrvatsko teritorija (Pokaz, 2015: 22).

Da je tome uistinu bilo tako, odnosno da je JNA uistinu bila instrument agresivne srpske politike a ne nepristran akter kao što tvrde Jović i Hayball, postoje mnogi dokazi iz tog vremena.

Naime, sve ranije navedene činjenice, od postojanja kontinuirane napetosti među jugoslavenskim narodima, referendumu SANU, Miloševićevih javnih nastupa i poteza za destabilizaciju stanja u drugim državama, kao i izjava Vuka Draškovića o Velikoj Srbiji ukazuju na činjenicu da je Srbija imala jedan strateški cilj – širenje granica vlastite države na štetu Hrvatske.

Miloš Vasić navodi da je JNA bila nepristran akter do kolovoza 1991. godine (Vasić, 1996:127), Bieber tvrdi da je JNA već u ožujku 1991. godine napustila cilj zaštite jedinstva Jugoslavije (Bieber, 2008: 323), a Stjepan Mesić iznosi tezu da je maska obrane Jugoslavije pala onoga trenutka kad se čuo agresivni poziv «Svi Srbi u jednoj državi!» i kad je JNA povučena iz Slovenije: «i tada je zadnjem političkom naivcu moralo biti jasno je JNA prestala biti višenacionalna te da je postala srpska vojska pod izravnim Miloševićevim zapovjedništvom» (Mesić, 1999: 31). CIA u svojem izvješću *Balkan Battlegrounds* navodi da je JNA sve intenzivnije zastupala srpske interese već od intervencije u Sloveniji krajem lipnja 1991, te da se do rujna iste godine svjesno i u potpunosti svrstala na srpsku stranu (CIA, 2002: 92). Međutim, bez obzira na egzaktno ciljeve JNA, većina smatra da je JNA bila prosrpski nastrojena, što je došlo do izražaja u pobuni Srba u Hrvatskoj 1990.-1991. godine (Ramet, 1996: 58).

Osim velikog broja članaka i publikacija,¹⁶ nedvosmislenih izjava srpskih političara, vrlo su značajni i iskazi i svjedočenja sudionika sa srpske strane (već spomenuti zapisnici sa suđenja Miloševiću na Međunarodnom sudu ICTY).¹⁷ No, za bolje razumijevanje JNA kao konvencionalne vojne sile koja postaje ključan akter u nekonvencionalnom ratu, treba reći nekoliko riječi i o ustroju i ustavnim zadaćama oružanih snaga SFRJ čiji sastavni dio je bila i JNA.

Oružane snage SFRJ sastojale su se od Jugoslavenske narodne armije i Teritorijalne obrane. JNA je bila savezni organ, dok je Teritorijalna obrana organizirana na razini republike (ili na razini autonomnih pokrajina) (Biserko, 2006: 828). Najviše tijelo u hijerarhiji zapovijedanja i nadzora (za ratnog ili izvanrednog stanja pod nazivom “Vrhovna komanda”) nad JNA bilo je Predsjedništvo SFRJ. Kao dio «opštenarodne odbrane» JNA je bila jezgra jugoslavenskih oružanih snaga, vrlo značajna i moćna organizacija. Neki zagovaraju stav da je za vrijeme vladavine Tita JNA bila ujedinjujući element u jugoslavenskom federalnom sustavu u kojem su živjeli pripadnici različitih nacionalnosti, te zaštitnik i simbol ideje «bratstva i jedinstva». Međutim, brojke¹⁸ podupiru tezu o «srbizaciji» JNA još za vrijeme Tita, a kasnije je već bilo jasno da su prosrpski generali JNA, što zbog osobnih simpatija, što zbog želje da očuvaju svoju političku moć u državi, postali skloni Miloševićевой politici (Glaurdić, 2011:128). Ponajbolje je taj fenomen,

¹⁶ Kako bi se izbjegla može bitna kritika o parcijalnom odnosno jednostranom (hrvatskom) viđenju događaja iz tog vremena, bitno je navesti da postoje i mnogi srpski izvori iz kojih se može potkrijepiti teza o pristranoj ulozi JNA u sukobu između Srbije i Hrvatske. Te radove navodi Ivan Pokaz u svojoj knjizi “Oluja – odgovor na strategiju realne prijetnje”, gdje on nabroja općepoznate i javnodostupne članke i publikacije. Dakle, osim Memoranduma SANU o kojem je bilo govora ranije u tekstu, u prilog tezi da je JNA bila instrument velikosrpske politike govore i mnogobrojni objavljeni radovi srpskih autora, kao što su primjerice knjiga Veljka Kadjevića «Moje viđenje raspada», knjiga admirala Branka Mamule «Slučaj Jugoslavija», knjiga generala Milislava Sekulića «Knin je pao u Beogradu», knjiga Borislava Jovića «Poslednji dani SFRJ», članci generala Radovana Radinovića i mnogi drugi. Također su značajne analize Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji. Biserko Sonja (2006). Biblioteka SVEDOČANSTVA br. 24 Dubrovnik: “RAT ZA MIR” Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

¹⁷ Suđenje Slobodanu Miloševiću. Rezime očekivanog svjedočenja na suđenju T-02-54-IT svjedoka C-028 (Dobrića Gajić-Glišić). Dostupno preko http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-dobrica.htm i preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

¹⁸ Ovi su podaci ako se promatraju po godinama predstavljaju ključni dokaz provođenja velikosrpske politike u kadroviranju najvišeg zapovjednog vrha JNA. Promatrano po godinama vidi se očiti trend povećanja broja Srba u g/a koru JNA. Konkretno, 1987. godine u prvi g/a čin promaknuto je 44,2% Srba; 1988. god. promaknuto je 60% Srba; 1989. god. promaknuto je 62,1% Srba; 1990. god. promaknuto je 67,9% Srba, te 1991. god. promaknuto je čak 72,4% Srba. Prema: (Glaurdić, 2011:128).

govorivši o Miloševiću, opisala Florence Hartmann rekavši: «Kada neki optuženik podržava politiku s genocidnim namjerama, ta namjera mu se može pripisati već ako sam usvoji tu politiku, bilo zbog praktičnih razloga, ili zbog ciničnijih razloga, kao, primjerice, da se održi na vlasti» (Hartmann, 2007:90).

JNA bila je velika konvencionalna vojna sila koja se dobrim dijelom temeljila na sovjetskoj doktrini, ali je imala ugrađena i iskustva partizanskog ratovanja na teritoriju Jugoslavije za vrijeme Drugog svjetskog rata. JNA se sastojala od Generalštaba (koji je 1988. godine preimenovan u Generalštab oružanih snaga SFRJ) i tri grane oružanih snaga: Kopnena vojska, Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana i Ratna mornarica, rodova (pješačija, oklopno-mehanizovane postrojbe, artiljerija,..) i službi (intendantska, tehnička, finansijska, pravna..), čija organizacijska struktura je periodično reformirana radi uspješnog izvršavanja temeljne zadaće – obrane države od vanjske agresije i zaštite ustavnog poretka. U cilju jačanja obrambenih sposobnosti države, polovinom 80-tih godina, vrhovno zapovjedništvo je pristupilo opsežnoj reorganizaciji JNA i s tim u vezi, usvojilo plan pod nazivom «Jedinstvo».¹⁹ Organizacijsku strukturu JNA nakon 1988. godine prelaskom na plan «Jedinstvo» su činile tri vojne oblasti – 1.VO (Beogradska), 3. VO (Skopska) i 5. VO (Zagrebačka), Vojnopomorska oblast VPO) i Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušnaodbrana (RV i PVO). Svaka vojna oblast se sastojala od pet do sedam korpusa i drugih jedinica (Mijalkovski i sur, 2010:20).

Obzirom na postavljene temelje druge Jugoslavije kao zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti, u JNA se očekivala ravnomjerna nacionalna zastupljenost. Međutim, tome nije bilo tako. Naime, već osamdesetih godina u JNA, kao i u policiji i u obavještajno sigurnosnoj arhitekturi SFRJ, članovi su pretežno bili srpske nacionalnosti. Dakle, kako Davor Marijan navodi, srbizacija JNA je postojala, samo nije jasno je li bila planska ili slučajna (Marijan, 2007: 105-108). Krilatica da je Armija sedma republika lansirana je s preciznim ideološko-političkim ciljem, ali kako Martin Špegelj kaže, JNA je bila zapravo više od bilo koje republike, jer je kontrolirala cijeli teritorij Jugoslavije, a armijski vrh je

¹⁹Planom „Jedinstvo” bilo je predviđeno da se reorganizacija JNA odvija u kontinuitetu, bez narušavanja borbene spremnosti kroz tri faze („Jedinstvo 1, 2 i 3”). Realizacijom nekih zadaća tog plana izvršeno je ukрупnjavanje jedinica JNA formiranjem Vojnih oblasti i Korpusa od postojećih jedinica JNA. Vojne oblasti su predstavljale strategijske grupacije, prema kojima je jugoslovensko ratište (teritorij SFRJ) bilo podjeljeno na četiri vojišta odnosno vojne oblasti: centralno, sjeverozapadno, jugoistočno i vojnopomorsku oblast.

sebe počeo smatrati odgovornim za Jugoslaviju u političko-državnom smislu (Špegelj, 1999:39).

Osim JNA, u sklopu koncepcije opštenarodne odbrane Tito je 1968. naredio osnivanje snaga Teritorijalne odbrane (TO), što je sadržano i u saveznom Ustavu iz 1974. godine. Teritorijalna obrana je obuhvaćala sve oružane formacije koje nisu bile dio JNA ili policije. Zamisao osnivanja Teritorijalne odbrane bila je da veliki broj muškog stanovništva prođe vojnu obuku i bude osposobljen za sudjelovanje u obrani SFRJ kroz lokalno organizirane i «neovisne» jedinice (neovisnost je upitna obzirom na ranije navedenu činjenicu da su štabovi TO bili podređeni zapovjedništvima JNA). Organizacija, financiranje i opremanje Teritorijalne odbrane bilo je u nadležnosti konstitutivnih republika SFRJ (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora i Makedonija) i autonomnih pokrajina (Kosovo i Vojvodina) (Biserko, 2006: 828). Zapovijedanje i nadzor Teritorijalnom obranom bilo je u nadležnosti predsjedništava republika i pokrajina, što su na operativnim razinama provodili štabovi Teritorijalne odbrane koji su bili podređeni zapovjedništvima JNA strateške razine (Pokaz, 2015: 44). Potrebno je napomenuti i kako je vrh JNA još od 1984. godine imao razrađene tajne planove kako da onemogući republikama vođenje autonomne obrambene politike, te ih je pokrenuo 1990. godine u Sloveniji (Špegelj, 1999: 46).

Kada je Srbija shvatila da ideju Velike Srbije neće moći realizirati političkim manipulacijama, posebno ne u kontekstu Hrvatske od koje su namjeravali odvojiti značajan dio teritorija, u novim prilikama rukovodstvo Srbije počelo je razmišljati o nasilnim metodama za ostvarenje svojih ciljeva (Mrduljaš, 1992:197) – a glavni alat za provedbu zamisli u djelo već su imali u obliku oružanih snaga SFRJ.

Zadaća oružanih snaga SFRJ (JNA i TO) bila je štititi neovisnost, suverenitet, teritorijalni integritet i društveni poredak utvrđen Ustavom SFRJ. Međutim, čak i prema izvješću Helsinškog odbora za ljudska prava iz Srbije, koncem 1991. godine, nakon povlačenja JNA iz Slovenije, kao posljedica promjena koje su se dogodile u Predsjedništvu SFRJ (Vrhovnoj komandi JNA), zadaća oružanih snaga JNA u Hrvatskoj postala je sve «nejasnija» (Biserko, 2006: 828). Isti izvor navodi da iz zapovijedi i uputa koje je JNA dobivala od «Vrhovne

komande i Štaba Vrhovne komande» postalo jasno da je JNA «prestajala da bude armija SFRJ i da je u Hrvatskoj umesto toga postepeno prerasla u uglavnom srpsku snagu koja je služila srpskim ciljevima» (Biserko, 2006: 829). Pokaz navodi da se proces pretvorbe JNA u srpsku vojsku odvijao u tri razdoblja: (1) od pojave «problema Kosovo» 1981. do 1987. godine, (2) od 1988. godine do 1990. godine, i (3) vrijeme zgusnutih događanja krajem 1990. godine do otpočinjanja otvorene agresije na Republiku Hrvatsku u ljeto 1991. godine (Pokaz, 2015:46). Gugo podsjeća da je zbog događaja na 14. kongresu SKJ general Veljko Kadijević medijima izjavio da je JNA počela izradu planova za provođenje mjera koje trebaju donijeti sigurnost u državi (Gugo, 2015:41). Temeljem navedenog, evidentno je da postoje različiti stavovi o tome je li se JNA i kada pretvorila u instrument agresivne politike. Veljko Kadijević, jugoslavenski savezni sekretar za obranu od 1988. do 1992. godine, u knjizi *Moje viđenje raspada* izlaže zadaću Jugoslavenske armije u ratu protiv Hrvatske: «Zadatak upotrebe JNA...u Hrvatskoj je bio: zaštititi srpski narod u Hrvatskoj na način što će se svi krajevi s većinskim srpskim stanovništvom osloboditi u svakom pogledu od prisutnosti hrvatske vojske i hrvatske vlasti; JNA povući iz Hrvatske, ali tako da se prethodno osigura izvršenje prvoga zadatka....» (Rudolf, 1999:367).

Iz navedenog odlomka proizlazi da je zadaća JNA bio okupiranje hrvatskog teritorija i mijenjanje granica u korist Velike Srbije. Prema Davoru Marijanu, oklijevanje da se JNA proglasi agresorom trajalo je gotovo do sredine rujna 1991. odnosno do napada na vojarne. JNA je od međunarodne zajednice tek krajem kolovoza optužena da izaziva rat, tj. da potpomaže pobunjenim Srbima te da nije nepristran pomagač (Marijan, 2007:59).

Dakle, ako se uzmu u obzir objektivne činjenice, neovisno o tome kada se to dogodilo i koliko je proces preobrazbe trajao, jasno je da se u određenom trenutku ustavna dužnost JNA da štiti teritorijalni integritet Jugoslavije svela na proširenje granica Srbije na učvršćivanje srpskog/srbijanskog nadzora nad dijelovima hrvatskog teritorija što je bilo apsolutno u sinkronizaciji sa velikosrpskim ciljevima²⁰ i pokušajem stvaranja Velike Srbije. Time je JNA postala važnim čimbenikom rata u Hrvatskoj, i kao što je navedeno, JNA nije moguće promatrati kao samostalnog aktera.

²⁰Vojislav Šešelj, tadašnji predsjednik Srpske radikalne stranke (SRS) je pozvao na ujedinjenje svih zemalja koje se smatraju srpskim, istočno od linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica.

3.3. Rat u Hrvatskoj – kratki pregled zbivanja od 1990. do 1992. godine

3.3.1. Demokratski izbori u Hrvatskoj 1990. godine

Unatoč Miloševićевой prvotnoj namjeri da učvrsti i obnovi visoko centraliziranu Jugoslaviju i da smijeni slovensko i hrvatsko vodstvo koje se suprotstavljalo njegovoj politici, na Kongresu saveza komunista Jugoslavije održanom krajem siječnja 1990. godine u Beogradu²¹ Slovenci i Hrvati tražili su, između ostalog, organizaciju slobodnih izbora u proljeće 1990., zahtijevali su ukidanje vladajuće uloge Saveza Komunista i uvođenje višestranačja u Jugoslaviju (Hartmann, 1999:76). Zbog neslaganja sa srpskim stavovima i diskriminacije vlastitih zahtjeva Slovenija i Hrvatska napustile su kongres, koji je tada raspušten što je značilo njegov konačan kraj i što je otvorilo put ka višestranačju u Jugoslaviji (Matković 1998:136). Veljko Kadijević je tada izjavio da treba pojačati vojnu nazočnost u Sloveniji, a JNA je počela s izradom planova i pripremom mjera za «bezbednost zemlje i za ustavni poredak u nacionalno mješovitim sredinama kao što su Hrvatska i BiH» (Jović B., 1996:94).

U Hrvatskoj, koja je bila središnji cilj razrađenog plana okupacije, politički događaji počeli su se odvijati vrlo brzo, a hrvatske političke elite krenule su u ostvarenje jasne zamisli o samostalnoj Republici Hrvatskoj, a kasnije i o izlasku iz Jugoslavije (Bobetko, 1996:180). Dana 05. veljače 1990. godine u Hrvatskoj su legalizirane i u registar upisane dotad osnovane političke stranke (njih ukupno osam), a Sabor SR Hrvatske je 14. veljače iste godine donio amandmane na republički ustav kojima se omogućuju višestranački izbori (Gugo, 2015:42). Izbori u SR Hrvatskoj održani su u dva kruga. Prvi krug slobodnih i demokratskih izbora održan je 22. i 23. travnja 1990. godine, a drugi krug 06. svibnja (v. *Tablicu 4*).

²¹14. kongres SKJ trebao je biti završni udarac političkim elitama Slovenije i Hrvatske koji su se suprotstavljali Miloševićевой politici. Međutim, tijekom tog događaja sudarile su se dvije potpuno različite koncepcije: dok se SK Slovenije i Hrvatske zalagao za postupnu transformaciju SKJ u savez republičkih partija, SK Srbije se zalagao za obnovu jedinstvenog SKJ na temeljima lenjinističkoboljševičke partije. Delegati Srbije i Crne Gore pokušali su nametnuti svoje mišljenje svima ostalima napadajući predstavnike Slovenije i Hrvatske zbog čega su oni napustili kongres. Nakon njihova izlaska iz dvorane kongres nije nastavljen, već je zaključeno da se odgađa što se nikad nije dogodilo. Prema: Matković, Hrvoje (1998). *Povijest Jugoslavije*. Naklada Pavičić, Zagreb.

Pred održavanje prvih višestranačkih izbora u SR Hrvatskoj, Milošević je svoju namjeru da vlada jedinstvenom Jugoslavijom zamijenio namjerom da okupi sve Srbe u jednoj državi. Srbija je tada iskoristila priliku da nametanjem svoje velikosrpskog narativa kroz izbornu promidžbu ostvari utjecaj na srpsku manjinu, što je već bila jedna od naznaka nadolazeće aktivne faze hibridnog rata (Hartmann, 1999:84). Navedeno podupire tezu da je stvarni sukob između Srbije i Hrvatske počeo u prvoj polovici 1990. godine i da su, prema svjedočenju Milana Babića²², aktivnosti srpske manjine u Hrvatskoj slijedile Miloševićev plan stvaranja Velike Srbije.²³

Tablica 4: Rezultati demokratskih izbora u SR Hrvatskoj 1990. godine (stranke koje su prošle izborni prag)

Stranka	Izborni rezultat (ukupno 351 zastupničko mjesto u Saboru)
Hrvatska Demokratska Zajednica (HDZ)	205 zastupničkih mjesta (42% glasova)
Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (SKH-SDP)	107 zastupničkih mjesta (26% glasova)
Koalicija narodnog sporazuma	21 zastupničko mjesto (15% glasova)
Srpska narodna stranka	5 zastupničkih mjesta (1,6% glasova)
Nezavisni zastupnici i manjine	13 zastupničkih mjesta

Izvor: Izradio autor prema: Gugo, Ante: Oluja koju nismo mogli izbjeći, str. 43.

Također, o ozračju koje je vladalo u tom turbulentnom mjesecu 1990.godine neposredno nakon višestranačkih izbora možda najbolje govore događaji s utakmice *Crvena Zvezda Beograd – Dinamo Zagreb* koja je održana 13. svibnja te godine, a koja je prekinuta uslijed masovne tučnjave između navijača ali i između hrvatskih navijača i saveznih i republičkih organa sigurnosti. Iako se taj događaj tada pokušavao prikazati spontanim, vrijeme je pokazalo da se zapravo radilo o događajima dirigiranim iz Beograda što će detaljnije biti pojašnjeno u analizi čimbenika.

30. svibnja 1990. godine održana je konstituirajuća sjednica prvog demokratski izabranog višestranačkog Sabora, a na izborima za tijela SR Hrvatske za predsjednika Predsjedništva SRH izabran je dr. Franjo Tuđman. Kako Gugo navodi, tada je ispred zgrade Sabora

²² Milan Babić bio je u ovoj ranoj fazi rata između Srbije i Hrvatske vođa Srba u Hrvatskoj i Miloševićeva desna ruka. Kasnije ga je Milošević smijenio zbog Babićevog neslaganja s Miloševićevim odlukama.

²³ Suđenje Slobodanu Miloševiću. Izjava svjedoka Milana Babića, sudski zapis TR od 19. studenog 2002.

podignuta hrvatska zastava, bez zvijezde petokrake, s povijesnim hrvatskim grbom (Gugo, 2015:37). To je bio znak kretanja Hrvatske k samostalnosti i državotvornosti, a Beograd je u tome vidio prepreku ostvarenju Velike Srbije koju je morao svladati pod svaku cijenu. Zapad je bio zatečen reagiranjem hrvatskog naroda, njegovom odlučnošću i jedinstvenošću programa čija podloga je bila demokratska orijentacija. Međutim, izjave visokih dužnosnika američke vlade pokazale su sklonost očuvanju Jugoslavije, što je Miloševiću dalo dodatni poticaj za nastavak realizacije velikosrpskih planova (Bobetko, 1996:181). Za bolje razumijevanje kasnijih događaja treba napomenuti da je nakon konstituiranja Hrvatskog sabora Srpska demokratska stranka (SDS) suspendirala odnose s Hrvatskim saborom. U periodu koji je uslijedio, Srbija je na čelu s Miloševićem nastavila već prisutne političke pritiske, te pokrenula niz aktivnosti u cilju stvaranja boljih preduvjeta za oružanu agresiju koja je uslijedila.

3.3.2. Razoružavanje Teritorijalne obrane i naoružavanje srpske etničke manjine u Hrvatskoj

Jedan od prvih poteza Srbije nakon prvih demokratskih izbora u Hrvatskoj bio je razoružavanje Teritorijalne obrane Republike Hrvatske, koje je provela JNA, u tom trenutku već produžena ruka srpske ekspanzionističke politike. Razoružavanje Teritorijalne obrane SR Hrvatske bio je prvi konkretan potez i predstavljao je uvertiru u aktivnu fazu hibridnog rata protiv Hrvatske. Kao što je ranije navedeno organizacija, financiranje i opremanje Teritorijalne obrane bilo je u nadležnosti konstitutivnih republika SFRJ. S tim u skladu, oružje koje je bilo namijenjeno republičkim jedinicama Teritorijalne obrane čuvalo se u posebnim skladištima koja su se nalazila u zgradama općinskih uprava. U danima neposredno nakon demokratskih izbora, s početkom 19. svibnja 1990. godine prema nalogu Saveznog sekretarijata za narodnu obranu iz Beograda, u Hrvatskoj je započeta akcija oduzimanja naoružanja Teritorijalne obrane koje je zatim smješteno u skladišta JNA (Kronologija Domovinskog rata, 10). Time je JNA pripremila teren za nasilno obaranje nove hrvatske vlasti. Da je ta aktivnost bila planirana govori i tekst iz Kadijevićeve knjige: «Teritorijalnu obranu maksimalno paralizirati u onim dijelovima zemlje gdje bi ona mogla poslužiti kao baza za stvaranje vojske secesionističkih republika» (Pokaz, 2015:49).

Drži se da je TO Hrvatske obuhvaćala 240.000 vojnika s ratnim rasporedom, pa se procjenjuje da je u skladištima TO na području Hrvatske bilo oko 200.000 pušaka raznih tipova, oko 1400 minobacača raznih kalibara, oko 10.000 ručnih bacača, oko 500 protuoklopnih raketnih sustava, velik broj topova i velike količine minsko-eksplozivnih sredstava i vojne opreme; od toga je sačuvano samo ono što se nalazilo pod izravnom kontrolom republičke (hrvatske) izvršne vlasti - oko 9000 cijevi raznih kalibara (Kronologija Domovinskog rata, 11). U političkom kontekstu razoružanje Teritorijalne obrane bila je jasna poruka vojnog vrha SFRJ o nepovjerenju u politička stajališta hrvatskog naroda. Prednost koju je Srbija ostvarila razoružavanjem TO Hrvatske očituje se i u izjavi generala Veljka Kadijevića, saveznog sekretara za narodnu odbranu koji je napisao: «Naravno da smo Teritorijalnu odbranu srpskih dijelova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini upotrebili u dejstvima zajedno s JNA» (Pokaz, 2015:49). Obzirom da do današnjeg dana nije usuglašen stav Hrvatske oko točnog početka Domovinskog rata, a pretpostavke hibridnog modela podrazumijevaju da hibridni rat počinje puno prije otvorene oružane agresije, gledajući u retrospektivi razoružavanje Teritorijalne obrane bio je potez kojim su Srbija i JNA stvorile temeljne preduvjete i sebi osigurale značajnu prednost za agresiju koja će uslijediti.

Osim razoružavanja Teritorijalne obrane još jedan ključni element u pripremi uvjeta za pokušaj stvaranja Velike Srbije je bilo naoružavanje Srba u Hrvatskoj. Postoji mnoštvo pisanih tragova ali i iskaza svjedoka koji govore o masovnom tajnom naoružavanju srpske manjine u Hrvatskoj koje je naredio Milošević a provelo Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije i JNA Izvješće CIA.e, 1995:2). Već u lipnju 1990. godine su operativci SDB-a Franko “Frenki” Simatović i Radovan Stojičić “Badža” infiltrirani u Knin sa zadaćom organiziranja i naoružavanja srpskih pobunjeničkih snaga (Barić, 2005:84). Izvori uglavnom govore da je naoružavanje srpske manjine u Hrvatskoj provođeno u periodu od proljeća/ljeta 1990. godine, dok neki čak navode da je ono započelo već 1989. godine (Sell, 2002:116).

U zaključku se može reći da je razoružavanjem teritorijalne obrane, formiranjem srpskih paravojnih jedinica, raspoređivanjem postrojbi JNA u područjima većih koncentracija srpskog stanovništva i prebacivanjem zapovjednog kadra iz vojske u mjesta najbliža

njihovim mjestima rođenja i naoružavanjem lokalnog srpskog stanovništva Srbija ostvarila značajnu prednost u hibridnom ratu koji je uslijedio (Bobetko, 1996:81).

3.3.3. Pojava barikada na strateškim prometnicama

Dana 17. kolovoza 1990. u Hrvatskoj je počeo oružani sukob. Naime, novoproglašeno Srpsko nacionalno vijeće objavilo je da će u kolovozu biti održan referendum o srpskom «suverenitetu i autonomiji» u Hrvatskoj (Vukovarska tragedija 1991, 1174). Ustavni sud RH proglasio je referendum Srba ilegalnim, protuustavnim i nevažećim. Na dan «referenduma o srpskoj autonomiji» 17. kolovoza 1990. godine, na području Knina, Benkovca i Obrovca od strane naoružanih srpskih pobunjenika i pod direktivom Beograda organizirano su balvanima i kamenjem zapriječeni prometni pravci iz unutrašnjosti Hrvatske prema Dalmaciji (tzv. Balvan revolucija), a JNA je borbenim zrakoplovima presrela i spriječila helikoptere hrvatske policije da dođu do Knina. Sljedeći dan Srbi su u Gračacu, Obrovcu, Benkovcu, Korenici i Donjem Lapcu napali policijske postaje. Pojava naoružanih građana srpske narodnosti uoči nelegalnog «referenduma o srpskoj autonomiji», navela je Ministarstvo unutarnjih poslova RH da preuzme oružje namijenjeno pričuvnom sastavu MUP-a RH u policijskim postajama u Dalmaciji i Lici. Točnije, na području na kojem se, uz podršku srbijanskih državnih službi i JNA, pripremala oružana pobuna Srba. Srpskim ekstremistima to je poslužilo kao neposredan povod za proglašenje «ratnog stanja».

Pokušaj hrvatske policije da uspostavi red i osigura mir na tom području spriječila je JNA. Potom su srpski ekstremisti u večernjim satima 20. kolovoza 1990. kod Civljana (između Sinja i Knina) zapucali iz pješačkoga naoružanja na hrvatsku policiju, koja je došla ukloniti barikadu. Tzv. Balvan revolucija početak je oružane pobune dijela Srba u Hrvatskoj protiv demokratski izabrane hrvatske vlasti. Njezin krajnji cilj bilo je pripajanje dijela teritorija Republike Hrvatske Republici Srbiji i stvaranje jedinstvene srpske države, što se moglo postići jedino agresijom Srbije i JNA na Republiku Hrvatsku (Kronologija Domovinskog rata, 12).

Nakon ovog događaja zaoštrena je retorika između Hrvatske i srpskih pobunjenika u

Kninskoj krajini, a formiranjem Srpske autonomne oblasti Krajine u rujnu 1990., ovaj dio hrvatskog teritorija više nije bio pod nadzorom hrvatskih vlasti (Vukovarska tragedija 1991, 1174). Republika Srpska Krajina koja je proglašena u svibnju 1991. kasnije je slavila Balvan revoluciju kao događaj koji je označio početak rata (Hayball, 2015:105).

Vođe SDS-a isticali su da je Balvan Revolucija bila spontani ustanak srpskog naroda u samoobrani, a nijekale su bilo kakvu svoju ulogu u tom događaju. Ipak, imajući na umu neke ranije indikatore ovakvog razvoja događaja, nije čudno da je većina povjesničara sklonija tumačenju da je Balvan revolucija bila usmjeravana i planirana od strane Srbije. Naime, u selima zadarskog zaleđa naseljenim Srbima već su se u ožujku 1990. godine počele osnivati «noćne straže» koje su presretale i zaustavljale redovne autobusne linije iz kopnenog dijela Hrvatske prema obali. Zatim, u travnju iste godine u Kninu je donesena odluka o zaključivanju dogovora o udruživanju opština dalmatinskog područja osnivanju Koordinacije što je početak srpskog autonomnog organiziranja. Isto tako, na predizbornom skupu SDS-a najavljeno je «srpsko proljeće». U svibnju je održana nogometna utakmica Dinama i Crvene Zvezde u kojoj je došlo do masovne tučnjave između navijača Crvene Zvezde i milicije s jedne strane i hrvatskih navijača s druge strane (Bilić, 2005: 88-89). Savezna vlada i vojni vrh su ultimativno zahtijevali od Vlade RH da ne sprječava pobunu Srba na području tzv. Krajine, te su otvoreno prijetili posljedicama i izravnim uplitanjem JNA na strani pobunjenih Srba (Bilić, 2005:94).

U narednim mjesecima došlo je do ubrzanog naoružavanja Srba oružjem iz pričuve JNA, te su se oni potpomognuti dobrovoljcima iz Srbije počeli nasilno suprotstavljati hrvatskim vlastima da bi naposljetku na kninskom i unskom području zatvorili cestovne i željezničke komunikacije na relaciji Zagreb-Dalmacija. Srbija je također vršila i ekonomske pritiske na Hrvatsku, «kada je Srbijanska skupština tajnim glasovanjem uvela poreze na svu robu koja u Srbiju dolazi iz Hrvatske i Slovenije» (Bilić, 2005:99). Hrvatska vlada je u tom periodu i još uvijek vjerovala u uspjeh političkih razgovora te je pokušavala aktivnim pregovorima umanjiti mogućnost izbijanja oružanog sukoba (Tus, 1999:73), između ostalog je službeno zatražena depolitizacija JNA. U međuvremenu su u studenom 1990. godine uhićeni Željko Ražnatović Arkan, Goran Hodžić i Zoran Stevanović, koji su radili na organizaciji pobune

Srba u Hrvatskoj, a prema nekim navodima i s pripadnicima paravojne formacije «Srpska dobrovoljačka garda» navodno planirali atentat na hrvatskog predsjednika Tuđmana. U kontekstu spominjanja uloge Arkana znakovita je i njegova prisutnost na utakmici Dinamo – Crvena Zvezda u svibnju 1990. godine, kao i osnivanje paravojne organizacije Srpske dobrovoljačke garde. U siječnju 1991. godine, na zasjedanju Predsjedništva SFRJ vojni vrh dobio je dozvolu za «razoružavanje svih paravojnih formacija u RH» što se odnosilo na tadašnji Zbor narodne garde (Bilić, 2005:110). Međutim, hrvatska strana ističe da je RH oružje kupila na međunarodnom tržištu i podijelila ga pričuvnom sastavu policije koji se smatra regularnim dijelom MUP-a, te da su jedine paravojne strukture u RH “snage Srba iz Knina” (Bilić, 2005:105). Od samog početka rata u Hrvatskoj u zbivanja su bili uključeni subjekti izvan područja bivše Jugoslavije, najčešće kao mirovni posrednici (Filipović, 2008:91-110). No unatoč činjenici da su hrvatske vlasti upozoravale na ozbiljnu mogućnost vojnog udara u RH i zatiranje demokracije²⁴, međunarodna zajednica nije reagirala te je čak u početku slala poruke potpore održanju jedinstva SFRJ (Bilić, 2005:110).

3.3.4. Eskalacija sukoba

Vojni vrh JNA u veljači 1991. godine iznio je nacrt “Stavova OS SRFJ o razrješenju krize u zemlji”, a već sljedeći mjesec izbio je sukob u kojem su razoružani policajci hrvatske nacionalnosti u policijskoj postaji Pakrac, nakon čega je na području Plitvica uslijedio «Krvavi Uskrs». Dakle, početak pobune srpske manjine počeo je u zapadnim dijelovima Hrvatske 1990. godine, i tada je situacija na istoku zemlje još uvijek bila mirna. Međutim, već početkom siječnja 1991. godine počeo je proces stvaranja paradržave pobunjenih Srba u istočnim dijelovima Hrvatske. Tada je osnovano Srpsko nacionalno vijeće za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem koje je ubrzo donijelo Deklaraciju o suverenoj autonomiji srpskog naroda Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema s kojom se Srbi u navedenim područjima proglašavaju neodvojivim dijelom «suverenog srpskog naroda koji živi u Jugoslaviji» (Marijan, 2002: 372).

²⁴Predsjednik Tuđman sudjelovao je tijekom cijele 1990. i 1991. godine na nebrojeno sastanaka s ključnim osobama iz Srbije, od Miloševića, Kadijevića i sl., ali i s predstavnicima drugih jugoslavenskih republika. Osim pokušaja rješavanja problema na lokalnoj razini, predsjednik Tuđman aktivno je upozoravao međunarodnu zajednicu i izvješćivao ih o razvoju situacije i mogućim posljedicama.

Početkom 1991., Srbi postavljaju barikade na istoku Hrvatske, Vojislav Šešelj predsjednik Srpske radikalne stranke u Kninu najavljuje dolazak 10 tisuća svojih sljedbenika koji će «pomoći Krajini» (Bilić, 2005:118) pripadnici tzv. «krajinske milicije» uz pomoć oklopnih sredstava JNA marširaju kroz Kijevo (selo s većinskim hrvatskim stanovništvom), a osim u zaleđu Dalmacije, JNA ulazi i u Borovo Selo gdje svoja oklopno-mehanizirana sredstva postavlja prema Vukovaru. Početak oružanih sukoba na području istočne Slavonije bila je pogibija dvanaest pripadnika hrvatske policije upravo u Borovu Selu 2. svibnja 1991., kada je opet intervenirala JNA, a Vukovar postalo stalna zona srpske pobune (Marijan, 2014:20).

Ovakvo ponašanje JNA vrlo jasno govori o namjerama da svoje zamisli ostvare silom, a demonstracija sile u svakoj mogućoj prilici i u svim dijelovima RH u cilju zastrašivanja hrvatskog stanovništva bila je jedna od ključnih taktika agresora na Republiku Hrvatsku.

U periodu koji je uslijedio brojne aktivnosti JNA bile su usmjerene prema hrvatskim ciljevima na gotovo cijelom području RH, što je izazvalo veliku eskalaciju nasilja. Opći napad JNA i srpskih paravojskih postrojbi na područje vukovarske općine i napadi združenih snaga krajiških Srba i JNA na Kijevo kod Knina u kolovozu 1991. godine bili su točka nakon koje je politički rat između Srbije i Hrvatske prerastao u rat koji je za posljedicu imao velike žrtve i razaranja (Radulović, 1996:36). Uslijedile su bitke na područjima Vukovara, Osijeka, Vinkovaca, Daruvara, Kostajnice, Petrinje, Siska, Gospića, Okučana, Perušića, Ličkog Osika, Nove Gradiške, Pakraca, Sunje, Zadra, Šibenika, Ploča, Slavonskog Broda, Otočca, Novske, Karlovca, Ogulina, Splita, Solina, Kaštela, Dubrovnika, Župe Dubrovačke – što je predstavljalo mjesta i gradove koji se kao “unutarnji i pogranični pojas” nalaze u okviru tzv. Velike Srbije (Bilić, 2005:139). Blokirane su ključne prometnice, srušen je Maslenički most, izvršena je opća pomorska blokada hrvatskih luka. O razmjerima sile koju je JNA primijenila u pokušaju stvaranja Velike Srbije na teritoriju Republike Hrvatske govori podatak da su svakodnevni napadi topničkim oružjem na Vukovar započeli 25. kolovoza i trajali neprekidno do 17. studenog 1991. godine, te da nakon toga u gradu nije ostala nijedna cijela kuća (Gugo, 2015:151). U listopadu su raketirani Banski dvori u Zagrebu, nakon čega Sabor RH donosi odluku o raskidu svih državno-pravnih odnosa temeljem koji je s drugim republikama tvorio SFRJ, a JNA i Republiku Srbiju proglašava agresorima na Republiku Hrvatsku (Bilić, 2005:143).

Procjenjuje se da je na napadu na južnu Hrvatsku u okviru JNA postrojbi i mobiliziranih Crnogoraca sudjelovalo 60 tisuća ljudi (Bilić, 2005:143). U listopadu 1991. godine SDS donosi odluku o naoružavanju srpskog naroda u BiH i obavlja druge pripreme za uspješno vođenje daljnjih operacija (Bilić, 2005:151).

Bitno je naglasiti da JNA nije samo napadala položaje hrvatskih branitelja, već i naseljena mjesta i gradove na gotovo cijelom području Republike Hrvatske. Svakako jedan od najtragičnijih primjera koji govori o srpskoj agresiji koja nije birala žrtve i jedan od najtužnijih događaja koji je obilježio rat za samostalnost Republike Hrvatske su masovna ubojstva Hrvata na Ovčari (Gugo, 2015:152).²⁵ Naime, srpske paravojne i dobrovoljačke postrojbe pod zaštitom JNA su 20. studenog 1991. godine u predjelu Vukovara zvanom Ovčara masovno ubili Hrvate i druge ne-Srbe, zarobljene ranjenike i bolesnike iz Vukovarske bolnice i drugih dijelova grada (Bilić, 2005:155). Uz velike civilne i vojne žrtve Hrvatska je do primirja potpisanog u Sarajevu obranila oko 74% državnog teritorija (Akrap, 2012:56).

Dana 02. siječnja 1992. u Sarajevu potpisan je sporazum o bezuvjetnom prekidu vatre, a potpisali su ga s hrvatske strane Gojko Šušak i general Andrija Rašeta sa srpske strane. Primirje je stupilo na snagu sljedeći dan. Sarajevskim primirjem i dolaskom mirovnih snaga UN-a (UNPROFOR) u RH završeno je razdoblje koje obrađuje ova doktorska disertacija, a u kojem se prema polaznim postavkama mogu prepoznati čimbenici hibridnog modela. Raspoređivanjem UN-ovih snaga u četiri zaštićene zone i opadanjem intenziteta rata u Hrvatskoj, agresijom Srbije, Crne Gore, JNA i lokalnih Srba započeo je rat u Bosni i Hercegovini (Međimorec, 2003:27-32). Rat u Bosni i Hercegovini, kao ni kompleksna situacija u Republici Hrvatskoj nakon potpisivanja Sarajevskog primirja ne ulaze u okvire kojima se bavi ova doktorska disertacija.

²⁵Također, dok je napredovao prema Vrlici pukovnik Ratko Mladić počinio je svoj prvi zločin – granatiranje kampova za djecu s poteškoćama u razvoju u kojem se u trenutku granatiranja nalazilo više od 300 štíćenika i djelatnika Zavoda. Prema: Gugo, str.152

3.4. Raščlamba čimbenika hibridnog modela

Raščlamba i vrednovanje čimbenika hibridnog modela u ratu Hrvatske protiv Srbije temelji se na provedenom istraživanju, a uzima u obzir relevantne događaje i dokumentirane činjenice koje identificiraju i vrednuju ili negiraju prisutnost svakog pojedinog čimbenika u ratu. Autor svoju prosudbu temelji na teorijskom okviru, no konačno vrednovanje svakog pojedinog čimbenika, osim autorove prosudbe, temelji se i na provedenom znanstvenom istraživanju u kojem su sudjelovali priznati međunarodni i domaći stručnjaci. U istraživanju je sudjelovalo 5 neovisnih ispitanika, od kojih su putem anketnog upitnika sudjelovalo dva ispitanika, a tri ispitanika su dali doprinos kroz polustrukturirani intervju koji je slijedio format upitnika.

3.4.1. Politički cilj

S obzirom na prihvaćeni koncept širenja srpske države na sve prostore na kojima žive Srbi, bilo je izvjesno da će velikosrpski projekt, odnosno širenje Srbije na područja koja su u srpskim krugovima bila doživljavana ‘srpskom zemljom’ uslijediti čim se za takvo što pokažu povoljne okolnosti. Cilj tog projekta još od 19. stoljeća i Garašaninovih Načertanija je uspostava odnosno širenje srpske države na najveći dio prostora koje je nekoć zauzimalo Srpsko Carstvo (okvirno gledano «uža» Srbija, Kosovo, Makedonija do Soluna, Crna Gora, sjeverna Albanija), ali i na krajeve naseljene Srbima tijekom osmanske dominacije (Vojvodina, BiH te glavnina današnje Hrvatske) (Mrduljaš, 1992:97). Okolnosti krajem 1980-ih i početkom 1990-e godine uoči raspada Jugoslavije kod srpskih pobornika ideje o Velikoj Srbiji učinile su se pravim trenutkom za realizaciju dugogodišnjeg cilja. Iako danas Kosta Mihailović i Vasilije Krestić u knjizi *Memorandum SANU: poslije 30 godina*, tvrde da SANU nikad nije prihvatila Memorandum kao svoj službeni dokument i da su autori zagovarali očuvanje a ne rušenje Jugoslavije, relativiziranje ovog dokumenta u vrijeme kad je donesena optužujuća odluka suda u Haagu protiv Ratka Mladića, samo je jedan od načina na koji se pokušava mijenjati povijesne činjenice.

Veliki broj znanstvenih izvora, kao i zapisnici sa suđenja u Haagu govore da je jedinstveni politički cilj Srbije u hibridnom ratu protiv Hrvatske – stvaranje Velike Srbije - trebao biti

ostvaren od strane JNA i to tako da «sve krajeve sa većinskim srpskim stanovništvom oslobodi u svakom pogledu od prisustva hrvatske vojske i hrvatske vlasti» (Mrduljaš, 1992: 197). Nikica Barić identificira stvaranje srpskih područja koja će biti «etnički očišćena» od Hrvata i pripadnika drugih nesrpskih nacionalnosti kao cilj rata (Barić, 2005:124), a Kadijević u svojoj knjizi navodi da je cilj je bio uspostava Velike Srbije na liniji Virovitica – Karlovac – Karlobag (Barić, 2005:50). Ciljevi srpskog vodstva i vrha JNA trebali su se realizirati, osim snagom armijskog ustroja, i pobunom Srba u Hrvatskoj (Barić, 2005:50).

Iako postoji mnoštvo literature koja se bavi tumačenjem krize u Jugoslaviji i rata u Hrvatskoj, ovaj pravi cilj Srbije u ratu protiv Hrvatske je vrlo precizno analiziran i brzo identificiran i od strane zapadnih stručnjaka iz područja vanjske politike. Naime, prema Glaurdiću, do kraja mjeseca srpnja 1991. godine, Zapadu je već bilo jasno koji su ciljevi i koja je strategija Srbije u odnosu prema Hrvatskoj (Glaurdić, 2011:195) - stvaranje Velike Srbije. Borisav Jović u svojim svjedočenjima na Haškom sudu navodi da je prvotni Miloševićev cilj bio vladati jedinstvenom Jugoslavijom, no kad je postalo evidentno da će se Slovenija i Hrvatska odvojiti, Milošević, odnosno Srbija, svojim potezima jasno artikuliraju cilj okupljanja svih Srba u jednu državu.²⁶ Ista konstatacija stoji i u izvješću američke agencije CIA-e od 25.lipnja 1991. godine gdje piše: «..Srbijanski lider Milošević ostaje predan svom cilju – inkorporiranju svih teritorija na kojima žive Srbi u Srbiju» (CIA Prospects for Violence, 1991:1-3).

Iako postoje objektivni dokazi koji govore u prilog tezi da se jedinstveni politički cilj Miloševića, odnosno Srbije, razvijao u skladu sa specifičnim političkim okolnostima, proučavanjem srpske povijesti i prikupljanjem dokaza o počecima i razvoju velikosrpske ideje, ali i analizom postupaka Srbije neposredno pred izbijanje rata i tijekom samog rata vrlo je lako identificirati jedinstveni politički cilj. Može se reći da je i prvotno Miloševićevo nastojanje da ostvari apsolutnu moć i vlada jedinstvenom Jugoslavijom i u scenariju u kojem je Jugoslavija mogla opstati zapravo bio kratkoročan cilj nakon čega bi uslijedilo daljnje jačanje Srba na štetu svih drugih naroda u Jugoslaviji.

²⁶ Suđenje Slobodanu Miloševiću. Transkript sa suđenja od 01. listopada 2002., 20. studenog 2002., i od 18. studenog 2003. godine, izjava svjedoka Borisava Jovića. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

Istraživanjem putem polustrukturiranih intervjua utvrđeno je da je Miloševićev cilj bila Velika Srbija, te da se JNA tome cilju priključuje u lipnju 1991. godine. Također je potvrđeno da je politički cilj Srbije u ratu protiv Hrvatske bio prikriven, jer u suprotnom Milošević ne bi mogao dobiti potporu međunarodne zajednice (a prvotno ju je dobio na temelju teze o «obrani Jugoslavije»). Govoreći o stvarnom političkom cilju Srbije, i činjenici da je on itekako prepoznat od strane međunarodne zajednice već 1990ih, sudionici istraživanja podsjećaju na odluku Međunarodnog suda pravde u Haagu, koja je donesena 03. veljače 2015. godine u kojoj Sud, iako odbacuje tužbu Hrvatske protiv Srbije za genocid, utvrđuje da su zločini protiv hrvatskog stanovništva počinjeni s namjerom da se etnički očiste područja koja su trebala ući u sastav srpske države.²⁷ Dio ispitanika slaže se da je jedinstveni politički cilj Srbije evidentan od samog početka rata, a jedan dio ispitanika smatra da se cilj Srbije danas može precizno identificirati, no da je tijekom rata Srbija provodila radnje koje su trebale prikriti njihov pravi cilj. Temeljem provedenog istraživanja, a u skladu s definiranom metodologijom i rezultatima istraživanja ovaj čimbenik vrednovan je sa srednjom vrijednošću $X=1,33$.

3.4.2. Ideologija kao kohezivna sila i katalizator rata

O srpskoj velikodržavnoj ideji koja je u djelo provedena ratom u Hrvatskoj je bilo govora već u prethodnim poglavljima ovog rada, no za kvalitetnu analizu ovog definirajućeg čimbenika srpskog modela ratovanja bitno je obrazložiti i činjenično poduprijeti njegovu važnost za početak, tijek, pa i ishod rata u Hrvatskoj.

Začeci ideje prostorne ekspanzije koja se podudara političkim i državotvornim ciljem koji su prihvatile sve političke struje/stranke u srpskom narodu vidljivi su u ranim trenucima srpske povijesti (Mrduljaš, 1992:197). U tom smislu poseban programatski i operativni značaj imao je i dokument pod nazivom «*Načertanije*» (1844.) koje je formulirao Ilija Garašanin, ali i srpsko promoviranje teze da su svi štokavci Srbi

²⁷ International Court of Justice, Odluka suda od 03. veljače 2015. godine. Dostupno preko: https://www.scribd.com/document/254566797/Odba%C4%8Dene-tu%C5%BEbe-za-genocid#download&from_embed

(Karadžićev Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona iz 1849.) (Mrduljaš, 1992: 197).

Slika 3: Primjeri plakata koji su korišteni u Hrvatskoj za promicanje srpske ideologije prostorne ekspanzije

Izvor: Nazor, Ante (2014). Povijest i povjesnica, pravo i pravda. Hrvatska revija 2. Matica hrvatska, 2014. Dostupno preko: <http://www.matica.hr/hr/428/Povijest%20i%20povjesnica,%20pravo%20i%20pravda/>

Ideja o Velikoj Srbiji je ponovno revitalizirana je u Memorandumu SANU u kojem je snažno istaknut zahtjev za unitarizacijom Jugoslavije u kontekstu diskriminiranosti Srbije i potlačenosti srpskog naroda u drugim republikama (Mrduljaš, 1992:199). Veliku ulogu u promoviranju te ideologije imala je Srpska pravoslavna crkva,²⁸ čije se vodstvo na području Hrvatske stavilo na stranu pobunjenih Srba i prešlo na područje pod njihovim nadzorom (Barić, 2005: 135). Nakon što je tijekom 1990. u Sloveniji, Hrvatskoj, BiH i Makedoniji demokratskim putem izabrana nova vlast koja se protivila zahtjevima za unitarizacijom

²⁸O tome upečatljivo svjedoči nerijetko korištena titula patrijarha kao “patrijarha svih srpskih zemalja” iz koje se vidi kako Srpska pravoslavna crkva područja pod svojom jurisdikcijom smatra – srpskim. Prema: Mrduljaš, 197.

zemlje, Srbiji je postalo jasno da novonastala situacija predstavlja prijetnju njihovoj ideologiji koja se više nije mogla ostvariti političkim manipulacijama (Mrduljaš, 1992:199). Obzirom da je tada već na sam vrh političke scene u Srbiji došao Slobodan Milošević, on je između ostalog provodio aktivnosti ujedinjavanja Srba (mitinge) s ciljem stvaranja povoljnih uvjeta za rat koji je uslijedio. Tijekom cjelokupnog trajanja rata u Hrvatskoj, a kasnije i u Bosni i Hercegovini, srpska strana širila je svoju ideologiju među lokalnom srpskom manjinom (vidi *Sliku 3*). Taj narativ bio je kohezivna sila koja je dala prvi zamah ratu. Ideologija prostorne ekspanzije s ciljem “objedinjavanja srpskih zemalja i rascjepkanog srpskog etničkog prostora u jednu državu” temeljni je pokretač rata u Hrvatskoj (Akrap, 2012: 17).

Ta ideologija obilježila je sve faze pripreme i provedbe pokušaja stvaranja Velike Srbije. Na njoj se temelji cijeli srpski model, i ona je premisa iz koje proizlaze i na kojoj se temelje svi drugi čimbenici ovog rata. Istraživanje je pokazalo da većina ispitanika smatra da su JNA i srpske paravojne postrojbe činile zločine u svrhu stvaranja homogene srpske države, što je potvrdio i sud u Haagu u odgovoru na tužbu Hrvatske protiv Srbije za genocid. Pritom Nadalje, jedan ispitanik naglašava da je «homogena srpska država» teža kvalifikacija nego Velika Srbija, jer u Velikoj Srbiji bi teoretski mogli ostati i drugi narodi, a u homogenoj državi ne. Utvrđeno je da je ideologija Srbije, odnosno ideološka različitost od Hrvatske glavni pokretač rata i glavna sila koja je utjecala na njegov ishod, a ispitanici ističu Načertanije, te navode kako je zanimljivo da je velikosrpska ideologija od samih svojih začetaka težila ka izlazu na more. Isto tako, mišljenje ispitanika je da je ideologija bila ključan čimbenik iz kojeg je Milošević crpio legitimitet. Sudionici istraživanja smatraju da je ovaj čimbenik imao presudan značaj za tijek i ishod rata, a to se očituje i u rezultatu dobivenom analizom upitnika, gdje je analizom upitnika dobivena maksimalna srednja vrijednost čimbenika $X = 4,00$.

3.4.3. Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji

Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji za Srbiju kao hibridnog aktera u ovom ratu jedan je od vrlo važnih čimbenika. Naime, percepcija ugroze egzistenciji Srba već krajem 20. stoljeća imala je uporište u demografskim promjenama na prostoru bivše Jugoslavije.

Naime, od druge polovice 20. stoljeća nadalje demografske promjene u Hrvatskoj i BiH, a pogotovo na Kosovu nisu išle u korist Srbije. O tome detaljno govori Anđelko Akrap u svom radu Demografski kontekst raspada SFRJ. Primjerice, udio Albanaca u Jugoslaviji značajno je rastao – a u drugoj polovici 20. stoljeća njihov broj se utrostručio. Zbog toga nije iznenađujuće da se srpski nacionalizam prvo počeo isticati na Kosovu, a s njime se ponovno počela razvijati i ideja o Velikoj Srbiji. Srpski znanstvenici Spasovski, Kicošev i Živković su čak smatrali da je i Komunistička partija Jugoslavije svojim odlukama ugrožavala demografske potencijale srpskog naroda (Spasovski i sur, 1995). Međutim, kao što je već rečeno, za aktualizaciju te ideje bilo je potrebno homogenizirati srpski narod, a ta homogenizacija započela je izradom i objavom Memoranduma SANU koji je tražio potpunu nacionalnu i kulturnu cjelovitost srpskog naroda, bez obzira na republike i pokrajine u kojima živi.

Prema Spasovskom i dr., radikalna homogenizacija srpskog naroda u 1980-im provodila se oko triju problema koje je trebalo riješiti:

- Srbija je prema Ustavu iz 1974. neravnopravna s drugim republikama,
- srpski je narod ekonomski i biološki ugrožen gotovo na svim područjima u Jugoslaviji i
- stvorena je antisrpska koalicija, a kao nosioci antisrpske koalicije imenovane su Slovenija i Hrvatska.

Kako bi se homogenizirao srpski narod, Slobodan Milošević je pokrenuo tzv. mitinge istine, masovne i ratoborne političke skupove koji su organizirani pod krinkom spontanog otpora srpskog naroda protiv nepravde i ugroženosti u postojećoj Jugoslaviji.

O Miloševićevoj svojevrstnoj opsjednutosti opstankom srpske dominacije govorilo se i tijekom suđenja na Međunarodnom sudu za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije. Tako u svojoj izjavi Borisav Jović navodi kako je s Miloševićem ponukan događajima u svijetu razgovarao o mogućnosti uvođenja višestranačkog političkog sustava,

što je Milošević identificirao kao problem jer bi Srbi mogli biti ugroženi s prihvatanjem višestranačja u Srbiji.²⁹

Provedbom demokratskih izbora u Hrvatskoj postalo je jasno da je dotadašnji totalitaristički sustav neodrživ, i da je ugrožen velikosrpski projekt okupljanja svih Srba u jednu državu. U predizborno vrijeme, a i nakon pobjede HDZ-a na prvim višestranačkim izborima, srbijanski mediji su isticali ugroženost Srba u Hrvatskoj. Srbija je izlaz iz situacije u kojoj se našla vidjela u primjeni sile (uz pomoć JNA) i to pod izlikom uklanjanja secesionističkog pokreta u Hrvatskoj i Sloveniji (iako su to već u to vrijeme bile demokratski izabrane vlasti), a strategija za pokoravanje Hrvatske bila je mobilizacija (pobunjenih) «egzistencijalno ugroženih» hrvatskih Srba.

Prema definiciji ovog čimbenika, on se vrednuje na način da se utvrdi i teorijski podupre njegovo postojanje kod hibridnog aktera, ali i njegova važnost za sam rat. Obzirom na snažnu ideologiju i ekspanzionističke težnje Srbije i nemogućnost ostvarivanja istih mirnim putem, Srbija je potencirala tezu o egzistencijalnoj ugroženosti Srba. Na toj tezi je Srbija, a posebice Milošević, temeljila svoje aktivnosti «homogenizacije» srpskog stanovništva u svim državama i pokrajinama bivše Jugoslavije. Uz provedbu homogenizacije stanovništva, Srbija je na sebe preuzela ulogu «gušenja» secesionističkog pokreta u Hrvatskoj spojivši tako na vrlo praktičan način i u prikladnom trenutku čimbenik «ugroze vlastitoj egzistenciji» sa svojim ekspanzionističkim težnjama.

Istraživanje je potvrdilo prisutnost ovog čimbenika i njegov značaj. Nadalje, iz istraživanja je proizašla tvrdnja da su Srbi odbacili mogućnost federacije i konfederacije, jer su smatrali da bi takvo rješenje išlo na štetu srpskog naroda, koji je prema prema njihovom viđenju bio jedini narod u bivšoj Jugoslaviji podijeljen na četiri republike. Mišljenje je ispitanika da je percepcija ugroženosti srpskog naroda još za vrijeme Jugoslavije temeljila na mitologiji, te da su Srbi plasirali teze o vlastitoj ugroženosti jer su procijenili da je to najbolji put ka zadržavanju statusa dominantnog naroda na ovom prostoru i nakon raspada Jugoslavije, kao i da je Srbija već u razdoblju pred raspad Jugoslavije širila naraciju da je neravnompravna s

²⁹ Sudenje Slobodanu Miloševiću. Izjava svjedoka Borisava Jovića, paragraf 13. Dostupno preko http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-jovic.htm

drugim republikama, i da je srpski narod ekonomski i biološki ugrožen. Prema istraživanju, većina ispitanika smatra da je ovaj čimbenik bio bitan, a jedan od ispitanika koji je zadržao anonimnosti smatra da je okidač za Srbiju bio rezultat demokratskih izbora koji su pokazali da je ugrožen velikosrpski projekt. Prema tome, zaključuje se da postoje ozbiljne dvojbe o stvarnoj ugroženosti Srbije u bivšoj Jugoslaviji odnosno Srba u Hrvatskoj. Daljna rasprava o ovoj problematici nadilazi okvire ove disertacije, a u okvirima u kojima se ovaj čimbenik vrednuje, istraživanje provedeno putem anketnih upitnika i intervjua je pokazalo ($X = 2,83$) da ispitanici, moguće upravo zbog dvojbenosti njegovog stvarnog postojanja, smatraju ovaj čimbenik manje značajnim.

3.4.4. Organizacijska struktura i sastav srpskih snaga

Pri raščlambi organizacijske strukture Srbije kao hibridnog aktera u ratu potrebno je raščlaniti utjecaj Srbije na JNA i srpsku manjinu u Hrvatskoj, kao i organizaciju i sastav stvarnih snaga koje su bile angažirane u ratu. Jedna od točaka optužnice protiv Slobodana Miloševića bila je da je on de facto upravljao snagama koje su počinile zločine tijekom rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a tužiteljstvo je u potpori te točke optužnice iznijelo brojne dokaze i svjedočenja.

O činjenici da je Milošević konspirativno inicirao, usmjeravao i nadzirao sve aktivnosti usmjerene prema ostvarenju Velike Srbije govori i postojanje tajne skupine, tzv. «Šestorke» koja se, prema izjavi Borisava Jovića, u periodu od 15. svibnja 1989. do 08. srpnja 1992. više od sto puta sastala kako bi raspravljala «o političkim i vojnim problemima u vezi raspada SFRJ».³⁰ Prema istom izvoru, šestorku su činili Slobodan Milošević, Borisav Jović, Veljko Kadijević, Blagoje Adžić, Momir Bulatović i Branko Kostić.³¹ Postojanje takve jedne paralelne strukture, osim što potvrđuje činjenicu da je Beograd tajno upravljao procesima i događajima bez znanja legitimne vlasti bivše SFRJ, ako se uzme u obzir da je Kadijević bio savezni sekretar za narodnu obranu, a Blagoje Adžić načelnik Generalštaba

³⁰ Suđenje Slobodanu Miloševiću. Izjava svjedoka Borisava Jovića, paragraf. 5. Dostupno preko: http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-jovic.htm

³¹ Suđenje Slobodanu Miloševiću. Transkript sa suđenja od dana 20. studenog 2003. godine, str. 29420. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

JNA, također potkopava i tezu da je JNA bila nepristran akter.

Borisav Jović je u svojoj knjizi *Poslednji dani SFRJ: Izvodi iz dnevnika* napisao da je Milošević imao apsolutnu moć nad strankom i nad ljudima, te da je on bio glavni akter u svemu što se u tom vremenu događalo. Prema Joviću, Milošević je bio vođa svih Srba i njegov cilj je bio ujedinjavanje svih Srba u jednu državu pod njegovim vodstvom, a taj cilj je pokušao ostvariti pod nacionalističkim sloganom «Samo sloga Srbe spašava» (Jović, 1995).

Prema Joviću, Veljko Kadijević je imao iste stavove kao srpsko rukovodstvo, a unatoč tome što «Armija mora da drži distancu.., jasno je da joj je Srbija najčvršća uzdanica».³² Tijekom 1990. godine Milošević je poduzeo određene korake koji su mu trebali osigurati nadzor nad JNA. Prema Jovićevom svjedočenju na suđenju Miloševiću, do ljeta 1991. godine Milošević je već imao dovoljno jaku kontrolu nad vodstvom JNA³³ kako bi pretvorio JNA u srbijansku vojsku.³⁴

Milan Babić je također na suđenju svjedočio o sastanku sa Miloševićem na kojem je Milošević iznosio planove o angažmanu JNA iz čega se moglo zaključiti da je Milošević imao stvarni nadzor nad JNA, a naveo je i da je Milošević kontrolirao srpske pobunjeničke snage u Hrvatskoj.³⁵

Opći podaci o organizacijskoj strukturi i sastavu oružanih snaga SFRJ koje su se sastojale od JNA i TO i njihovim zadaćama koje su proizlazile iz Ustava SFRJ izneseni su u poglavlju 3.2.4. Ukratko rečeno, JNA je bila zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, a TO je predstavljala najširi oblik organiziranog oružanog općenarodnog otpora. Međutim, za analizu ovog čimbenika u kontekstu rata u

³² Suđenje Slobodanu Miloševiću. Izjava Borisava Jovića u svjedočenju protiv Slobodana Miloševića, paragraf 12. Dostupno preko http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitness/bcs/mil-wit-jovic.htm

³³ Navode se poimence načelnik glavnog stožera JNA Blagoje Adžić i ministar obrane Veljko Kadijević

³⁴ Suđenje Slobodanu Miloševiću. Izjava Borisava Jovića u svjedočenju protiv Slobodana Miloševića, 16. studenog 2003: para 153. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

³⁵ Suđenje Slobodanu Miloševiću. Izjava Milana Babića, TR 19. studeni 2002: 13056. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

Hrvatskoj potrebno je detaljnije raščlaniti organizacijsku strukturu i sastav snaga hibridnog aktera, te vrednovati njihov utjecaj na sam rat. Prema Marijanu, Zagrebačka vojna oblast obuhvaćala je sjeverozapadnu Hrvatsku, Istru, Gorski kotar, Liku, Kordun i Banovinu, a sastojala se od podstožernih postrojbi, četiri korpusa (od čega su dva bila u Hrvatskoj) i jedne pješačke divizije. Zrakoplovnu potporu Zagrebačkoj vojnoj oblasti pružao je 5. korpus Ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane sa sjedištem u Zagrebu. Ostali, veći dio teritorija Hrvatske bio je podijeljen između Beogradske vojne oblasti koja je obuhvaćala Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem i Vojnopomorske oblasti koja je bila nadležna za jadransku obalu i dio sjeverne Dalmacije (Marijan, 2007:50).

Početkom 1990. godine JNA je imala 275.341 ljudi od kojih je u Zagrebačkoj vojnoj oblasti bilo 45.559 ljudi. Krajem 1990. godine, JNA je u RH imala približno oko 60.000 ljudi (Marijan, 2007:51), a taj broj se u narednom periodu značajno povećao zbog povećane mobilizacije vojnih obveznika. Davor Marijan navodi da je JNA je u drugoj polovici 1991. na teritoriju Hrvatske pod svojim zapovijedanjem imala 112.443 vojnika i starješinu. Od toga je 96.625 ljudi bilo iz sastava JNA, a 15.818 iz sastava Teritorijalne obrane.³⁶ Prema istom izvoru, oružane snage pobunjenih Srba nastale su najvećim dijelom na postojećoj strukturi unutarnjih poslova i narodne obrane a prva oružana formacija bila je milicija koja je nastala “odmetanjem ljudstva i policijskih postaja iz Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske”, a bile su podređene zapovjednicima TO-a.

Za vrijeme rata u Hrvatskoj, JNA je formirala operativne i taktičke grupe da bi uspostavila i/ili održala ujedinjeno i jedinstveno zapovijedanje i nadzor nad JNA, oružanim snagama pobunjenih Srba na području RH, lokalnom TO, srbijanskom TO i dobrovoljcima/paravojskom (Biserko, 2006: 818-821).

Marijan je detaljno raščlanio vojno organiziranje srpske strane, ustvrdivši da se ono temeljilo na prostornoj strukturi Teritorijalne obrane, te iznosi detalje o njihovoj organizacijskoj strukturi:

“U zapadnim dijelovima Hrvatske u srpnju su osnovani ratni općinski i regionalni štabovi TO-a. U kolovozu su od regionalnih štabova osnovane tri

³⁶Suđenje Slobodanu Miloševiću. Izjava Milana Babića, TR 19. studeni 2002: 13056. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

operativne zone Teritorijalne obrane SAO Krajine: za područje sjeverne Dalmacije i Like, za područje Korduna i za područje Banovine. Teritorijalna obrana organizirala se u štabove, odrede, čete i vodove. Od jeseni 1991. Teritorijalna obrana SAO Krajine bila je sastavni dio Oružanih snaga SFRJ. Prema formaciji Teritorijalna obrana SAO Krajine je bez Slavonije imala 24.410 ljudi. Ustroj TO-a na području Slavonije bio je drukčiji. Krovno zapovjedno tijelo bio je Štab TO-a SAO zapadna Slavonija. On je zapovijedao ustrojavanjem regionalne postrojbe milicije za posebne namjene, kao i manevarskim odredom zapadne Slavonije. U istočnoj Slavoniji, Srijemu i Baranji, lokalna TO-a, uglavnom prostornog tipa je službeno u prvoj polovici listopada pripojena oružanim snagama SFRJ” (Marijan, 2007).

Iako neki izvori teže unijeti distinkciju između snaga JNA, paravojnih skupina, teritorijalne obrane i pobunjenih Srba u ratu u Hrvatskoj, i njihove pojedinačne uloge i odgovornosti u ratu, iz prikazanih činjenica, posebice onih proizašlih iz svjedočenja najužeg Miloševićevog i saveznog vodstva, evidentno je da su sve te snage bile međusobno uvezane u jednu veliku organiziranu vojnu silu na strani Srbije i pod Miloševićevim upravljanjem.

Međutim, unatoč centraliziranom upravljanju iz Beograda, razvijenoj organizacijskoj strukturi i sastavu snaga koji je po gotovo svim mjerilima nadilazio doktrinarna načela upotrebe oružane sile u napadajnim operacijama (odnos snaga 3:1), srpska strana nije ostvarila svoj cilj. Naime, ona je bila obilježena nizom slabosti. Kruta organizacijska struktura, oslanjanje na taktiku sile, pa i u mnogočemu raznolikost ljudstva od kojeg je bila sačinjena doprinijeli su krajnje skromnom učinku. Marijan navodi pobunjene Srbe kao najlošiji dio srpskih snaga čija bojna vrijednost je bila slaba, skoro zanemariva (Marijan, 2007:63), jer nisu bili dobro organizirani i sposobni za ostvarivanje postavljenih ciljeva (Barić, 2005:120). Tijekom istraživanja istaknuti su primjeri uporabe Teritorijalne obrane iz tada još ratom nezahvaćene BiH, ali i iz Srbije, a koje su bile angažirane na zapadnoslavonskom bojištu. Preciznije rečeno, izvori govore da su se tijekom 1991. godine nalazile snage 2. čete 2. bataljona 5. kozaračke partizanske brigade TO BiH u neposrednoj bilizini Daruvara (Raguž, 2006:44), a Davor Marijan navodi da se u istom razdoblju i na području Đulovca nalazila četa 1. novosadske brigade TO Srbije (Marijan, 2012:109).

Dakle, osim regularnih JNA snaga i paravojnih formacija, srpska strana je koristila i etnički „srpske“ postrojbe iz sastava TO drugih republika. Navedeno potkrijepljuje i mnoštvo drugih izvora koji zbog vođenja računa o opsegu i količini teksta nisu mogli biti navedeni u teorijskoj analizi ovog čimbenika. Međutim, temeljem svega navedenog zaključuje se da Srbija kao hibridni akter u ratu ima razvijenu organizacijsku strukturu i sastav snaga, no sudionici istraživanja ističu da se obzirom na konačan ishod rata može reći da oni nisu bili prilagođeni specifičnim uvjetima rata. Temeljem vrednovanja ovog čimbenika u istraživačkom upitniku ovaj čimbenik ima vrijednost $X=2,50$.

3.4.5. Asimetrija u veličini, sposobnostima i moralu

Stvaranje Hrvatske vojske počelo je smjenom vlasti 30. svibnja 1990. godine. U sljedećih godinu dana formirane su četiri postrojbe, odnosno djelatne A brigade Zbora narodne garde (ZNG). One su bile sačinjene od pripadnika specijalne postrojbe MUP-a i dragovoljaca, no, kako general Tus tvrdi, brojno stanje i naoružanje bili su uistinu skromni, a radilo se o svega nekoliko tisuća ljudi naoružanih osnovnim pješačkim naoružanjem (Tus, 1999:73). S vremenom je pokrenuta i improvizirana ratna proizvodnja, a povećao se i priljev sredstava za vojne potrebe iz iseljništva (Tus, 1999:73). Međutim, do te ubrzane faze razvoja obrambenih sposobnosti Republike Hrvatske asimetrija u sposobnostima već je učinila svoje; dotad je JNA već bila zauzela četvrtinu teritorija Republike Hrvatske (Tus, 1999:74).

Kada se govori o asimetriji prema kvantitativnim mjerilima, tu nema dvojbe o prisutnosti ogromnih nesrazmjera u brojčanoj veličini i opremljenosti suprotstavljenih strana. Tome u prilog najbolje govore stvarni primjeri bitaka koje su se vodile, a o kojima postoji mnoštvo dokumentiranih izvora.

Napad na Vukovar obilježen je ogromnom asimetrijom u veličini i sposobnostima suprotstavljenih strana. Srpsku (agresorsku) stranu činilo je 30 000 vojnika. Naime, za zauzimanje Vukovara JNA je angažirala jedanaest brigada operativne vojske koja je bila potpomognuta postrojbama teritorijalne obrane Srbije, pobunjenom srpskom manjinom, te paravojnim dragovoljačkim postrojbama kao što su bili Arkanovci i Šešeljevci. Potporu

operacijama davali su brodovi riječne flotile JRM i ratni zrakoplovi JRZ (Marijan, 2002: 398).

Kod prvog pokušaja deblokade Vukovara u listopadu 1991. odnos snaga na bojnopolju bio je 5400 pripadnika hrvatskih oružanih snaga naspram oko 45 000 pripadnika neprijateljskih snaga (Bilić, 2005:148). Drugi pokušaj deblokade Vukovara bio je početkom studenog 1991. a tada je odnos snaga bio 3100 naspram 32 000 (Bilić, 2005:148).

Još jedan odličan primjer koji govori u prilog ovom čimbeniku je napad na Dubrovnik. Prema Biliću, Dubrovnik je napadao Crnogorski korpus od 60 000 ljudi (a prema drugim izvorima radilo se ipak o manjem ali još uvijek ogromnom broju od 30 000 ljudi) naspram svega nekoliko stotina ljudi koji su branili Dubrovnik (Bilić, 2005). Kako bi potkrijepili postojanje ovog čimbenika, sasvim je dovoljno reći da je hibridni akter organizirana vojna sila sa svim visokotehnološkim sustavima poput borbenog zrakoplovstva, ratnih brodova, raketnog oružja, topništva i oklopno-mehaniziranih postrojbi naspram slabo naoružanih hrvatskih branitelja koji su činili su jedva dvije satnije i 70 ljudi u pričuvi na početku opsade, odnosno otprilike 800 ljudi (vojnika i policajaca) u fazi opsade Dubrovnika (Bilić, 2005). Snage obrane Dubrovnika bile su opremljene pješačkim naoružanjem i svega nekoliko komada topničkog naoružanja, dok je neprijateljska vojska je bila sastavljena od postrojbi koje su bile u sastavu nekoliko korpusa JNA i JRM koje su bile popunjavanje i ojačavane pripadnicima crnogorske teritorijalne obrane a opremljene sa 100 tenkova, 50 oklopnih transportera i više od stotinu komada topničkog oružja. U napadu je sudjelovalo stotinjak zrakoplova i nekoliko brodova JRM.

Ako čimbenik asimetrije promatramo u širem smislu od pukog prebrojavanja snaga i opreme kojom su raspolagale suprotstavljene strane, onda je situacija nešto drugačija. Naime, iako je Srbija kao hibridni akter u ratu bila značajno jača i bolje opremljena strana, postoje mnogi izvori koji govore o slabom moralu, lošem vodstvu, manjku koordinacije, napuštanju borbenih položaja cijelih postrojbi i čestim dezertiranjima vojnika. O tome je, između ostalih, govorio i srpski vojni analitičar Miroslav Lazanski u analizi vojnih aspekata oslobođajuće presude Vojislavu Šešelju u Den Haagu:

«U Hrvatskoj su bježale 145. lička brigada, te 4. i 5. kordunaška, a 11. brigada iz Dvora na Uni čak je sedam puta bježala pred hrvatskim 'zengama' od kojih su bili

mnogobrojniji i mnogo bolje naoružani. (...) Mnogo bolji borbeni moral nije bio niti u postrojbama mobiliziranim u Srbiji. Tijekom sukoba 1991. druga mehanizirana brigada iz Valjeva, potomci slavne drinske divizije, pobjegla je s fronte kod Tovarnika, ostavivši na livadama 8 tenkova i 50 oklopnih transportera. (...)Rat se dobija vrhunskom organizacijom, čeličnom disciplinom i vođenjem cijele nacije, a vojska je pitanje struke. Ne može se oficire stvarati na brzinu od kuhara, skladištara i šofera, toga je 1991. i 1992. bilo dosta» (Nazor, 2016)

Istraživanjem je utvrđeno da je asimetrija bila izuzetno važan čimbenik u ratu, što je obrazloženo činjenicom da je JNA prema nasljeđu Crvene armije koristila doktrinu linearne bitke ili valjka, dok su vukovarski branitelji nesvjesno primijenili modularnu strukturu snaga. Nije postojala vertikalna struktura zapovijedanja, i upravo ovo ih je učinilo otpornima na doktrinu linearne bitke. Nadalje, iz istraživanja je proizašlo da je rat Srbije i Hrvatske okarakteriziran potpunom asimetrijom, i to vojnom, diplomatskom i medijskom, a ona se ogledala i u činjenici da je međunarodna zajednica bila sklona očuvanju Jugoslavije.

Obzirom da je u hibridnom ratu između Srbije i Hrvatske poražena nadmoćnija strana, iz navedenog proizlazi da hibridni akter u ratu, iako kvantitativno gledajući značajno jači, nije znao ili mogao upregnuti svoje prednosti i suprotstaviti se slabijoj ali organiziranijoj, kohezivnijoj i moralno jačoj hrvatskoj strani. Rezultati anketnih upitnika ovom čimbeniku prema definiranoj metodologiji na ljestvici mjerenja dodjeljuju vrijednost $X=3,33$.

3.4.6. Utjecaj na lokalno stanovništvo

Ne postoji znanstvena ni stručna literatura ni autor koji se ozbiljno bavi ratom u Hrvatskoj, a da ne prepoznaje važnost i ulogu lokalne srpske manjine u događajima u vremenskom periodu od 1990. do 1992. godine. Naime, ostvarenje jedinstvenog političkog cilja je srpski vrh uz pomoć JNA planirao i proveo kroz nekoliko faza o kojima je već bilo govora no prva faza je obuhvaćala «intenzivno organiziranje i pripremanje srpskih ustanika u Hrvatskoj» (Špegelj, 1999:54). Tome je prethodilo buđenje srpskog nacionalizma kroz održavanje Miloševićevih “mitinga” krajem 1980ih. Prema Akrapu, ugroženost Srba u Hrvatskoj je opisivana prema scenariju koji se koristio za opisivanje ugroženosti Srba na

Kosovu, a ako se uzme u obzir da je Milošević tri godine provodio srpske mitinge, a slična retorika nastavila se i nakon 1990-e – dugogodišnje i uporno ponavljanje da su Srbi ugroženi nagomilalo je frustracije među lokalnim srpskim stanovništvom (Akrap, 2012:56) te su tako bili itekako podložni Miloševićevom narativu o borbi za vlastitu ravnopravnost i vlastitu državu.

Srpski politički diskurs koji se temeljio na fašizaciji Hrvatske bio je također vrlo važno i učinkovito političko mobilizacijsko sredstvo, koje je predstavljalo svojevrsnu nadogradnju na temelje moćne «antifašističke» propagande propagirane u SFRJ. Žunec navodi zanimljiv primjer navedenog, govor Željka Ražnatovića Arkana, vođe paravojne formacije Srpske dobrovoljačke garde na mitingu kod Benkovca u ljeto 1992. godine, o drugoj obljetnici postavljanja barikada i početka oružane pobune hrvatskih Srba, kada je Ražnatović rekao: «Srpski narod se sada bori protiv fašizma. Bori se protiv fašističke Nemačke. Jel, shvatite braćo, ustaše su mali, jadni i bedni i mi ćemo ih pojesti za doručak. Ali iza njih stoji Treći Reich. Zapamtite to! Tenkovi leopard nisu pravljani u Zagrebu, nego u fašističkoj Nemačkoj. S'vatite – da mi ako treba ići ćemo i do Berlina i oslobodićemo i taj narod od novog fašizma» (Žunec, 2008:42).

Istraživanjem je utvrđeno da se u hrvatskim službenim dokumentima tijekom rata nigdje nisu spominjali «četnici», već se protivnik naziva srpskim snagama ili protivničkim snagama, a istovremeno se u nijednom službenom dokumentu JNA i srpskih snaga ne spominju «hrvatske snage» ili «neprijateljske snage», već se na hrvatsku stranu isključivo referira kao «Ustaše». Nadalje, istraživanjem je također utvrđen konsenzus među ispitanicima koji smatraju da je stvaranje samostalne i neovisne Republike Hrvatske prikazano kao prijetnja lokalnom srpskom stanovništvu, i to na način da im je sustavno nametan strah od «gubitka privilegija, poput prednosti pri zapošljavanju i sl.» Ovi primjeri koji pokazuju kako je srpska strana željela ostvariti utjecaj na lokalno stanovništvo i na vlastite snage i «zastrašivanjem» ih motivirati za rat protiv Hrvatske zapravo se pokazala kontraproduktivnom, jer je jedan od glavnih razloga što je Srbija izgubila rat bio slab odaziv ljudstva i njihova nemotiviranost za rat. Ispitanici smatraju ovaj čimbenik od iznimnog značaja za tijek i ishod rata, te navode kako je srpska strana pogriješila i naposljetku izgubila rat i zato što su u okupiranim područjima uništili svu infrastrukturu –

nastala je pustoš i dogodio se fenomen da nije narod hranio vojsku, nego je stvoren parazitski odnos i vojska je hranila narod.

Tatalović navodi da je Srbija kao protivnik u ratu protiv Hrvatske primjenjivala pobunjeničtvo kao strategiju, te također tvrdi, ono što govori u prilog hibridnom karakteru ovog rata i Srbiji kao ključnom akteru, da pobunjenički pokret netko mora usmjeravati, odnosno da vodstvo pobunjeničkog pokreta mora uvjeriti narod u to da je za njegove probleme kriva vlada, ili da je ona izvor njegove nesigurnosti (Tatalović, 1994:117).

Osim razmatranja ovog čimbenika kroz utjecaj koji je Srbija ostvarila na lokalno srpsko stanovništvo u Hrvatskoj, vrlo je značajan utjecaj koji su ostvarili na lokalno hrvatsko stanovništvo. Naime, pred napadima JNA i srpskih pobunjenika Hrvati su masovno napustili svoje domove ili su iz njih protjerani. Mnoštvo je primjera nasilja i zločina koji su počinjeni nad civilnim stanovništvom tijekom rata, u Dalju, Erdutu, Aljmašu, Lovasu, Dvoru na Uni, Ovčari, posebno nad Hrvatima koji s ostali živjeti na području pod srpskim nadzorom, u Petrinji, Glini, selu Joševici, Slunju, Brlogu, Drinovcima, selima u okolici Dniša, Puljanima, a stanje je bilo vrlo slično i u drugim mjestima unutar Krajine (Barić, 2005:379-384). Ubojstva Hrvata, pa i cijelih hrvatskih obitelji, zatim pljačkanje i uništavanje napuštene hrvatske imovine i devastacija katoličkih crkvi kao dio kognitivnog iznurivanja hrvatskog stanovništva bila je općeprisutna pojava na područjima koja su nadzirali Srbi (Barić, 2005:385). Takvo postupanje išlo je u prilog njihovom glavnom cilju – stvaranju etnički čistih srpskih područja na teritoriju Hrvatske.

Nadalje, zaključuje se da je ovaj čimbenik tijesno povezan sa srpskom ideologijom prostorne ekspanzije i političkim ciljem Miloševićeve Srbije koji je iz te ideologije proizašao. Iako Srbija to i danas osporava, postoje nepobitni dokazi (između ostalog to su svjedočenja sudionika tih događaja) koji ukazuju na ulogu Srbije u pripremanju i naoružavanju Srba u Hrvatskoj i poticanju na ratove sa hrvatskom policijom i hrvatskim stanovništvom općenito. S navedenim se sa stopostotnim konsenzusom slažu svi sudionici istraživanja koji ocjenjuju ovaj čimbenik presudnim, što se ogleda i u konačnim rezultatima istraživanja gdje je čimbeniku dodjeljena maksimalna vrijednost ($X=4,00$).

3.4.7. Iznurivanje protivničke strane

Izvjешće CIA-e iz ožujka 1991. godine (Izvjешće CIA-e, 1991:11) navodi da je doktrina JNA predviđala upotrebu kopnene vojske i TO u klasičnom gerilskom smislu - iznurivanju, odnosno iscrpljivanju neprijateljskih snaga (političkim pritiscima, dugotrajnom primjenom sile, provedbom brzih i kratkih udara, te borbom dok se u potpunosti slomi volja protivnika za nastavkom borbe).

Međutim, zbog prvotnih strateških procjeni vrha JNA, u Hrvatskoj na početku rata nije primijenjena čista taktika iznurivanja protivničke strane. Naime, vojno vodstvo JNA je aktivno pratilo politička i vojna zbivanja u svijetu u tom razdoblju. Značajan utisak im je ostavio 1. zaljevski rat koji je bio golema vojna intervencija uz minimalne gubitke na strani koalicije predvođene SAD-om. Poučeni tim događajima vojni vrh JNA zaključio je sljedeće: (1) Koalicija predvođena SAD-om je u iznimno kratkom roku pomela iračke snage uz minimalne gubitke, što ih je ponukalo na ideju da JNA može izvesti sličnu operaciju protiv Slovenije i Hrvatske, pod uvjetom da ne dođe do međunarodne intervencije, i (2) pod svaku cijenu potrebno je izbjeći međunarodnu intervenciju, a takva intervencija nije moguća ako nije predvođena SAD-om (Gow, 2003: 102).

Ti zaključci velikim dijelom objašnjavaju zašto su Srbija i vrh JNA koristili hibridnu strategiju u ratu protiv Hrvatske, odnosno zašto na samom početku rata nije primijenjena taktika iznurivanja protivnika u konvencionalnom smislu, već su se ciljevi pokušali ostvariti kroz angažman pobunjeničkih skupina, odnosno paravojnih formacija.

Početnu fazu rata obilježilo je upravo djelovanje paravojnih formacija, prikriveno djelovanje i etničko čišćenje (primjerice, slučaj Kijevo 1991. godine). Iznurivanje u kognitivnoj domeni najviše se očitovalo nakon neuspješne demonstracije sile tijekom vojne intervencije u Sloveniji kojom JNA nije uspjela zastrašiti hrvatsku stranu, kada su se aktivirale paravojne postrojbe koje su djelovale u kognitivnoj domeni i vršile masakre nad hrvatskim stanovništvom i zarobljenim i mrtvim pripadnicima hrvatskih redarstvenih snaga. Kasnije, kad su se Hrvatske snage ustrojile i utvrdile obrambene položaje, JNA snage su se počele masovno koristiti primjenjujući taktiku fizičkog iznurivanja. Iznurivanje u fizičkom smislu se većim dijelom pripisuje djelovanju jugoslavenkog ratnog

zrakoplovstva i topništva, a najbolji primjer iz rata u Hrvatskoj su napadi na Škabrnju i Vukovar, odnosno raketiranje i bombardiranje grada zrakoplovnim bombama i raketama od strane zrakoplovstva JNA, te minobacačima, raznim topničkim projektilima i raketama iz oružanih sustava JNA. Rezultati provedenog istraživanja potvrđuju da je taktika iznurivanja, i to posebice u fizičkoj domeni, ostvarila značajan učinak. Iz istraživanja je također proizašlo da je Srbija taktiku iznurivanja primijenila kombinacijom «udara s distance» i «bitke u prostoru», no unatoč činjenici da je ta njihova taktika bila vrlo dobro osmišljena, oni nisu očekivali da će Hrvatska pružiti snažan otpor. Kao primjer navedenom, istaknuti su napadi na Škabrnju i Lišane Ostrovičke, koji su započeli 17. srpnja 1991. godine (i trajali puna tri mjeseca - Škabrnja, odnosno dva mjeseca Lišane) eklatantni primjeri taktike iznurivanja. U zaključku, teorija potkrjepljuje a provedeno istraživanje potvrđuje da se hibridni akter, odnosno srpska strana u ratu oslanjala na taktiku iznurivanja, i to prvo u kognitivnoj a zatim i u fizičkoj domeni. Cilj iznurivanja je ostvariti dominaciju nad protivnikom uništavanjem njegove volje za borbu, a u ovom ratu hibridni akter to nije uspio, međutim neosporno je, kako navodi jedan od sudionika istraživanja koji je želio ostati anonimn, da je ovakvo djelovanje primarno od strane paravojnih snaga u kognitivnoj domeni, a zatim i JNA u fizičkoj domeni u bitnoj mjeri obilježilo ovaj hibridni rat, što potvrđuje i vrijednost čimbenika $X=3,17$.

3.4.8. Nove tehnologije

Hibridna strana u ratu raspolagala je konvencionalnom JNA, vojnom silom čije su sve tri grane vojske bile opremljene konvencionalnim oružjem. Jugoslavensko ratno zrakoplovstvo raspolagalo je s borbenim avionima i helikopterima, ratna mornarica s ratnim brodovima, a kopnena vojska sa značajnom konvencionalnom silom koja se temeljila na jakim oklopno-mehaniziranim snagama i topništvom.

Što se tiče pobunjenih Srba u Hrvatskoj, oni su tijekom rata uglavnom raspolagali samo s pješačkim naoružanjem, no za opremanje boljom tehnologijom nije bilo potrebe jer je JNA odrađivala najveći dio borbenih aktivnosti.

Iz istraživanja proizilazi da ovaj čimbenik nije imao značaj za srpsku stranu, koja je «robovala solunskom mentalnom sklopu», ali je bio iznimno značajan za hrvatsku stranu u ratu. Naime, hrvatska strana je u ratu uvela vladanje realnim vremenom kroz upotrebu elektroničkog djelovanja i bespilotnih letjelica izrađenih vlastitim kapacitetima. Ispitanici su mišljenja kako ovaj čimbenik - kada se analizira Srbija kao hibridni akter - zapravo i nije imao veliku težinu. Iz navedenog proizlazi da, obzirom na specifičnost ovog rata i općenito ulogu konvencionalne vojne sile u ratu koja je raspolagala sa očekivanom i poznatom tehnologijom, u ratu Srbije i Hrvatske ovaj faktor u smislu hibridnog obilježja nema velik značaj. Sukladno definiranoj metodologiji provedbe istraživanja, ovaj čimbenik vrednovan je $X = 2,00$.

3.4.9. Informacijske operacije

Informacijske operacije kao i specijalne operacije provedene su od obje strane u ratu, no analiza ovog čimbenika zahtijeva analizu informacijskih operacija koje je provodio hibridni akter u ratu – Srbija. Srbija je provodila informacijske operacije na teritoriju Republike Hrvatske (protiv Hrvatske, među Srbima u RH radi mobilizacije), na vlastitom teritoriju (među Srbima u Srbiji radi dobivanje potpore u javnosti za vođenje rata), te prema međunarodnoj zajednici (širenje vlastitog narativa u potpori srpskim strateškim ciljevima). Informacijske operacije provođenje su neposredno pred izbijanje hibridnog rata, tijekom cijelog trajanja rata, pa i dulji period nakon završetka Domovinskog rata (radi utvrđivanje povoljnog političkog narativa).

Prema svjedočenju Borisava Jovića, sredstva javnog informiranja su u velikoj mjeri bila pod Miloševićevom kontrolom. Naime, Jović navodi slijedeće:

«Milošević je najveću pažnju posvećivao sredstvima javnog informisanja, naročito državnoj televiziji, državnom radiju i pojedinim dnevnim novinama, kao što je Politika. Bio je dovoljno uticajan da lično odabira glavne urednike novina i izvršne organe radio i televizijskih stanica i da udesi da ih postave kompetentni ljudi. Možda nigde kao u ovoj oblasti nije na direktnoj vezi držao sve urednike koji su “hranili” javnost vestima, komentarima i uopšte informacijama. Bio je duboko ubeđen da građani svoje gledanje na političku

situaciju formiraju na osnovu onoga što se njima servira, a ne prema njihovom stvarnom materijalnom i političkom položaju. On je, stoga, kreirao javno mnjenje koje je išlo u prilog njegovoj politici.»³⁷

Jedan od sudionika istraživanja navodi: „Hrvatska je od samoga početka izložena informacijskoj strategiji kao posebnom obliku ratovanja, od strane posebnog središta u Beogradu, a unutar nje specijalnom ratu i psihološkim operacijama.“ Neki od primjera su slučaj Mlinar³⁸, pa kasnije tobožnja izdaja Vukovara i slanje oružja za Hercegovinu, tobožnja izdaja Bosanske Posavine, te selektivno prikazivanje operacija u medijima – što god Hrvatska učini stavlja se naglasak na to da je «počinjen nekakav zločin». U proljeće 1990. godine u srpska sela u Baniji i Kordunu, u Lici, Kninu i istočnoj Slavoniji vrh JNA razmjestio je veliki broj generala, koji su sustavno i promišljeno, oslanjajući se na stara poznanstva i srodstva, kao i na ugled stečen u drugom svjetskom ratu, razbuđivali davne traume i uvjeravali ljude da se sprema obnova NDH i progon Srba (Špegelj, 1999: 52). U literaturi se spominje široki plan pod nazivom “Opera” (Odeljenje za propagandni rat) koji je protiv Hrvatske vodila Kontraobavještajna služba (KOS) JNA. Cilj djelovanja Opere bio je međunarodna diskreditacija Hrvatske, ali i stvaranje unutarnje nesigurnosti i nestabilnosti (Gugo, 2015:177). Također, odličan primjer informacijskih operacija je javno obraćanje Informativne službe «Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu» i «Informativne služba Komande Ratnog vazduhoplovstva i protuvazdušneodbrane» – povodom raketiranja Banskih Dvora u Zagrebu s ciljem eliminiranja političkog vodstva RH, kojem su negirali očiglednu ulogu JNA u tom, cinično sugerirajući da je «hrvatsko vrhovništvo insceniralo taj napad».³⁹ Nadalje, pokušava se relativizirati i opravdavati uporaba nasilja od strane vrha

³⁷Suđenje Slobodanu Miloševiću. Izjava Borisava Jovića. Dostupno preko:

http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/proswitNESS/bcs/mil-wit-jovic.htm.

³⁸Miroslav Mlinar kao dvadesetogodišnji student iz Beograda bio je predsjednik SDS-a općine Benkovac i po pisanju srbijanskih, a to znači beogradskih i novosadskih medija njega je 18. svibnja 1990. u središtu Benkovca napala skupina nepoznatih građana i izbola noževima. Kada je taj Mlinar dovezen u bolnicu u Zadru rukovoditelj kirurgije Medicinskog centra dr. Anđelo Gregov je utvrdio da se radi o lakšoj tjelesnoj ozljedi, posjekotinama koje nisu zahvatile organe, krvne žile, živce ili mišiće. Uskoro u bolnicu stiže odvjetnik Miroslava Mlinara, koji preko njega biva sanitetskim vozilom odvezen u bolnicu u Knin. Tada započinje priča koje je cilj napad na novoizabranu vlast u Hrvatskoj i srbijanski mediji su sljedećih dana svakog dana izvlačili neke nove detalje o Mlinaru i njegovim teškim i po život opasnim ozljedama. Rezultat svega je odluka dr. Jovana Raškovića, predsjednika SDS-a da prekida odnose sa Saborom Republike Hrvatske. Prema: <http://www.braniteljski-portal.hr/Novosti/SVIJET/Cetnik-Mlinar-iz-Zadra-proglasen-spasiteljem-Obrenovca-s-kojim-nasi-specijalci-rade-u-Srbiji>

³⁹http://centardomovinskograta.hr/pdf3/MVP_Domovinski_rat_2.pdf

JNA pa Veljko Kadijević u listopadu 1991. godine javno govori da je cilj JNA «svrgavanje neofašističke hrvatske vlasti» (Bilić, 2005:145).

Paralelno s time, na teritoriju Srbije, radi dobivanja potpore javnosti za rat u Hrvatskoj kontinuirano je rasla ratnohuškačka histerija režimskih medija (Backović i sur, 353-368), a često su objavljivane lažne informacije i prikazivana iskrivljena slika događaja u Hrvatskoj. Dobar primjer toga je kad je agencija Reuters iz svog beogradskog ureda objavila lažnu vijest o ubojstvu 41 djeteta srpske nacionalnosti u Vukovaru. Međutim, sutradan se ta vijest iz središta agencije demantira a novinar beogradskog ureda Vjekoslav Radović dobiva otkaz (Bilić, 1992). Nadalje, propaganda iz armijskog vrha i Srbije također je inzistirala na pojavama ustaštva u Hrvatskoj i na tome da se ponavljaju događaji iz 1941. godine (Špegelj, 1999:55). Već u prvosvibanjskom broju beogradskih novina *Politika* izašao je članak koji je jasno osudio cijeli hrvatski narod, nazvavši ga ustaškim, a HDZ osudio zbog vođenja separatističke politike i težnji rušenja jugoslavenske zajednice. Na toj inkriminaciji da je cijela Hrvatska ustaška, razrađivani su planovi oružane intervencije (Bilandžić, 2001:149).

Što se tiče informacijskih operacija koje su bile usmjerene prema međunarodnoj zajednici, bitno je znati da se Srbija nastojala dodvoriti međunarodnoj zajednici i nametnuti svoj narativ, u čemu je u jednoj mjeri i uspijevala – kao što je u ranijem poglavlju navedeno – Milošević je u jednom periodu od dijela međunarodne zajednice percipiran kao reformator koji želi ojačati integritet federacije (Glaurdić, 2011: 45). Dobar primjer informacijskih operacija usmjerenih prema međunarodnoj zajednici je i operacija «Labrador» - miniranje židovskog groblja i židovske općine u Zagrebu u kolovozu 1991. godine i pokušaj dodvoravanja Izraelu pri čemu Srbija nastoji prikazati Srbe i Židove kao žrtve usporedive s žrtavama holokausta, a Hrvate kao neofašiste. Naime, Srbi su inscenirali i proveli aktivnosti u Hrvatskoj inzistirajući na tezi da su Srbi kao i Židovi ugroženi od Hrvata i Muslimana, s jasnim aludiranjem na razdoblje Drugog svjetskog rata i Nezavisne Države Hrvatske (Cohen, 1997:185). Istovremeno, srpske paravojne formacije, kao primjer se navode Arkanovci, imale su opremu izraelskog porijekla, na uniformama su čak etikete bile na engleskom i hebrejskom. Izvori navode, da se u Beogradu neposredno pred izbijanje rata u Hrvatskoj formiralo neformalno jezgro koje je ulazilo u kontakte sa židovskim

organizacijama diljem svijeta i u Izraelu u čemu je značajnu ulogu odigrala izvjesna Klara Mandić (Radojčić, 2009:162). Ne čudi stoga ni činjenica da je kapetan Dragan (Dragan Vasiljković) koji je informacijskim operacijama pretvoren u ikonu otpora srpskog naroda također javno istupao nazivajući Hrvatsku fašističkom (Radojčić, 2009:162).

Istraživanje pokazuje da je mišljenje ispitanika da su Srbi bili apsolutno dominantni u provedbi informacijskih operacija, a jedan od razloga tome je bio što su u potpunosti preuzeli medijsku infrastrukturu bivše države. Prema podacima prikupljenim istraživanjem, u vremenskom periodu koji je obuhvaćen ovom disertacijom, bila je prisutna hiperprodukcija javnih priopćenja srpske strane, a ta javna priopćenja su uvijek usmjeravali i odobravali visoki vojni dužnosnici.

Nadalje, iz istraživanja proizilazi da je početak 1990-ih godina potvrdio da su informacijske operacije jedan od ključnih oblika ratovanja za ostvarivanje konačne pobjede u ratu. Iako je u tom periodu Srbija imala veliku prednost u informacijskom prostoru, sudionici smatraju da je predsjednik Tuđman izvrsno reagirao uspostavljanjem Ministarstva informiranja Republike Hrvatske. No, istaknuto je također da su naše mogućnosti u informacijskom prostoru bile ograničene, a da je Srbija provedbom operacija poput Opere i Labradora zapravo porazila sama sebe, jer su relevantni akteri u međunarodnoj zajednici vrlo brzo prozreli njihove prave namjere. Osim toga, prisutno je mišljenje da je Srbija u hibridnom ratu protiv Hrvatske koristila sve resurse koji su joj bili na raspolaganju kako bi kontinuirano provodila informacijske operacije s ciljem širenja vlastitog narativa u Srbiji, Hrvatskoj ali i na međunarodnoj razini. U zaključku, istraživanje je pokazalo apsolutni konsenzus u mišljenjima sudionika istraživanja oko presudne važnosti ovog čimbenika. Pa je stoga temeljem analize rezultata istraživanja ovaj čimbenik vrednovan maksimalnom srednjom vrijednošću $X=4,00$.

3.4.10. Politička subverzija

Mnogi se događaji u periodu od 1990. do 1992. godine mogu tumačiti kao rušenje važećih vrijednosti ili postojećeg stanja u društvu iznutra, što politička subverzija u svojoj

biti jest. Srbija je usmjeravala i potpomagala političku subverziju u Hrvatskoj, a posebice je ona bila usmjerena protiv nove demokratski izabrane hrvatske vlasti. Prema Bariću važnu ulogu u organizaciji srpske pobune u Hrvatskoj pomogla je i vodila Služba državne bezbednosti Srbije – SDB (Barić, 2005:84). Jedan od događaja koji se uklapa u okvire ovog čimbenika bio je pokušaj organiziranja referenduma o autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj. Da je Srbija uistinu odigrala ulogu u tome, i da je referendum koji je raspisalo Srpsko nacionalno vijeće bio sastavni dio službene srpske politike u to doba, svjedoče i izjave Milana Babića o njegovim konzultacijama u Beogradu s predsjednikom Predsjedništva SFRJ Borislavom Jovićem (Roksandić, 2012:105).

Na samom početku rata između Srbije i Hrvatske, osim u cilju zastrašivanja hrvatskog stanovništva, kontinuirana demonstracija sile od strane JNA imala je za cilj održavanje tenzija među stanovništvom, a ujedno je ta situacija bila i sigurna brana srpskim pobunjenicima koja je priječila pokušaje uspostave ustavnog poretka ovlaštenim tijelima Republike Hrvatske (Marijan, 202:373). Tzv. Balvan revolucija bila je odgovor dijela srpske etničke manjine na demokratske procese u Hrvatskoj i početak oružane pobune Srba u Hrvatskoj protiv hrvatske, demokratski izabrane vlasti. Radenko Radojčić⁴⁰ u svom iskazu navodi da su «bitni nositelji procesa u tzv. Krajini od balvan revolucije, pa oružane pobune, pa formiranje državnih organa tzv. Krajine, najprvo bili suradnici organa vojnih službi sigurnosti, pa tek onda funkcioneri tih organa vlasti, npr. Babić, Martić, Paspalj, Božanić i dr» (Radojčić, 2009:153).

I ne samo da su potkopavali uspostavu ustavnog poretka ovlaštenim tijelima Republike Hrvatske, raketiranje Banskih dvora u Zagrebu je nedvojbeno bio pokušaj dekapitacije državnog vrha Republike Hrvatske, ali i dijela vodstva SFRJ (koje je bilo hrvatske nacionalnosti) nesklono projektu stvaranja Velike Srbije. Naime, napadom zrakoplova JNA 7. listopada na sjedište Vlade Republike Hrvatske, prema nekim izvorima, prosrpsko vodstvo JNA namjeravalo je ubiti predsjednika Republike Hrvatske Franju Tuđmana,

⁴⁰ Radenko Radojčić je kao djelatnik u Stručnim službama Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH) bio suradnik vojnih i civilnih službi sigurnosti SFRJ. Od 1990. godine bio je jedan od glavnih operativaca Uprave bezbednosti JNA (kolokvijalno poznate kao KOS) u operacijama „Labrador“ i informativno propagandnom odjelu „Opera“ formiranom u Beogradu 1991. Uhićen je i suđeno mu je u Zagrebu 1994. godine, a kasnije je tvrdio kako je izjava koja je citirana u ovoj disertaciji iz njega iznuđena.

predsjednika Predsjedništva SFRJ Stjepana Mesića i predsjednika Saveznog izvršnog vijeća SFRJ Antu Markovića, koji su u tom trenutku nazočili zajedničkom sastanku.

Osim na unutarnjem planu, Hrvatska je vodila žestoku borbu kako bi se obranila od raznih podmetanja od strane Republike Srbije i na međunarodnom planu. Naime, u već spomenutoj operaciji «Labrador» pripadnici obavještajnih struktura su tijekom ljeta 1991. godine organizirali i proveli više oružanih diverzija u Zagrebu kako bi u međunarodnoj javnosti diskreditirali tadašnju hrvatsku vlast i prikazali je kao profašističku.⁴¹

Iako se može reći da je rat u Hrvatskoj iniciran političkom subverzijom koja je značajno obilježila i njegov daljnji tijek, obzirom na ishod rata u Hrvatskoj kojim je apsolutno poražena srpska hibridna politika, prema definiranoj metodologiji ovaj čimbenik se uklapa u tvrdnju da je hibridni akter provodio političku subverziju ali ona nije utjecala na ishod rata.

Sudionici istraživanja iznijeli su neke primjere političke subverzije, te je ponovno spomenuta operacija «Opera» unutar koje su snimani razgovori hrvatskih političkih dužnosnika i vojnog vrha, te su ti razgovori izrezivani i selektivno prikazivani kako bi bili u potpori srpskim ciljevima. Također kao jedan od primjera naveden je i iskaz Radenka Radojčića koji je potvrdio da su Srbi uzimali logo od HDZ-a i lažirali dokumente i distribuirali ih, a dokumenti su sadržavali lažne informacije koje su trebale kompromitirati politički vrh Hrvatske.

Iz istraživanja također proizilazi da se politička subverzija već na samom početku ogledala u stvaranju paralelnih oružanih snaga, odnosno paravojnih formacija koje nisu bile pod Vrhovnim zapovjedništvom, a jedan od sudionika istaknuo je da su savezne obavještajne službe, poglavito KOS, vrlo aktivno nastupile prema akterima na hrvatskoj političkoj sceni. Izgradnjom odnosa htjeli su stvoriti mogućnost utjecanja na pojedince i procese u Republici Hrvatskoj. Imajući na umu navedene činjenice, a poglavito kad se uzme u obzir i konačan rezultat analize upitnika gdje je srednja vrijednost ovog čimbenika $X = 3,50$, proizlazi

⁴¹Najupečatljiviji primjeri za to su spomenuto podmetanje bombe na vrata zgrade Židovske općine u Zagrebu.

zaključak da je politička subverzija bila jedan od važnih čimbenika srpskog modela ratovanja.

3.4.11. Stvaranje utočišta i potpora pobunjeničkim (proxy) snagama

Stvaranje utočišta u prvoj fazi rata Srbije i Hrvatske odvijalo se u tri faze. Od prve faze u kojoj su Srbi u područja naseljena većinski srpskim stanovništvom slali dragovoljce, pripadnike paravojnih postrojbi i oružje, do druge faze u kojoj su formirane srpske autonomne oblasti. Nakon toga, u trećoj fazi je od svih srpskih autonomnih oblasti formirana Republika srpska Krajina. Prema Pokazu, formiranje tzv. Republike srpske Krajine bio je nužan korak na putu ostvarivanja ideje o Velikoj Srbiji, jer je ona «nakon formalnog povlačenja JNA osigurala obranu uspostavljenih granica, odnosno zapadnih granica Velike Srbije (Pokaz, 2009:3). Pokaz navodi da ustrojavanje i održavanje tzv. Republike Srpske Krajine (financiranje, popuna, razvoj, opremanje obuka i djelovanje) nije bilo moguće bez svekolike i kontinuirane potpore SFRJ i JNA, a kasnije SRJ i VJ (Pokaz, 2009:3).

Da je uistinu uloga Srbije kao hibridnog aktera u ovom ratu bila velika, odnosno da su Slobodan Milošević i njegov režim usmjeravali pobunu Srba u Hrvatskoj i podupirali ih u formiranju proxy države, unatoč pokušaja osporavanju te činjenice, danas postoje mnogi dokazi. Prema svjedočenju Milana Babića na suđenju Slobodanu Miloševiću u Haagu, počevši od druge polovice 1990. godine gotovo «cijela operativna struktura i kreiranje mini-države Krajine (posebno krajiške policije, kasnije i (para)vojske) je izravno – najčešće u gotovini – financirano od strane Srbije i prema osobnim zapovjedima Slobodana Miloševića».⁴² Babić u svjedočenju navodi da je «SDB obučavao lokalne paravojne skupine i dobrovoljačke snage uglavnom sačinjene od dobrovoljaca pristiglih iz Srbije».⁴³ Prema svjedočenju generala JNA Aleksandra Vasiljevića, pomoć koju je Srbija davala

⁴²Suđenje Slobodanu Miloševiću. Svjedočenje na suđenju Slobodanu Miloševiću na Haškom tribunalu, svjedok Babić, Milan, dana 20. studenog 2003. godine, 12955-12974. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

⁴³Ibid.

pobunjenim Srbima i formiranju Krajine nije bila samo u novcu.⁴⁴ Naime, Srbija je pobunjenim Srbima u Hrvatskoj slala oružje i «iskustvo».⁴⁵ Na upit tužitelja o postojanju obrasca po kojem su se Srbi naoružavali, Vasiljević navodi da je oružje išlo iz Srbije prema Kninskoj krajini, te da je nakon neuspjelog pokušaja razoružavanja Hrvata u ožujku 1991. godine krenulo «nešto obimnije naoružavanje srpskih snaga u Kninskoj krajini», kao i da je tada započela obuka dobrovoljačkih jedinica u kampu Golubić pokraj Knina (Vukovarska tragedija 1991, 1483). U potkrijepi ove teze dostupna su izvješća o radu Centra za obuku specijalnih jedinica u Golubiću koja je Dragan Vasiljković slao SDB-u u Srbiji (Nazor, 2007:168-170). Također, u svom svjedočenju Vasiljević govori o tome da se na području Slavonije nalazila vrsta oružja koja je bila specifična po tome što ju je posjedovala Teritorijalna obrana Srbije, te zaključuje da je to najvjerojatnije bilo oružje iz skladišta TO Srbije koju su koristile paravojne grupe (Nazor, 2007:168-170). Dobrila Gajić-Glišić, šefica kabineta ministra obrane u vladi Republike Srbije 1991.-1992. godine, je u svjedočenju protiv Miloševića potvrdila da su prije i tijekom rata postojale koordinacijske grupe⁴⁶ čija zadaća je bila koordinirati aktivnosti između Vlade Srbije, Teritorijalne obrane Srbije, policijskih snaga autonomnih oblasti u Hrvatskoj i JNA, a autonomne oblasti su dobivale logističku, pravnu i ekonomsku pomoć od Vlade Srbije preko svih ministarstava Srbije (Vukovarska tragedija 1991, 1191). Značajno je napomenuti da su već u lipnju 1990. godine u Knin stigli pripadnici SDB-a Srbije Franko Simatović Frenki i Radovan Stojičić Badža koji su u Kninu razvijali svoju mrežu suradnika, od Sime Dubajića i Milana Martića do drugih srpskih nacionalista (Barić, 2005:84-85). Prema službenoj zabilješci djelatnika SDB-a SUP-a Knin o vezama Milana Babića u tu mrežu je bio uključen i već ranije spomenuti Željko Ražnatović Arkan (Nazor, 2007:138-139).

⁴⁴Vasiljević, Aleksandar. Svjedočenje na suđenju Slobodanu Miloševiću na Haškom tribunalu, dana 05. veljače 2003., 15772, 15789. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

⁴⁵Pod iskustvom svjedok navodi primjer Željka Ražnatovića Arkana koji je obučavao pobunjenike u Hrvatskoj, a kasnije počinio strašne zločine.

⁴⁶ Koordinacijske grupe u Ministarstvu obrane Srbije činili su generali stare JNA i članovi SK-PJ: General Kuzmanović bio je zadužen za koordinacijske grupe i usmeno je podnosio izveštaje Simoviću o njihovim aktivnostima, a podnosio je i pismena izvješća. General Nenezić bio je zadužen za koordinacijsku grupu za SAO Slavoniju, Baranju i Zapadni Srijem. Generali Pekić i Vračarević bili su zaduženi za koordinacijsku grupu za Zapadnu Slavoniju. General Đorđević bio je zadužen za koordinacijsku grupu za SAO Krajinu. Prema: Tužilac protiv Slobodana Miloševića IZ-02-54-T. točka 43.

O prominentnoj ulozi Arkana kao sponi između Miloševićevog velikosrpskog projekta i nasilnih zbivanja, stvaranju utočišta i obučavanju srpskih proxy snaga u Hrvatskoj što je prethodilo otvorenom napadu na Republiku Hrvatsku postoji mnogo izvora. Između ostalog tu se može istaknuti i njegovo pojavljivanje na klupi Crvene Zvezde na utakmici 13. svibnja 1990. kad je sjedio odmah pokraj glavnog trenera Dragoslava Šekularca i to mimo protokola nogometnog saveza, ali i na «opće iznenađenje» Božidara Spasića, tadašnjeg visokog dužnosnika SDB-a.^{47,48} Prema istom izvoru, Arkan je bio pripadnik SDB-a poslan među Delije (navijače Crvene Zvezde) da ih kao srpske nacionaliste instrumentalizira u potpori Miloševićevog plana. To nadalje potvrđuje i svjedočenje Babića na suđenju Miloševiću tijekom kojeg je rekao da je Arkan u listopadu 1990. godine nudio pomoć obučenih Delija «u odbrani Krajine», a do 25. studenog 1990. su bili angažirani u osiguranju manastira na Krki. Milan Milanović, jedan od čelnika pobunjenih Srba u istočnoj Slavoniji svjedočio je da je Srbija u Hrvatsku poslala tri do četiri tisuće dobrovoljaca i članove SDB-a koji su imali zadaću organizirati lokalne pobunjenike u Hrvatskoj.⁴⁹ Da je Arkan uistinu bio produžena ruka SDB-a Srbije u Hrvatskoj potvrđuje svjedočenje Borivoja Savića na suđenju Jovici Stanišiću i Frenkiju Simatoviću u Haagu. U tom svjedočenju Savić navodi da je Arkan decidirano naveo Jovicu Stanišića kao svog izravno nadređenog.⁵⁰ Isto kao što je i kapetan Dragan formirao obučni kamp u Golubiću pokraj Knina, isto je učinio i Arkan do kraja kolovoza 1991. godine u Erdutu s dvjesto do tristo pripadnika Srpske dobrovoljačke garde.⁵¹

⁴⁷Prema intervjuu Božidara Spasića u emisiji Teška reč, Spasić kaže da se Arkan početkom 1990.ih kretao u društvu Jovice Stanišića i ministra SUP-a Radmila Bogdanovića, i to riječima «Arkanov kum je bio jedan od tadašnjih najviših funkcionera državnih UDBA-inih. Dostupno preko: <https://www.youtube.com/watch?v=UskUtn1ArYU>. Autor pristupio: 14. svibnja 2017.

⁴⁸Spasić je u intervjuu Goli život potvrdio da je prilikom posjeta Arkanu u zatvoru još tijekom 1980-ih Arkan poznao cijelu kadrovsku strukturu SDB-a, te potvrdio da je Stanko Čolak, koji je 1990. g bio načelnik druge uprave saveznog SDB-a, kum od Arkana. Dostupno preko: <http://www.aktuelno24.com/video-bozidar-spasicoperativacudb-e-arkanujesluzba-kupila-kucu-kod-stadiona-a-tudman-ga-pustio-iz-zatvora-u-sisku/>. Autor pristupio 14. 05. 2017.

⁴⁹ Suđenje Slobodanu Miloševiću. Svjedočenje B-1493, 09. i 10. travnja 2003., i B-127, 16. srpnja 2003. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

⁵⁰ Suđenje Jovici Stanišiću i Frenkiju Simatoviću, IT-03-69-T. Svjedočenje Borivoja Savića, 30. svibnja 2013. str. 622, paragraf 1766. Dostupno preko http://www.icty.org/x/cases/stanistic_simatovic/tjug/en/130530_judgement_p2.pdf. Autor pristupio 14. 05.2017.

⁵¹Suđenje Jovici Stanišiću i Frenkiju Simatoviću, IT-03-69-T. Svjedočenje Borivoja Savića, 30. svibnja 2013. str. 627, paragraf 1782. Dostupno preko

Prema zapisniku sa suđenja⁵², Milošević je rekao da su dobrovoljci u Hrvatskoj zapravo srpska vojska i naredio da se formira jedan bataljon od 1200 dobrovoljaca i prikupljaju novi za dopunu dobrovoljačkih brigada koje će se uputiti u Krajinu.⁵³ Također, naredio je opremanje oružjem JNA i obučavanje za upotrebu, ali i da se nađu dodatna financijska sredstva za nabavku oružja. Milošević je tijekom suđenja u Haagu priznao da je slao financijsku pomoć u RSK ali je inzistirao da je ta pomoć bila samo humanitarne naravi a nikako u svrhu podupiranja srpskih pobunjenika u Hrvatskoj. Kontradiktorno tome, transkripti sa skupštine Republike Srpske ukazuju na izravnu potporu Srbije ratu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, pa tako u transkriptu od 10. svibnja 1994. godine stoji Karadžićeva izjava: «Ništa se ne bi dogodilo bez Srbije, ne bismo imali resurse i ne bismo mogli ratovati».⁵⁴ Vasiljević je također tijekom svjedočenja u Haagu potvrdio da je Srbija ustrojila više centara za obuku dragovoljaca, od kojih su dva bila u Srbiji – u Smederevskoj Palanci i u Vojvodini. Vasiljević dalje navodi da su u te centre dolazili neuredni ljudi, sa bradama koji nisu htjeli prihvatiti oblačenje uniforme JNA i stavljanje tada važećih oznaka (Vukovarska tragedija 1991, 1490).

Navedeni izvori samo su mali dio ukupnog gradiva koje podupire značaj ovog čimbenika za srpski model ratovanja. Naime, stvaranjem utočišta na teritoriju Republike Hrvatske i potporom koju je Srbija kao hibridni akter davala srpskim pobunjenicima u Hrvatskoj učinivši ih tako vlastitim proxy snagama, Srbija je u velikoj mjeri utjecala na cjelokupne okolnosti u kojima se kasnije odvijao rat. Kroz provedeno istraživanje, u obrazlaganju više čimbenika, a posebice ovoga, istaknut je iskaz Radenka Radojčića koji je u već citiranoj izjavi naveo da se operacija naoružanja srpskog pučanstva u RH i Bosni, u službama bezbednosti bivše JNA, vodila pod pseudonimom «Proboj» (Radojčić, 2009:102).

http://www.icty.org/x/cases/stanistic_simatovic/tjug/en/130530_judgement_p2.pdf. Autor pristupio 14. 05.2017.

⁵² Suđenje Slobodanu Miloševiću. Tužitelj protiv Slobodana Miloševića IT-02-54-T. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

⁵³ Suđenje Slobodanu Miloševiću. Tužitelj protiv Slobodana Miloševića IT-02-54-T. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

⁵⁴ Skupština Republike Srpske, 1992-95. Izvadci, Dr. Robert J. Donia, Haškom sudu predao tužitelj 01. kolovoza 2003. godine. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

Iako je, kako navodi jedan od sudionika istraživanja, Hrvatska naposljetku izvojevala pobjedu i oslobodila vlastiti teritorij, da ovaj čimbenik nije bio prisutan na početku rata, ne samo da bi odnos snaga bio značajno drugačiji, već bi Srbiji bio onemogućeno nijekanje odgovornosti i plasiranje teze o «građanskom ratu» i spontanoj pobuni lokalnih Srba zbog ugnjetavanja i potlačivanja od strane Hrvatskih vlasti. Stoga se može reći da ovaj čimbenik predstavlja jednu od najvažnijih odrednica srpskog modela ratovanja što je potvrđeno i analizom anketnih upitnika gdje je krajnji rezultat $X=3,50$.

3.4.12. Vojna intervencija

Raspad SFRJ i nastanak novih država na području bivše Jugoslavije tumačen je od strane ideologa i realizatora ideje Velike Srbije kao izravna prijetnja srpskim nacionalnim interesima. Događanja u Europi i svijetu neposredno pred raspad Jugoslavije zasigurno su utjecala na ključne donositelje odluka. Naime, svrgavanja komunističkih režima u europskim državama pokazala su da Komunistička partija gubi moć. Međutim ti trendovi, kao i primjerice događaji iz prosinca 1989. u Rumunjskoj kada je unatoč agresivnom korištenju represivnog aparata u pokušaju očuvanja istog u samo mjesec dana od izbijanja nemira nasilno pao komunistički režim nisu obeshrabrili vrh JNA. Vrh JNA se, iako su u samo nekoliko mjeseci nakon pada komunističkih režima u europskim zemljama prvi višestranački izbori održani i u savezним republikama, nerealno nadao da će se komunizam zajamčen vojskom ipak održati na vlasti u SFRJ kao što se to dogodilo u Sovjetskom Savezu. Može se reći da su, uvidjevši način na koji je u SSSR-u izvršen pokušaj vojnog udara, politički vrh Srbije i vrh JNA smatrali taj “modus operandi” prikladnim i za rješenje vlastitog problema. Preciznije, u kolovozu 1991. godine su komunisti tvrdolinijaši izvršili vojni udar protiv liberalnog i reformatorskog Gorbačova. Stjepan Mesić tadašnji predsjednik Predsjedništva SFRJ u svojoj knjizi *The Demise of Yugoslavia: A Political Memoir* opisuje događaje na sjednici Predsjedništva koja je sazvana kako bi se razmotrili događaji u SSSR i njihov utjecaj na Jugoslaviju. Mesić tvrdi da je vrh JNA smatrao pozitivnim vojni udar izvršen u Rusiji, te takvu vojnu intervenciju smatrao prikladnim rješenjem i za Jugoslaviju (Mesić, 1994:239). Miloševićev režim je otišao i korak dalje. Osim što su, prema Mesićevom svjedočenju, Miloševićevi najbliži suradnici izrazili

zadovoljstvo događajima u SSSR-u, dužnosnik Dušan Marković javno je podržao izvedeni vojni udar (Mesić, 1994:239). Taj čin stavio je Republiku Srbiju među svega nekoliko zemalja koje su podržale pokušaj vojnog udara u SSSR-u, što zaista puno govori o njihovoj spremnosti da konvencionalnom intervencijom pokušaju riješiti «svoj problem» u Jugoslaviji.

Dakle, zaključuje se da je vojna intervencija do koje je došlo od strane JNA u hibridnom ratu u Hrvatskoj bila na neki način ponukana vanjskim događajima, a njen cilj je evoluiralo paralelno s političkim okolnostima. Prema analizi američke CIA-e *Balkan Battlegrounds* iz 2002. godine, nakon što je izbio rat u Sloveniji, JNA je razmjestila veliki broj svojih postrojbi na granicu sa istočnom Slavonijom, ali i na druge lokacije u Hrvatskoj, ali njihov prvotni cilj nije bila vojna intervencija već zastrašiti Zagreb kako bi hrvatska vlast odustala od namjere za odcjepljenjem (CIA, 2002:92).

Prema svjedočenju političkog vođe krajiških Srba Milana Babića, intervencija JNA bila je većim dijelom usmjerena na područja hrvatskog teritorija koja su bila naseljena sa etnički miješanim stanovništvom, a cilj intervencije je bio izbaciti odnosno otjerati hrvatsko stanovništvo, zauzeti teritorij i kasnije ga pripojiti Velikoj Srbiji.⁵⁵ Kako je Babić naveo, napadi na hrvatska sela i gradove započeli bi provokacijom lokalne krajiške policije i dobrovoljačkih postrojbi koje su bile pod kontrolom Službe državne bezbednosti Srbije, nakon čega bi krenula konvencionalna intervencija JNA sa topništvom i oklopništvom pod krinkom «zaustavljanja međuetničkog sukoba». Kao što je ranije pisano, ova sustavna primjena dobrovoljaca/paravojnih postrojbi, pa intervencija JNA s prekomjernom upotrebom teškog naoružanja, služila je za kognitivno iznurivanje lokalnog hrvatskog stanovništva, te etničko čišćenje navedenih područja od Hrvata.

Prilikom provedbe istraživanja sudionicima je pojašnjeno kako je pri vrednovanju ovog čimbenika biti posebno obratiti pozornost na činjenicu da rad analizira rat u Hrvatskoj samo do Sarajevskog primirja, te je prisutnost i utjecaj svakog pojedinog čimbenika potrebno vrednovati samo za taj period. Istraživanjem su utvrđeni različiti stavovi – od toga da je JNA koja je bila nositelj vojne intervencije u Hrvatskoj opravdavala svoje aktivnosti i

⁵⁵Babić, Milan. Svjedočenje na suđenju Slobodanu Miloševiću na Haškom tribunalu. 19. studenog 2002. godine. 13064-13066.

prikazala se neovisnom govoreći o svojoj ulozi «razdvajanju snaga», pa do tvrdnji da se JNA držala po strani do lipnja 1991. Nadalje, jedan od sudionika istraživanja je mišljenja da je Milošević preuzeo zapovijedanje nad JNA nakon neuspjelog atentata na hrvatsko vodstvo u listopadu 1991. U zaključku, sudionici istraživanja su vrednovali ovaj čimbenik na način da je analizom izračunata njegova srednja vrijednost $X=2,67$.

3.4.13. Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti hibridnog aktera

Srbija je aktivno tijekom i nakon rata u Hrvatskoj nijekala uopće postojanje ratnog sukoba s Hrvatskom, navodeći da se tu zapravo radi o unutarnjem sukobu i «građanskom ratu» koji je nastao kao posljedica hrvatskog potlačivanja srpske etničke manjine. Neki srpski povjesničari raspad Jugoslavije pripisuju «nagovještajima slovenačkih i hrvatskih separatista o odvajanju Slovenije i Hrvatske od Jugoslavije», te ističu zabrinutost protuustavnim angažmanom hrvatskog vodstva, koje se, pored ostalog, sastojalo u oduzimanju ljudskih i kolektivnih prava srpskom konstitutivnom narodu u Hrvatskoj. Prve sukobe, preciznije takozvani «Pakrački slučaj» i događanja na Plitvicama 31. ožujka 1991. godine srpska strana opisuje kao agresivno ponašanje hrvatskih separatista koji su napadali JNA i srpski narod u Hrvatskoj (Mijalkovski i sur, 2010:20).

Međutim, narativ kojim Srbija nastoji rat u Hrvatskoj prikazati kao spontanu pobunu Srba u Hrvatskoj i kao građanski rat, a minorizirati svoju ulogu u usmjeravanju djelovanja bivše JNA, srpskih paravojnih postrojbi i postrojbi lokalnih Srba u Hrvatskoj i time skinuti svaku odgovornost sa sebe tipična je hibridna strategija nijekanja vlastite odgovornosti za rat i njegove posljedice. Ovakva strategija karakteristična je za hibridnog aktera. Srbija je izazivanjem rata i Hrvatskoj i oružanim napadom željela postići svoj “prikriveni” cilj o Velikoj Srbiji.

Zamagljivanjem ratnog stanja (unutarnji nemiri jedne države nisu rat u tradicionalnom smislu riječi), i nijekanjem vlastite odgovornosti Srbija je željela prebaciti svu odgovornost za stradanja, žrtve i zločine na Hrvatsku, te eventualno na pobunjenu etničku manjinu s kojom ona nema veze. No, i procesu odlučivanja o tužbi Hrvatske protiv Srbije, na samom

početku donesena je odluka tog suda kojim se on 2008. godine proglašava nadležnim za tužbu Republike Hrvatske protiv Srbije, što nadalje govori u prilog zaključku da rat u Republici Hrvatskoj nije bio građanski (Nazor, 2014).

Istraživanje pokazuje da sudionici smatraju da je srpska strana zamagljivala ratno stanje i navodi primjer da je beogradska televizija stalno relativizirala događaje u Hrvatskoj. Kako je istaknuto tijekom provedbe jednog od intervjua, kad je izvršen napad na Dubrovnik, beogradska televizija izvijestila je da se dimi jer su Hrvati zapalili gume, a kad su raketirani Banski dvori u Zagrebu u pokušaju likvidacije hrvatskog državnog vrha, voditeljica programa na beogradskoj televiziji Mila Štula rekla je “danas je u Zagrebu nešto puklo”. U pojašnjenju uloge ovog čimbenika, ponovo je istaknut iskaz Radojčića koji je svjedočio kako su Srbi manipulirali tijelima mrtvih hrvatskih branitelja kako bi ih međunarodnoj zajednici prikazali kao srpske žrtve ubijene od strane Hrvata (Radojčić, 2009:109). Jedan od sudionika istraživanja navodi zanimljiv, ali malo poznat široj javnosti, primjer zamagljivanja pravih namjera hibridnog aktera - pokušaj stvaranja privida o javnoj podršci za proglašenje neovisne Dubrovačke republike koje je Srbija planski provodila neposredno pred rat u Hrvatskoj,⁵⁶ a drugi se slaže s tvrdnjom da je Srbija kao hibridni akter poricala svoje izravno sudjelovanje u ratu i potporu pobunjenim Srbima, JNA je prikazivala kao neutralnu stranu u ratu, a odgovornost za rat prebacivala na Hrvatsku. Istraživanje mišljenja ispitanika o vrijednosti ovog čimbenika u kontekstu njegove primjene od strane Srbije kao hibridnog aktera, odnosno njegovom učinku na tijek i ishod rata, pokazalo je da postoji relativni konsenzus među mišljenjima, te srednja vrijednost dobivena analizom upitnika $X=3,50$ smješta ovaj čimbenik među bitne sastavnice srpskog modela ratovanja.

⁵⁶ Tijekom priprema velikosrpskog osvajanja na jugu Hrvatske, Dubrovnik je imao posebno mjesto u srbijanskoj propagandi. Naime, jedna grupa Dubrovčana navođena iz Beograda inicirala je ideju o formiranju Republike Dubrovnik. Srpski cilj bio je okupacijom od strane JNA, osnivanje neovisne Dubrovačke republike na račun teritorija RH koja bi bila pod srpskim patronatom. Prema: Biserko Sonja (2006). Biblioteka SVEDOČANSTVA br. 24

Dubrovnik: “RAT ZA MIR” Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, str. 9.

3.4.14. Nekonvencionalne operacije

Iako je se Srbija kao hibridni akter u ratu u najvećoj mjeri oslanjala na konvencionalnu vojnu silu (JNA) i konvencionalne operacije koje je ona provodila, u hibridnom ratu Srbije protiv Hrvatske, posebice na samom početku, može se uočiti i primjena nekonvencionalnih operacija.

Tome su najviše pridonijele jugoslavenske obavještajne službe i dobrovoljačke/paravojne formacije koje su provodile operacije na području Hrvatske. Naime, neposredno pred izbijanje i tijekom rata, nacionalne političke stranke u Srbiji, među kojima i Srpska radikalna stranka, su u suradnji s obavještajnim službama i službama sigurnosti organizirale regrutiranje, obuku i upućivanje dobrovoljaca u zone sukoba u Hrvatskoj (Biserko, 2006: 828), a prema nekim izvorima su čak osnivale i vlastite dobrovoljačke/paravojne formacije.⁵⁷ O aktivnostima paravojnih formacija u ratu sa Hrvatskom također postoji puno izvora, no vrlo su značajne činjenice iznesene na suđenju Slobodanu Miloševiću u Haagu. Naime, prema izvorima, Dragan Vasiljković, poznatiji pod imenom kapetan Dragan bio je poslan od strane SDB-a u Hrvatsku kako bi obučavao srpske dobrovoljce i lokalne srpske pobunjenike. Tijekom svjedočenja Miloševiću, Vasiljković je tužiteljima predao 67,000 zapisa o srpskim dobrovoljcima koji su sudjelovali u ratu u Hrvatskoj što je u značajnoj mjeri pobilo Miloševićevu obranu, a Vasiljković je ujedno i potvrdio autentičnost snimke proslave paravojne skupine “Crvene beretke” na kojoj im Milošević pred postrojenim kompletnim snagama SDB-a zahvaljuje na doprinosu u borbi protiv Hrvatske.⁵⁸

Na samim počecima dok još nije realizirana konvencionalna vojna intervencija na teritoriju Hrvatske, dakle neposredno pred izbijanje oružanog sukoba visokog intenziteta, osim angažiranja i podupiranja paravojnih formacija na prostoru Hrvatske nekonvencionalne

⁵⁷ Takve dobrovoljačke/paravojne formacije nisu bile predviđene zakonima SFRJ ni Srbije. Dobrovoljci iz Srpske radikalne stranke (SRS) preuzeli su naziv rojalističkog pokreta otpora iz Drugog svjetskog rata i nazvali se četnicima, a zvali su ih i “Šešeljevci”. U isto vrijeme postojale su i druge grupe kao što su “Arkanovi tigrovi”, koji su blisko surađivali s Ministarstvom unutrašnjih poslova (MUP) i Ministarstvom odbrane (MOD) Republike Srbije.

⁵⁸ Suđenje Slobodanu Miloševiću u Haagu. Dokazni materijal broj 390. Dostupno preko službene stranice ICTY.org i pretraživača sudskih zapisa <http://icr.icty.org/>

operacije podrazumijevale su i potporu pobunjenim Srbima u Hrvatskoj koji su lokaliziranim ispadima produbljivali već postojeće tenzije. Tako se pod nekonvencionalne operacije u ovom hibridnom ratu mogu svrstati pojave barikada na prometnicama, napadi na hrvatsku policiju od strane paravojnih formacija, kontinuirano zastrašivanje lokalnog nesrpskog stanovništva, etničko čišćenje, provođenje kulturocida (uništavanje sakralnih i drugih objekata).

Kasnije, nakon što je JNA preuzela glavnu ulogu, odnosno nakon nastanka sukoba visokog intenziteta u kojem su angažirani svi borbeni rodovi i grane JNA, ustrojene paravojne formacije i dalje su korištene kao pješništvo na ratištima diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Naime, donositelji odluka u Beogradu i vrh JNA smatrali su ih (opravdano) motiviranijima za rat nego ročnike i rezerviste. Zajedničke operacijama JNA i paravojnih formacija sačinjenih od pobunjenih Srba prvi put su spomenute 6. rujna 1991. u jednoj bojnoj zapovijedi, gdje je JNA jasno definirana kao snaga koja zajedno djeluje s pobunjenim Srbima čiji je cilj «odsjecanje ove regije na liniji Virovitica – Novska i stvaranje uvjeta za uspostavu agresorske, odnosno velikosrpske vlasti» (Marijan, 2007:59). Ovo je odličan primjer sinergijske primjene konvencionalnih i nekonvencionalnih metoda s ciljem optimizacije svih dostupnih resursa, a upravo na ovaj primjer osvrnuli su se i neki sudionici istraživanja tijekom polustrukturiranog intervjua koji je proveden za potrebe izrade ove doktorske disertacije.

Naravno, i u nastavku rata Srbije protiv Hrvatske bilo je mnoštvo primjera koji se također mogu svrstati pod nekonvencionalne operacije. Primjerice, tijekom bitke za Vukovar JNA je zloupotrijebila pokušaj proboja humanitarnog konvoja, iskoristivši tu priliku da izađe na nove položaje prema hrvatskim braniteljima koji su morali ukloniti minska sredstva putem kojim je prolazio konvoj (Bilić, 2005: 149). Zatim, psihološke operacije koje su provedene, primjerice već spomenute operacije «Opera» i «Labrador» osmišljene su i provedene s ciljem diskreditiranja novostvorene države Hrvatske i njene vlasti na međunarodnoj razini.

Istraživanje je pokazalo da je mišljenje sudionika istraživanja da se hibridnost srpskog djelovanja uvelike prepoznaje u provedbi nekonvencionalnih operacija koje su dominirale nad konvencionalnim. Navodi se da je Srbija provodila nekonvencionalne operacije oslanjajući se na paravojne formacije koje su rušile crkve, pljačkale i razarale (primjenjujući pritom taktiku turskih osvajanja) s ciljem stvaranja homogene srpske države – što je prepoznao i sud u Haagu u odgovoru na tužbu Hrvatske protiv Srbije za genocid. Analizom upitnika evidentno je suglasje među stručnjacima da se Srbija kao hibridni akter u određenoj mjeri oslanjala na provedbu nekonvencionalnih operacija, i to ponajviše na početku rata, a srednja vrijednost ovog čimbenika dobivena istraživanjem je $X = 3,50$.

3.4.15. Konvencionalne operacije

Konvencionalne operacije podrazumijevaju provedbu vojnih operacija konvencionalne vojne sile na bojnom polju, i to upotrebom taktike koja je propisana tradicionalnom vojnom doktrinom, a može podrazumijevati združeni angažman svih borbenih rodova s ciljem fizičkog uništenja protivnika. O konvencionalnim operacijama koje je provodila JNA kao produžena ruka velikosrpske politike, osim iz mnoštva materijala nastalih od ruke hrvatskih autora, puno saznajemo i iz Kadijevićeve knjige *Moje viđenje raspada*. Kadijević jasno navodi ciljeve JNA, kao i planove uporabe JNA (Kadijević, 1993:134). Ciljevi konvencionalnih operacija koje je provodila JNA bili su: poraziti hrvatsku vojsku potpuno, ako situacija dozvoli, obvezno u mjeri koja će omogućiti izvršenje postavljenih ciljeva (Velike Srbije), te ostvariti puno usklađeno djelovanje sa srpskim ustanicima u Srpskoj krajini (Kadijević, 1993:135). Da je JNA planirala i provela borbene operacije u skladu sa tradicionalnom vojnom doktrinom također govore mnogi dokumenti iz tog perioda. Kadijević navodi da je ideja manevra sadržavala slijedeće osnovne elemente:

«Potpuno blokirati Hrvatsku iz zraka i s mora; pravce napada glavnih snaga JNA što izravnije vezati za oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i zbornih mjesta JNA u dubini hrvatskog teritorija. U tom cilju ispresijecati Hrvatsku na pravcima Gradiška – Virovitica; Bihać – Karlovac – Zagreb; Knin – Zadar; Mostar – Split. Najjačom grupacijom oklopno mehaniziranih snaga osloboditi

Istočnu Slavoniju, a zatim brzo nastaviti djelovanje na zapad, spojiti se sa snagama u Zapadnoj Slavoniji i produžiti k Zagrebu i Varaždinu, odnosno ka granici Slovenije. Istovremeno jakim snagama iz područja Herceg Novi – Trebinje blokirati Dubrovnik s kopna i izbiti u dolinu Neretve i na taj način zajednički djelovati sa snagama koje nastupaju na smjeru Mostar – Split; Nakon dostizanja određenih objekata, osigurati i držati granicu Srpske Krajine u Hrvatskoj, izvući preostale dijelove JNA iz Slovenije i nakon toga povući JNA iz Hrvatske.» (Pokaz, 2009:9)

Za potrebe suđenja Slobodanu Miloševiću prikupljeni su a kasnije i objavljeni službeni dokumenti, zapovijedi i ratni dnevници koji sadržavaju detalje o planiranim i provedenim vojnim operacijama JNA na teritoriju Hrvatske. Iz istih proizlazi da su konvencionalne operacije koje je JNA planirala i provodila na hrvatskom teritoriju bile pomno planirane i usmjeravane iz Beograda.

Sukladno opisanoj metodologiji, provedba konvencionalnih operacija vrednuje se kao vrlo bitan čimbenik u hibridnom ratu Srbije protiv Hrvatske. Iako hibridni akter, tri sudionika istraživanja slažu se s tvrdnjom da se Srbija uvelike oslanjala na konvencionalnu vojnu silu i primjenu konvencionalnih operacija smatrajući da će upravo tim putem ostvariti pobjedu nad Hrvatskom. Iako ishod rata nije bio onakav kakvom su se Srbija i JNA nadale, konvencionalne operacije koje je JNA provodila bile su “gravitacijsko središte” rata u Hrvatskoj, a njihov učinak, kako navodi jedan sudionik istraživanja, se ponajprije može utvrditi brojem izgubljenih života i razorenih gradova. Konvencionalne operacije, u sprezi s drugim oblicima hibridnog djelovanja, ostavile su neizbrisiv trag na Hrvatsku i hrvatsku povijest, te stvorili nacionalnu koheziju koja je na kraju rezultirala oslobađanjem najvećeg dijela okupiranog nacionalnog teritorija u završnim operacijama 1995. godine.

Dok je prvi zamah rata u korist Srbije kao hibridne strane postignut primjenom nekonvencionalnih operacija, konvencionalne operacije posebno u kontekstu uloge JNA u ratu imale su također bitnu ulogu u ratu, i prije a posebno, kako tvrdi jedan od ispitanika - nakon Sarajevskog primirja. Zbog toga ne treba iznenaditi analiza rezultata istraživanja iz koje proizlazi srednja vrijednost ovog čimbenika $X = 3,00$.

3.4.16. Vrsta aktera u ratu

Suprotstavljene strane – Srbija i Hrvatska – de facto su obje bile državni akteri, i moglo bi se tvrditi da su obje manifestirale hibridnost u svom djelovanju, međutim srpska strana imala je dominantna hibridna obilježja. Iako postoje mišljenja koja pokušavaju prezentirati da Republika Srbija uopće nije bila akter u ratu, a da je JNA bila nezavisan akter koji je nastojao riješiti rat između hrvatskih snaga i snaga pobunjenih Srba, postoji mnoštvo dokaza da je hibridni rat u Hrvatskoj rezultat velikosrpske ekspanzionističke politike, da je planiranje i usmjeravanje napada na Hrvatsku dolazilo iz Beograda, a da je JNA bila izravni instrument te politike od samog početka rata. Većina tih dokaza, a veliku težinu tu imaju svjedočenja na Haškom sudu, već su izneseni tijekom obrazlaganja drugih čimbenika i nije ih potrebno ponovno iznositi. Zaključak svega već navedenog jest da je Republika Srbija svoje ekspanzionističke težnje pokušala ostvariti hibridnim ratom u Hrvatskoj. Iz svega navedenog proizlazi da je Republika Srbija bila hibridni akter u ratu koji je nametnula Hrvatskoj kao državnom akteru koji uslijed specifičnih okolnosti nije imao ni vlastitu oružanu silu već ju je ustrojjavao tijekom samog rata. Neki autori iznose tezu o pobunjenim Srbima kao trećem akteru u ratu, što bi u tom slučaju značilo njihovu ulogu u ratu u obliku nedržavnog aktera. Međutim, ova doktorska disertacija prepoznaje dvije zaraćene strane, dok pobunjene hrvatske Srbe klasificira kao srpske proxy snage u Hrvatskoj. Sukladno definiranoj metodologiji istraživanja i vrednovanja, ovom čimbeniku dodijeljena je vrijednost 2,00.

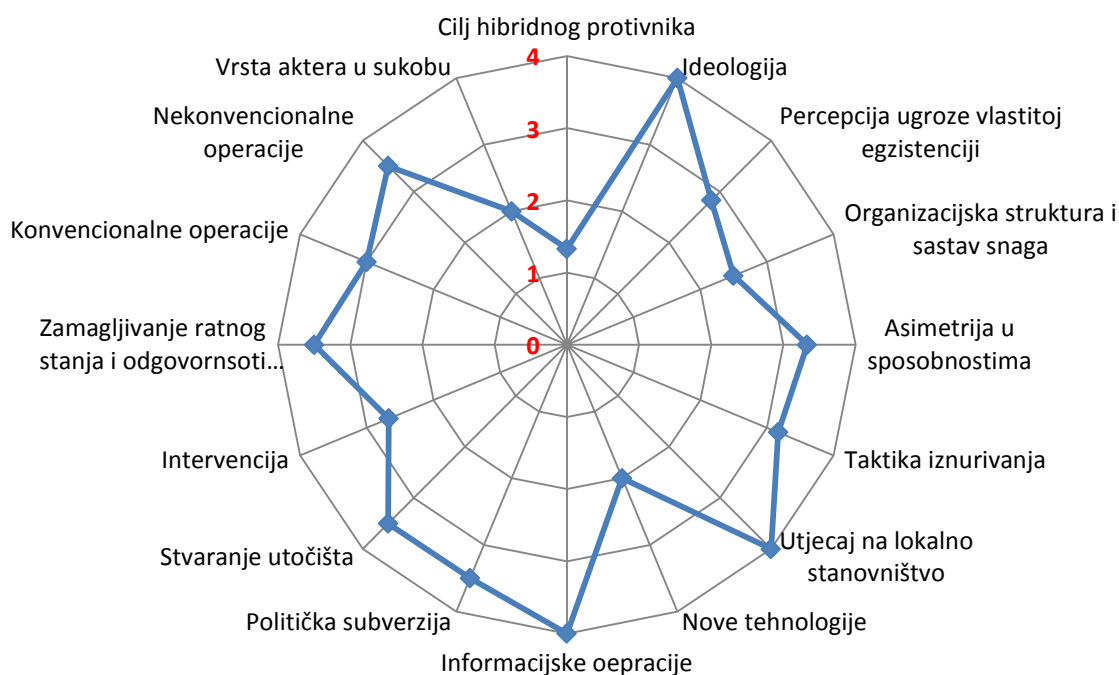
3.4.17. Zaključno Srbija i Hrvatska

Analiza čimbenika hibridnog modela u ratu Srbije i Hrvatske u periodu od 1990. do Sarajevskog primirja 1992. godine pokazala je značajnu prisutnost čimbenika hibridnog ratovanja proizašlih kombiniranjem Karberovog, McCullohovitog i Hoffmanovog teorijskog okvira.

Poseban doprinos analizi čimbenika dali su dokazi i iskazi svjedoka sa suđenja Slobodanu Miloševiću i suđenja Jovici Stanišiću i Franku Simatoviću. U kontekstu donošenja najobjektivnijih zaključaka koji se temelje na valjanim presudama Suda, što će vjerojatno u

budućnosti imati najveću težinu pri teorijskom istraživanju rata Hrvatske i Srbije, zanimljivo je primijetiti nesuglasje između svjedočenja dvojice važnih aktera srpske strane Aleksandra Vasiljevića i Jovice Stanišića. Naime, u svojim svjedočenjima Vasiljević optužuje Stanišića da je rukovodio sa srpskim paravojnim postrojbama u Hrvatskoj, dok Stanišić za to optužuje JNA. Obzirom na ponovljeno suđenje Stanišiću i Simatoviću u Haagu koje u trenutku dovršavanja ove doktorske disertacije još uvijek traje, konačni pravorijek u utvrđivanju njihove odgovornosti još ne postoji, ali upravo njihova svjedočenja i svjedočenja drugih ključnih sudionika rata sa srpske strane daju širu perspektivu događajima i čine analizu čimbenika srpskog modela ratovanja objektivnijom.

Slika 4: Rat Srbije i Hrvatske 1990.-1992. godine - Analiza čimbenika hibridnog modela

Izvor: izradio autor

U zaključku analize ovog rata kroz prizmu polazne pretpostake potrebno je istaknuti hibridnost kao jednu od bitnih karakteristika rata u Hrvatskoj. Kako se ne bi ponavljali gore prikazani zaključci, svrsishodno je istaknuti barem jedan od mnoštva primjera. Milošević je, naime, kao nositelj vlasti u Republici Srbiji kroz hibridnost svog djelovanja iznašao mehanizam koji mu je omogućio da zaobiđe odluke nadređenog mu Predsjedništva SFRJ kada je to njemu tako odgovaralo. To je uspio uspostavivši paralelni sustav vladanja koji je obuhvaćao i vrh JNA ali i politički vrh Jugoslavije. Uspostava paralelnog sustava vladanja je jedna specifičnost nedržavnih hibridnih aktera (što će biti evidentnije u sljedećoj studiji slučaja kod Hezbollaha), i područje koje će zasigurno u budućnosti zahtijevati dodatna znanstvena promišljanja, a moguće i u kontekstu razvoja događaja u neposrednoj blizini Republike Hrvatske.

Tablica 5: Tablični prikaz rezultata istraživanja

	Autor	Ispitanik 1	Ispitanik 2	Ispitanik 3	Ispitanik 4	Ispitanik 5	MEAN
Cilj hibridnog protivnika	2	1	1	1	1	2	1,33
Ideologija	4	4	4	4	4	4	4,00
Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji	3	3	2	3	3	3	2,83
Organizacijska struktura i sastav snaga	2	2	4	2	3	2	2,50
Asimetrija u sposobnostima	3	3	4	3	4	3	3,33
Taktika iznurivanja	3	3	4	2	4	3	3,17
Utjecaj na lokalno stanovništvo	4	4	4	4	4	4	4,00
Nove tehnologije	2	1	2	2	2	3	2,00
Informacijske operacije	4	4	4	4	4	4	4,00
Politička subverzija	3	4	3	3	4	4	3,50
Stvaranje utočišta	4	3	4	4	3	3	3,50
Intervencija	2	3	4	2	3	2	2,67
Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera	4	3	4	3	3	4	3,50
Konvencionalne operacije	4	3	2	3	3	3	3,00
Nekonvencionalne operacije	4	3	4	4	2	4	3,50
Vrsta aktera u sukobu	2	2	2	2	2	2	2,00

Izvor: izradio autor

Istraživanje je pokazalo da je u ratu Hrvatske i Srbije vodstvo Srbije nastojalo upregnuti resurse savezne vlasti i srpsku manjinu u Hrvatskoj kako bi ostvarilo Veliku Srbiju na račun Republike Hrvatske. Sinergijskom primjenom konvencionalne sile i nekonvencionalnih operacija poput zastrašivanja srpske manjine u Hrvatskoj «fašistoidnim namjerama hrvatskih vlasti» cilj je bio unijeti razdor među stanovništvo, destabilizirati Hrvatsku i oružanom silom uspostaviti zapadnu granicu Velike Srbije na liniji Virovitica – Karlovac - Karlobag. Ideja Velike Srbije začeta je u 19. stoljeću, a revitalizirana je u Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti (u daljnjem tekstu: SANU) koji je u javnost procurio 1986. godine (Hayball, 2015:159), a aktualizirana jačanjem Miloševića u Srbiji koji se otvoreno priklonio idejama iznesenim u Memorandumu SANU. Predsjednik Srbije Slobodan Milošević je već 1989. godine otvoreno govorio o bitkama koje predstoje i koje će u skladu s idejom Velike Srbije i tezom o «ugroženosti Srba» biti poduzete kako bi se oživotvorila ideja o «svim Srbima u jednoj državi» (Pokaz, 2015: 39). Prema činjenicama koje su široj javnosti otkrivene objavom dokumenata i svjedočenja ključnih aktera tijekom suđenja Slobodanu Miloševiću, a bitan dio kojih je korišten u potkrijepi raščlambe čimbenika, otklonjene su bilo kakve sumnje u ulozi i namjerama Srbije u ratu protiv Hrvatske. Istraživanjem je dakle utvrđena značajna prisutnost čimbenika hibridnog ratovanja u pokušaju stvaranja Velike Srbije u vremenskom periodu od 1990. godine do Sarajevskog primirja. Navedeni rezultati dokazuju da je rat Srbije i Hrvatske u tom periodu imao hibridni karakter.

4. STUDIJA SLUČAJA 2: Izraelsko-libanonski rat 2006. godine

Izraelsko-libanonski rat, također poznat pod nazivom Drugi libanonski rat započeo je 12. srpnja 2006. i izazvao je veliku pozornost međunarodne zajednice. Naime, u ovom ratu došlo je do velikih razaranja u obje zemlje, što je dovelo do raseljavanja više od 1.200.000 civila s obje strane granice. Rat je završen nakon 34 dana od njegova početka, kada je 14. kolovoza 2006. stupio na snagu prekid vatre. Iako su oba ključna aktera u ratu (država Izrael i libanonska politička stranka i paravojna organizacija Hezbollah) objavile svoju pobjedu, najveće ljudske i materijalne gubitke pretrpio je Libanon na čijem području se rat odvijao (Pavić i Jakša, 2010:235). Pozornost međunarodne zajednice i političkih i vojnih teoretičara privukao je upravo Hezbollah, koji je kao zanemariv akter u vojnom smislu i u usporedbi sa moćnom silom Izraelom, koristeći nekonvencionalne metode u kratkom periodu u kojem je rat trajao polučio neočekivane rezultate.

«Ovaj rat bit će proučavan na svim vojnim akademijama svijeta kao novi oblik ratovanja koji zahtijeva nove i nikad prije viđene definicije o tome kako voditi rat i kako pobijediti» (Moore, 2006:11).

Prije rusko-ukrajinskog rata, ovaj rat smatran je školskim primjerom hibridnog ratovanja. Naime, iako su obje strane u ratu proglasile pobjedu, percepcija većine je da je pobjedu odnio Hezbollah, jer je postigao strateške učinke – Izrael je bio prisiljen evakuirati tisuće stanovnika, a Izraelske obrambene snage (IDF) iako daleko nadmoćnije morale su priznati poraz vlastite taktike i strategije.

Iako je Hezbollah nedržavni akter, njegova institucionalna moć u Libanonu i izvan njega nadilazi moć obične političke stranke. Dijelom je to zbog potpore Irana, koji na taj način također ostvaruje vlastite strateške ciljeve. U ovoj studiji slučaja obrađuje se samo Hezbollah koji je kao nedržavni akter u ratu protiv Izraela manifestirao hibridna obilježja.

4.1. Hezbollah – Božja stranka

4.1.1. Nastanak i ciljevi Hezbollaha

Hezbollah (ili Hizbollah, odnosno Hizb Alah, u prijevodu Božja stranka) je šiitska politička stranka i paravojna organizacija koja je nastala tijekom petnaestogodišnjeg građanskog rata u Libanonu (1975.-1990.) koji je još više produbio jaz između ionako sektaški podijeljenog društva (Lewitt, 2013). Preciznije, godinom osnutka Hezbollaha smatra se 1982. godina, kada je Izrael ušao u južni Libanon (06. lipnja 1982. godine)⁵⁹ s ciljem suprotstavljanja palestinskim militantima – Palestinskoj oslobodilačkoj organizaciji⁶⁰ koja je od tamo djelovala i na području Libanona, i na području Izraela (okupirane Palestine). Međutim, kao odgovor na izraelsku intervenciju u južnom Libanonu došlo je do konsolidacije pro-iransko orijentiranog šijitskog stanovništva koje je željelo ne samo suprotstaviti stranom okupatoru i korumpiranim plemenskim elitama, nego i pomoći ugroženom stanovništvu zagovarajući islamsko pravo kao temelj uređenja društva. Dakle, s jedne strane je Hezbollah nastao kao posljedica petnaestogodišnjeg rata i dugogodišnjeg potiskivanja šijitskog stanovništva, a s druge strane kao nusproizvod izraelskih napora da invazijom 1982. godine unište Palestinsku oslobodilačku organizaciju (Lewitt, 2013:11). Bivši izraelski premijer Ehud Barak rekao je: «Kad smo ušli u Libanon...tada nije bilo Hezbollaha. Od strane šijita na jugu Libanona smo dočekani sa mirisnom rižom i cvijećem. Naša prisutnost tamo je stvorila Hezbollah» (Lewitt, 2013:11). Tako možemo reći da je Hezbollah nastao kao političko-religijski pokret (Bilandžić, 2008:320). Prvih nekoliko godina, počevši od ljeta 1982., Hezbollah je više bio tajno društvo, a manje vidljiva organizacija (Picula, 2012:30). Prema, Naimu Qasemu, zamjeniku generalnog tajnika Hezbollaha, prve tri godine su bile ključne za kristaliziranje političkih ciljeva Hezbollaha.

⁵⁹Operacija „Mir za Galileju“ je naziv za akciju kojom je Izrael 6. lipnja 1982. godine izvršio invaziju na južni Libanon kako bi iz njega istjerao Palestinsku oslobodilačku organizaciju, odnosno protjerao ih na sjever Libanona.

⁶⁰Palestinska oslobodilačka organizacija, skraćeno PLO – organizacija koju su osnovale palestinske izbjeglice 1964. godine uz pomoć zemalja članica Arapske lige. Izrael ih je optuživao da od tamo planiraju i vrše terorističke napade na teritoriju Izraela. Prvotni cilj PLO je bio zamijeniti Izrael s arapskom državom, Palestinom u koju bi se sve palestinske izbjeglice vratile iz progonstva. PLO danas priznaje državu Izrael ali traži nastanak palestinske države, a zauzvrat ih je Izrael priznao kao legitimnog predstavnika palestinskog naroda. Gerilski upadi PLO na izraelski teritorij iz Libanona, palestinski teroristički udari i vojni odgovor Izraela destabilizirali su Libanon te 1975. doveli do građanskog rata koji, unatoč postignutim mirovnim sporazumima (Taif Accord 1999) de facto traje do danas. PLO je do svoje smrti vodio Yasser Arafat.

Većina osnivača Hezbollaha su ranije bili pripadnici Amala, vojnog krila libanonske političke stranke koju je osnovao šijitski klerik Musa al-Sadr. Smatrajući vodstvo Amala nedovoljno radikalnim u nastojanjima da unaprijede status šijitskog stanovništva u Libanonu, pripadnici Amala i drugih šijitskih paravojnih grupacija, uključujući Muslim Students Union, Dawa Party of Lebanon i ostale, osnovali su svoju vlastitu organizaciju – Hezbollah (Lewitt, 2015:12).

Prvotni cilj Hezbollaha bio je pružanje otpora izraelskoj okupaciji Libanona, no s vremenom je evoluirao pa danas osim toga što Hezbollah zagovara uništenje Izraela kao države navodeći da je Izrael okupirao muslimansku zemlju i nema pravo postojanja⁶¹, zagovara i uništavanje svih zapadnjačkih ciljeva u Libanonu ali i izvan njega.⁶² Prema Programu Hezbollaha objavljenom 16. veljače 1985. godine i naslovljenom «svim podčinjenima u Libanonu i svijetu» (An Open Letter: The Hizballah Program) Hezbollah ima tri cilja: istjerati zapadne kolonizatore iz Libanona; privesti pravdi počinitelje zločina protiv muslimana i kršćana u libanonskom ratu (falangiste) te stvoriti islamističku državu u multikonfesionalnom Libanonu (Bilandžić, 2008:320). U tom dokumentu Hezbollah se nije trudio prikriti militaristički aspekt kao ni raspon svog djelovanja, pa u dokumentu stoji: «Naš vojni aparat nije odvojen od našeg društvenog dijela. Svaki od nas je vojnik koji će se boriti», a u središtu grba koji predstavlja Hezbollah nije samo država Libanon, već cijeli globus (Lewitt, 2015:13).

Taifskim sporazumom s kojim je završio građanski rat u Libanonu započeo je takozvani proces «libanonizacije Hezbollaha», te su 1992. godine kada su njegovi čelnici donijeli odluku o odustajanju od cilja pretvaranja zemlje u islamsku državu ili pred državu islamskog kalifata, i odlučili da svoju političku borbu otpočnu unutar institucija postojeće libanonske republike (Picula, 2012:32). Ova odluka djelomično je preusmjerila fokus Hezbollaha sa vanjskopolitičkog cilja „panislamskog otpora prema Izraelu“ na unutarnju politiku Libanona (Deeb, 2006).

⁶¹ Prema: Who Are Hezbollah? BBC, 04. srpnja 2010. Dostupno preko http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4314423.stm. Autor pristupio 03. studenog 2016.

⁶² CIA procjenjuje da je samo tijekom 1985 Hezbollah odnosno grupacije koje podupiru Hezbollah – da su počinili preko 24 međunarodna teroristička incidenta na različitim lokacijama diljem svijeta, na Bliskom Istoku i u Europi.

Danas je Hezbollah važan sudionik na političkoj sceni Libanona⁶³, sa značajnim brojem svojih članova u parlamentu⁶⁴ i vrlo raširenom mrežom sa širokim spektrom djelatnosti. Trenutni vođa Hezbollaha je Hassan Nasrallah⁶⁵ koji je prvotno bio vojni zapovjednik, no iskoristio je unutar organizacijska previranja (prema nekim tvrdnjama i svoju povezanost sa čelnikom iranske vlade Ayatollahom Ruhollahom Khomeinijem) kako bi postao generalni tajnik Hezbollaha, što je ostao i do danas. Organizacija se “procesom libanonizacije” okrenula pragmatičnom ostvarivanju svog programa unutar postojećih institucija, ali time nije zanemarena njihova prvotna ideja političkog islamizma i svoju borbu protiv Izraela. Uz to, unatoč odredbama Sporazuma iz Taifa Hezbollah nije razoružao svoje vojno krilo (Picula, 2012:35).

Uz aktivno prisustvo na libanonskoj političkoj sceni, Hezbollah je stekao značajnu potporu većine šijitskog stanovništva kroz pružanje socijalnih i zdravstvenih usluga, otvaranje javnih obrazovnih ustanova i slično. Pod vodstvom Nasrallaha, Hezbollah je dotad marginalizirano šiitsko stanovništvo ujedinio u organiziranu socijalnu i političku stranku (Bloom, 2008:6).

Međutim, kako su visoki dužnosnici Sjedinjenih Američkih Država naveli, iako je Hezbollah činio sve kako bi se prezentirao kao legitimni i prirodni dio libanonskog političkog sustava i branitelj libanonskih interesa, njegova djela pokazuju drukčije (Lewitt, 2015:11). Naime, kada se Izrael 2000. godine u skladu sa rezolucijama UN-a povukao iz južnog Libanona, mnogi su očekivali da će se Hezbollah postigavši svoj cilj i prekinuvši izraelsku okupaciju južnog Libanona razoružati i usmjeriti fokus na razvoj civilnog društva. No, unatoč naporima međunarodne zajednice koji su pozivali na razoružavanje (Rezolucija UN Vijeća siguroti 1559), kao što je i ranije rečeno, Hezbollah to nije učinio što će se pokazati itekako važnim u Drugom libanonskom ratu 2006. u kojemu se Hezbollah

⁶³U libanonskom parlamentu trenutno postoji 21 stranka čiji zastupnici su raspoređeni na ukupno 128 zastupničkih mjesta. Stranke imaju značajno različite političke ciljeve, no većina ih se svrstava u jednu od dvije glavne frakcije – pro-asadsku March 8 frakciju koju je predvodio Hezbollah i anti-asadsku March 14 frakciju.

⁶⁴Od 1992. godine Hezbollah sam, ali i u kombinaciji s partnerima i istomišljenicima osvaja više od 10% zastupničkih mjesta u parlamentu što je značajan broj na tako fragmentiranoj političkoj sceni. Na izborima 1992. godine Hezbollah je osvojio 8 mjesta u parlamentu, 2009. godine na izborima je osvojio 10 mjesta u parlamentu, 2011. godine Hezbollah i saveznici bili su zastupljeni s 18 zastupnika u parlamentu

⁶⁵Prema: http://www.europeanforum.net/country/lebanon#political_situation

suprotstavio izraelskoj intervenciji prikazujući svoj otpor kao pobjedu u jednomjesečnom ratu.

Tijekom 2009. godine Hezbollah se suočio sa međunarodnim optužbama za provođenje terorističkih djela u zemlji i izvan nje, a između ostalog i za sudjelovanje u atentatu na libanonskog premijera Rafiq Haririja kada je njemački časopis *Der Spiegel* javno objavio da istraživanja UN-ovog Special Tribunal for Lebanon (STL) upućuju na povezanost Hezbollahovih operativaca sa ubojstvom. Nasrallah je međutim tvrdio da iza ubojstva stoji Izrael, a da su obavještajni podaci koji optužuju Hezbollah fabricirani od strane izraelskih špijuna koji su infiltrirani u libanonske telekomunikacijske tvrtke (Lewitt, 2015:6).

4.1.2. Unutarnja struktura Hezbollaha

Kada se govori o Hezbollahu, bitno je razumjeti njegovu unutarnju strukturu, jer kao što će biti govora kasnije u tekstu, dio međunarodne zajednice ne dovodi u pitanje legitimitet cijele organizacije, već u kontekst terorizma stavlja samo jedan njezin dio. O unutarnjoj organizaciji Hezbollaha nema puno informacija, no jasno je da je Hezbollah od svog osnivanja razvio sofisticiranu unutarnju strukturu i vodstvo.

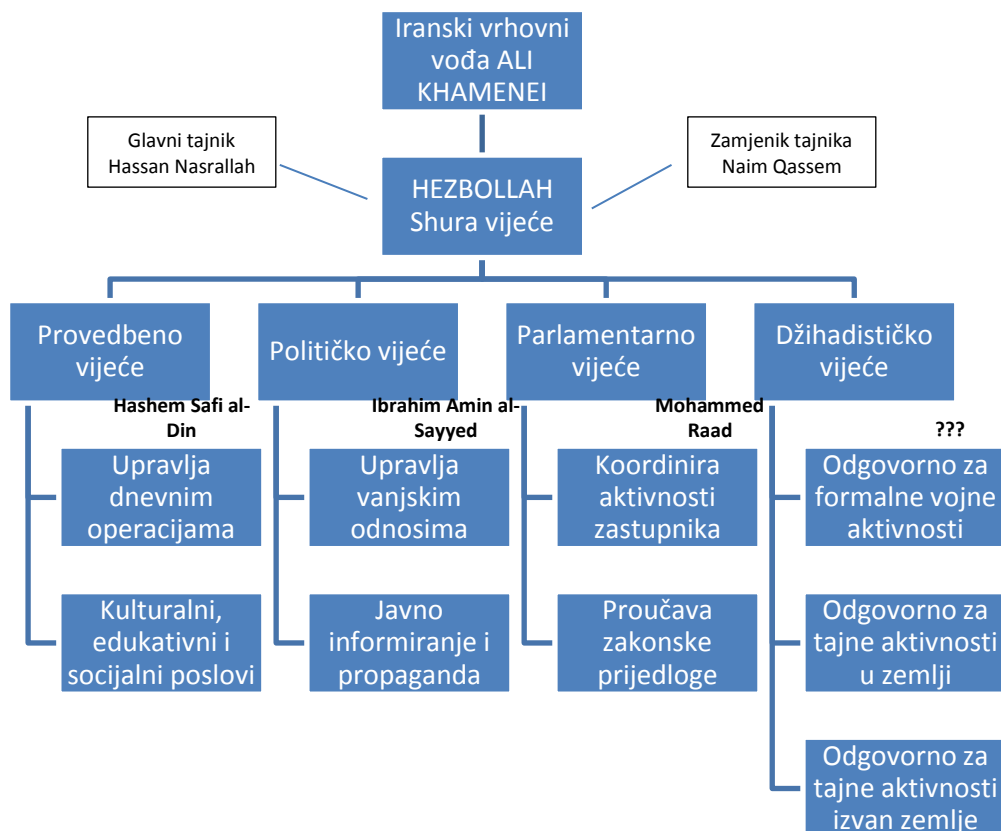
Vodeće tijelo Majlis al-Shura (Shura vijeće ili Savjetodavno vijeće) ima cjelokupnu moć donošenja odluka i ono usmjerava nekoliko nižih vijeća koja su podijeljena po funkcionalnim područjima.

Prema Lewittu, svako funkcionalno vijeće izravno izvješćuje Shura vijeće, koje je zaduženo za cjelokupnu viziju i politiku Hezbollaha, nadzire rad stranke i donosi političke odluke (Qassem, 2010:98). Na njegovom čelu se nalazi Hassan Nasrallah. Provedbeno vijeće upravlja svakodnevnim operacijama i nadzire sve kulturalne, edukativne, socijalne i političke poslove, a Političko vijeće upravlja vanjskim odnosima Hezbollaha, nadzire odnose sa drugim političkim strankama u Libanonu, te organizira javno informiranje.

Parlamentarno vijeće koordinira aktivnostima stranačkih zastupnika u parlamentu i proučava zakonske prijedloge prije njihova podnošenja libanonskoj vladi. Džihadističko vijeće koordinira aktivnostima otpora, kao što su primjerice novačenje, obuka, opremanje,

sigurnost ili bilo koji drugi vezani naponi. Prema Lewittu, Džihadističko vijeće je podijeljeno na nekoliko manjih cjelina od kojih svaka ima zasebno područje odgovornosti.

Slika 5: Organizacijska struktura Hezbollaha

Izvor: Izradio autor. Prema: Lewitt, Matthew (2015). Hezbollah: The Global Footprint of Lebanon's Party of God. Georgetown University Press, str. 14.

Posebno malo informacija je dostupno o strukturi takozvanog vojnog krila Hezbollaha i krila za provedbu vanjskih operacija, pa se tako ne zna ni ime osobe koja njime upravlja (Lewitt, 2015:14). Međutim, sudeći po organizacijskoj strukturi, oni su podređeni Džihadističkom vijeću. Prema nekim izvorima, vojno krilo Hezbollaha je do 2006. godine brojilo između 400 i 800 aktivnih članova plus 5 do 10 tisuća pričuvnih članova, no taj broj je prema nekim procjenama nakon završetka Izraelsko-libanonskog rata 2006. značajno porastao (Lewitt, 2015:13).

Krilo za provedbu vanjskih operacija odgovorno je za financijske, logističke i terorističke operacije izvan Libanona, i o njemu također nije dostupno puno informacija. U nekim izvorima se naziva i Special Security Apparatus (SSA), External Security Organization (ESO) ili Islamic Jihad Organization - IJO (Lewitt, 2015:14).

Prema izvješćima američke vlade, vojno krilo Hezbollaha je dobro prikrivenim planiranjem i djelovanjem uspjelo provesti nekoliko značajnijih terorističkih akcija na području Libanona ali i izvan njega,⁶⁶ a sudeći po najnovijim istraživanjima, s aktivnostima nastavlja i danas⁶⁷ neposredno, ali i posredno prenoseći svoju ideologiju i ciljeve na druge podupiruće istomišljeničke ideološke skupine i potpomažujući⁶⁸ ih kroz opremu i obuku (Lewitt, 2015:2).

Kao što će biti pobliže opisano u sljedećem odlomku, u proteklim godinama je dio međunarodne zajednice vršio distinkciju između političkog i vojnog krila Hezbollaha, i to tako da legitimitet političkog krila nije bio dovođen u pitanje, dok se vojno krilo Hezbollaha dovodilo i službenim međunarodnim aktima u kontekst terorističke organizacije.

Vodeće strukture Hezbollaha uporno odbijaju podjelu Hezbollaha tvrdeći da isto vodstvo koje usmjerava parlamentarni rad ujedno vodi i džihadističke aktivnosti u borbi protiv Izraela (Weinthal, 2013). U listopadu 2012. godine vodstvo stranke izjavilo je da svaki dio Hezbollaha, od zapovjednika do članova, kao i njihove različite sposobnosti su u službi otpora, i jedini prioritet Hezbollaha je otpor.

Imajući u vidu unutarnju organizacijsku strukturu Hezbollaha, ali i izjave vodećih figura Hezbollaha, distinkcija između političkog i vojnog krila, odnosno kategorizacija samo

⁶⁶ Sudjelovanje u bombaškom napadu na vojarne američkih i francuskih vojnih snaga u Bejrutu 1983, te niz otmica, ubojstava i samoubilačkih napada diljem svijeta, ali i planiranje, pomoć ili izvedba terorističkih napada, poput onih u Argentini 1992. i 1994, u Singapuru 2002. te u Egiptu 2009.

⁶⁷ U rujnu 2008. godine u Egiptu su uhićeni pripadnici Hezbollaha koji su krijumčarili oružje palenstinskim terorističkim skupinama u Gazi i planirali provedbi niza terorističkih napada u Egiptu. Također, prema obavještajnim izvješćima, skupina pripadnika Hezbollaha uhićena je u 2009. godine u jednoj neimenovanoj europskoj zemlji. Također, koncem 2009. godine turske su vlasti spriječile su provedbi plana kojim su iranski agent i pripadnici Hezbollaha pretvarajući se da su turisti namjeravali napadi lokalne izraelske, američke i potencijalno židovske mete.

⁶⁸ Egipatske vlasti su 2009. godine objavile da su uhitile čeliju Hezbollahovih operativaca i nekoliko desetaka lokalno regrutiranih osoba optužujući ih da su krijumčarili oružje Hamasu.

vojnog krila kao terorističke organizacije nema logičko uporište. Naime, iz organizacijske strukture Hezbollaha koja je prikazana na slici 5 jasno je vidljivo da sva funkcionalna područja odgovaraju jedinstvenom vodećem tijelu, odnosno generalnom tajniku, i stoga nije moguće separirati odgovornost za počinjena djela Hezbollaha koja se dovode u kontekst sa terorizmom. Saudijska Arabija je među prvima kritizirala EU zbog uvođenja ove podjele Hezbollaha, a Vijeće za suradnju Arapskih zemalja Zaljeva (engl. Gulf Cooperation Council - GCC) koje se sastalo u Riyadhu na temu sankcija Prema Hezbollahu zbog angažmana u Siriji nije impliciralo postojanje distinkcije između vojnog i političkog krila Hezbollaha (Horowitz, 2013).

4.1.3. Potpora Hezbollahu izvana

Prema izvješćima američke CIA-e, Iran je igrao važnu ulogu već i u samom osnivanju Hezbollaha. Kada je 1985. Hezbollah objavio svoju ideološku platformu, u njoj je stajalo sljedeće: «Mi vidimo iranski režim kao prethodnicu i novu jezgru vodeće islamske države u svijetu. Mi slijedimo zapovijedi jednog mudrog i pravednog vodstva, koje predstavlja *Waliyat el Faqih* a utjelovljuje *Khomeini*» (Lewitt, 2015:12).

U svojim začecima, Hezbollah je dobio nužno potrebnu financijsku pomoć, pomoć u ljudstvu i obuci upravo od strane Irana (Iranske revolucionarne garde), a koju uživa sve do danas (Lewitt, 2015:12). Jedan dio potpore koju Iran daje Hezbollahu je u novcu, no pretpostavlja se da veći dio dolazi u materijalnim sredstvima, ponajviše oružju. Prema nekim izvorima, iranski teretni zrakoplovi redovito lete iz Teherana prevozeći sofisticirano oružje.⁶⁹ Osim financijske i materijalne potpore, Iran podupire Hezbollah kroz obuku koju pripadnici Hezbollaha prolaze u Iranu, i kroz propagandu putem koje se poruke Hezbollaha prenose cijelom arapskom muslimanskom svijetu.⁷⁰

⁶⁹ Dio oružja ostaje u Libanonu, dok se dio prosljeđuje prema Siriji dobro uhodanim opskrbnim kanalima.

⁷⁰ Prema: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/Hezbollah-finances-funding-the-party-of-god>

Potpora Irana koju prima Hezbollah se procjenjuje na između 150 i 350 mil. dolara godišnje. Stoga ne iznenađuje da aktivnosti Hezbollaha unutar i izvan granica Libanona uz vlastite interese ujedno podupiru i strateške interese Irana. U tom smislu posebno vrijedi istaknuti angažman boraca iz redova Hezbollaha koji podupiru Assadov režim u Siriji. Naime, od početka Arapskog proljeća, i posebno od ustanka u Siriji, Hezbollah aktivno sudjeluje u ratovima. Tijekom 2012. godine kada je Assad počeo gubiti nadzor nad dijelovima Sirije, Hezbollah je angažirao brojno dobro obučeno ljudstvo⁷¹ koje se borilo na strani al-Assada, a između ostalog su sudjelovali i u bitci kod Zabadanija. Hezbollah je surađivao i sa sirijskim dužnosnicima kako bi se osigurao siguran prolaz brojnih iranskih pošiljaka oružja (Fulton i dr, 2013). U početku je Hezbollah poricao aktivno sudjelovanje u Siriji, no s vremenom je potpora Assadu (na zahtjev Irana) postala evidentna. Osim Irana, iz gore navedenog evidentno je i da sirijski režim pod vodstvom Hafiza al-Assada također podupire Hezbollah, a međusobna povezanost i potpora Hezbollahu dodatno učvršćuje savezništvo Sirije i Irana, i istovremeno ih čini čvršćim protivnikom Sjedinjenim Američkim Državama i Izraelu.

Predsjednik SAD-a potpisao je 18. prosinca 2015. godine Akt o prevenciji međunarodnog financiranja Hezbollaha, a Nasrallah je u studenom 2016. godine održao javni govor gdje je prvi put otvoreno potvrdio da je Hezbollah financiran od strane Irana, rekavši pritom da nikakve sankcije neće utjecati na Hezbollah.⁷²

Potpora koju Iran daje Hezbollahu također je dio hibridnog modela ratovanja koji primjenjuje Iran. Naime, Iran kroz niz aktivnosti od kojih je jedna svakako i potpora Hezbollahu utječe na ratove u regiji i šire a koji imaju stratešku važnost za Zapad i NATO.

Osim od Irana, Hezbollah prima značajnu financijsku potporu od strane svojih istomišljenika, prvenstveno državljana Libanona koji žive u Africi, Južnoj Americi i drugim područjima sa velikim šiitskim zajednicama. Kako bi se što bolje prikrrio trag

⁷¹Procjene broja pripadnika Hezbollaha koji se nalaze u Siriji značajno varira, no koncem 2013. procijenjeno je da se u Siriji nalazi između 3000 i 5000 boraca iz redova Hezbollaha.

⁷²<https://english.alarabiya.net/en/perspective/features/2016/06/25/In-first-Hezbollah-s-Nasrallah-confirms-all-financial-support-comes-from-Iran.html>

novca, prijenos se u ovim slučajevima često odvija preko dobrotvornih organizacija. Financijska sredstva Hezbollah troši primarno na aktivnosti u potpori svog krajnjeg cilja – promoviranja šiitskog entiteta u Libanonu i radikaliziranja muslimana diljem svijeta za borbu protiv Zapada.

4.1.4. Međunarodni status i kategorizacija Hezbollaha

Pitanje kategorizacije Hezbollaha kao legitimne političke stranke, terorističke organizacije, pokreta otpora ili neke kombinacije navedenog je pitanje o kojem se aktivno raspravlja već trideset godina (Horowitz, 2013). Što se tiče stave međunarodne zajednice i kategorizacije Hezbollaha, postoji velika razlika između zapadnjačkih američkih stavova i stavova arapskog svijeta.

Za vrijeme inicijalnog ustrojavanja Hezbollaha i njegovog inicijalnog djelovanja protiv izraelske okupacije Libanona, većina arapskog i muslimanskog svijeta smatrala je Hezbollah legitimnim pokretom otpora, što je u tom periodu bilo i mišljenje gotovo 90% libanonskog stanovništva.⁷³ Međutim, s vremenom i s obzirom na ostala neborbena djelovanje Hezbollaha, većina sunitskog stanovništva arapskog svijeta postaje sve uvjerenija da je Hezbollah tvorevina Irana, s kojim Iran želi ostvariti svoje regionalne, pa čak i globalne ciljeve. Naime, u proteklom desetljeću su Egipat i Saudijska Arabija u više navrata javno se suprostavljali Hezbollahu, prikazujući njihove aktivnosti kao neodgovorne i štetne za cijeli muslimanski svijet. Hosni Mubarak je 2009. godine objavio službeni stav kojim Hezbollah kategorizira kao terorističku organizaciju⁷⁴, no novoizabrana egipatska vlast je 2012. godine objavila da je Hezbollah “realna politička i vojna sila” u Libanonu, te da je otpor Hezbollaha legitiman, kao i njihova nastojanja da vrate teritorij koji je Izrael okupirao (Kais, 2012). Egipatski dužnosnici taj stav zadržavaju i danas, o čemu svjedoči i izjava egipatskog ministra vanjskih poslova iz ožujka 2016. u kojoj je rekao da je agenda Hezbollaha usmjerena na Libanon, i libanonski narod mora odlučiti je li Hezbollah

⁷³Prema: "Poll finds support for Hizbullah's retaliation". Beirut Center for Research and Information. 29. srpnja, 2006.

⁷⁴Prema: Egypt: Cairo calls Hezbollah terrorist organization," LA Times. 13. travnja, 2009.

teroristička organizacija ili nije, a Libanon je arapska sestrinska država u kojoj vlada velika unutarnja nestabilnost.⁷⁵

U ožujku 2016. godine, pod vodstvom Saudijske Arabije, Vijeće za suradnju Arapskih zemalja Zaljeva i Arapska liga su uz negodovanje brojnih stranaka u zemljama diljem arapskog svijeta proglasili Hezbollah terorističkom organizacijom.

S druge strane, dio razvijenih zapadnih zemalja predvođenih sa Sjedinjenim Američkim Državama⁷⁶ (koje najbolje utjelovljuju zapadne vrijednosti protiv kojih se Hezbollah bori) već dugi niz godina smatra da je Hezbollah teroristička skupina, kao što ih teroristima smatra i Izrael kao njihov vječni protivnik. Sjedinjene Američke Države i Izrael su čak povezivale Hezbollah s terorističkom organizacijom Al Kaida, no vodstvo Hezbollaha odlučno poriče takve insinuacije. Međutim, dio međunarodne zajednice i to poglavito europske zemlje, ograđivale su se od kategoriziranja Hezbollaha terorističkom skupinom. Dio zemalja naime smatra legitimnim političke afinitete Hezbollaha kojim se oni nastoje izboriti za prava šijitskog stanovništva u Libanonu, istovremeno smatrajući terorističkom organizacijom samo vojno krilo Hezbollaha.

Sjedinjene Američke Države vršile su niz godina svojevrsan pritisak na Europsku Uniju tražeći da se Hezbollah službeno proglasi terorističkom organizacijom. Rasprava o ovom pitanju ponovno je pokrenuta nakon što su se pojavili dokazi da je Hezbollah odgovoran za teroristički napad u Bugarskoj 2012. godine.⁷⁷ Rezultat toga bila je odluka Vijeća za vanjske poslove Europske unije koja je donesena 22. srpnja 2013. godine a kojom se vojno krilo Hezbollaha proglašava terorističkom organizacijom.⁷⁸

⁷⁵Prema:<http://www.albawaba.com/news/egypt-refuses-categorize-hezbollah-%E2%80%98terror-organization%E2%80%99-despite-saudi-pressure-822470>. Autor pristupio 10.11.2016.

⁷⁶US Treasury Department je 1995. godine kategorizirao Hezbollah kao terorističku organizaciju (engl. Specially Designated Terrorist entity), 1997. godine Department of State je označio Hezbollah kao stranu terorističku organizaciju (engl. Foreign Terrorist Organization), a 2001. godine su Sjedinjene Američke Države navele Hezbollah kao „Specially Designated Global Terrorist entity“ obrazloživši to činjenicom da se Hezbollah smatra organizacijom koja provodi teroristička djela i ima sposobnost provedbe istih na globalnoj razini.

⁷⁷ Prema: "Germany backs terror label for Hezbollah." *Ynetnews*. May 22, 2013.

⁷⁸Prema: <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/european-union-eu-adds-hezbollah-military-wing-to-terrorist-list/>. Autor pristupio 11.11.2016.

Od tada se vojno krilo Hezbollaha redovno spominje u službenim aktima Europskog parlamenta, pa se tako i rezolucijom o strategiji Europske unije prema Iranu, koju je donio Europski parlament 25. listopada 2016., sve države u regiji uključujući i vojno krilo Hezbollaha poziva da se suzdrže od neprijateljski nastrojene retorike kojom se potpiruju ratovi te djelovanja i pružanja potpore u korist neprijateljskim naoružanim skupinama u regiji (Rezolucija EP 15.10.2016).

Ako do nje dođe, odluka Europske unije da Hezbollah u cjelini proglasi terorističkom organizacijom imati će šire političke implikacije, te je u ovom trenutku vrlo neizvjesno kada će se sve članice Unije usuglasiti oko nje.

Osim pitanja kategorizacije Hezbollaha kao legitimnog pokreta ili terorističke organizacije, međunarodna zajednica suočena je i sa problemom klasifikacije Hezbollaha kao državnog ili nedržavnog aktera. Ovo pitanje je posebno važno zbog odredbi međunarodnog prava koje se primjenjuju na strane u ratu, a uvelike se razlikuju ovisno o tome radi li se o državnim ili nedržavnim akterima. Posebno je važno razmišljati o klasifikaciji Hezbollaha u kontekstu budućih ratova.

Naime, ako je Hezbollah državni akter, onda se svi postupci Hezbollaha pripisuju Libanonu, te se u tom slučaju primjenjuje Ženevska konvencija i svi dodatni protokoli. S druge strane, ako je Hezbollah nedržavni akter, u tom slučaju se primjenjuje samo članak 3. Ženevske konvencije i običajno pravo (Bloom, 2008).

Na prvi pogled čini da država Libanon nije nikako mogla kontrolirati aktivnosti Hezbollaha, i to prvenstveno jer sredstva koja Hezbollah koristi za svoje djelovanje najvećim dijelom dolaze od Irana. Međutim, Hezbollah je dostigao toliko značajan status u Libanonu, libanonskoj politici i kulturi, da neki autori tvrde da ga više nije ispravno promatrati samo kao organizaciju unutar države Libanon (koja igra prema važećim zakonima države). Nadalje, postoji mišljenje da je Hezbollah toliko utvrdio svoju poziciju u Libanonu (uz očito odobravanje, pa čak i ohrabrivanje od strane libanonske vlade) da se može tvrditi da su Libanon i Hezbollah toliko poistovjećeni da su postali jedno (Bloom, 2008). U prilog toj tvrdnji navode se činjenice da je tijekom izraelsko-libanonskog rata 2006. Izrael napadao Libanon sa svih strana, i napadao je područja koja su izvan

dominacije Hezbollaha, a na napade je odgovorio samo Hezbollah. Libanon nije angažirao vlastite vojne snage, već je dozvolio da Hezbollah brani zemlju. I ne samo to, već i godinama nakon rata, libanonska vlada nije preispitala postupke Hezbollaha. Iz navedenog zagovornici klasifikacije Hezbollaha kao državnog aktera zaključuju da je Hezbollah tijekom izraelsko-libanonskog rata 2006. godine djelovao u ime Libanona i iz ove perspektive moguće je zaključiti da je Hezbollah državni akter. S druge strane, postavlja se pitanje je li pasivno odobravanje libanonske vlade prema Hezbollahu dovoljno da bi se dvoje moglo poistovjetiti i klasificirati Hezbollah kao državnog aktera.

Nedvojbeno je klasifikacija Hezbollaha kao državnog aktera siva zona, posebno u smislu određivanja odgovornosti države prema međunarodnom pravu. Međutim, Libanon je dao Hezbollahu ovlast u područjima koja bi država trebala nadzirati, Preciznije, Libanon je dozvolio Hezbollahu da donosi odluke u vrijeme rata i pruža vojnu obranu zemlji (Bloom, 2008).

S druge strane, još od 1990ih godina na različitim stranama svijeta pojavljuju se oružane skupine koje se ne uklapaju u konvencionalno poimanje oružanih snaga koje su pod nadzorom neke države. Te skupine, danas obuhvaćene pojmom “nedržavni akteri”, su se počele pojavljivati kao suprotstavljene strane u unutarnjim konfliktima nekih propalih država (engl. failed state). Od kraja Hladnog rata nedržavni akteri postali su izazov Vestfalijskom poimanju državnosti (Bunker, 2015). Obzirom da pojam nedržavnih aktera obuhvaća i nenasilne političke organizacije koje se ne mogu dovesti u isti kontekst s hibridnim ratovanjem, za potrebe ove disertacije pojam nedržavni akter odnosi se na one nedržavne aktere koji nasiljem pokušavaju ostvariti svoje političke ciljeve (Diutka, 2006).

Prema jednoj od definicija nedržavni akteri su pojedinci ili organizacije koji imaju veliku ekonomsku, političku ili socijalnu moć i mogu ostvariti značajan utjecaj na nacionalnoj ali i međunarodnoj razini, imaju ciljeve koji utječu na vitalne interese neke države, no nisu izravno povezani sa državom (Pearlman i Cunningham, 2011). Dok državni akteri imaju ekskluzivno pravo formalno odlučivati, odluke im se odnose na cjelokupno stanovništvo na teritoriju neke zemlje i djeluju prema unaprijed utvrđenim procedurama, nedržavni akteri potenciraju ciljeve koji se odnose na određeni dio stanovništva ili teritorija i nemaju klasičnu hijerarhiju, podjelu odgovornosti ni druge državne mehanizme, te su stoga

netransparentni i nepredvidivi (Petek, 2012). S obzirom da Hezbollahu odgovara status nedržavnog aktera jer ga tako čini nedodirljivim u odnosu na međunarodne obveze i restrikcije koje se odnose na države i njihovu provedbu vanjske politike i vojnih operacija, te zbog toga je svojim postupcima zadržao ograničeni i neizravni utjecaj na libanonski politički sustav umjesto da je pokušao preuzeti aktivniju ulogu u političkoj vlasti, za potrebe ove doktorske disertacije Hezbollah se smatra nedržavnim akterom.

4.2. Kronologija izraelsko-libanonskog rata 2006. godine i njegove specifičnosti

Kao što je već rečeno, netrpeljivost između Izraela i Hezbollaha ima korijene duboko u povijesti. Međutim, u promatranju izraelsko-libanonskog rata 2006. godine nije potrebno ići dalje od 2000. godine, što se može definirati kao početak prve faze hibridnog rata između Hezbollaha i Izraela. Naime, nakon povlačenja izraelskih snaga iz Libanona 2000. godine, Hezbollah je nastavio održavati bliske veze sa Iranom i Sirijom pod okriljem kojih se kontinuirano potajno naoružavao sofisticiranom vojnom opremom. U periodu koji je uslijedio jačala je propaganda u kojoj je Hezbollah širio svoj narativ protiv Izraela, a događali su se povremeni manji ratovi s izraelskim obrambenim snagama. U rujnu 2004. godine je Vijeće sigurnosti UN-a donijelo rezoluciju 1559 koja poziva libanonsku vladu da raspusti i razoruža sve libanonske i nelibanonske militantne skupine, te da spriječi krijumčarenje oružja i vojne opreme (Cordesman, 2006:10). Obzirom da rezolucija nije ostvarila ciljani učinak, a Hezbollah je nastavio jačati, u studenom 2005. došlo je do rata s izraelskim obrambenim snagama⁷⁹ koji je bio uvertira u rat koji je uslijedio. Početkom rata koji je trajao 33 dana smatra se 12. srpanj 2006. godine, i taj dan može se smatrati početkom druge faze hibridnog rata kako su ga definirali analitičari s instituta *Borisyfen Intel*. Toga dana je Hezbollah uputio tim operativaca koji su kod izraelskog naselja Shtula u blizini same granice napali dva izraelska vojna vozila, usmrivši pritom tri izraelska vojnika, dok su dvojicu oteli. Ova operacija Hezbollaha započela je diverzijom i ispaljivanjem takozvanih Katjuša raketa (česti naziv za rakete kalibra 122mm bivšeg sovjetskog bloka i njihovih kineskih, arapskih i drugih kopija) na pogranična naselja i

⁷⁹ Hezbollah je poslao tim operativaca da napadnu postaju izraelskih obrambenih snaga koja se nalazila na Golanskoj visoravni sa zadaćom ubijanja ili otimanja pripadnika izraelske postrojbe koja se tamo nalazila.

pozicije na kojima se nalazila izraelska vojska. Iako je Izrael bio svjestan nagomilavanja snaga Hezbollaha u južnom Libanonu bili su iznenađeni ovim napadom (Arkin, 2011:76), no izraelski premijer Ehud Olmert nazvao je ovu operaciju Hezbollaha ratnim činom izvedenim s teritorija Libanona u čijoj vladi sjede predstavnici Hezbollaha, te je najavio „bolan i dalekosežan“ odgovor Izraela (Pavić i Mišković, 2010: 237). Prema nekim izvorima, politički vođe Hezbollaha i operativci u Beirutu nisu bili upoznati s operacijom kojom je započet rat, a temeljem prijašnjih iskustava iz povremenih ratova s izraelskim obrambenim snagama, nitko nije očekivao da će izvršiti protuudar (Arkin, 2011:44). Isto tako, službeni Libanon je odbijao bilo kakvu povezanost s aktivnostima Hezbollaha, te je u pismu Vijeću sigurnosti UN-a od 13. srpnja 2006. libanonska vlada navela da nije bila svjesna događaja, te da ih ne podržava. Međutim istoga dana kada je Hezbollah proveo operaciju otmice dvojice izraelskih vojnika, Izrael je odlučio odgovoriti na napad organiziranim vojnim protuudarom pod nazivom „Promjena smjera“, prvotno zamišljenim kroz provedbu zračnih udara na strateške lokacije na područjima dominacije i uspostavu potpune pomorske blokade libanonske obale (Pavić i Mišković, 2010: 235). Iako je političko i vojno vodstvo Izraela bilo neodlučno oko vlastitih ciljeva i načina na koji ih žele dostići, u retrospektivi se može zaključiti da je politički vrh Izraela iako iznenađen situacijom, postavio tri strateška cilja u ratu koji je uslijedio, a to su bili: oslobađanje otetih izraelskih vojnika, uspostava reda u Libanonu i to posebice u južnom Libanonu, te uništenje Hezbollaha i uništenje «Iranskog zapadnog zapovjedništva» prije nego Iran razvije nuklearno oružje (Arkin, 2010: 47, Huovinen, 2011: 27).

Drugog dana napada, nakon što je Hezbollah napao Haifu, Izrael je eskalirao rat i napao položaje Hezbollaha u južnom Libanonu, ali i veliki broj civilnih ciljeva. Ti napadi bili su vrlo žestoki, a UN i svjetska javnost okarakterizirale su ih kao prekomjernu uporabu sile. Naročito su bili razorni zračni udari Izraelskoga ratnog zrakoplovstva, koje je, kako se rat produljivao, napadalo ciljeve po cijelom Libanonu - bombardirao međunarodnu zračnu luku Hariri International, televizijsku postaju Al-Manar u Beirutu. Zračnim napadima izraelske snage uništile su spremnike goriva kapaciteta 25.000 tona pokraj elektrane Jiyeh u južnom dijelu Beiruta zbog čega je došlo do istjecanja velike količine nafte uzduž libanonske obale, što je prouzročilo ekološku i humanitarnu katastrofu. Zračnim udarima presječeni su mostovi i prometnice koje spajaju Beirut s jugom Libanona. Iste večeri,

izraelske zračne snage započele su napade na zapovjedništva Hezbollaha i strateške lokacije organizacije u južnim šijitskim predjelima Beiruta. Nasrallah je zatim najavio otvoreni rat Izraelu, te ih je upozorio da će daljnja eskalacija umanjiti bilo kakve šanse za oslobađanje dvojice otetih izraelskih vojnika. U sljedećih 24 sata, Hezbollah je ispalio 125 tzv. Katjuša raketa na Izrael, a istim intenzitetom nastavljeno je i u sljedećim danima raketirajući treći po veličini izraelski grad Haifu, kao i izraelska naseljena mjesta Tiberias, Afula i druga mjesta u dubini od 50km unutar izraelskog teritorija. Ovo je nanijelo ozbiljnu prije svega moralnu štetu izraelskom civilnom stanovništvu u području sjevernog Izraela. U tom trenutku je političko i vojno vodstvo shvatilo da je zračnim udarima ne postiže željene rezultate, te da je potrebna intervencija kopnenih snaga (Huovinen 2011:27). Već 18. srpnja započele su operacije izraelskih kopnenih snaga uzduž granice, s ciljem uništavanja baza Hezbollaha. Izraelske snage zanemariivši vlastitu vojnu doktrinu mehaniziranog ratovanja i napada manevrom, krenule su s izravnim napadom na snage Hezbollaha. Međutim, doživjeli su veliko iznenađenje shvativši da su borbene sposobnosti Hezbollaha daleko iznad onoga što su očekivali. Snage Hezbollaha na terenu bile su dobro pripremljene i organizirane, s ustrojenim crtama obrane, opremljeni topničkim i minobacačkim sustavima, raketama, improviziranim eksplozivnim napravama, protutenkovskim oružjem i raketama zemlja-zrak (Cordesman, 2006: 110). Hezbollah je iskoristio dobro poznavanje terena i postojeću infrastrukturu (prometnice i komunikacije) kako bi se strateški pozicionirao da može pripremiti učinkovitu i ekonomičnu obranu i podnijeti izraelske napade. Predvidjeli su koridore ulaska izraelskih kopnenih snaga na teritorij Libanona, i na pristupnim putevima prema naseljenim mjestima su postavili mine i eksploziv. U brdovitim nenaseljenim predjelima uzduž granice Hezbollah je već tri godine prije izbijanja rata zatvorio prometnice i izgradio skrovišta, tunele, bunkere i spremišta oružja. U tom području je Hezbollahova vojska mogla izdržati više od mjesec dana bez kontakta s vanjskim svijetom. U selima s libanonske strane granice postavili su vlastite točke otpora, i ovdje su iskoristili faktor civilnog stanovništva za vlastitu zaštitu od izraelskih napada. Utočišta koja su imali u naseljenim mjestima dala su im dovoljno vremena da se pripreme za napredovanje izraelskih kopnenih snaga, ali su predstavljala i urbano okruženje za gerilsko ratovanje što je Hezbollahu odgovaralo.

Kada bi izraelske kopnene snage ušle u naseljeno mjesto, bili su zasuti paljbom iz različitih vrsta oružja koje se nalazilo skriveno u civilnim kućama. Čak i kada su bili pod izraelskim napadom, Hezbollah je imao dobro uhodanu logističku mrežu, pa su tako prijenos oružja i streljiva do prvih borbenih crta u ruksacima prenosili operativci Hezbollaha obučeni u civile – često na motociklima, i noseći bijelu zastavu (Arkin, 2007: 49). Izraelske kopnene snage suočene s tako dobro opremljenim i iznimno organiziranim protivnikom na njegovom teritoriju, koji je na naočigled neočekivan način eksploatirao vlastite prednosti već po samom ulasku na teritorij Libanona bile su suočene s protuoklopnom paljbom sa svih strana. Prva reakcija je bila povlačenje u napuštena libanonska sela gdje su postali meta dalekometnih protuoklopnih vođenih raketa. Hezbollah je dobro procijenio koje su planirane točke napredovanja izraelskih obrambenih snaga i sukladno tome pozicionirao vlastite snage. Tako su se u posljednjem tjednu mjeseca srpnja uz kontinuirane raketne napade vodile iscrpljujuće kopnene bitke kod Wadi Saluki, Maroun a Rasa, Bint i Aiyt a-Shaba. Zbog kontinuiranih raketnih napada na sjeverni Izrael i neučinkovitosti izraelskih obrambenih snaga u kopnenim bitkama u južnom Libanonu, Izraelu je postalo jasno na neće ostvariti pobjedu ukoliko ne ostvari kontroli na područjima s kojih se ispaljuju rakete na Izrael. Iako su već u ovom trenutku bili u tijeku pregovori o prekidu vatre, Izraelska vlada odobrila je operaciju zaposjedanja područja južno od rijeke Litany (Huovinen, 2011:28). U pripremi za operaciju došlo je do utrostručavanja broja izraelskih kopnenih snaga, i operacija je otpočela 11. kolovoza 2006. godine, no nije uspjela ostvariti postavljene ciljeve obzirom da je prekid vatre nastupio prije realizacije.

Rat je na samom početku zbog svog intenziteta ali i velikog broja civilnih žrtava privukao pozornost međunarodne zajednice, pa se Vijeće sigurnosti UN-a sastalo na izvanrednoj sjednici kako bi usvojilo rezoluciju kojom se Izrael poziva na prekid rata, ali predstavnik Sjedinjenih Država uložio je veto i rezolucija nije usvojena. U sljedećim danima održano je nekoliko sastanaka Vijeća sigurnosti koje je izražavalo «šok i uznemirenost» ratom i njegovim posljedicama, posebice zbog uništavanja civilnih ciljeva i velikog broja civilnih žrtava. Rezultat tih sastanaka bio je nacrt rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a od 5. kolovoza, kojim je pozvano na trenutni prekid neprijateljstava između Izraela i Hezbollaha. Nacrt rezolucije nije zahtijevao trenutni prekid nasilja, već je sadržavao dvostrani proces u kojemu bi prekid nasilja uslijedio nakon usvajanja druge rezolucije koja bi odobrila nove

međunarodne snage u Libanonu pod francuskim vodstvom. Tu mirovnu inicijativu, koja je potekla od Francuske, odbili su Libanon, Iran i Sirija. Već 11. kolovoza je Vijeće sigurnosti UN-a jednoglasnom odlukom odobrilo rezoluciju UNSCR 1701 koja je još jednom pozvala na razoružavanje Hezbollaha. Libanon, Hezbollah i Izrael su prihvatili sve uvjete prema kojima je prekid vatre trebao nastupiti u 08,00 sati 14. kolovoza 2006. godine (Arkin, 2007:52).

Prije nego što je nastupilo primirje, Izraelske kopnene snage ušle su 12 km u teritorij Libanona do sela Ghandouriyeh pored Wadi Salukija. Dotada su ostvarili nadzor nad 16 sektora u južnom Libanonu. Kada je postalo očito da će doći do primirja, obje strane u ratu intenzivirale su napade kako bi nanijele što je moguće više štete protivničkoj strani. U izraelsko-libanonskom ratu došlo je do velikih razaranja i u Libanonu i u Izraelu, što je dovelo do raseljavanja više od 1.200.000 civila s obje strane granice (Pavić i Mišković, 2010:236). Međutim, općeprihvaćeno je mišljenje da je Libanon pretrpio znatno više materijalne štete kao posljedica zračnih napada izraelskih snaga. Prema procjenama libanonskih vlasti, štetu koju su nanijeli izraelski napadi na teritoriju Libanona iznosila je 2 milijarde dolara (Arkin, 2007:74).

Iako u ovom Izraelsko-libanonskom ratu Hezbollah kao netradicionalni akter u ratu nije imao beneficije koje imaju državni akteri (kao što su jaka konvencionalna vojna sila i međunarodni status), ne samo da se uspio suprotstaviti Izraelu, već je prema mišljenju većine uspio ishoditi stratešku pobjedu u ratu. To je bilo moguće zbog specifičnosti Hezbollahove organizacije, od njenog unutarnjeg ustrojstva do potpore koju prima od Irana, ali i zbog primjene inovativnih (nekonvencionalnih) metoda u ratu s Izraelom. Kao što je već rečeno, u ratu su na strani Hezbollaha sudjelovale i konvencionalne i nekonvencionalne snage (najvećim dijelom opremljene i obučavane od strane Irana). U ratu je korištena sofisticirana vojna tehnologija⁸⁰, što je do tada bilo neočekivano vidjeti kod nedržavnih aktera. Izraelske obavještajne službe izvijestile su da Hezbollah raspolaže širokom paletom oružja, no iznenađujuća je činjenica da je Hezbollah tijekom rata raspolagao naizgled

⁸⁰Zabilježena je uporaba bespilotnih letjelica i navođenih protubrodskih raketa za koje se pretpostavlja da su dobivene od Irana. Prema: Hoenig, Milton. (2014). Hezbollah and the Use of Drones as a Weapon of Terrorism. Public Interest Report | Spring 2014 – Volume 67 Number 2. Dostupno preko <https://fas.org/wp-content/uploads/2014/06/Hezbollah-Drones-Spring-2014.pdf> Autor pristupio 10.11. 2016.

neograničenom količinom lansera svojih dalekometnih raketa, kao i samih raketa (Arkin, 2007:30). Hezbollah je uz pomoć dobro organizirane i financirane propagandne mašinerije uspješno provodio informacijske operacije usmjerene prema vlastitim istomišljenicima, protivniku ali i međunarodnoj zajednici (opet uz značajnu potporu Irana). Dodatna inovativnost u ratu može se zamijetiti kroz razne oblike djelovanja - od terorizma pa do kriminalnih aktivnosti (prema nekim izvorima, Hezbollah je tijekom rata aktivno surađivao s izraelskim skupinama za organizirani kriminal). Ove a i neke druge činjenice učinile su Izraelsko-libanonski rat 2006. godine oglednim primjerkom hibridnog ratovanja. Navedena tvrdnja će biti detaljnije pojašnjena u sljedećem poglavlju koje se bavi analizom čimbenika hibridnog rata na primjeru Izraelsko-libanonskog rata 2006. godine.

4.3. Raščlamba čimbenika hibridnog modela

Autor svoju prosudbu temelji na teorijskom okviru, no konačno vrednovanje svakog pojedinog čimbenika, osim autorove prosudbe, temelji se na provedenom znanstvenom istraživanju u kojem su putem anketnog upitnika sudjelovala tri priznata stručnjaka.

4.3.1. Politički cilj Hezbollaha

Izraelsko-libanonski rat 2006. godine između Hezbollaha i Izraela rezultat je dugogodišnje netrpeljivosti između dviju strana. Unatoč činjenici da je već ranije dolazilo do izoliranih incidenata koji su u bilo kojem trenutku mogli prerasti u sukob širih razmjera, naponi međunarodne zajednice koji su bili usmjereni k razoružavanju Hezbollaha i smirivanju situacije nisu bili uspješni. Prvotni cilj Hezbollaha kao pokreta je formiran kao odgovor na izraelsku invaziju južnog Libanona, a odnosio se na protjerivanje izraelske vojske s područja južnog Libanona i uspostavljanje Islamske države prema modelu Irana. Međutim, nakon što su izraelske snage napustile Libanon 2000. godine, cilj Hezbollaha je evolvirao naginjući sve više prema ideološkim ostvarenjima. Prema Cordesmanu, ultimativni strateški cilj Hezbollaha je do rata 2006. godine već daleko nadilazio želju za oslobođanjem južnog Libanona i postao cilj za uništenjem Izraela (Cordesman, 2007:133).

Isti izvor navodi da u dokumentu datiranom 16. veljače 1985. objavljenom u libanonskim novinama Al-Safir koji se smatra temeljnim osnivačkim dokumentom Hezbollaha stoji tvrdnja koja potkrepljuje navedeno (Cordesman, 2007:133).

Kada se želi kvantificirati postojanje jedinstvenog političkog cilja Hezbollaha kao hibridnog aktera u Izraelsko-libanonskom ratu 2006. godine, i njegov utjecaj na sam rat i ishod rata, iz ranije prikazane analize Hezbollaha kao hibridnog aktera u ratu i povijesnih činjenica koje su prethodile samom ratu, može se ustvrditi da je **jedinstveni cilj Hezbollaha** ideološke prirode i da se odnosi na ostvarivanje šijitske dominacije, dok su uništenje Izraela i ostvarenje internog narativa o Hezbollahu kao pokretu zaštitniku šijitske populacije od Izraela kao egzistencijalne ugroze sekundarni ciljevi koji su evidentni od samog početka Izraelsko-libanonskog rata 2006. godine. Istraživanje je pokazalo da ispitanici smatraju politički cilj Hezbollaha ključnim čimbenikom koji je imao presudan učinak na rata, dok Cavanaugh ovaj politički cilj smatra bitnim, no ne presudnim čimbenikom za tijek i ishod rata. Analizom rezultata prikupljenih istraživačkim upitnikom, srednja vrijednost ovog čimbenika na mjernoj ljestvici iznosi $X = 2,75$.

4.3.2. Ideologija kao kohezivna sila i katalizator rata

Prema McCullohu, ideologija je usko vezana uz strateški kontekst i temelji se na socio-kulturološkom i religijskom identitetu hibridnog aktera, što je apsolutno slučaj kod Hezbollaha. Hezbollah promiče ideologiju pravedne islamske revolucije koja je utkana u uloge koje je Hezbollah preuzeo na sebe - u ulogu borca protiv Izraela i u ulogu zaštitnika šijitskog stanovništva u Libanonu (McCulloh, 2013:39). Hezbollah je upravo ideologijom uspio mobilizirati najveći broj svojih sljedbenika, i upravo ideologija predstavlja temelj za opravdavanje i racionalizaciju rata protiv Izraela. U ratu Izraela i Hezbollaha, ideologija je kohezivna sila koja je ujedinila i usmjerila Hezbollah i njegovu netrpeljivost prema Izraelu. Zbog ove činjenice može se tvrditi da specifična ideologija hibridnog aktera značajno odudara od ideologije protivničke strane. Nadalje, ideološka različitost je jedan od važnih pokretača ovog rata. Provedeno istraživanje potvrđuje važnost ideologije za tijek i ishod

rata između Hezbollaha i Izraela, što je izraženo srednjom vrijednošću rezultata prikupljenih tijekom istraživanja, gdje je ta vrijednost $X = 3,50$.

4.3.3. Percepcija ugroženosti i marginalizacije šijitskog stanovništva

Nastavno na ideologiju koja je vrednovana kao izuzetno snažan čimbenik u ovoj studiji slučaja, kada se govori o percepciji ugroze vlastitoj egzistenciji kod Hezbollaha kao hibridnog aktera u ratu također je važno osloniti se na povijesne činjenice vezane uz sam nastanak Hezbollaha. Još od 1948. godine kada je tijekom Arapsko-izraelskog rata Izrael okupirao brojna pogranična naselja u južnom Libanonu stvorena je povijesna pretpostavka za nestabilnost tog područja i nastavak rata. Uslijedila je 1978. godine invazija na južni Libanon kada je okupirano područje južno od rijeke Litani. Četiri godine kasnije, kopnene snage Izraela nakratko su čak ušle i u istočni dio Beiruta. Nije stoga čudno da se libanonski narod (prvenstveno šijitske skupine) osjeća ugroženim od strane Izraela, pogotovo kada promatra povijesne događanje i uspoređuje ih s javno komuniciranom politikom Izraela. Hezbollah je upravo u navedenom našao uporište za svoju retoriku koja ističe egzistencijalnu ugroženost kao prijetnju libanonskom narodu. Stoga, kako McCulloh navodi, realizacija ove egzistencijalne ugroze nameće potrebu obrane vlastite egzistencije svim dostupnim sredstvima (McCulloh, 2013:22). Dakle, ako stoji tvrdnja da je **borba za vlastitu egzistenciju i borba protiv marginalizacije** šijitskih muslimana u južnom Libanonu unutarnja sila koja pokreće Hezbollah, i ako se promatraju kroz povijest kontinuirani naponi židovskog Izraela da ostvari prisutnost u južnom Libanonu - onda se može tvrditi i da su upravo percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji i marginalizacija šijitskog stanovništva ono protiv čega se Hezbollah bori. Stoga se može tvrditi da je kod Hezbollaha kao hibridnog aktera u Izraelsko-libanonskom ratu 2006. godine ovaj čimbenik je jedan od ključnih pokretača rata. S navedenim se slažu svi sudionici istraživanja osim gospodina Matthewa Cavanaugha koji smatra da je percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji prisutna kod Hezbollaha kao hibridnog aktera u ratu. Preciznije rečeno, on smatra da, unatoč širokoj percepciji da je tome tako i nastojanju Hezbollaha da baš tu naraciju nametne široj publici, ovaj čimbenik nije bitan za tijek i ishod rata. Analizom istraživačkih upitnika dobivena je srednja vrijednost čimbenika koja iznosi $X = 3,50$.

4.3.4. Organizacijska struktura i sastav snaga i prilagodljivi Hezbollah

Organizacijska struktura Hezbollaha je bitan čimbenik, jer je upravo njena specifičnost koja je u potpunosti odgovarala kontekstu rata omogućila prijepore i distinkcije oko kategorizacije Hezbollaha (odnosno njegovog političkog i vojnog krila), podijelivši tako i međunarodnu zajednicu koja ni dan danas nije uspjela postići konsenzus. Također, u Izraelsko-libanonskom ratu specifičnost i prilagodljivost organizacijske strukture Hezbollaha učinila ga je otpornijim na napade konvencionalne izraelske vojne sile.

Vojno krilo Hezbollaha bilo je horizontalno ustrojeno, a sastojalo se od dvije vrste boraca: takozvanih elitnih boraca (njihov broj se procjenjuje na oko 1000) i seoskih boraca čiji broj se teško može procijeniti. Tijekom Izraelsko-libanonskog rata, Hezbollah je organizirao svoje snage u male samodostatne i samoodržive skupine od 15 do 20 ljudi koje su imale sposobnost samostalnog djelovanja na dulji period, i bez usmjeravanja od nadređenih struktura (Cordesman, 2007:80). Ovakva decentralizirana nekonvencionalna hijerarhijska struktura kojom je ovlast za donošenje odluka delegirana na niže razine učinila je Hezbollah učinkovitijim i bržim u reakciji. Skupine sastavljene od seoskih boraca, koji su često vrlo slabo ili nikako bili povezani s Hezbollahom, bile su iznimno učinkovito zato što su se borile za svoja sela i svoje domove i tako usporavale napredak izraelskih kopnenih snaga (Cordesman, 2007:83).

Kad se govori o kontekstu rata kojem se Hezbollah vrlo učinkovito prilagodio zbog svoje organizacijske strukture i sastava snaga, on uključuje vremenske, geografske, socijalne, kulturne i povijesne značajke okružja u kojem se rat odvija (McCulloh, 2013:21). Hezbollah je najbolji primjer hibridnog aktera koji egzistira upravo u jednom takvom specifičnom okružju. Naime, slaba centralna vlada i međusobno suprotstavljene politički centri moći u Libanonu omogućile su postojanje i djelovanje Hezbollaha kao militantne sile. Kao što McCulloh tvrdi u pravdanju ovog čimbenika hibridnog rata, Libanon ne samo da predstavlja kulturološku i demografsku mješavinu istočnog i zapadnog društva, nego leži na prostoru gusto naseljenom šijitskim muslimanima poznatom pod nazivom „Shia Crescent“ ili Šijitski polumjesec. Učinkovitost Hezbollaha u ovom ratu danas se bez dvojbi može između ostalog pripisati i njegovoj specifičnoj i prilagodljivoj organizacijskoj

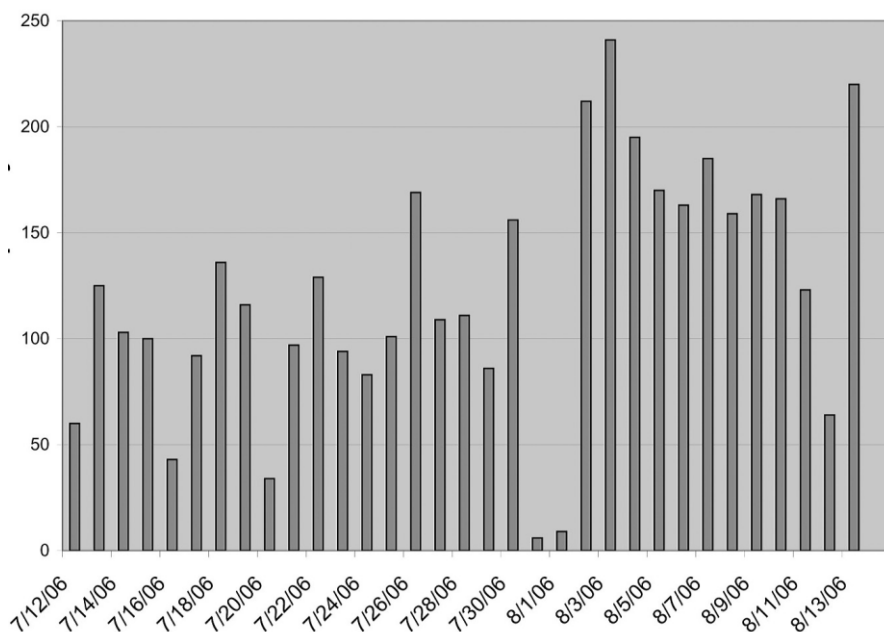
strukturi i sastavu snaga. No ipak, unatoč činjenici da je ovaj čimbenik doista bio važan u Izraelsko-libanonskom ratu, gotovo svi ispitanici smatraju da nije bio od presudne važnosti, što se ogleda i u srednjoj vrijednosti koja proizlazi iz analize anketnih upitnika, a ona jest $X = 3,00$.

4.3.5. Asimetrija u veličini, sposobnostima i taktici

Ako uspoređujemo Hezbollah i Izrael prema kvantitativnim mjerilima (veličina, jakost snaga, dostupnost resursa itd.), onda je asimetrija naočigled prisutna. Međutim, ako asimetriju promatramo kroz prizmu sposobnosti prilagodbe Hezbollaha i težnji da iznađe i primjeni taktiku koja će ne samo negirati prednosti Izraela već će te prednosti pretvoriti u njihove slabosti, onda se to ponajprije može detektirati kod pograničnih sukoba Hezbollaha i kopnene komponente Izraelskih obrambenih snaga (IDF). Zbog učinaka koje je naizgled slabi Hezbollah ostvario u usporedbi s jakim Izraelom mnogi teoretičari ovaj rat smatraju oglednim primjerkom hibridnog ratovanja, a sposobnost Hezbollaha da nekonvencionalnim metodama nadomjesti svoje slabosti navode kao glavni razlog njegovog uspjeha. Iako je izraelski napor da savlada Hezbollah je prvotno bio zamišljen kao zračna ofenziva, a to je bila jaka i destruktivna sila i prednost Izraela koju Hezbollah nije ni na koji način mogao umanjiti i Libanon je pretrpio ogromne materijalne štete, Izrael je naposljetku ipak bio primoran promijeniti strategiju i angažirati kopnene snage koje su poslane u južni Libanon. Asimetrija u sposobnostima sa strateškim učinkom se najbolje ogledala upravo u sposobnosti Hezbollaha da do samog kraja rata kontinuirano gađa ciljeva u Izraelu, o čemu najbolje svjedoče izvori koji navode da je Hezbollah ispaljivao i nekoliko stotina raketa na dnevnoj bazi (Arkin, 2007:31).

Nadalje, u ratovima na terenu Hezbollah je učinkovito eksploatirao tromost i ograničenu mobilnost konvencionalne izraelske vojne sile, te je svoje djelovanje prilagodio karakteristikama okružja (teren, naseljena mjesta, stanovništvo) u kojem su se ratovi odvijali, i tu polučio neočekivane uspjehe. Kao što je jedan izraelski general rekao, Hezbollah je proveo nekoliko godina pripremajući u taktičkom smislu područje južnog Libanona za rat (Cordesman, 2006:85).

Slika 6: Prikaz broja ispaljenih raketa od strane Hezbollaha na dnevnoj bazi

Izvor: Arkin, William (2007). *Divining Victory: Airpower in the 2006 Israeli Hezbollah War*. Maxwell Air Force Base: Air University Press, 2007., str.46.

Temeljem navedenog, zaključuje se da u ovoj studiji slučaja postoji očigledna asimetrija u kvantitativnim sposobnostima suprotstavljenih strana, i da je hibridni akter utjecao na rat na način da je naveo Izrael na promjenu strategije na način koji je odgovarao Hezbollahu. Uz to, Hezbollah je primjenom nekonvencionalnih metoda značajno utjecao na daljnji ishod rata. Prema Biddleu i Friedmanu, Hezbollah je u ratu 2006. godine primjenom različitih metoda Izraelcima nanio više žrtava po arapskom borcu nego ijedan drugi protivnik izraelske države u arapsko-izraelskom ratovima 1956., 1967., 1973, ili 1982. godine (Biddle i Friedman, 2008). I teorija i provedeno istraživanje govore o važnosti ovog čimbenika za tijek i ishod rada. Naime, provedeno istraživanje pokazalo je da ispitanici smatraju da ovaj čimbenik ima presudnu važnost za tijek i ishod rata, osim Cavanaugha, koji ga smatra iznimno bitnim no ne i presudnim. Analizom rezultata dobiva se srednja vrijednost koja iznosi $X=3,75$.

4.3.6. Utjecaj na lokalno stanovništvo Libanona i Izraela

Uz prisutnost dezintegriranog segmenta stanovništva, Libanon je dugo bio područje konflikta gdje su mnogobrojni unutarnji i vanjski akteri pokušavali nametnuti svoju dominaciju (Berger i Luckman, 1991: 26). Hezbollah je u duljem periodu prije izbijanja rata uspješno nametao svoj narativ među stanovništvom Libanona. Provokativnim govorima i anticionističkom retorikom vođe Hezbollaha su kroz dulji periodu privlačile sljedbenike koji su se mogli poistovjetiti s njihovom ideologijom. Stanovništvo Libanona bilo je i bazen za novačenje, i to tako da su vođe Hezbollaha slale predstavnike u «svako selo i u svako susjedstvo u koje dopire utjecaj Hezbollaha da među mladićima i djevojkama traže nove sljedbenike koji se mogu uklopiti u Hezbollahov način života» (Blanford, 2011). Početkom rata 2006. godine Nasrallah je u svojim govorima nastavio karakterizirati rat kao cionistički pokret koji ima za cilj poraziti Libanon, a naj taj način zapravo je želio steći naklonost libanonskog stanovništva za događaje koji će uslijediti (Feldman, 2006: 1). Nasrallahovi govori tijekom cijelog trajanja rata sadržavaju isključivo argumente koji idu u prilog nastavku rata i primjeni nasilja u borbi protiv Izraela, što je trebalo ohrabriti stanovništvo Libanona da prihvati «plan otpora» protiv «cionističkih osvajača» (Abu-Lughod i sur, 2012:35). Hezbollah kao hibridni akter je provedbom informacijskih i drugih nevojnih metoda djelovao na lokalno stanovništvo Libanona s ciljem pridobivanja njihove naklonosti. Što se tiče utjecaja na lokalno stanovništvo Izraela, obzirom da se rat odvijao isključivo na teritoriju Libanona, jedini utjecaj koji je Hezbollah mogao ostvariti na stanovništvo Izraela realizirao je kroz kontinuirano raketiranje i granatiranje pograničnih mjesta. To je u određenoj mjeri utjecalo na moral izraelskog civilnog stanovništva koje je prema nekim izvorima počelo sumnjati u opravdanost izraelske vojne intervencije u Libanonu. Istraživanje nije pokazalo konsenzus među ispitanicima. Dok Haidar smatra ovaj čimbenik presudnim za tijek i ishod rata, drugi ispitanici mišljenja su kako tijek i ishod rata nisu bili izravno povezani s ovim čimbenikom. Pa se tako i konačan rezultat analize istraživanja ogleda u srednjoj vrijednosti čimbenika koja iznosi $X=2,50$.

4.3.7. Iznurivanje ili tko će se prije umoriti od rata?

Kada se govori o primjeni taktike iznurivanja protivnika u Izraelsko-libanonskom ratu, sukladno samoj definiciji pojma koja je pojašnjena u poglavlju 2.4.6., može se tvrditi da je ovu taktiku zapravo više primjenjivala konvencionalna strana u ratu. Naime, Izrael je provedbom zračnih udara na području Libanona nastojao nanijeti značajnu štetu smatrajući da će tako utjecati na Hezbollah i primorati ih na povlačenje, te ih konačno i potpuno uništiti. Iako je u konvencionalnim ratovima ova taktika primijenjena od strane jače sile obično vodila do njegove pobjede, u ovom ratu to nije bilo tako. Hezbollah je koristio mine i improvizirane eksplozivne naprave, masivnu upotrebu neizravnih paljbenih napada (topničkih i minobacačkih projektila, raketa) i protuoklopnih i protupješačkih zasjeda. Ove tehnike nisu se planirale ni provodile kao dio kopnenih borbenih operacija, nego kao oportunistne tehnike usmjerene prema ciljevima iznurivanja (McCulloh, 2013:24). Osim u fizičkoj domeni, Hezbollah je usmjerio taktiku iznurivanja i u kognitivnu domenu protivnika. Naime, sam početak rata počeo je s otmicom izraelskih vojnika što je predstavljalo više psihološki udarac prema Izraelu, pokazujući im da se brojčanom veličinom i boljom opremljenošću ne mogu oduprijeti domišljatom Hezbollahu.

Također, kao što je već spomenuto, tijekom rata Hezbollah je kontinuirano ispaljivao veliki broj rakete na izraelsko pogranično područje što je nanijelo ozbiljnu prije svega moralnu štetu izraelskom civilnom stanovništvu u području sjevernog Izraela, ali i natjeralo Izrael da angažira kopnene snage na području južnog Libanona.

Prema Arkinu koji se oslanja na izvore izraelske vlade, ukupno 25% raketa koje je ispalio Hezbollah pogodilo je naseljena mjesta, sela i gradove u Izraelu (Arkin, 2007:58). Statistike IDF-a navode točnu geografsku distribuciju 3,566 raketa koje je Hezbollah ispalio prema Izraelu: Kiryat Shmona 876, Ma'alot 810, Nahariya 740, Safed (Tzfat) 442, Carmiel 277, Haifa 206, Tiberias 123, Acre (Akko) 71, i Afula 21 (Arkin, 2007:58).

Iako je taktika iznurivanja protivnika u ovom ratu primijenjena od obje zaraćene strane, njen cilj (kontinuirano smanjivanje jakosti protivnika i njegove volje za nastavak borbe) u ovom ratu nije realizirano u mjeri da bi bilo presudno za ishod rata. S navedenim se slažu u

manjoj ili većoj mjeri sva tri ispitanika koja su sudjelovali u istraživanju, a iz analize njihovih upitnika proizlazi srednja vrijednost čimbenika $X=2,25$.

4.3.8. Nove tehnologije nisu više samo rezervirane za velike sile

Izvori navode da je čak i na dan prekida vatre 14. kolovoza 2006. godine Hezbollah ispalio 250 raketa na sjeverni Izrael (Cordesman, 2007:100). Kada se govori o osposobljenosti Hezbollaha za korištenje visokotehnoloških i sofisticiranih oružanih sustava, Hezbollah je svoje moderne protuoklopne rakete usmjeravao na moguće pravce napredovanja izraelskih snaga, što je demonstriralo vještu taktičku i tehničku upotrebu tog oružja, te rezultiralo u 52 pogođena izraelska tenka, te pet potpuno uništenih. Sama činjenica da je Hezbollah raspolagao s lakoprijenosnim raketnim sustavima PZO (LPRS) prisilila je izraelske snage da promijene taktiku upotrebe zračnih snaga, iako je tijekom rata srušen samo jedan izraelski zrakoplov.

Tablica 6: Rakete kojima je Hezbollah raspolagao u ratu 2006. g i njihov domet

Vrsta	Naziv	Kalibar (mm)	Maksimalan domet (km)
Rakete zemlja-zemlja	Katjuša	122	20-35
	Fajr-3	240	43
	Uragan	220	70
	Fajr-5	333	75
	Khaibar-1	302	100
	Zelzac-2	610	210
Protubrodske rakete	C-701		15
	C-802 Noor		120
Besposadna letjelica	Mirsad-1		
Protuoklopne rakete	RPG-29	105	0,5
	AT-13 Metis-M	130	2
	AT-4 Spigot	120	2
	AT-3 Sagger	125	3
	TOW		3,75
	AT-5 Spandrel	135	4
	AT-14 Kornet E		5

Izvor: Exum, Andrew (2006). "Hezbollah at War: A Military Assessment" The Washington Institute for Near East Policy, Policy focus No.63, 2006. Dostupno preko from www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus63.pdf

Također, Hezbollah je pogodio izraelski brod Hanith s protubrodskom raketom C-802 kineske proizvodnje, sofisticiranim oružanim sustavom za koji se dotada smatralo da postoji samo u oružanim snagama državnih aktera.

Besposadni zrakoplovni sustavi koje je Hezbollah koristio imali su domet od 450km, nosivost 45kg i preciznost od 10m, te su predstavljali novu ugrozu Izraelu obzirom da nisu mogli biti detektirano od strane običnih nadzornih radara. Lanseri tzv. Katjuša raketa su bili pozicionirani u pograničnom području u ranije izgrađenim zidanim bunkerima, i bili su povezani s automatiziranim daljinski upravljivim sustavom ispaljivanja. Dakle sve gore navedeno podupire činjenicu da je Hezbollah u Izraelsko-libanonskom ratu primijenio nove tehnologije u značajnoj mjeri i bio je obučen za korištenje istih. Međutim, istraživanje ne pokazuje konsenzus u odgovorima ispitanika. Dok Haidar smatra da su nove tehnologije bile iznimno bitne za tijek i ishod rata, Cavanaugh je mišljenja da nove tehnologije koje je Hezbollah koristio tijekom rata nisu imale nikakav učinak na tijek i ishod rata, obzirom da je s druge strane bio tehnološki nadmoćniji i opremljeniji Izrael. Srednja vrijednost ovog čimbenika koja proizlazi iz provedenog istraživanja je $X=2,75$.

4.3.9. Informacijske operacije i kako stvoriti sliku o pobjedi

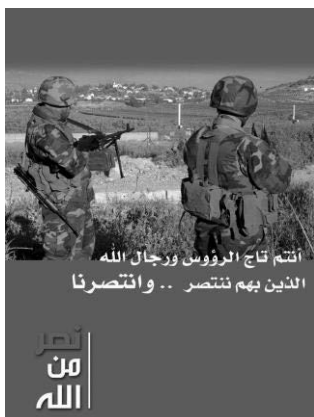
Za Hezbollah je rat 2006. godine bio puno više od rata s „mrskim neprijateljem“. To je bila krucijalna bitka u već postojećem ratu koji je povezivao religijski fundamentalizam s arapskim nacionalizmom. Hezbollah je provedbom informacijskih operacija projicirao vlastiti narativ, ne samo među izravno uključenima u rat već i na globalnoj razini. Taj narativ je opisivao Hezbollah kao nesebični pokret kojeg pokreće ruka Božja i odluku da se suprotstavi neprijatelju, nevjernicima i naposljetku postigne «božansku pobjedu» (Kalbi sur, 2008:5). Tijekom Izraelsko-libanonskog rata 2006. godine Hezbollah je koristio svaku priliku da istakne brojne civilne žrtve izraelskih napada, pozivajući se na disproporcionalnost izraelskih napada koja je uništila libanonsku ekonomiju i infrastrukturu. Informacijske operacije koje su provedene putem svih dostupnih medija širile su sliku disproporcionalnosti, a veličale Hassana Nasrallaha koji je među palestincima postao simbol arapskog otpora (Kalbi dr., 2008:32).

Izraelski dužnosnici prozivali su medije, među kojima se našla i Al Jazeera, da svijetu prikazuju neobjektivnu sliku stvarnih događaja i da šire propagandu podupirući Hezbollah. Jedan od primjera je i izvješće Katje Nasr, dopisnice Al Jazeera iz Bejruta. Ona je izvješćivala u izravnom prijenosu izraelskog napada koji se dogodio u blizini pogrebne povorke. Nasr je izvijestila da su Izraelci napali pogrebnu povorku koja je ispraćala “mučenike” ubijene u izraelskom zračnom napadu na naseljeno područje dan ranije. Tu vijest je prenijelo više arapskih televizijskih kuća, i indikativno je da su svi koristili riječ “mučenici” (Kalb i sur, 2008:28). Prema Kalbu i Saivetz, autorima studije *The Israeli-Hezbollah War of 2006: The Media as a Weapon in Asymmetrical Conflict* s Harvarda, Hezbollah je dominirao u provedi informacijskih operacija tijekom rata. Izrael je izgubio tu bitku zbog demokratske otvorenosti svog društva koje je svakodnevno bilo bombardirano usmjerenom slikom stvarnosti koju je prenosila većina arapskih medija.

S druge strane vodstvo Hezbollaha je čvrsto držalo uzde i strogo kontroliralo koje informacije se objavljuju, putem kojih medija i u koje vrijeme. Primjerice, Članovi Hezbollaha pratili su fotografe i vodili ih ciljano na mjesta sukoba. Provođena je cenzura snimljenih materijala kako se nigdje u javnosti ne bi vidjelo lansiranje raketa. Isto tako, Hezbollah je imao drugačiji i manje agresivan pristup na medijima usmjerenim prema ne-arapskom svijetu. Hezbollah je provodio kampanju kojoj je cilj bilo demoniziranje Izraela, eksploatacija netolerancije izraelske javnosti prema žrtvama i pridobivanje potpore domaće, međunarodne i neutralne publike (Brennen, 2008:79). Na taj način Hezbollah je nastojao utjecati na percepciju samog rata od strane šire publike i međunarodne zajednice kako bi prisilili Izrael na sporazumni prekid vatre (Brennen, 2008:67).

Tijekom (a i nakon završetka) rata Hezbollahov ured za propagandu tiskao je mnoštvo plakata koji su aludirali na prethodno komunicirano «mučeništvo», ali su i veličali «božansku pobjedu» (jedan od primjera prikazan je na slici 7). Tako je Hezbollah na neki način tijekom rata zamaglio crtu između povijesnih/komemorativnih narativa i njihove konstrukcije budućnosti aludirajući na činjenicu da budućnost ne može postojati bez sjećanja na prošlost (Miller, 2014:79-80).

Slika 7: Poster Hezbollaha iz 2006: "Vi se naša slava, Vi ste božji ljudi s kojima možemo pobijediti... A mi pobjeđujemo."

Izvor: Miller, Megan (2014). Momentary Memorials:
Political Posters of Lebanese Civil War and Hezbollah. University of Colorado,, str. 82.

Obzirom da percepcija samog rata od strane šire publike (aktera u ratu ali i međunarodne zajednice) u velikoj mjeri može odrediti ishod rata, može se reći da su informacijske operacije Hezbollaha usmjerene prema međunarodnoj areni bile učinkovite. Ako uzmemo u obzir činjenicu da i danas postoje podvojena mišljenja o tome tko je pobijedio u Izraelsko-libanonskom ratu, onda nije neopravdano tvrditi da je Hezbollah uspio u svom naumu. Navedeno potvrđuju i rezultati istraživanja, gdje je vidljiva visoka srednja vrijednost čimbenika koja iznosi $X=3,75$.

4.3.10. Politička subverzija

Politička subverzija koju je Hezbollah provodio bila je usmjerena na libanonski politički sustav. Takvim djelovanjem je Hezbollah sebi priskrbio ulogu koja je u većini zemalja svijeta rezervirana za političke vlasti odnosno oružane snage i sigurnosni aparat koji se nalazi pod strogom kontrolom tih vlasti (što Hezbollah i njegovo vojno krilo nikako nisu bili). Iako je od svog nastanka Hezbollah unutar Libanona provodio političku subverziju nastojeći se nametnuti kao relevantan akter na libanonskoj političkoj sceni što je naposljetku i uspio, ovaj čimbenik nije zamijećen u samom Izraelsko-libanonskom ratu što je predmet ove analize. Dok se s navedenim slažu Haidar i drugi ispitanik, Cavanaugh

smatra da je potrebno vrednovati i političku subverziju koju je Hezbollah provodio u Libanonu, te evidentira prisutnost ovog čimbenika. No Cavanaugh se također slaže s tvrdnjom da čimbenik nije imao nikakav učinak na tijek i ishod samog rata. Analizom anketnih upitnika ovaj čimbenik vrednovan je srednjom vrijednošću $X=1,25$.

4.3.11. Stvaranje utočišta

Iako je prvi inicirao rat, Hezbollah tijekom Izraelsko-libanonskog rata nije imao tendencije prodiranja na izraelski teritorij, a glavnina suprotstavljenih snaga se za vrijeme rata nalazila na teritoriju Libanona. Ako ovaj čimbenik promatramo u okvirima ove doktorske disertacije, i unutar pojmovno određene tendencije hibridnog aktera da na teritoriju protivnika stvori utočišta proxy snagama ili pobunjenicima, onda se zaključuje da čimbenik u ovom ratu nije prisutan. Provedeno istraživanje pokazalo je konsenzus među ispitanicima, te je ovom čimbeniku dodijeljena srednja vrijednost $X=1,00$.

Međutim, postoje druge perspektive koje prelaze okvire ove disertacije i neće biti detaljno obrađene, no vrijedno ih je spomenuti. Naime, ako na teritorij Libanona gledamo kao na “ničiju zemlju”, onda je Hezbollah bio itekako uspješan u formiranju utočišta među libanonskim stanovništvom, pa čak i među stanovništvom koje nije pripadalo šijitskoj zajednici. Naime, mnogi kršćani, pa čak i suniti su otvoreno podržavali borbu Hezbollaha protiv Izraela.

Nadalje, ako se na Izraelsko-libanonski rat gleda kao na rat u kojem Iran putem Hezbollaha kao svojih proxy saveznika nastoji ostvariti vlastite strateške ciljeve, u tom slučaju bi se ovaj čimbenik morao promatrati kroz širi kontekst (isto vrijedi i za prethodni čimbenik – političku subverziju). Međutim, takav pristup Izraelsko-libanonskom ratu prelazio bi definirane okvire ove doktorske disertacije i predstavljao bi jednu sasvim drugačiju perspektivu koja bi značajno utjecala i na sve ostale čimbenike hibridnog rata.

4.3.12. Konvencionalna intervencija

Ovaj čimbenik odnosi se na hibridnog aktera u ratu koji angažira vlastite konvencionalne vojne snage na granicama ciljane zemlje (odnosno drugog aktera u ratu). Sukladno definiciji i činjenicama iznesenim o Izraelsko-libanonskom ratu 2006. godine, zaključuje se da konvencionalne intervencije od strane Hezbollaha kao hibridnog protivnika u ratu nije bilo. Unatoč činjenici da među ispitanicima prvotno nije bilo očekivanog konsenzusa vezano uz ovaj čimbenik i njegovu prisutnost u ratu, pa je dio ispitanika smatrao čimbenik iznimno bitnim za tijek i ishod rata, nakon analize upitnika i dodatnog pojašnjenja samog čimbenika i načina na koji je definiran u ovoj disertaciji, zaključeno je da čimbenik nije prisutan u ratu, te mu se dodjeljuje srednja vrijednost $X=1,00$.

4.3.13. Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti hibridnog aktera

U Izraelsko-libanonskom ratu 2006. godine od samog početka bilo je jasno što je uzrok ratu, kada je započeo i tko su suprotstavljene strane. Jedina nepoznanica tijekom trajanja rata (a prema nekim teoretičarima i danas) je bila uloga libanonske vlade u samom ratu. Libanonska vlada je poricala ikakvu upletenost u rat, i uopće spoznaju o namjerama Hezbollaha, te ni u jednom trenutku nije angažirala libanonsku vojsku u rat. Međutim, neki teoretičari zastupaju mišljenje da je i suzdržanost libanonske vlade (prvenstveno prema Hezbollahu) također indikator njihove uključenosti u rat. Naime, libanonska vlada nije ni u jednom trenutku pokušala spriječiti Hezbollah da nastavi aktivno sudjelovati u ratu, niti su provedene ikakve sankcije po Hezbollah nakon završetka rata. Stoga se može zaključiti da je libanonskoj vladi tijekom rata odgovaralo zadržati status quo, i to prvenstveno kako bi u smislu odgovornosti prema međunarodnim konvencijama skinula odgovornost sa sebe.

Kada čimbenik gledamo kroz tendenciju hibridnog aktera da skine odgovornost za sebe, Hezbollah je prije, tijekom i nakon rata čvrsto zastupao narativ da je rat isključivo posljedica izraelske politike prema libanonskom narodu i okupacije južnog Libanona, te da je uloga Hezbollaha nužna obrana libanonskog naroda i teritorija. Međutim, kao što je već rečeno, Hezbollah nije poricao sudjelovanje u ratu, ali odgovornost za rat prebacuje na Izrael. S navedenim se slažu dva ispitanika, ali smatraju da poricanje odgovornosti od

strane Hezbollaha nakon završetka rata nije imalo učinak na sam rat. Cavanaugh smatra ovaj čimbenik izuzetno bitnim u smislu da je Hezbollah vrlo učinkovito tijekom ovog vrlo kratkog rata uspio provedbom nekonvencionalnih operacija nametnuti svoju naraciju široj publici, odnosno unijeti sumnju u odgovornost Hezbollaha za izbijanje rata. Sukladno definiranoj metodologiji, analizom anketnih upitnika ovaj čimbenik vrednovan je srednjom vrijednošću $X=2,25$.

4.3.14. Konvencionalne operacije

Istraživanjem je utvrđeno kako veći dio ispitanika smatra da tijekom Izraelsko-libanonskog rata 2006. godine Hezbollah kao hibridni akter nije provodio konvencionalne operacije u pravom smislu riječi. Naime, iako se mogu iščitati neki elementi konvencionalne vojne taktike (poput obavještajnog djelovanja, korištenja protuoklopnog oružja na pravcima napredovanja izraelskih kopnenih snaga, elektroničkog djelovanja itd.), Hezbollah je svoje djelovanje najvećim dijelom temeljio na nekonvencionalnim metodama upravo iz razloga da konvencionalnim pristupom ne bi mogao parirati daleko nadmoćnijem konvencionalnom Izraelu.

Neki teoretičari tvrde da svaka hibridna organizacija s vremenom (i tijekom rata) sazrijeva, i sve više poprima konvencionalne oblike, no obzirom da je ovaj rat trajao svega 34 dana, konvencionalne metode korištene su u smislu taktičkih elemenata, i prema mišljenju Cavanaugha korištene su u zanemarivom obujmu i bez značajnog utjecaja na rat. Srednja vrijednost koja je dobivena analizom anketnih upitnika jest $X=2,00$.

4.3.15. Nekonvencionalne operacije

Važno je istaknuti da Hezbollah ni u kojem trenutku svog postojanja niti tijekom rata 2006. godine nije bio sposoban zaprijetiti Izraelu invazijom, niti bio kojom drugom konvencionalnom primjenom sile narušiti izraelsku vojnu superiornost. Međutim, Hezbollah je pronašao druge, nekonvencionalne metode kojima je mogao i jest naštetiti Izraelu (Cordesman, 2006:100). U godinama neposredno prije početka rata 2006. godine

Hezbollah je provodio pripreme za rat. O tome svjedoče izvješća obavještajnih struktura u kojima se navodi da je Hezbollah minirao sve ključne prometnice prema južnom Libanonu koje bi izraelska vojska morala koristiti u slučaju prodora. Ova strategija se pokazala dobrom već prvog dana rata, kada je uništen jedan izraelski tenk Merkava. To je prisililo Izrael da preusmjeri svoje snage kroz ruralna područja umjesto planiranim glavnim prometnicama. Hezbollah je u ratu (i to i u obrambenim i u napadajnim operacijama) koristio civile i naseljena mjesta kao polugu za ostvarivanje svojih vojnih i političkih ciljeva (Cordesman, 2006:42). Tome je uvelike pridonijela njegova klasifikacija kao nedržavnog aktera, odnosno činjenica da se na njega ne primjenjuju međunarodne konvencije. Naime, Hezbollah je kao prvu crtu obrane koristio sela u pograničnom području, koja su bila utočišta ili utvrde u slučaju izraelskog napada (Cordesman, 2006:43). Izvješća izraelskih obavještajnih službi kažu da je Hezbollah u kućama civila skrivao oružje, a pripreme za takve radnje počele su već 1996. godine (Cordesman, 2006:43). Prema Cavanaughu, upotreba civila, eksploatacija geografskih značajki terena i informacijski, propagandni, odnosno psihološki rat koji je vodio Hezbollah najbolji su primjeri nekonvencionalnih operacija kojima se Hezbollah uspio suprotstaviti nadmoćnijem konvencionalnom Izraelu. Da su nekonvencionalne operacije Hezbollaha jedan od najvažnijih čimbenika ovog hibridnog rata potvrdilo je i istraživanje koje je pokazalo da ispitanici smatraju ovaj čimbenik iznimno važnim (a dio ispitanika i presudnim) za tijek i ishod rata, te je njegova srednja vrijednost jednaka $X=3,50$.

Ovaj čimbenik najbolje je demonstrirao jednu važnu i svezremensku lekciju o ratovanju – strana u ratu, bez obzira na njezinu moć i/ili nadmoć nad protivnikom, od početka mora uzeti u obzir mogućnost da tijekom rata neće moći diktirati smjer razvoja događaja. Neki teoretičari navode da je relativni neuspjeh Izraela posljedica njihove samouvjerenosti da će zračnom ofenzivom uništiti Hezbollah. Očito nisu predvidjeli ovakvu primjenu nekonvencionalnih operacija, ili su smatrali da njihov učinak neće moći parirati izraelskoj konvencionalnoj vojnoj sili.

4.3.16. Vrsta aktera u ratu

U Izraelsko-libanonskom ratu 2006. godine s jedne strane nalazila se država Izrael kao konvencionalna strana, a s druge strane nalazio se Hezbollah kao nedržavni akter. S navedenim se slažu svi ispitanici koji su sudjelovali u istraživanju, pa je srednja vrijednost ovog čimbenika jednaka $X=3,00$. Nadalje, ovom ratu Hezbollah, iz svih gore navedenih razloga, je pokazao obilježja hibridnog protivnika kako ga danas definiramo, ali s bitnom značajkom nastajanja iz političke stranke, te evolucije u smjeru paradržave unutar prave države Libanona.

4.3.17. Zaključno o Izraelsko-libanonskom ratu 2006. godine

Izraelsko-libanonski rat 2006. godine opravdano je jedan od prvih primjera «hibridnog rata» kako ga danas definiramo. Čimbenici hibridnog modela koji su pojašnjeni i testirani istraživanjem većim dijelom su bili prisutni u ovom ratu, no to nije iznenađujuće obzirom da je značajan dio teoretičara hibridnog rata svoju teoriju testirao i na ovom ratu. Istraživanjem je utvrđeno da su informacijske operacije i asimetrija u sposobnostima ($=3,75$) najznačajniji čimbenici u ovoj studiji slučaja koji su imali presudan učinak na tijek i ishod rata, dok su također visoko vrednovani čimbenici: ideologija, percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji, i nekonvencionalne operacije. Pritom je zamjetno da su ideologija i percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji unutarnji pokretači hibridnog aktera, a da je model koji su primijenili u ratu protiv konvencionalnog, brojčano i materijalno jačeg Izraela temelje na informacijskim operacijama, asimetriji (u smislu da je Hezbollah razvio i primijenio strategiju koja je ne samo negirala izraelske prednosti već ih okrenula protiv njih samih), i nekonvencionalnim operacijama.

Trauma koju je Izrael doživio od strane Hezbollaha u Izraelsko-libanonskom ratu uzrokovala je značajne promjene u strateškom i vojnom promišljanju izraelske države. Nakon završetka rata Izraelske obrambene snage javno su objavile svoj prvi strateški dokument, doduše u pročišćenom neklasificiranom izdanju (Herzog, 2015). Nova izraelska obrambena strategija nije samo poboljšana verzija starog dokumenta, već ona predstavlja potpuni zaokret u načinu promišljanja i pristupa suvremenim ratovima. Taj dokument

uzima u obzir većinu gore analiziranih čimbenika, i navodi da se u pripremi za suvremeni rat potrebno pripremati za rat perspektiva, te posebnu pažnju posvetiti širokom spektru ne-kinetičkih aspekata rata. Detaljnije se pojašnjava potreba angažiranja svih instrumenata moći koji su na raspolaganju državi, s posebnim naglaskom na informacijske operacije, kibernetičke operacije, ekonomsko ratovanje i tajne operacije. S novom obrambenom strategijom, Izrael je adresirao većinu čimbenika za koje je gornjom analizom pokazano da su imali važan ili presudan učinak na ishod rata.

Prerano je u ovom trenutku procjenjivati je li nova strategija Izraelskih obrambenih snaga učinkovita u suprotstavljanju hibridnom ratovanju, ali već sama činjenica da je ona preusmjerila fokus s konvencionalnog pristupa ratu na nekonvencionalne metode govori nam mnogo. Pravo je pitanje kako je nekadašnjemu malobrojnemu pokretu uspjelo postati tako utjecajnim političkim akterom. I to unatoč svim ograničenjima: od djelovanja unutar nestabilnoga političkog sustava Libanona do manjinskoga šijitskog statusa u odnosu prema sunitskoj većini.

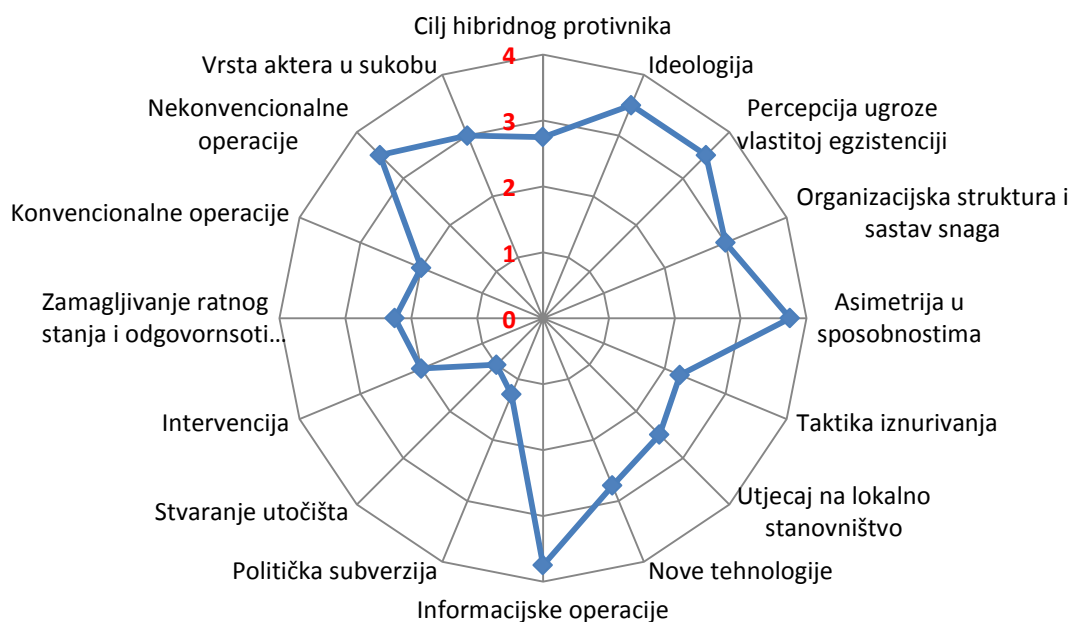
Tablica 7: Tablični prikaz rezultata istraživanja

	Autor	Ispitanik 1	Ispitanik 2	Ispitanik 3	MEAN
Cilj hibridnog protivnika	3	4	3	1	2,75
Ideologija	3	4	3	4	3,50
Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji	4	4	2	4	3,50
Organizacijska struktura i sastav snaga	3	4	3	2	3,00
Asimetrija u sposobnostima	4	4	3	4	3,75
Taktika iznurivanja	2	3	2	2	2,25
Utjecaj na lokalno stanovništvo	2	4	3	1	2,50
Nove tehnologije	4	3	2	2	2,75
Informacijske operacije	4	4	3	4	3,75
Politička subverzija	1	1	2	1	1,25
Stvaranje utočišta	1	1	1	1	1,00
Intervencija	1	1	1	1	1,00
Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera	2	2	3	2	2,25
Konvencionalne operacije	2	3	2	1	2,00
Nekonvencionalne operacije	4	3	3	4	3,50
Vrsta aktera u sukobu	3	3	3	3	3,00

Izvor: izradio autor

Osim u učinkovitoj primjeni hibridnog modela ratovanja, uspjehu Hezbollaha je svakako doprinijela i višestruka ratna i socijalna legitimacija koja ih je učinila održivima u duljem razdoblju u tako nestabilnoj državi i regiji kao što su Libanon i Bliski Istok.

Slika 8: Rat Hezbollaha i Izraela 2006. godine - Analiza čimbenika hibridnog modela

Izvor: izradio autor

5. STUDIJA SLUČAJA 3: Rat Rusije i Ukrajine

U proteklih nekoliko godina, kroz intervencije u Ukrajini i Siriji, Rusija je pokazala već viđeno ali nešto agresivnije i ambicioznije lice svoje vanjske politike⁸¹. Ono što je na nekim način iznenadilo Zapad jesu nove ruske sposobnosti i specifične metode kojima su se poslužili za dostizanje vlastitih geopolitičkih ciljeva. Tako je rat Rusije i Ukrajine sa svim svojim specifičnostima potaknuo teoretičare na analiziranje novog ruskog koncepta ratovanja, a i dao poticaj za nastanak ove doktorske disertacije (Giles, 2016). U nastavku teksta bit će pojašnjena ruska vanjska politika od završetka Hladnog rata do danas, političke okolnosti nastanka rata između Rusije i Ukrajine, kao i pregled događaja koji su doveli do ruskog pripajanja Krima i izbijanja rata na istoku Ukrajine. Također, ukratko će biti analizirane implikacije ruske hibridne politike na globalnoj razini, prvenstveno na NATO i Europsku uniju. Naposljetku će rat Rusije i Ukrajine biti analiziran kroz čimbenike hibridnog modela.

Kao što je u uvodnom poglavlju već rečeno, rat kao društveni fenomen nije jednostavno definirati i razumjeti. Međutim, isto tako, istaknuto je da se suvremeno poimanje rata ne može uklopiti u njegovu tradicionalnu definiciju. Stoga je odgovornost na teoretičarima da daju jasne okvire po kojima će biti moguće razlikovati suvremene krize, sukobe i ratove. Ovo poglavlje daje presjek odnosa Rusije i Ukrajine i raščlambu recentnih događaja na teritoriju Ukrajine. Razmjer tih događaja i njihovih posljedica već na samom početku analize slučaja teško je okarakterizirati kao bilo koji drugi fenomen osim rata.

⁸¹ Navodeći da je «već viđeno» lice ruske vanjske politike, autor između ostalog podsjeća na izravnu ili neizravnu intervenciju Rusije u postsovjetskim sukobima na jugu Zajednice nezavisnih država. U Gruziji, Moldovi, i Tadžikistanu, kao i tijekom rata između Armenije i Azerbejdžana, Rusija se željela i uspjela sugerirati da su granice bivšeg Sovjetskog saveza sada granice najuže ruske zone utjecaja (Lynch, 2001:10)

5.1. Ukrajina – zemlja na granici

Veličina i stanovništvo Ukrajine čine ovu zemlju usporedivom s najvećim i najmnogobrojnijim zapadnoeuropskim zemljama. Za vrijeme Sovjetskog saveza, Ukrajina je bila industrijsko i agrikulturalno središte, a s visokoobrazovanim i tehnološki naprednim stanovništvom, Ukrajina je imala potencijal da stane uz bok zemljama kao što su Njemačka, Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo (Motyl, 1993:2).

Površina Ukrajine iznosi 603.620 km², a broji ukupno 46 milijuna stanovnika, od kojeg gotovo 17 % čini ruska manjina pozicionirana uglavnom na istoku zemlje i na poluotoku Krimu (Motyl, 1993: 2). U južnim i istočnim dijelovima zemlje prevladava rusofono stanovništvo, iako većinu ne čine etnički Rusi, nego etnički Ukrajinci. Dominacija ruskog jezika u svakodnevnom životu posljedica je rusifikacije koja se provodila u Ruskom Carstvu od Petra Velikog, ali i kasnije politike nametanja ruskog jezika kao službenog u cijelom Sovjetskom Savezu (Boban, 2010). Ukrajina se dugi niz godina borila kako bi razvila osjećaj vlastitog nacionalnog identiteta, a upravo zbog svog stoljetnog položaja na granici između Ruskog i Europskog carstva, u njoj se miješaju različite religije (pravoslavna, katolička i islamska) i različite etničke skupine (slavenski, turski i europski etnicitet) (Motyl, 1993: 24). Prema Karberu, upravo takva multietnička društva u procesu demokratizacije i gospodarskih reformi posebno su ranjiva (Karber, 2015c: 22). Nakon stjecanja samostalnosti, Ukrajina je bila druga najjača vojna sila nastala raspadom Sovjetskog Saveza. Procjenjuje se da su ukrajinske oružane snage tada brojile 750 tisuća ljudi, 6,500 borbenih oklopnih vozila, 1,494 borbena zrakoplova, 833 broda i preko 1,800 komada nuklearnog oružja (Hrasymiw, 2002: 403).

Međutim, osim golemog arsenala, Ukrajina je naslijedila katastrofalno gospodarsko stanje raspadom SSSR-a, ogroman vanjski dug, i nedostatak proračunskih sredstava kojim bi održavala ovako glomaznu i skupu vojnu silu. U periodu od 1992. do 1998. godine Ukrajina je smanjila brojčanu veličinu oružanih snaga na 300 tisuća, i ujedno otpisala tisuće borbenih oklopnih vozila i zrakoplova. Unatoč nekim unutarnjim otporima u Ukrajini, 1994. godine su Ukrajina, Rusija, SAD i Velika Britanija potpisale Sporazum u Budimpešti, kojim se Ukrajina odrekla tada trećeg najvećeg arsenala nuklearnog

naoružanja u svijetu, a u zamjenu su dobili jamstva za svoju teritorijalni suverenitet i političku neovisnost (Hrasymiw, 2002: 403).

5.2. Korijeni rata između Rusije i Ukrajine

Rusija i Ukrajina su povijesno značajno povezane, i kada bi se detaljno težilo raščlaniti povijest njihovih odnosa, bilo bi potrebno vratiti se i nekoliko stotina godina unazad. Međutim, za stvaranje konteksta oko suvremenog rata dovoljno je krenuti od ustupanja Krima Ukrajini, i pobliže pojasniti odnose Rusije i Ukrajine nakon završetka Hladnog rata. Dakle, 1954. godine je tadašnji predsjednik SSSR-a Nikita Hruščov u čas obilježavanja tristote obljetnice Sporazuma iz Perejaslava⁸² darovao Ukrajini poluotok Krim (Burda 2009:93). U tom trenutku njegov potez nije imao poseban značaj niti je izazvao bilo kakve negativne reakcije jer su tada Rusija i Ukrajina bile dio iste centralizirane diktature (Morrison, 1993:67). Iako su vladajuće strukture ustupanjem Krima Ukrajini najavile početak dugotrajnog rusko-ukrajinskog prijateljstva, u retrospektivi se može reći da je taj čin zapravo bio još jedan u nizu poteza podređivanja Ukrajine Moskvi. Naime, Moskva je kroz povijest vrlo vješto eksploatirala ogromne ukrajinske prirodne resurse⁸³ potlačujući tako ukrajinsko stanovništvo, pa čak i dovodeći ih do ruba gladi kroz politiku prisilne kolektivizacije za vrijeme Staljina (Burda 2009:162-165).

Dominante proruske političke strukture na Krimu su i prije raspada SSSR-a promicale

⁸² U siječnju 1654. predstavnici Moskve susreli su se s predstavnicima ukrajinskih kozaka u gradu Perejaslavu, u središnjoj Ukrajini. Moskovski poslanici cara Alekseja pristali su pomoći Hmeljnickom i ukrajinskoj vojsci u njihovoj borbi protiv poljske vojske, uz uvjet da prihvate vrhovnu nadležnost moskovskog cara, a Car će milostivo prihvatiti ukrajinsku državnu autonomiju. Dogovor koji je uslijedio s više obostranih uvjeta, za Ukrajince je, prije svega, značio očuvanje pravoslavne vjere i neovisnost ukrajinskog stanovništva u sklopu dviju ravnopravnih država. Savez budućih Ukrajinaca i Moskovita stvorio je jake vojne snage koje su u kratkom vremenu protjerale poljsku vojsku s ključnih prostora Ukrajine i Bjelorusije, ali isti taj savez u sklopu nove zajedničke države sve je teže usuglašavao unutarnju politiku, zbog čega je Sporazum iz Perejaslava ostvaren tek polovično. Prema: Burda, Sergej (2009). Povijest Ukrajine. Hrvatsko-ukrajinsko društvo, Zagreb. str. 93.

⁸³ Ukrajinci su tijekom 1920-ih od prirodno bogate Ukrajine napravili ekonomskog giganta. Ukrajina je doslovce prehranjivala cijeli Sovjetski Savez te je centralistička vlast Moskve, Ukrajinu u bescijenje iskorištavala za ostvarivanje vlastitih vanjskopolitičkih i unutarnjih ciljeva. Nacionalno osviješteni ukrajinski seljaci, koji su činili 80 % stanovništva Ukrajine, trpjeli su sve veće porezne namete i restrikcije u korist jačanja industrijalizacije.

potrebu za odcjepljenjem Krima od Ukrajine, a istovremeno su se odvijali slični scenariji u Donbasu i drugim regijama (oblastima) u kojima je dominirala ruska etnička skupina (Hrasymiw, 2002:21). Situacija se (privremeno) smirila nakon što je ukrajinski parlament 1991. godine Krimu dodijelio zaštićeni autonomni status.⁸⁴

Pred sam raspad SSSR-a Rusija je potvrdila status Krima kao dijela Ukrajine potpisom međunarodnog sporazuma 1990. godine (Kashin, 2014:23-24). Godine neposredno nakon raspada bile su podjednako teške i za Rusiju i za Ukrajinu. Obje zemlje su u tom periodu pokušavale što bezbolnije proći kroz tranziciju od komunizma prema kapitalizmu i demokraciji. Rusija je izgubivši svoju titulu velesile nosila na leđima težak teret. Iako su bili usmjereni k demokratizaciji vlastitog društva, i dalje su željeli održati status vođe među zemljama bivšeg SSSR-a, ali i ravnotežu snaga koja je egzistirala tijekom Hladnog rata. Nakon Putinovog dolaska na vlast, Rusija je i dalje težila k jačanju i dominaciji nad Istočnom Europom – područjem od posebnog interesa Rusije. Kako bi održao tu dominaciju, Putin je smatrao da ne smije dozvoliti nikakvu zapadnjačku ekspanziju na taj prostor. Prema tome, procesi demokratizacije, liberalizacije i integracije sa zapadnjačkim institucijama od strane bilo koje države koja se nalazila na području interesa Rusije nisu bili dobrodošli (Adomeit, 2011:1). Ovakav stav je jasno definirao Rusiju i Zapad kao strateške suparnike, a na sjecištu takozvanog “rata Istoka i Zapada” našla se Ukrajina.

Proces transformacije Ukrajine iz komunističke u demokratsku državu nije učinkovito vođen. Korupcija je bila prisutna u svim sferama društva i javnog života, a državne institucije uveliko su zadržale istu neučinkovitu strukturu koja je egzistirala za vrijeme sovjetskog režima. Nakon stjecanja neovisnosti, Ukrajina je bila jedna od najjačih vojnih sila u Europi - odmah nakon Rusije (Denisentev, 2014:55). Međutim, odricanje od nuklearnih sposobnosti, loše upravljanje, zaostajanje u razvoju i modernizaciji i korupcija uzrokovale su degradaciju ukrajinske vojne sile do 2014. godine do te mjere da se «gotovo više nije mogla ni nazvati kohezivnom oružanom silom» (Denisentev, 2014:55).

⁸⁴ Sevastopolj je kao federalni grad uživao dodatnu autonomiju što je sadržano u odluci iz 1991., a u ustavnim amandmanima o pripajanju Rusiji 2014. godine su Krim i Sevastopolj navedeni zasebno.

Od početka 2000-ih Ukrajina se našla usred geopolitičkih previranja između EU i Rusije dva aktera s fundamentalno različitim stavovima o integraciji post-sovjetskih zemalja u Istočnu Europu i Kavkaz (Rachok, 2014:3). Europska unija zastupala je politiku ekspanzije i/ili uspostave kruga partnerskih zemalja koje bi temeljile svoju unutarnju i vanjsku politiku na demokratskim vrijednostima i načelima slobodne trgovine. S druge strane, Rusija je težila i teži k tome da Europa i ostatak svijeta priznaju post-sovjetske zemlje kao područje privilegiranog interesa Rusije. Rusija bi im tako nametnula svoj centralizirani i autoritativni “euroazijski” model upravljive demokracije, te bi ih na taj način podredila vlastitim pravilima i interesima (Rachok, 2014:3).

U ostvarenju ruskog nastojanja da ostvari dominaciju nad post-sovjetskim zemljama Ukrajina je država od posebnog interesa, a razlozi tome su višestruki. Prvo, Ukrajina je zemlja ogromne površine koja ju čini najvećom cjelovitom zemljom na kontinentu. Nadalje, Ukrajina je strateški pozicionirana, a u periodu koji je prethodio rusko-ukrajinskom ratu plinovod kroz Ukrajinu je bio najvažnija tranzitna opcija za dovod ruskog plina u Europu. Naime, 80% Gazpromovog plina za Europu prolazio je kroz ukrajinski plinovod (Adomeit, 2011:50). Na poluotoku Krimu u Ukrajini je smještena Ruska crnomorska flota.⁸⁵

Narančasta revolucija 2004. godine⁸⁶ osnažila je u Ukrajini prozapadnu političku struju, te je u drugom krugu predsjedničkih izbora pobijedio Viktor Juščenko, koji je nakon stupanja na dužnost ukrajinskom premijerom imenovao Juliju Timošenko (Boban, 2010). Moskva

⁸⁵U skladu sa sporazumima koji su potpisivani između Rusije i Ukrajine u periodu od 1994. do 1997. godine, Ukrajina je Rusiji dala na 20 godina (do 2017.) u najam prostore u Sevastopolju, na poluotoku Krimu, te u Henichesku. Prema ovim sporazumima, na poluotoku Krimu može biti raspoređeno 25 tisuća vojnih osoba, ali se Rusija morala obvezati da tamo neće pozicionirati nuklearno oružje. Tijekom cijelog boravka Crnomorske flote na Krimu, Rusija je minirala svaki pokušaj ukrajinske vlade da regulira i nadzire privremeni boravak ruske vojske na svom teritoriju, često namjerno kršeći dogovorena pravila. U travnju 2010. godine predsjednici Medvedev i Janukovič potpisali su novi sporazum koji Rusima garantira produžetak boravka na Krimu još 25 godina (do 2042.).

⁸⁶Pokušaj izborne prijevarne na četvrtim predsjedničkim izborima u Ukrajini 2004. godine izazvao je nezadovoljstvo u zemlji i val demonstracija, koji su postali poznati kao “narančasta revolucija”. Masovni javni prosvjedi građana okupljenih oko Viktora Juščenkova i Julije Timošenko spriječili su izbornu prijevaru, te je krajem prosinca 2004. ponovljen drugi krug izbora u kojemu je pobijedio Juščenko, a Janukovič i njegovi pristaše priznali su poraz.

je odahnula kada je 2010. godine za predsjednika države ponovno izabran proruski kandidat Viktor Janukovič, nakon predsjedničke kampanje tijekom koje su političke elite međusobno prebacivale krivnju za loše gospodarsko stanje u zemlji, a duboko su se razlikovala i njihova stajališta o odnosima s Rusijom.

Rusija je u cijelom tom periodu bila svjesna da bi integracija Ukrajine u Europu narušila njihove planove za ostvarivanjem dominacije među post-sovjetskim zemljama, ali moguće i poslužila kao primjer drugim zemljama da učine isto. Stoga je u ostvarenju strateškog cilja Rusije prvi korak bio pod svaku cijenu spriječiti integraciju Ukrajine u Europu i podrediti ju vlastitim geopolitičkim ciljevima. U tom kontekstu, važno je razumjeti evoluciju ruske vanjske politike od završetka Hladnog rata do danas. Ruska vanjska politika prema Ukrajini razvijala se kroz tri faze (Rachok, 2014: 3). Prva faza bila je blago uvjeravanje ukrajinskog vodstva da se umjesto u euroatlantske, Ukrajina integrira u euroazijske strukture, nakon čega su uslijedili snažni politički, diplomatski i gospodarski pritisci. Naposljetku, Rusija je u ožujku 2014. godine pripojila poluotok Krim i nakon toga otpočela vojnu ekspanziju u Donbas.

5.3. Ruska vanjska politika od završetka Hladnog rata do danas

Ruska vanjska politika povijesno gledano uvijek je bila oblikovana na temelju nekoliko važnih i nepromjenjivih čimbenika. Ti čimbenici su geografski smještaj Rusije, njena povijest, globalne geopolitičke aspiracije i percipirane vanjske ugroze. Rusija je najveća zemlja na svijetu (17 milijuna km²) s najduljom granicom (60,932km) koju dijeli sa šesnaest država. Ove geografske značajke i relativno duga povijest stranih invazija i vlastitih imperijalnih ambicija i teritorijalne ekspanzije usmjeravaju pažnju Rusije prema vanjskim ugrozama. Rusko Carstvo i Sovjetski Savez su povijesno bili usmjereni na potencijalnu ugrozu koja dolazi od jakih zemalja ili saveza na zapadu, što je ostao slučaj i s post-sovjetskom Rusijom.

Govoreći općenito o vanjskopolitičkim ciljevima Rusije, u kontekstu proučavanja rata s Ukrajinom bitno je to da Rusija smatra Ukrajinu dijelom vlastitog teritorija koji je izgubljen raspadom Sovjetskog Saveza. Kao što je Henry Kissinger rekao u svom članku koji je

objavio Washington Post: «Za Rusiju Ukrajina nikad ne može biti samo strana zemlja» (Kissinger, 2014). Povijesno gledano, jedna od najvažnijih značajki ruske obrambene strategije je dubina.⁸⁷ Ova činjenica objašnjava razloge zbog kojih je Rusija maksimalno proširila svoje granice prema Zapadu. U tom smislu, Rusija je vrlo teško prihvatila pristupanje Baltičkih zemalja u NATO savez 2004. godine,⁸⁸ a maksimalne napore ulaže u sprječavanje i najmanje mogućnosti ulaska Ukrajine u NATO. Naime, što se tiče Rusije, Ukrajina bi trebala biti bliski saveznik Rusije, ili barem zadržati neutralnost.⁸⁹ Zbog toga se bilo kakav angažman Sjedinjenih Američkih Država i Europske unije u pitanja koja se tiču unutarnje politike Ukrajine smatra izravnim suprotstavljanjem njihovim regionalnim interesima (Berzins, 2014:1). Rusija, naime, smatra da Sjedinjene Američke države i Europska unija djeluju⁹⁰ kako bi pridobile Ukrajinu na svoju stranu, te na taj način namjerno ignoriraju ili još grublje rečeno potkopavaju prirodni autoritet Rusije u regiji.

Ruska vanjska politika uvijek je bila usmjerena očuvanju vlastitih interesa, kako u regiji tako i šire. U odnosu na Ukrajinu, ruska vanjska politika ima nekoliko glavnih ciljeva. Prvi cilj je očuvanje ruskih regionalnih interesa, i to prvenstveno vojnih. S tim u vezi, kao što je već navedeno Krim je bio baza ruske Crnomorske flote više od 250 godina, a potencijalna destabilizacija i eventualni dolazak anti-ruski orijentirane vlade u Ukrajini bio bi potencijalni rizik za poštivanje postojećeg ugovora koji omogućuje Rusiji pozicioniranje vojne baze na Krimu. Nadalje, Rusija ne krije mišljenje da je Krim 1954. greškom pripao Ukrajini, pa je jedan od političkih ciljeva ruske vanjske politike i ponovna aneksija Krima, odnosno ispravljanje nepravde koja je počinjena Rusiji, te slanje jasne poruke da se nikakvi budući pokušaji odcjepljenja od Ruske Federacije neće tolerirati. Također, kao i ranije u povijesti, Rusija želi poslati jasnu poruku Zapadu da zbog svoje snage i povijesne uloge ima značajan autoritet u regiji, koji ostatak svijeta treba poštivati na način na koji se

⁸⁷ U vojnom smislu dubina predstavlja udaljenost između protivničkih snaga i glavnih strukturnih arhitektura neke zemlje (prednje crte obrane, vojne baze, industrijski i trgovački centri). U operativnom smislu – što je veća udaljenost protivnika od ove arhitekture – to je veća šanda za uspješnu obranu.

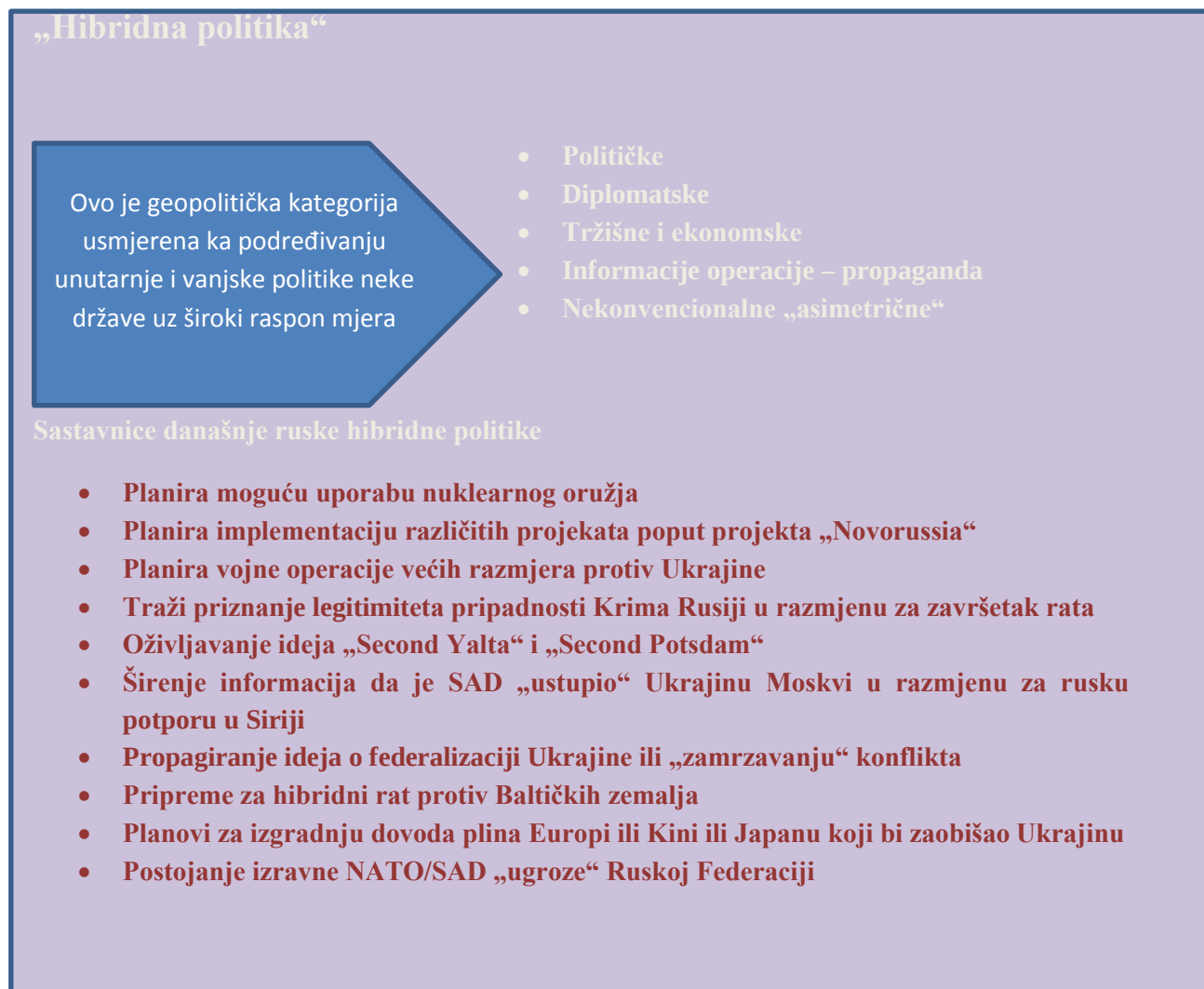
⁸⁸ Na primjer, sadašnja udaljenost St. Petersburga od granica NATO saveza iznosi otprilike 160 kilometara, dok je za vrijeme bivšeg Sovjetskog Saveza ta granica bila 1600 kilometara, a u slučaju eventualnog pristupanja Ukrajine u NATO, dubine u vojnom smislu ne bi ni bilo.

⁸⁹ Rusija tvrdi da je Zapad po raspadu bivšeg SSSR-a garantirao da će bivše sovjetske republike i njihovi sateliti zadržati neutralnost i biti ostavljene kao „buffer“ zona.

⁹⁰ Rusija je uvjerena da je Zapad financirao ukrajinsku oporbu i mnogo nevladinih i drugih organizacija s ciljem destabilizacije ukrajinske vlade pod vodstvom Janukoviča.

primjerice poštuje autoritet Sjedinjenih Američkih Država na zapadu. I posljednji, no nikako manje važan cilj, jest preusmjeravanje pažnje s unutarnjih socijalnih i gospodarskih problema Rusije koji nepobitno postoje.⁹¹

Slika 9: Ruska hibridna politika

Izvor: Radkovets, Yuriy (2015a). Today's Russia's Hybrid Policy as a Strategy for the Implementation of its National Geopolitics. Hybrid Wars as a Continuation of Hybrid Policy. BINTEL Geopolitical Analytics Journal. Special Issue. 2015., str. 9.

⁹¹ Prema Medvedevu, Rusija se tijekom proteklog desetljeća suočava s nekoliko vanjskih i unutarnjih kriza. Navodi da su dominantni unutarnji problemi, te isitiče usporavanje ruskog gospodarstva koje se dogodilo dvije godine prije pada cijena nafte i sankcija. (Medvedev, 2016: 328).

Osim geopolitičkih ciljeva, kao što je rečeno, rusku vanjsku politiku su velikim dijelom oblikovale i percipirane ugroze izvana. Vanjske ugroze koje Rusija smatra da bi mogle narušiti ruske geopolitičke ciljeve i ravnotežu snaga su prvenstveno Sjedinjene Američke Države i NATO savez, ali i pojava takozvanih «obojenih revolucija» protivnih ruskim interesima (Gerasimov, 2013).

Kada govorimo o načinima na koji Rusija ostvaruje svoje vanjskopolitičke, odnosno geopolitičke ciljeve koji su usmjereni prvenstveno ka ostvarivanju vlastitih nacionalnih interesa i očuvanju «statusa» na globalnoj razini, možemo ih uokviriti u ranije definirani pojam hibridne politike koju Rusija primjenjuje prema zemljama kao što su Ukrajina, Gruzija, Moldavija, Kazahstan, Grčka, Srbija, Makedonija, Finska, Poljska i Sjedinjene Američke Države, odnosno savezima zemalja kao što su Europska unija, NATO savez, Zajednica neovisnih država (skr. CIS),⁹² Baltičke zemlje, Crnomorske zemlje i zemlje Balkana (Radkovets, 2015a:8).

Ovaj novi ruski pristup najbolje je opisan u članku Valerija Gerasimova i njegovog suvremenog koncepta koji *objedinjuje konvencionalne i nekonvencionalne metode* ratovanja s ostalim aspektima nacionalne moći. Prema vodećim zapadnim stručnjacima, Moskva će primjenom hibridne politike (v. *Sliku 9*) odlučno i bez obzira na cijenu nastojati vratiti Ukrajinu pod svoj utjecaj. U ovom kontekstu, ruska hibridna politika prema Ukrajini temelji se na hibridnom modelu o kojem će više biti govora u poglavljima koja slijede.

5.3.1. Ruska hibridna politika prema EU

Općenito govoreći, bilateralni odnosi između Rusije i Europske unije kompleksno su pitanje koje je, da bi ga se znanstveno obradilo, zahtijeva opsežnu raščlambu multilateralnih institucija, suradnji i praksi, što izlazi van opsega ove disertacije. U međusobnoj komunikaciji, Rusija i EU često imaju različita stajališta koja proizilaze iz različitih modela međunarodnog društva. Makarychev i Sergunin navode da te

⁹²Zajednica neovisnih država je gospodarski, politički i ekonomski savez 12 bivših sovjetskih republika.

konceptualne različitosti čine odnos Rusije i EU nedjelotvornim (Makarychen i Sergunin, 2013:325). Europska unija ističe važnost suradnje s Rusijom, ali u raščlambi političkih odnosa⁹³ navodi da su ti odnosi narušeni ilegalnim pripajanjem Krima i sukobom u istočnom dijelu Ukrajine (EU External Action Service Report, 2017).

Nedvojbeno je da je odnos Rusije i EU kompleksno pitanje koje se ne može raščlaniti u nekoliko redaka. Međutim, za potrebe ove doktorske disertacije relevantno je govoriti o ruskoj vanjskoj politici u kontekstu hibridnog djelovanja. U tom smislu je važno naglasiti da se u njenom fokusu ne nalaze samo države nastale raspadom bivšeg SSSR-a, koje Rusija smatra područjem od svog posebnog interesa, već da je sve primjetniji porast ruskog hibridnog utjecaja i na području Europe (Kuzio i D'Anieri, 2018: 29). Odnosi Rusije i većeg dijela Europe su bili problematični i prije rata Rusije i Ukrajine⁹⁴. Ambiciozni planovi za uspostavu boljih političkih, društvenih i gospodarskih veza koje bi koristile objema stranama između ova dva važna aktera uglavnom nisu implementirani, a vanjska politika Rusije prema EU i općenito prema Zapadu se počela mijenjati krajem prvog Putinovog predsjedničkog mandata. Neki od mogućih razloga da je tome bilo tako su Narančasta revolucija u Ukrajini 2004. godine, ili negativan stav Europe prema ruskom rješavanju pitanja Pridnjestrovske Moldavske Republike 2003. godine (Forsberg i sur, 2016:8).

Rusija je počela sve agresivnije izražavati svoje protivljenje politici Istočnog partnerstva

⁹³ Prema objavi na službenim stranicama EU EEA, The European Union and the Russian Federation, objavljeno 21. studenog 2017. godine, temelj odnosa EU i Rusije jest «Partnership and Cooperation Agreement» koji je stupio na snagu 1997. godine. Ugovor je tijekom godina nadopunjavan dodacima iz različitih područja, od političkog dijaloga, trgovinske razmjene, znanosti i tehnologije, energetike i td., no nakon ilegalnog pripajanja Krima od strane Rusije, neka područja suradnje su suspendirana.

⁹⁴ Ova tvrdnja može se potkrijepiti s više činjenica. Gledajući samo period od zadnjih 10 godina, ističe se da su odnosi Rusije i većeg dijela Europe u znatnoj mjeri zahladili nakon što je Rusija 2009. godine prekinula isporuku plina Europi. Što se tiče same EU, najbolji dokaz o ruskim namjerama je lansiranje paralelnog projekta Euroazijske unije krajem 2011. godine (Sergi, 2018: 54). Nadalje, nedavno objavljeni EU dokumenti koji vrednuju napredak u odnosima između EU i Rusije (Commission of the European Communities 2013: 28-29) ističu da je unatoč ulasku Rusije u WTO, trgovinske mjere koje Rusija provodi u odnosu na EU i dalje ostaju netransparentne, diskriminatorne i disproporcionalne i protivne međunarodnim standardima (Makarychev i Sergunin, 2013: 321).

Europske unije koju su tumačili kao zbližavanje EU s bivšim zemljama Sovjetskog Saveza s ciljem ekspanzije, a Europa je bila vrlo kritična prema agresivnoj ruskoj politici prema susjedima i željama Moskve da utječe na proces donošenja odluka u Europskoj uniji. Rusi su se sve više u javnom prostoru žalili na neprilagodljivost Europske unije. Kako je rekao ruski ambasador Chizov:

«Unutarnja transformacija EU nakon «velike ekspanzije» 2004. godine i Lisabonskog sporazuma rezultirala je sužavanjem fleksibilnosti pozicija Europske unije u međunarodnoj areni.(...) Kada je bilo govora o temama koje su bile važne objema stranama, kao što je krizno upravljanje, Rusija je uglavnom bila suočena sa “uzmi ili ostavi” pristupom koji je često izgledao kao da negira naše interese» (European Leadership Network, 2016:8)

Kada se govori o hibridnim elementima ruske vanjske politike prema EU, može se reći da Rusija aktivno potkopava političku strukturu zapadnjačkih demokracija, i to često kroz upletanje u političke procese zemalja članica EU. Ruske aktivnosti pojačavaju unutarnje političke tenzije zemalja članica Unije, agriviraju gospodarske probleme i jačaju utjecaj nacionalne destruktivne opozicije u EU. Sve navedeno uklapa se u Gerasimovovu svrhu «hibridnog ratovanja» (Horbulin, 2016).

Glavni cilj Rusije prema Europskoj uniji je spriječiti njezino širenje, a potom i razjediniti Europu u njezinom vanjskopolićkom nastupanju. Kada govorimo o konkretnim primjerima ruske hibridne politike prema Europi, ima ih mnoštvo. Rusi nastoje ostvariti prisustvo u zemljama EU plasiranjem vlastitog kapitala u strateške kompanije zemalja članica EU (uključivši Republiku Hrvatsku), no najbolji i najočigledniji primjeri su ekonomski pritisci koji se manifestiraju kroz različite cijene ruskog plina prema različitim članicama Europske unije (Ratsiborynska, 2018: 147). Naime, Europa je i dalje uvelike ovisna o energetske resursima koje uvozi iz Rusije (nafta, plin, ugljen i nuklearno gorivo). Gotovo pedeset posto prirodnog plina kojeg troše EU i saveznici jest plin uvezen iz Rusije, što s jedne strane Rusiji daje veliku polugu moći nad Europom, a s druge strane i stvara ovisnost Rusije po europskom tržištu (RAND, 2017: 33-46). Naime, nakon aneksije Krima 2014. godine Zapad je sve više izolirao Rusiju što je imalo negativan utjecaj na rusko

gospodarstvo. Zbog toga ne bi trebalo biti iznenađujuće da u nadolazećem razdoblju Rusija počne smirivati situaciju u Ukrajini i u većoj mjeri poštivati europska pravila i prilagođavati svoju strategiju izvoza energenata. Međutim, istovremeno je za očekivati da će Rusija jačati svoj utjecaj na tržištu energenata zemalja EU preuzimanjem strateške infrastrukture i energetske resursa (ili jačanjem svog utjecaja u istima lobiranjem).

Rusija se aktivno suprostavljala širenju euroatlantskih institucija na područje Balkana koji smatra područjem vlastitog interesa (Bajrović i sur., 2018:5). Osim navedenog, Rusija aktivno provodi informacijske operacije koje imaju za cilj diskreditiranje osjećaja prosperiteta u Istočnoeuropskim i Baltičkim zemljama koje im daje njihova pripadnost Europskoj uniji. Zamjetan je i spomenuti interes Rusije za područje tzv. Zapadnog Balkana, koji postaje sve više očigledan kroz ruska ulaganja u strateške kompanije, ali i kroz agresivnu diplomaciju i propagandu koju Rusija ostvaruje putem razgranate mreže nevladinih udruga i kulturnih organizacija u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini (Republika Srpska), a sve više i u Makedoniji, nastojeći tako spriječiti proces euroatlantskih integracija zemalja bivše Jugoslavije koje su izvan EU i NATO.

5.3.2. Ruska hibridna politika prema NATO-u

Prema cijenjenim teoretičarima, glavni cilj ruske hibridne politike prema NATO savezu jest oslabiti Savez i spriječiti njegovo daljnje širenje (Adomeit, 2007:3-4). Prema nekim navodima, Rusi smatraju da je najbolji način za dostizanje ovog cilja izlazak Baltičkih država iz NATO-a. U kontekstu toga, Rusi su usmjerili svoju hibridnu politiku kako bi oslabili savez i spriječili njegovo širenje. Vrlo recentan primjer pokušaja ruskog hibridnog djelovanja je pokušaj svrgavanja legitimno izabrane vlade Crne Gore. Gledajući unazad, Rusija je prvo počela pokazivati interes za Crnu Goru u kontekstu pomorskih luka Bar i Kotor kao potencijalnih privremenih pristaništa za ruske ratne brodove što je Crna Gora odbila (Bajrović i sur., 2018:8-9). Imajući na umu strateški kontekst ovog zahtjeva Rusije, jasno je zbog čega je Rusija toliko oštro reagirala na pozivnicu za pristupanje u Savez koju je NATO uputio Crnoj Gori u prosincu 2015. godine. Dimitry Peskov je tada izjavio da Rusija kontinuirano upozorava da će «nastavak širenja NATO-a na istok izazvati

odgovor Rusije», Ministarstvo vanjskih poslova Rusije je u službenoj objavi izjavilo da «NATO poziv Crnoj Gori izravno utječe na interese Ruske Federacije», a glasnogovornica Ministarstva izjavila je da će «posljednji potez NATO-a zacijelo izazvati našu reakciju»⁹⁵, što se očigledno i dogodilo u listopadu iste godine (Bajrović i sur., 2018:8-9).

Nadalje, prema istaknutim teoretičarima, primarni fokus Rusije je prema Baltičkim državama i Poljskoj (Čehulić i sur., 2017:10). Naime, otkad su se Baltičke zemlje pridružile NATO savezu, a još više od početka ukrajinske krize, retorika Moskve protiv Estonije, Litve i Latvije se znatno zaoštrila. Rusija provedbom informacijskih operacija želi konstruirati negativan imidž Baltičkih država i prikazati ih kao fašistoidne zemlje koje provode destruktivnu politiku zatirući prava ruskih manjina.⁹⁶ Osim toga, Baltičke zemlje uvelike energetske ovise o Rusiji,⁹⁷ što ih čini lakim metama za manipulaciju i zastrašivanje. Prema Čehulić i sur., ruska retorika protiv NATO saveza, uključujući i prijetnje nuklearnim napadom, dodatno je osnažena provedbom vojnih vježbi, aktivnosti ratnog zrakoplovstva i razmještanjem postrojbi OS Ruske Federacije u neposrednoj blizini granice s NATO zemljama (Čehulić i sur., 2017: 11).

Osim navedenog, Rusija želi oslabiti odnose između NATO-a i ne-NATO zemalja kao što su Finska, Švedska, Makedonija i Srbija, kao i Crna Gora prije ulaska u NATO, gdje je Rusija aktivno provodila informacijske operacije i na taj način revitalizirala unutarnje debate o potencijalnom članstvu tih zemalja u NATO-u.

Kao što je su i Čehulić i suradnici spomenuli, važan dio ruske hibridne politike je i posjedovanje nuklearnog oružja (Čehulić i sur., 2017:11). Naime, u nastojanjima da kompenzira slabosti svojih konvencionalnih oružanih snaga, Rusija je značajno snizila kriterije za upotrebu balističkih raketa i nuklearnog oružja i opetovano naglašava svoju spremnost za upotrebu istoga, čak i u ne-nuklearnom ratu (Radkovets, 2015a: 11). Odgovor

⁹⁵ Prema izjavi za javnost glasnogovornice Ministarstva vanjskih poslova RF, Maria Zakharova, "Ministry of Foreign Affairs, Russian Federation, May 19, 2016, http://www.mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/-/asset_publisher/D2wHaWMCU6Od/content/id/2287934.

⁹⁶ Naime, ruska manjina čini 24% populacije Estonije, i 26% populacije Latvije. U Letoniji je taj postotak značajno niži i iznosi ispod 6%.

⁹⁷ Sve tri države opskrbljuju se gotovo 90% ruskom naftom, a u potpuosti ovise o ruskom plinu.

NATO saveza na rusko zastrašivanje⁹⁸ je bilo upućivanje američkog vojnog kontingenta u Poljsku početkom 2017. godine, kao i raspored postrojbi iz sastava oružanih snaga većine NATO članica u Poljsku i u sve tri Baltičke države, te ponovljena provedba velikih NATO vojnih vježbi na Baltiku, što je Rusija okarakterizirala kao prijetnju ruskim interesima i sigurnosti, unatoč činjenici da se radi o višestruko manjim snagama nego onima s kojim Rusija raspolaže u navedenom području.

Iako većina teoretičara smatra da Rusija ne očekuje a ni ne priželjkuje sukob velikih razmjera s NATO savezom, iz gore navedenih tvrdnji i reakcija ruskih dužnosnika, može se zaključiti da se osjeća ugroženo od percipirane konvencionalne superiornosti NATO-a. Moguće eskalacije lokalnih ili regionalnih sukoba na periferiji Rusije koji bi mogli prerasti u sukob širih razmjera u koji bi se potencijalno mogao uključiti i NATO i SAD su scenarij koji ne priželjkuje ni NATO ni Rusija. Međutim, zamjetno je kako je već 2008. godine Rusija započela reformu vlastite strategije i vojnih sposobnosti kako bi se mogli suprotstaviti i pobijediti NATO ili SAD, u slučaju da se oni odluče uključiti u neki sukob u kojem Rusija participira (Fednandez i Andres, 2016). Ta reforma koja je započela 2008. godine, a neki kažu da traje i danas, smatra se najambicioznijom, konzistentnom i učinkovitom vojnom reformom u Rusiji (Barbanov, 2014). Ovaj odlučan zaokret i odmak od tradicionalne vojne sile omogućio je Rusiji stvaranje visoko sposobnih snaga koje su dobro prilagođene ciljevima ruske hibridne politike u post-sovjetskoj regiji, ali i na globalnoj razini.

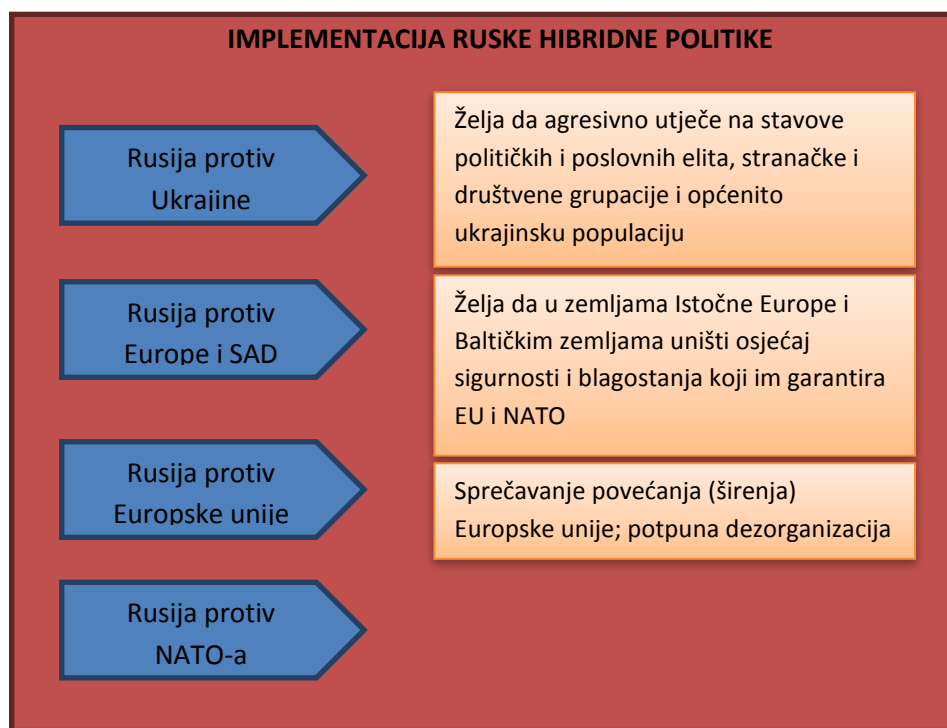
5.3.3. Ruska hibridna politika prema Ukrajini

Kada bi se govorilo o primjeni ruske hibridne politike prema Ukrajini u širem kontekstu, moglo bi se promatrati cjelokupno razdoblje od raspada SSSR-a pa do danas. Taj period je obilježen brojnim trzavicama između dviju država, ali i subverzivnim djelovanjem Rusije u gotovo svim društvenim i političkim sferama. Općenito govoreći o

⁹⁸ Prvenstveno se pod pojmom zastrašivanje misli na radnje koje se provode u kontekstu kako je definiran ovaj čimbenik hibridnog modela, a preciznije u ovom slučaju se to odnosi na nagomilavanje ruskih snaga u Kalenjingradu, prijetnje upotrebom nuklearnog oružja i raspoređivanjem projektila Iskander i sustava S-400 u Kalenjingrad.

ruskim aktivnostima u periodu koji je prethodio ratu, teoretičari ističu pokušaje političke subverzije i informacijske operacije s ciljem agresivnog nametanja vlastitog narativa. Navedeno potkrjepljuje mišljenje većine zapadnih teoretičara da Rusija u svom odnosu prema Ukrajini nikada nije imala namjeru izvršiti konvencionalnu vojnu invaziju kojom bi porazila Ukrajinu nanijevši joj veliki broj ljudskih žrtava i materijalnu štetu, i to uglavnom imajući na umu političke i gospodarske posljedice koje bi snosila zbog otvorene agresije (Sokolsky, 2017).

Slika 10: Ruska hibridna politika prema EU, NATO i Ukrajini

Izvor: Radkovets, Yuriy (2015a). Today's Russia's Hybrid Policy as a Strategy for the Implementation of its National Geopolitics. Hybrid Wars as a Continuation of Hybrid Policy. BINTEL Geopolitical Analytics Journal. Special Issue. 2015., str 10.

Naprotiv, ruska hibridna politika prema Ukrajini ima za cilj nametnuti rusku dominaciju, te zastrašiti i demoralizirati ukrajinsko stanovništvo i vodeće političke i gospodarske elite. Na taj način ih Rusija želi pretvoriti u vlastite poslušnike koji će služiti ruskom

neoimperijalističkom cilju (Radkovets, 2015a: 9). Osim gore spomenute dvije nekonvencionalne metode hibridne politike Rusije prema Ukrajini, analizama rata Rusije i Ukrajine zaključeno je da Rusija u ratu s Ukrajinom primjenjuje novi koncept ratovanja. Taj koncept opisan je u stručnoj literaturi kao hibridan, dvosmislen, asimetričan i nelinearan, a naziv ovog novog pristupa kojim Rusija teži ostvariti vlastite ciljeve jest «ruski model hibridnog ratovanja».

Ovaj novi ruski pristup nije primijenjen u fiksnom vremenskom periodu, od dana koji se smatra početkom rata u Ukrajini, pa do njegovog kraja. Naprotiv, novi ruski model hibridnog ratovanja specifičan je upravo po tome što je maksimalno zamagljena tanka linija između rata i mira, te nije moguće precizno definirati kada je zapravo rat počeo. U svakom slučaju je jasno da se Rusija dugo i opsežno pripremala za intervenciju u Ukrajini. Poglavlje koje slijedi prikazat će kronologiju rata Rusije i Ukrajine i njegove specifičnosti koje čine ruski model hibridnog ratovanja.

5.4. Kronologija rata Rusije i Ukrajine i njegove specifičnosti

5.4.1. Aktivnosti Rusije koje su prethodile ratu

Kako je dr. Phillip Karber u svojoj analizi rekao, nije se lako oteti dojmu da je rat Rusije i Ukrajine iznenadio međunarodnu zajednicu i da ovakav razvoj događaja nitko nije očekivao (Karber, 2015a: 2). Iz Karberove analize se čak može zaključiti da bi bilo koji teoretičar, vojni ili sigurnosni stručnjak koji bi se usudio čak i 2013. godine pred sam rat prognozirati ovakav negativan razvoj sigurnosne situacije u kojoj jedna država napada drugu, i u kojoj se tako drastično pogoršavaju odnosu istoka i zapada, bio izopćen iz sigurnosne arhitekture kojoj pripada (Karber, 2015a: 2).

Međutim, gledajući unazad, neće biti pogrešno ako se kaže da su planiranje i priprema ruske vojne invazije na Ukrajinu i Krim započeli već koncem prošlog stoljeća, preciznije raspadom Sovjetskog saveza. Naime, postoje mnogobrojni dokazi da je Rusija tijekom godina od stjecanja ukrajinske neovisnosti raznim aktivnostima, između ostalog subverzivnim djelovanjima poticala i produbljivala anti-ukrajinske, anti-zapadne i pro-ruske stavove stanovnika Sevastopolja i Krima, kao i da su sposobnosti nekad jake

ukrajinske vojske namjerno uništene (Radkovets, 2015b:5). Uz značajnu ulogu FSB-a i kroz obavještajno djelovanje osnovan je veći broj organizacija koje su u proteklih 20 i više godina aktivno i ciljano širile ruski narativ na ukrajinskoj političkoj sceni (Radkovets, 2015b:6). Navedeno se u potpunosti podudara s prvom pripremnom fazom hibridnog rata kako su je definirali analitičari s instituta Borysfen Intel, a prvi konkretni koraci u pripremi invazije koja je uslijedila (u vojnom smislu) viđeni su 2008. godine kada su ruske obavještajne postrojbe provele vježbu sa scenarijom vrlo sličnim onome što se dogodilo na Krimu i u istočnoj Ukrajini (Radkovets, 2015b:6).

Što se tiče ukrajinske vojske, koja je od nekad moćne sile⁹⁹ dovedena praktički do ruba upotrebljivosti i svrsishodnosti, takav razvoj događaja nije bio slučajnost.¹⁰⁰ Naime, nakon pobjede proruskog predsjedničkog kandidata Janukoviča 2010. godine, u sustav ukrajinske nacionalne sigurnosti na najodgovornija mjesta instalirani su proruski orijentirani pojedinci, a za neke je čak dokazano da su imali čvrste veze s ruskim sigurnosnim službama (Radkovets, 2015b: 7). Posebno se ističu Salamatina, Lebedev i Yakimenko koji su u periodu 2012.-2013. godine postavljeni na najviša mjesta u Ministarstvu obrane Ukrajine i na čelo sustava nacionalne sigurnosti Ukrajine. Sva trojica od navedenih se nakon recentnih događaja u Ukrajini skrivaju na ruskom teritoriju pod njihovom zaštitom.

Osim što je Rusija u periodu koji je prethodio ratu aktivno pripremala teren i posredno utjecala na ukrajinsku političku scenu, stanovništvo i sposobnosti obrane od mogućeg oružanog napada, istovremeno je na vlastitom teritoriju, u zakonodavstvu i u vlastitim oružanim snagama provodila niz pripremnih aktivnosti za događaje koji će uslijediti. Nakon završetka rata u Gruziji 2008. godine Rusija se intenzivno posvetila reformi vlastitih oružanih snaga. Pritom je posebna pažnja usmjerena na nacionalni regulatorni i provedbeni

⁹⁹ Ukrajina kao zemlja koja je nakon raspada SSSR-a raspolagala nuklearnim oružjem opravdano se smatrala vojnom silom, unatoč problemima koji su bili očigledni. Znanstveni izvori koji obrađuju makroekonomske pokazatelje u zemljama bivšeg SSSR-a nakon njegovog raspada, ukazuju na gotovo identične probleme u izdvajanjima za potrebe obrambenog sektora s kojima su se suočavale kako Ukrajina, tako i Rusija. Međutim, arsenal oružja, kako konvencionalnih tako moguće i kemijskih i bioloških kojima obje zemlje ili raspolažu ili imaju tehnička znanja kako ih napraviti, i danas ih čine vojnim silama (primjerice: Davis, 2016: 172 i Johannesson, 2017: 66).

¹⁰⁰ Pod izgovorom provođenja reformi u Ministarstvu obrane Ukrajine za vrijeme Janukoviča, došlo je do potpunog raspada zapovjednih i operativnih struktura, značajnog pada sposobnosti i morala vojske, što je naposljetku učinilo toliku štetu da se u trenutku ruske vojne intervencije ukrajinska vojska jednostavno nije bila sposobna suprotstaviti.

okvir. Reforma je obuhvatila Zakon o obrani Rusije,¹⁰¹ kao i Ruske vojne doktrinarne dokumente na svim razinama (Gerasimov, 2013).

Sve navedeno potkrjepljuje tvrdnju da Zapad nije na vrijeme usmjerio pažnju prema novom smjeru ruske vanjske politike koji se očito pripremao i prikriveno provodio kroz dulji period. Preciznije rečeno, Zapad ili nije primijetio ili je podcijenio novi ruski pristup za ostvarivanje ciljeva svoje vanjske politike (a ti ciljevi kroz povijest zapravo i nisu mijenjali). Osim uspostavljanja već spomenutog Južnog vojnog distrikta, oformljene su i nove postrojbe oružanih snaga¹⁰² sa smjerom djelovanja Azov-Crno more. Također, pojačanim intenzitetom provodile su se obuka i vojne vježbe u svim vojnim distriktima (koji su bili podvrgavani nenajavljenim nadzorima spremnosti), a postrojbe koje su pripadale Južnom i Zapadnom vojnom distriktu opremljene su najsuvremenijim oružjem i vojnom opremom (Radkovets, 2015b: 13). Kriza u Ukrajini bila je prvi pravi test za, u vojnom smislu, reorganiziranu Rusiju, djelomično i zato jer je Ukrajina svojevremeno bila, kao što je već naznačeno, druga najjača država nastala raspadom Sovjetskog saveza. Ruska vojna intervencija na Krimu krajem veljače i u prvoj polovici ožujka 2014. godine iznenadila je međunarodnu zajednicu, i sve više se počelo govoriti o jasnoj manifestaciji hibridnog rata.

5.4.2. Aneksija Krima

Politička prevrtanja u Ukrajini koncem 2013. i početkom 2014. godine bila su presudna za rusko-ukrajinske odnose. Rusija je koristila sve poluge moći kako bi utjecala na Ukrajinu i s jedne strane poticala njenu euroazijsku integraciju, a blokirala okretanje prema Europi. Naposljetku je došlo i do nereda u Kijevu, koji su bili odgovor na

¹⁰¹Dodaci federalnom Zakonu o obrani prihvaćenom 2009. godine dozvolili operativnu upotrebu ruskih oružanih snaga izvan granica Rusije. Prema: Gerasimov, V (2013). Vrijednost znanosti je u predviđanju: Novi izazovi zahtijevaju ponovno promišljanje oblika i metoda provedbe borbenih operacija. Voenno-Promyshlennyi Kurier (VPK) (Military-Industrial Courier). Dostupno preko http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf

¹⁰²U novom Južnom vojnom distriktu oformljena je 49. Združena armija (rodovski združena armija) sa zapovjedništvom u Sevastopolju. Sastojala se od 3 motorizirane streljačke brigade (uključujući dvije planinske brigade), i pješačkih postrojbi, a brojala je otprilike 35 000 pripadnika. Naoružanje kojim je raspolagala bilo je impresivno: 360 tenkova (T72 i T90), oko 1200 borbenih vozila pješništva gusjeničara i točkaša, 90 komada topničkog oružja, 120 GRAD sustava, i 230 sustava za protuzračnu obranu.

Janukovičevo odbijanje potpisivanja sporazuma o slobodnoj trgovini s EU u studenom 2013. godine. Naime, u 18. rujna 2013. godine je ukrajinska vlada donijela rezoluciju od pripremama za potpisivanje sporazuma s EU. Međutim, nakon tajnih sastanaka dvaju predsjednika Rusije i Ukrajine u listopadu i studenom iste godine, ukrajinska vlada donijela je 21. studenog 2013. godine odluku o obustavi procesa pripreme za potpisivanje sporazuma s EU, a 29. studenog na EU samitu u Vilniusu Janukovič je odbio potpisati sporazum s EU pod izgovorom odgođe na kraći rok (Rachok, 2014:5). Međutim, već sljedećeg mjeseca Janukovič je potpisao sporazum s Vladimirom Putinom kojim se Rusija obvezuje otkupiti ukrajinski dug u iznosu od 15 milijardi dolara i sniziti cijene ruskog plina za trećinu (Walker, 2013).

Ovaj Janukovičev potez izazvao je Euromajdan - masovne demonstracije u Ukrajini, koji su organizirani prvo na glavnom trgu u Kijevu, a kasnije se proširili na mnoge druge ukrajinske gradove. Situacija je eskalirala nakon brutalnog nasrtaja sigurnosnih službi na sudionike demonstracija koji se dogodio 30. studenog 2013. Ova situacija izazvala je oštre reakcije međunarodne zajednice, a naposljetku dovela i do oružanog sukoba između građana i ukrajinske vlade i svrgavanja Janukoviča koji je 21. veljače 2014. uz pomoć Rusa pobjegao iz Ukrajine (BBC News, 24.10.2014.). Nakon odlaska Janukoviča, ruske kompanije počele su prijetiti da će prekinuti dotok plina u Ukrajinu, što je bio izravan ekonomski pritisak na Ukrajinu (McElroy, 2014). Osim toga, zaposlenici Ministarstva unutarnjih poslova i sigurnosne službe na Krimu su nakon bijega Janukoviča otkazale poslušnost ukrajinskoj vladi. Događaji u Ukrajini u periodu od studenog 2013. do veljače 2014. nazvani su Revolucijom dostojanstva i globalno se smatraju dokazom da ukrajinsko društvo teži ka Europi i novoj ukrajinskoj vladi (Rachok, 2014:5).

S druge strane, Rusi su shvatili da su im događaji u Ukrajini pomrsili planove. Novu prozapadnu ukrajinsku vladu smatrali su nelegitimnom, ukrajinsku revoluciju prozvali državnim udarom, a eurointegraciju Ukrajine odlučili su spriječiti pod svaku cijenu – što su vrlo brzo i operacionalizirali. Ruska vojna agresija na Ukrajinu počela je krajem veljače 2014. godine s aneksijom Krima, a nastavljena je u istočnoj Ukrajini.

Tijekom ovih hektičnih vremena za Ukrajinu i prije početka operacije pripajanja Krima, Rusi su duž cijele granice s Ukrajinom provodili vojne vježbe u kojima su se sudjelujuće snage izmještale u dubinu ruskog teritorija, a kako bi odvratili pažnju Ukrajine i Zapada i prikriili mobilizaciju i razmještanje ostatka snaga duž ukrajinske granice i na Krim (Neville, 2015:66). Posebno se tu istaknulo iznenadno ispitivanje borbene spremnosti Južnog vojnog distrikta 28. veljače 2014., aktivnost u kojoj je sudjelovalo 150 tisuća vojnih osoba, 90 borbenih zrakoplova, 120 helikoptera i 880 tenkova (Radkovets, 2015b: 15). S druge strane, Rusi su razmještali ostatak svoje vojske duž granice s Ukrajinom. Kod operativnog razmještanja ruske kopnene vojske mogla se prepoznati visoka razina borbene spremnosti i mobilnosti. 12. ožujka je 18. motorizirana pješačka brigada iz Čečenije stigla na Krim, nju je slijedila 291. artiljerijska brigada iz Ingushetije, a razmještanje snaga je bilo popraćeno logističkom potporom iz zraka.

Tijekom ožujka i travnja su gotovo sve borbene formacije iz centralnog dijela Zapadnog vojnog distrikta razmještene na granicu s Ukrajinom. Prema zapadnim izvorima, do kraja travnja 2014. godine Rusija je nagomilala otprilike 80,000 ljudi na granicu s Ukrajinom (uključujući Krim), od čega je 40,000 u sastavu borbenih postrojbi (Radkovets, 2015b: 15).

Istovremeno, Rusi su gotovo neprimijećeno slali neidentificirane skupine naoružanih ljudi na Krim na brodovima ruske Crnomorske flote, ali i ruskim transportnim zrakoplovima (Radkovets, 2015b: 14). Iako je Ukrajina bila svjesna da se nešto događa na Krimu, unutarnja politička nestabilnost i strah od vojne invazije zbog nagomilavanja ruskih snaga na granici odvratio im je pozornost s Krima. Operacija koju je Rusija provela kako bi pripojila Krim i kako bi spriječila uplitanje ukrajinskih snaga sigurnosti pomno je planirana i isto tako precizno izvedena (Barbanov, 2014). Tijekom veljače su u gradovima Sevastopolju i Simeropolju organizirani prosvjedi separatista, a izvješća kažu da su glavnu ulogu u organiziranju i provedbi prosvjeda imali ruski državljani, između ostalih i agenti ruskih tajnih službi, kao i ruski državljani (plaćenici, sportaši, bivše djelatne vojne osobe, itd.) koji su dovedeni iz Rusije ciljano kako bi glumili "ljute stanovnike Krima", izazivali ratove i unosili dodatnu nestabilnost u Ukrajinu (Radkovets, 2015b: 14). Do kraja veljače neidentificirane naoružane skupine zaposjele su nekoliko državnih zgrada na Krimu, a vojnici u zelenim odorama bez oznaka i činova, takozvani «zeleni ljudi», pojavili su se na

više lokacija na poluotoku Krimu, a kasnije i u istočnoj Ukrajini (Czuperski i sur, 2015:4).

Od 20. veljače kad se smatra da je operacija pripajanja Krima započela¹⁰³ do druge polovice ožujka 2014. godine Rusi su pomoću specijalnih snaga i mornaričkog pješništva zaposjeli sve ukrajinske vojne baze i brodove na Krimu (Bukvol, 2015: 26, Radkovets, 2015b: 14). Zanimljivo je da je cijela ova operacija provedena s minimalnom upotrebom sile. Naime, Rusija se u provedbi operacije oslanjala na faktor iznenađenja i taktiku zastrašivanja, a maksimalno su iskoristili kaotično stanje u državi nakon naprasne smjene vlasti. Uspjela je tako u samo tri tjedna, od 01. ožujka (kada je Vijeće Federacije Federalne Skupštine Ruske Federacije odobrilo Putinu upotrebu ruskih oružanih snaga van granica Rusije) do 21. ožujka 2014. godine zaposjesti poluotok Krim, razoružati postrojbe i brodove ukrajinske vojske i blokirati kritičnu prometnu infrastrukturu (Rachok, 2014:5). Jedan od prvih ciljeva zaposjedanja bila je ukrajinska komunikacijska infrastruktura, što je bilo izuzetno važno za provedbu informacijskih operacija na poluotoku u razdoblju koje je uslijedilo (Radkovets, 2015b: 15). Dodatan psihološki pritisak nametnut je izjavama Vladimira Putina u kojima on izjavljuje da je Rusija u operaciji vraćanja Krima Rusiji spremna upotrijebiti nuklearno oružje u slučaju da se Zapad umiješa u rat (Radkovets, 2015b: 16). Iako je isprva nijekao ikakvu umiješanost Rusije u situaciju u Ukrajini, nazivajući ju internim ukrajinskim problemom, naposljetku je politički opravdavao intervenciju kazavši da ga je Janukovič zamolio da «upotrijebi oružane snage Ruske federacije kako bi u Ukrajini ponovno uspostavio vladavinu prava, red, mir i stabilnost, i kako bi zaštitio stanovništvo Ukrajine» (Radkovets, 2015b: 16).

Dana 18. ožujka proveden je referendum na kojem je stanovništvo Krima glasalo za neovisnost Krima od Ukrajine i ponovno pripajanje Rusiji. Odmah nakon referenduma potpisan je sporazum s Rusijom o pripajanju Krima Ruskoj Federaciji, a 21. ožujka 2014. godine Vijeće Federacije Federalne Skupštine Ruske Federacije prihvatilo je Zakon o ratifikaciji Sporazuma potpisanog 18. ožujka 2014. i Zakon o formiranju novih subjekata Federacije – Republike Krim i federalnog grada Sevastopolja (Radkovets, 2015b: 16). Iako

¹⁰³ Ovaj datum smatra se početkom ruske operacije koja je imala za cilj aneksiju Krima. Naime, odlikovanje Ministarstva obrane Ruske federacije «Medalja za povratak Krima» nosi datume 20.02.2014.-18.03.2014., što znači da je operacija aneksije Krima započela prije bijega Janukoviča iz Ukrajine.

postoje dvojaka razmišljanja o legalnosti provedenog referenduma gledajući s pozicije međunarodne zajednice, te neki teoretičari zastupaju mišljenje da je referendum proveden u skladu sa svim demokratskim pravilima, veći dio dostupnih znanstvenih izvora ne podupire tu tvrdnju. Očekivano, sve strane uključene u sukob u obrazlaganju svog postupanja pozivale su se na međunarodno pravo. Pa tako Rusija i autoriteti na Krimu tvrde da Rusija ima pravnu podlogu za intervenciju kao i da se Krim ima pravo odvojiti od Rusije. Međutim, većina zemalja odbija njihove tvrdnje (Marxsen, 2016:13). Prema Marxsen, organiziranje i održavanje referenduma o pripajanju Krima Rusiji bilo je protivno Ustavu Ukrajine (Marxsen, 2016: 25). Iako Marxen dalje u svom tumačenju (ne)legalnosti referenduma navodi da provedba referenduma nije eksplicite kršila međunarodno pravo jer se s gledišta međunarodnog prava ovo pitanje smatra unutarnjom problematikom Ukrajine, prema rezoluciji 86/262 Opće skupštine UN-a usvojenoj u ožujku 2014. godine temeljem glasovanja zemalja članica (100 glasova za, 11 protiv i 58 suzdržanih), međunarodna zajednica iskazala je negativan stav prema referendumu na Krimu, smatrajući da je referendum nevaljan (Rayman, 2014). Nadalje, sama činjenica da je referendum na Krimu proveden u vrijeme kada su tamo bile prisutne oružane snage strane države daje razloga za propitivanje legalnosti provedbe samog referenduma (Kouzeghar i Vaseqi, 2015: 200).

Operacija na Krimu provedena je brzo i uz faktor iznenađenja što je onemogućilo pravovremen i učinkovit odgovor ukrajinske vojske, iako objektivno gledajući, i uz činjenicu da su Rusi doveli toliko broj vojske na poluotok Krim što im je svakako osiguralo nadmoć na terenu, presudan faktor ipak je bila taktika upotrebe specijalnih snaga (Bukvol, 2015: 29). Od zaposjedanja zgrade parlamenta na Krimu do potpisivanja sporazuma o aneksiji Krima prošlo je svega 19 dana. Već tjedan dana nakon toga, sve ukrajinske postrojbe odložile su oružje. Ova brzina provedbe operacije na Krimu i taktika koju je Rusija primijenila uvelike se razlikuje od operacije u Donbasu koja je uslijedila nedugo nakon toga.

5.4.3. Rat na istoku Ukrajine (Donbas)

Nakon događaja na Krimu, situacija u Ukrajini i dalje je bila vrlo napeta. Tijekom ožujka 2014. godine na jugu i istoku Ukrajine pod ruskim pokroviteljstvom nastavljeni su prosvjedi protiv nove ukrajinske vlade, takozvano «Rusko proljeće». Plan Rusije bio je na teritoriju Ukrajine stvoriti kvazi-državu “Novorusiju” koja bi obuhvatila devet ukrajinskih oblasti: Kharkov, Dnipropetrovsk, Donjeck, Lugansk, Zaporizhzhya, Kherson, Mykolayiv, Odesu i poluotok Krim (Radkovets, 2015b: 17).

Pod okriljem proruskih prosvjeda, ekstremisti i vojnici u odorama bez oznaka (tzv. zeleni ljudi za koje se kasnije ispostavio da su pripadnici ruskih specijalnih postrojbi) su u travnju zaposjeli vladine zgrade u Donjecku i Lugansku koji se nalaze u regiji Donbas, a kasnije i u Odessi, Kharkovu i drugim gradovima (Radkovets, 2015b: 17). Prosvjednici su po uzoru na referendum na Krimu pozivali na provedbu lokalnih referenduma kao bi se jug i istok Ukrajine odcijepili od Ukrajine i pripojili Rusiji (Neville, 2015: 68). Međunarodna zajednica nije priznala provedene referendume, no kao što će biti detaljnije pojašnjeno, unatoč tome su proruski separatisti u oblastima Donjecku i Lugansku proglasili neovisnost.

U međuvremenu, sukobi između separatista i ukrajinskih snaga postali su sve učestaliji i sve jači. Takvom razvoju situacije je doprinijelo nekoliko ključnih faktora. Prvo, Rusija je počela podupirati separatiste bez znanja i odobrenja ukrajinske vlade (Neville, 2015: 68). Prema izvješćima kojima je raspolagala međunarodna zajednica, Rusija u Donbas nije slala samo humanitarnu pomoć kako je tvrdila, nego je separatiste opskrbljivala vojnom opremom, oružjem, streljivom i «dobrovoljcima».¹⁰⁴ Proruski separatisti u Donbasu raspolagali su suvremenim oružjem kao što su bespilotne letjelice, a izvori kažu da ih je u periodu od svibnja do rujna 2014. nad Ukrajinom bilo angažirano 14 različitih vrsta, neke lansirane od strane separatista s ukrajinskog teritorija, a neke i s teritorija Rusije (Karber, 2015a: 12). Iako je od samog početka krize u Donbasu, Rusija nijekala prisustvo ruskih snaga u tom području, analize pokazuju da se u Donbasu nalazio veći broj ljudi u odorama bez oznaka (kao što je bio slučaj i na Krimu). Osim toga, Rusija je putem medija «slavila»

¹⁰⁴ NATO i EU raspolažu informacijama koje ukazuju na to da su “dobrovoljci” koje je Rusija slala u potporu proruskim separatistima u Donbas zapravo ruski vojnici koji su došli u Ukrajinu pomoći separatistima. Ibid.

uspjeh operacije na Krimu i tako utjecala na stavove stanovništva u istočnoj Ukrajini koje se priklanjalo proruskim stavovima, a sve glasnije suprotstavljalo novoizabranoj ukrajinskoj vladi (Rachok, 2014: 7). Naposljetku, u ovom periodu visoke nestabilnosti u Ukrajini i osjećaja nesigurnosti koji je vladao među stanovništvom, mnogi potezi Ukrajinske vlade pokazali su se lošima, što zbog pogrešnih prosudbi što zbog vlastite nesigurnosti. To je također izazvalo izrazito nezadovoljstvo javnosti i dodatno potaknulo pobunu proruskih separatista na istoku zemlje koji su nastavili s ekstremističkim aktivnostima (Rachok, 2014: 7). Nakon što su separatisti tj. proruske snage u travnju zaposjeli vladine zgrade, (para)vojne postrojbe zauzele su Slovjansk, Kramatorsk, Artemivsk i druge gradove na istoku Ukrajine. Separatisti su 07. travnja 2015. uspostavili takozvanu «Donjecku Narodnu Republiku» (skr. DNR), a u Lugansku su zatražili provedbu referenduma i zaprijetili uspostavom takozvane «Luganske Narodne Republike» (skr. LNR) što je naposljetku i učinjeno 28. travnja 2015. godine.

07. travnja 2014. godine je predsjednik ukrajinskog parlamenta i vršitelj dužnosti predsjednika Ukrajine Aleksandar Turčinov proglasio izvanredno stanje i uspostavio krizni stožer. Tjedan dana kasnije potpisao je dekret o provedbi hitnih mjera za suprotstavljanje terorističkoj ugrozi i očuvaju teritorijalnog integriteta zemlje (Rachok, 2014: 7). Već sljedećeg dana je provedena protuteroristička operacija u Kharkovu, kada su ukrajinske snage sigurnosti bez upotrebe sile povratile nadzor nad vladinim zgradama i uhitili nekoliko desetaka proruskih aktivista (Radkovets, 2015b: 19). Ovo je predstavljalo početak ukrajinske protuterorističke operacije u Donbasu, koja je unatoč prvotnoj nespremnosti ukrajinskih sigurnosnih i obrambenih snaga u sljedećih nekoliko mjeseci uspjela donekle lokalizirati rat i ograničiti ga na relativno malo područje Donjecka i Luganska, no u međuvremenu su DNR i LNR potpisale dokument o spajanju u jednu državu, takozvanu Novorusiju (Radkovets, 2015b: 19).

Relativni uspjeh Ukrajine nakon neuspjelih pokušaja pregovora o smirivanju situacije pripisuje se novoizabranom ukrajinskom predsjedniku Petru Porošenku (25. svibnja 2014. izabran je za predsjednika s 54,7% glasova). On je pokrenuo takozvani «Plan B» - združenu vojno-policijsku operaciju razbijanja separatističke utvrde u Donbasu, i to na način da se

prvo smanji veličina utočišta separatista u područjima gdje imaju najmanju potporu, da se zatvori granica s Rusijom i tako spriječi dotok oružja i streljiva, te da se vojno razdvoje DNR i LNR. Plan B je polučio inicijalne uspjehe kroz bitku kod Slovianska u srpnju 2014., i operaciju razdvajanja dviju narodnih republika koju je provela 95. zračno-desantna brigada ukrajinske vojske u kolovozu 2014. Osim kod ovih dviju operacija, Plan B je zakazao jer je Ministarstvo unutarnjih poslova koje je upravljalo ukrajinskim naporima tretiralo sukob više kao protuterorističku operaciju, a ne kao sukob visokog intenziteta (Karber, 2015a: 36). Usljedile su bitke u kojima su Rusi eksploatirali sve ukrajinske manjkavosti, i unatoč pokušajima smirivanja situacije kroz pregovore oko međunarodnog sporazuma Minsk 1, nastavljale su se žestoke borbe za odcjepljenje od Ukrajine (Karber, 2015a: 40).

Početkom rujna 2014. Ukrajina se okrenula prema međunarodnoj zajednici tražeći diplomatskim kanalima rješenje za prestanak rata. Dana 05. rujna 2014. u Minsku sastali su se predstavnici Ukrajine, Rusije, DNR i LNR i promatrači OSCE-a, te su potpisali sporazum poznat pod nazivom Minsk-1.¹⁰⁵ Sporazum je obvezivao obje strane na prekid vatre i razmjenu zarobljenika. Međutim, Minsk-1 nije donio mir u Donbasu. Iako su se do kraja 2014. godine sukobi donekle smirili, već u siječnju 2015. ponovo su ojačali. Nedugo zatim potpisan je sporazum Minsk-2¹⁰⁶, dana 12. veljače 2015. godine, prema kojem su sve strane trebale odustati od daljnjih sukoba. Pregovori u Minsku, koji su trajali punih 16 sati, otvorili su novu nadu da bi kriza u Ukrajini ipak mogla biti okončana mirnim,

¹⁰⁵ Minsk-1 obvezao je sukobljene strane na prekid vatre, te dozvolio redovan nadzor nad rusko-ukrajinskom granicom od strane OSCE-a. Također, prema sporazumu, svi zarobljenici su trebali biti oslobođeni, a sve ilegalne oružane skupije povučene s ukrajinskog teritorija. Osim navedenog, Sporazum je pozivao na decentralizaciju moći u Ukrajini (posebno se odnosi na Donjeck i Lugansk), donošenje zakona o amnestiji, odnosno o sprječavanju progona i kažnjavanja osoba povezanih s događajima u Donjecku i Lugansku, te provedbu izbora u Donjecku i Lugasku. Prema: Sporazum u Minsku, potpisan 05. rujna 2014. godine. Dostupno preko <http://www.osce.org/home/123257> (str. 5-9)

¹⁰⁶ Sporazum Minsk-2 od 13 točaka preuzima velikim dijelom točke Sporazuma Minsk-1 o prekidu vatre potpisanom 5. rujna, razrađene u memorandumu od 19. rujna, ali koji nisu donijele trajni mir. Minsk-2 proširuje tampon zonu, od kuda treba povući teško naoružanje i inzistira da Kijev kontrolira granice kao i na provođenju ustavnih reformi u zemlji. Strane u sukobu se obvezuju nabilateralni prekid vatre od 15. veljače u ponoć po vremenu u Kijevu (subota 23 sata po srednjoeuropskom) u regiji Donjeck i Lugansk. Dokument predviđa da obje strane povuku "sve teško naoružanje kako bi se uspostavila tampon zona široka 50 km i duga 140 km". Minsk-1 predviđao je zonu od 30 km širine. Preciznije, Sporazum Minsk-2 regulira povlačenje teškog naoružanja najkasnije 14 dana od dana potpisivanja, zatim pokretanje dijaloga radi održavanja lokalnih izbora i određivanja budućeg statusa regije Donjeck i Lugansk. Prema: <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-548991-Minsk-peace-summit-FINAL.pdf>

diplomatskim putem.¹⁰⁷ Angela Merkel, François Hollande, Petro Porošenko i Vladimir Putin uspjeli su dogovoriti prvi korak na putu prema miru. Ukrajina se, između ostalog, obvezala provesti ustavne reforme koje bi trebale zajamčiti poseban status regijama Donjeck i Lugansk.¹⁰⁸

Unatoč naporima za smirivanjem situacije, ruska vojna agresija u Ukrajini i danas, četiri godine nakon ruske aneksije Krima i dalje traje. U međuvremenu, Ukrajina je tužila Rusiju Međunarodnom sudu pravde optužujući ju za «terorističke činove i diskriminaciju tijekom njihove protuzakonite agresije» (Associated Press, 17.01.2017.). Istovremeno, prema zapadnim analitičarima, Rusija se aktivno priprema za sukob visokog intenziteta u regiji, između ostalog i provedbom velikih vojnih vježbi (kao što je vojna vježba *Zapad 2017*).

U konačnici, analitičari se slažu da je puno vremena izgubljeno u pokušajima da se uspostave mirni pregovori s proruskim separatistima u Donjecku i Lugansku. Za to vrijeme su Donjecka Narodna Republika i Luganska Narodna Republika jačale, a separatisti su se širili zapadno u dubinu ukrajinskog teritorija. Rezultat toga je bio sukob visokog intenziteta koji je trajao dulje od godinu dana, a u kojem su sudjelovale ukrajinske oružane snage, oružane snage Ruske Federacije i brojne druge paravojne formacije. Neki izvori procjenjuju ukupan broj žrtava obje strane na 50 tisuća, no UN navodi brojku od 10 tisuća mrtvih u ratu, a konflikt u istočnoj Ukrajini i dalje traje (Dykyi, 2016: 66). Prema procjenama ukrajinskih i međunarodnih stručnjaka i NATO saveza s početka 2017. godine, na granici s Ukrajinom nalazi se između 40 i 44 tisuće ruskih vojnika. Neke javno dostupne procjene stvarnog broja ruskih vojnika na području Ukrajine su iz 2015. godine, kada se prema generalu Benu Hodgesu, zapovjedniku američkih kopnenih snaga u Europi, u Ukrajini nalazilo 15,000 ruskih vojnika, te iz 2016. godine kada je zamjenik ministra obrane Ukrajine Ihor Dolhov izjavio da se na području Ukrajine nalazi 7,500 ruskih vojnika (Urban, 2015) . Iako su nagadjanja da se taj broj do trenutka pisanja ove disertacije dodatno

¹⁰⁷ Izvješće Vijeća Europe od 12. veljače 2015. godine. Dostupno preko:

<http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-548991-Minsk-peace-summit-FINAL.pdf>

¹⁰⁸ Ključna razlika između Minsk-1 i Minsk-2, prema tumačenju Rusije bila je zastupljenost. Naime, Minsk-2 je usuglašen s Rusijom, Ukrajinom, Francuskom i Njemačkom. Pritom su europske zemlje i Rusija bile svojevrsna garancija implementacije sporazuma.

smanjio, postoje procjene da se u Ukrajini i dalje nalazi nekoliko tisuća ruskih vojnika koji se bore na strani separatista.

Unatoč ruskom negiranju bilo kakve povezanosti s događajima u istočnoj Ukrajini, obavještajni podaci govore da je u dosadašnjem tijeku rata u Ukrajini Rusija odigrala ključnu ulogu. Rusija je na vlastitom teritoriju organizirala mobilizacijske centre za prihvata i obuku plaćenika koji će sudjelovati u vojnim operacijama u istočnoj Ukrajini. Osim toga, ruske diverzantsko-izvidničke skupine su od samog početka rata djelovale i još djeluju na teritoriju Ukrajine. Također, ono što je izuzetno bitno i što je omogućilo dugo trajanje rata u Ukrajini, Rusija je pod okriljem humanitarne pomoći uspostavila opsežnu financijsku i tehničku potporu militantima, uključujući opskrbu oružjem (Rachok, 2014: 9).

5.5. Raščlamba čimbenika hibridnog modela

Raščlamba i vrednovanje čimbenika hibridnog modela u ratu Rusije protiv Ukrajine temelji se na provedenom istraživanju i na teorijskim pretpostavkama prikazanim u ranijim poglavljima ove disertacije, a uzima u obzir relevantne događaje i dokumentirane činjenice koje identificiraju ili negiraju prisutnost svakog pojedinog čimbenika u ratu. Autor svoju prosudbu temelji na teorijskom okviru, no konačno vrednovanje svakog pojedinog čimbenika (srednja vrijednost), osim autorove prosudbe, temelji se na provedenom znanstvenom istraživanju u kojem je sudjelovalo pet priznatih međunarodnih i domaćih stručnjaka, od kojih su dva ispitanika popunila anketni upitnik, a tri ispitanika pristupila polustrukturiranom intervjuu.

5.5.1. Cilj hibridnog protivnika

Cilj Rusije u ratu s Ukrajinom može se sagledati s više perspektiva. U užem smislu je cilj Rusije dati potporu proruskim separatistima u Ukrajini, destabilizirati prozapadnu vlast u Rusiji i stvoriti uvjete u kojima Ukrajina maksimalno ovisi o Rusiji (Ripley, 2014).

U širem smislu, geopolitički cilj Rusije je spriječiti širenje zapadne sfere utjecaja i izbjeći

situaciju u kojoj Rusija dijeli granicu s prozapadno orijentiranom zemljom. Isto tako, jedan od ključnih ciljeva, a koji se ogleda i u ratu s Ukrajinom, jest konstantna težnja Rusije da zadrži status globalne velesile.

Kad se počela razvijati situacija na Krimu, pojavom naoružanih vojnika bez oznaka, upletenost Rusije nije bila očita. Rusija je poduzela mjere prikrivanja vlastitog angažmana, što je u međunarodnoj zajednici stvorilo prostor za različita tumačenja događaja u Ukrajini. Politički cilj Rusije kao hibridne strane u ratu s Ukrajinom bio je prikriven u tolikoj mjeri da je Rusija mogla negirati svoju odgovornost u događajima na Krimu. U međuvremenu su se pojavile naznake sličnog razvoja situacije u Donbasu. Obzirom da je Krim u iznimno kratkom vremenu pripojen Rusiji, a unatoč prvotnom ruskom nijekanju upletenosti, postalo je evidentno da Rusija provodi hibridni rat u Ukrajini s ciljem ostvarenja gore navedenih političkih ciljeva. Obzirom na navedeno, može se tvrditi da cilj Rusije u ratu s Ukrajinom nije bio evidentan od samog početka rata. Međutim, takvog mišljenja nisu ni Janis Berzins s Centra za sigurnosna i strateška istraživanja ni Bugajski, koji smatraju da je jedinstveni politički cilj Rusije evidentan od samog početka rata. Jedan od ispitanika smatra da nije moguće identificirati jedinstveni politički cilj Rusije u ratu protiv Ukrajine, već da istovremeno postoji više političkih ciljeva od kojih ni jedan nije dominantan. Analizom istraživanja na uzorku od ukupno 5 prikupljenih odgovora, dolazi se do srednje vrijednosti čimbenika $X=1,83$.

5.5.2. Ideologija

Ideologija je u Rusiji masovni proizvod koji je lako konzumirati, a ruski politički establišment je prije početka rata s Ukrajinom, a i sada tijekom njegova trajanja, servirao ideologiju koju su u tom trenutku mase zahtijevale. Nakon pripajanja Krima u ožujku 2014. godine, a nakon gotovo desetljeća sociopolitičke tranzicije, transformacijske i ekonomske krize ruska javnost objeručke je prihvatila konzervativnu i nacionalistički usmjerenu ideologiju (Latukhina, 2015). Nije to bila nikakva nova ideologija, to su iste one vrijednosti na kojima je počivao status Rusije kao velesile u predhladnoratovskom razdoblju. Njen

legitimitet se danas temelji na stalnom referenciranju na prošlost, na ruske tradicije, a ponekad čak i izmišljene povijesne događaje (Kolesnikov, 2015).

Poljski filozof Kolakowski napisao je da je “ideologija uvijek slabija nego društvene sile koje ju promoviraju i serviraju društvu kao vlastite vrijednosti.” Prema istom autoru, nije logično smatrati osvajanje tuđeg teritorija razumnim geopolitičkim korakom u suvremenom dobu u kojem se prisvajanje tuđeg teritorija više ne smatra odrazom moći. Kolesnikov na toj premisi temelji svoju tvrdnju da je ruska ideologija tijekom rata s Ukrajinom zastarjela i slaba (Kolesnikov, 2015). Unatoč tome, ne može se osporiti da je ona imala značajan utjecaj na rat, odnosno da je upregnuta na pravom mjestu u pravo vrijeme. U ožujku 2015. godine je 49% Rusa dalo potporu Putinu smatravši da je svojim postupcima Rusiji vratio status velesile (Latukhina, 2015). Naime, kao što je Kolakowski i napisao, društveni pokret koji je podupirao Putinovu ideologiju očito je bio puno jači nego sama ideologija. Jer ideologija koju trenutna ruska vlast promovira ista je ona ideologija koja je Rusiju vodila u osamnaestom, devetnaestom, a djelomično i u dvadesetom stoljeću.¹⁰⁹

Može se reći da je ruska ideologija tijekom rata s Ukrajinom bila kohezivna sila koja je u pravo vrijeme pala na plodno tlo, misleći pritom na stanovništvo Rusije koje je vjerojatno poneseno nacionalizmom i osjećajem ruske moći koju Putin stalno naglašava, nakratko zaboravilo duboke socijalne i gospodarske probleme svoje zemlje. Specifična ideologija Rusije kao hibridnog aktera u ratu s Ukrajinom razlikuje se od ideologije Ukrajine, u smislu da Rusija svoje djelovanje i odluke temelji na želji za ponovnim stjecanjem statusa globalne velesile na račun Ukrajine, dok Ukrajina nastoji balansirati između Istoka i Zapada shvaćajući pritom da njezin vlastiti opstanak ovisi o vanjskim akterima – iz navedenog se može zaključiti da su suprotstavljene ideologije Rusije i Ukrajine važan, ali ne presudan čimbenik u ovom ratu. Bugajski smatra da se ideologije Rusije i Ukrajine značajno razlikuju, te se također slaže s tvrdnjom da ovaj čimbenik ima značajan ali ne presudan utjecaj na rat između dvije zemlje. S druge strane, Janis Berzins smatra da ideologija nije imala nikakav utjecaj na rat, obzirom da ne postoje značajne ideološke

¹⁰⁹ Ovo vrijedi samo djelomično za 20. stoljeće jer je nakon raspada SSSR-a Rusija bila na rubu kolapsa i ideološki poražena nakon što je komunistička ideologija bila diskreditirana, a ova ideologija još nije bila artikulirana.

razlike između dvije zemlje. Analizom odgovora prikupljenih putem anketnog upitnika, a vezano uz vrednovanje ovog čimbenika u ratu Rusije i Ukrajine evidentna su različita mišljenja sudionika istraživanja. Matematičkim izračunom brojčanih vrijednosti koje su dodijeljene ovom čimbeniku dolazi se do rezultata $X=2,83$, iz čega proizlazi da je čimbenik bio prisutan u ratu, no da nije imao presudan utjecaj na njegov tijek ni ishod.

5.5.3. Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji

Ovaj čimbenik se u hibridnom ratu Rusije i Ukrajine može promatrati s više stajališta. Prvo, Rusija je vrlo dobro eksploatirala činjenicu da u Ukrajini postoji značajan dio stanovništva (što ruske etničke manjine, što proruski orijentiranih Ukrajinaca) koji nije naklonjen Zapadu. Dio ukrajinskog stanovništva koji je i dalje proruski orijentiran smatra da Ukrajina ne može opstati bez oslanjanja na Rusiju. Kad je Janukovič skinut s vlasti 2014. godine, on nije skinut ustaljenim demokratskim postupkom, već je eskalacijom uličnih prosvjeda došlo do preuzimanja vlasti od strane prozapadno orijentiranih stanovnika.

Iako je Rusiji odgovarala ova situacija u kojoj je mogla prema međunarodnoj zajednici prezentirati događaje u Ukrajini kao unutarnji problem države, nepobitno je da Rusiji nikako ne odgovara dijeliti granicu s velikom prozapadno orijentiranom državom. Imajući na umu ranije pojašnjene ruske stavove, može se tvrditi da bi takvo okruženje Rusija smatrala velikim egzistencijalnim problemom. Iz istraživanja proizilazi da je ruska vanjska politika prema Ukrajini oblikovana kako bi pod bilo koju cijenu spriječila stupanje Ukrajine u euroatlantske integracije. Ovako rečeno, zaključuje se da je percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji u ratu Rusije i Ukrajine izuzetno važan čimbenik, i to čak u tolikoj mjeri da se može reći da je jedan od pokretača ovog rata. S tim se slaže i Janis Berzins, dok Bugajski smatra da, kada se govori o ratu Rusije protiv Ukrajine, Rusija nije motivirana percepcijom ugroze vlastitoj egzistenciji. Međutim, Bugajski također prihvaća da Rusija razvija ovaj čimbenik u smislu da ga koristi za opravdanje vlastitih postupaka. Analizom prikupljenih odgovora dolazi se do vrijednosti čimbenika $X=3,33$.

5.5.4. Organizacijska struktura i sastav snaga

Rusija je prošavši kroz transformaciju vlastitih oružanih snaga u periodu nakon 2008. godine razvila sposobnost brze prilagodbe okolnostima što donekle nalikuje modelu upravljanja krizama koji je prezentirao general Gerasimov (Gerasimov, 2013). Njegov model opisuje eskalaciju ugroze u rat i objašnjava različite faze razvoja rata. Od 2010. nadalje, Rusija je formirala četiri vojna distrikta i jedno Združeno strateško zapovjedništvo na Arktiku. Oružane snage Ruske Federacije koje prema novijim informacijama broje oko 900,000 vojnika (a broj i dalje raste) pred sam rat u Ukrajini prošle su reformu osoblja koja se temeljila na iskustvima stečenim u sukobima u Gruziji i Čečeniji. Od ukupnog broja vojnika, gotovo 50% čine ugovorni vojnici. Osim reforme osoblja, Rusija je prošla i proces modernizacije i opremanja novim oružjima u svim granama oružanih snaga (Bryce-Rogers, 2013: 359).

Na neki način se može reći da je rat Rusije i Ukrajine prvi pravi test za novu u vojnom smislu reformiranu Rusiju gdje je Rusija pokazala iznimnu organiziranost. Velika prednost Rusije je bila to što su iz prethodnih ratova imali potrebna znanja da bi regrutirali dobrovoljce za rat. Isto tako, dobra organizacijska struktura omogućila je da ih vješto kanaliziraju i njima upravljaju. Obavještajne službe su i prije početka rata bile prisutne na teritoriju Ukrajine, a iz ranije spomenutih primjera instalacije proruskih dužnosnika za vrijeme Janukoviča evidentno je da su imali moć. Uzevši u obzir transformaciju OS Ruske Federacije koja je završila neposredno pred izbijanje rata u Ukrajini, može se tvrditi da je njihova organizacijska struktura na visokoj razini. Sastav ruskih snaga koji je sudjelovao u ratu u Ukrajini je raznolik. Od konvencionalnih vojnih postrojbi i specijalnih snaga do plaćenika i dobrovoljaca – svi dobro opremljeni i obučeni upućeni su u Ukrajinu kako bi služili ruskom strateškom cilju. Organizacijska struktura i sastav snaga Ruske Federacije koji su sudjelovali u ratu u Ukrajini svakako su doprinijeli učinkovitosti Rusije kao hibridnog protivnika. Bugajski smatra da je ruska strana kao hibridni akter u ratu imala visokorazvijenu organizacijsku strukturu i sastav snaga koje su bile uključene u rat protiv Ukrajine, da je to bio jedan od najznačajnijih čimbenika koji je odlučivao o tijeku rata. Berzins navodi da je Rusija u ratu protiv Ukrajine imala visokorazvijenu organizacijsku

strukturu i sastav snaga, no smatra da ovaj čimbenik nije imao presudan značaj za tijek rata. Istraživanje je pokazalo da srednja vrijednost ovog čimbenika iznosi $X=3,33$.

5.5.5. Asimetrija u sposobnostima

Rat Rusije i Ukrajine je rat dva državna aktera, u kojem Rusija kao hibridna strana u ratu koristi proxy snage. Kada govorimo o asimetriji u smislu odmjeravanja dva suprotstavljena aktera u ratu prema kvantitativnim mjerilima (veličina, jačina snaga, dostupnost resursa, i sl.), može se utvrditi da određena asimetrija postoji. Naime, prošavši kroz proces transformacije oružanih snaga Rusija je unaprijedila svoje vojne sposobnosti i opremila vojsku suvremenom vojnom tehnologijom u širokom području djelovanja. Isto tako, Rusija za vrijeme trajanja rata raspolaže nuklearnom tehnologijom koju je, tvrdi, spremna upotrijebiti. S druge strane, Ukrajina je suočena s kontinuiranim padom borbenih sposobnosti svojih oružanih snaga, a odrekla se i nuklearne tehnologije. Međutim, asimetrija u pravom smislu riječi se u ovom hibridnom ratu ponajprije ogleda su iznalaženju i primjeni taktike koja je eksploatirala slabe točke Ukrajine – od energetske i tržišne ovisnosti o Rusiji, pa do postojanja značajnog postotka proruski orijentiranog stanovništva koje nije skloni Zapadu. Dakle, može se tvrditi da Rusija kao hibridni protivnik primjenom konvencionalnih i nekonvencionalnih metoda učinkovito eksploatira slabosti Ukrajine što značajno utječe na ishod rata. Berzins je mišljenja da postoji kvantitativna asimetrija koja se ponajprije ogleda u superiornosti ruskih snaga naspram ukrajinskim, dok Bugajski smatra da se uspjeh Rusije ponajprije može pripisati njihovoj iznimnoj eksploataciji ukrajinskih slabosti. Konačan rezultat analize svih prikupljenih odgovora na anketni upitnik nam daje rezultat koji također ovaj čimbenik svrstava među visoko vrednovane čimbenike s $X=3,50$.

5.5.6. Taktika iznurivanja

Kada se govori o iznurivanju protivnika u fizičkoj domeni, obzirom na brojke smrtno stradalih Ukrajinaca u ratu Rusije i Ukrajine, ne može se tvrditi da je Rusija

koristila taktiku iznurivanja protivnika u fizičkoj domeni. Posebno se ovo odnosi na operaciju pripajanja Krima koja je provedena gotovo bez žrtava. U istočnoj Ukrajini situacija je nešto drugačija, obzirom da je tamo došlo do sukoba visokog intenziteta, te je korišteno i konvencionalno vojno oružje visoke stope razaranja. Međutim, iznurivanje protivnika u fizičkoj domeni nikad nije ni bio cilj Rusije. Što se tiče kognitivne domene, Rusija jest koristila taktiku iznurivanja u smislu utjecaja na lokalno stanovništvo i njihovu potporu ratu. Međutim, obzirom da nisu pronađeni podaci temeljem kojih se može kvantificirati utvrditi utjecaj taktike iznurivanja protivnika u ratu Rusije i Ukrajine, za potrebe ove disertacije može se tvrditi da je Rusija kao hibridni protivnik koristila taktiku iznurivanja protivnika, međutim rezultati istraživanja pokazali su da je ovaj čimbenik i od presudnog utjecaja na tijek i ishod rata. Naime, većina ispitanika obuhvaćenih anketnim upitnikom mišljenja su kako je ovaj čimbenik prisutan i iznimno bitan u ratu Rusije i Ukrajine. Nadalje, Bugajski i Berzins smatraju kako Rusija svoje političke ciljeve dostiže iznurivanjem ukrajinskih snaga i u kognitivnoj i u fizičkoj domeni. Prema tome, vrijednost koja se dodjeljuje čimbeniku temeljem istraživanja i definirane metodologije vrednovanja jest $X=3,83$.

5.5.7. Utjecaj na lokalno stanovništvo

Gotovo svi čimbenici hibridnog modela koji je Rusija primijenila u ratu s Ukrajinom usmjereni su više ili manje prema lokalnom stanovništvu. Naime, Rusija nikad ne bi uspjela pripojiti Krim da nije imala potporu stanovnika Krima. Bez obzira što su velikim dijelom ti stanovnici etnički Rusi i nisu bili lojalni ukrajinskoj vladi, Rusija je provedbom informacijskih operacija, izazivanjem gospodarske nestabilnosti u zemlji, političkom subverzijom, zastrašivanjem i različitim drugim metodama postigla izniman utjecaj na lokalno stanovništvo. Kao što je već spomenuto, čak 96,77% stanovnika Krima, doduše u osporavanim uvjetima, glasalo je na referendumu za pripajanje Rusiji (Neville, 2015: 74 i Marxen, 2014: 383).

Nadalje, kad se rat već proširio na područje istočne Ukrajine, učinak na lokalno stanovništvo bio je dvojak. Proruski orijentirano stanovništvo bilo je agrivirano i

motivirano na rat, dok se kod etničkih Ukrajinaca počelo javljati sve veće nezadovoljstvo razvojem situacije. Tome je svakako doprinijelo i loše gospodarsko stanje u zemlji, kao i odluke ukrajinske vlade koje su se pokazale lošima. Tako se i u dijelu stanovništva koje prvotno nije bilo proruski orijentirano počela javljati nelagoda. Istraživanja pokazuju da je unatoč potpori koju je nova ukrajinska vlada dobivala od međunarodne zajednice, prema istraživanjima potpora lokalnog stanovništva vladi i nastavku rata počela je padati već 2014. godine (Pew Research, 2015). Naime, istraživanje je provedeno od strane Centra za istraživanje Pew u svim dijelovima Ukrajine osim u Donjeckoj Narodnoj Republici i Luganskoj Narodnoj Republici i predstavlja okvirno 80% ukrajinskog stanovništva. Rezultati pokazuju da je ukrajinsko stanovništvo koje živi van Krima i Donbasa iznimno kritično prema ukrajinskoj vladi i nastavku rata na istoku Ukrajine. Ipak, iako jedan dio stanovništva zagovara rješavanje rata s Rusijom mirnim pregovorima, najveći broj ispitanika ipak je skloniji približavanju Zapadu nego Rusiji (Rachok, 2014: 16).

Rusija je u ratu u Ukrajini provedbom nenasilnih mjera utjecala na lokalno stanovništvo i na taj način osigurala potporu u ostvarenju svog cilja. Agrivacijom proruskog stanovništva i motiviranjem na prosvjede, te unošenjem sumnje etničkih Ukrajinaca u vlast i nastavak rata s Rusijom dodatno je destabilizirano stanje u zemlji. Tako rečeno, autor, zajedno s polovicom ostalih ispitanika zaključuje da je Rusija kao hibridni akter utjecala na lokalno stanovništvo Ukrajine i tako pridobila dio stanovništva na svoju stranu, ali što je još bitnije – tako je produbila nestabilnost u društvo i unijela razdor u već ionako podijeljeno ukrajinsko stanovništvo. Istraživanje je djelomično potvrdilo navedeno. Iako Bugajski i Berzins smatraju da je Rusija uspjela nametnuti pro-ruski narativ značajnom dijelu lokalnog stanovništva u Ukrajini, ova dvojica stručnjaka mišljenja su kako to nije utjecalo na njihove aktivnosti tijekom rata. Kvantitativnom analizom podataka prikupljenih istraživanjem, dolazi se do vrijednosti koja se pripisuje ovom čimbeniku, a ona iznosi $X=3,67$

5.5.8. Nove tehnologije

Kad se govori o novim tehnologijama koje Rusija kao hibridni protivnik primjenjuje u ratu u Ukrajini, onda se može referirati na modernizaciju oružanih snaga Ruske Federacije od 2008. godine. Nadalje, kad je ruska vojska opremljena najsuvremenijim oružjima. Međutim, u ratu u Ukrajini nove tehnologije u smislu upotrebe sofisticiranog vojnog oružja nisu naglašavane kao izuzetno bitne, vjerojatno iz razloga što je njihova upotreba od strane Rusije kao vojne sile bila očekivana (što nije bio slučaj kod Hezbollaha). Od suvremenih tehnologija koje su dio inventara dobro opremljenih oružanih snaga kao što su OS RF, a čija uporaba je zamijećena u ratu u Ukrajini ističe se prisutnost besposadnih zrakoplovnih sustava, 5 različitih vrsta MLRS sustava, tenkova T-72B3, T-90 MBT, i T-72M, i općenito tenkova s eksplozivnim reaktivnim oklopom koji su bili vrlo učinkoviti u istočnoj Ukrajini (Karber, 2015a: 12-24).

Iako Rusija i u trenutku pisanja ovog teksta i dalje aktivno odbacuje optužbe o opskrbljivanju pobunjenika u Ukrajini oružjem, postoji mnoštvo dokaza koji upućuju na to. Primjena suvremenih tehnologija i posjedovanje oružja koje nije prisutno u sastavu OS Ukrajine (već spomenuti tenkovi T-72B3,¹¹⁰ zatim oklopno mehanizirana vozila BPM 57, Aistenok mobilni radarski sustav, i Pantsir S-1) od strane proruskih separatista nepobitan je dokaz stvarne ruske prisutnosti u Ukrajini i njihove potpore separatistima u Ukrajini.

Teoretičari i analitičari rata Rusije i Ukrajine često navode i kibernetičke napade kao jednu od primijenjenih metoda ratovanja koja se oslanja na nove tehnologije. Međutim, obzirom na činjenicu da su se događaji u Ukrajini nedavno odvijali, te da je napade u kibernetičkom prostoru teško detektirati, potvrditi i pripisati odgovornost za njihovu provedbu, trenutno nije moguće ponuditi uvjerljive dokaze. Međutim, postoje indicije i da je Rusija prije i tijekom rata u Ukrajini vrlo učinkovito eksploatirala kibernetički prostor. Osim DDoS¹¹¹ napada na ukrajinske web stranice i preusmjeravanja malicioznog koda, kibernetičke špijunaže i širenje propagande, Rusija je u jeku situacije na Krimu zloćudnim programom „Snake“ zarazila nekoliko desetaka računalnih sustava u vlasništvu ukrajinske vlade i

¹¹⁰Koristi se u OS Ruske Federacije od 2012, prikazani su javno na mimohodu 09. svibnja 2016 u St. Petersburgu, Ukrajina nije ovim tenkovima nikad opremljena

¹¹¹DDoS, engl. Distributed Denial of Service – napad distribuiranog uskraivanja usluga

diplomacije. Prema nekim teoretičarima, ovaj čin dao je ruskim obavještajnim službama nesmetan pristup povjerljivim državnim podacima (Weedon, 2015). Također, u javnosti se raspravljalo i o navodnoj ruskoj modifikaciji ukrajinske aplikacije za upravljanje paljbom haubica D30 kalibra 122mm.¹¹² Također postoje sumnje da su u više navrata Rusi izveli kibernetičke napade na ukrajinsku energetska infrastrukturu (BBC News, 11.01.2017).

Rusija kao hibridni protivnik u ratu s Ukrajinom koristi vojne tehnologije koje je uvela u upotrebu nakon transformacije oružanih snaga od 2008. godine nadalje, te tim suvremenim oružjima opskrbljuje i proruske separatiste. U literaturi najčešće spominjano oslanjanje na nove tehnologije odnosi se na eksploataciju kibernetičkog prostora putem kojeg je Rusija podupirala operacije u Ukrajini. Iako se u teoriji mogu pronaći tvrdnje, a takvog mišljenja je i jedan od ispitanika, da je upotreba novih tehnologija u ovom ratu bila vrlo značajna za tijek i dosadašnji ishod rata, istraživanje ipak nije svrstalo ovaj čimbenik među visokovrednovane čimbenike hibridnog modela. Naime, Bugajski i Berzins smatraju da je ruski hibridni akter imao ograničen pristup novim tehnologijama, odnosno da je u ratu protiv Ukrajine koristio one tehnologije koje su unutar očekivanih konvencionalnih vojnih okvira. Zaključno, rezultat analize pokazao je da je srednja vrijednost koja se dodjeljuje ovom čimbeniku $X=2,33$.

5.5.9. Informacijske operacije

Teorija ali i praksa pokazuju da se ruski hibridni model u velikoj mjeri oslanja na informacijske operacije, i to zato što Rusi su one usmjerene na kognitivnu domenu protivnika. Rusi naime u svom novom pristupu smatraju kognitivnu domenu najvažnijim bojnim poljem (za razliku od konvencionalnih strategija koje su bile fokusirane na logističke i materijalne resurse) (Fedyk, 2017). Informacijske operacije koje provodi Rusija prepoznate su kao ozbiljan problem, ne samo u Ukrajini nego i na globalnoj razini. O tome najbolje govori činjenica da je početkom 2015. godine nekoliko članica EU zatražilo od

¹¹²Postojale su indicije o modificiranoj android aplikaciji za upravljanje paljbom iz haubica d30 122mm koja je navodno javljala rusima lokaciju oružja te rezultiralo uništavanjem znatnog djela tih haubica. Iza operacije stoji "Fancy Bear" hakerska skupina, koju navodno kontrolira ruska vojno obavještajna služba GRU. Prema: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/12/22/russia-linked-dnc-hackers-targeted-ukrainian-army/>

EEAS (European External Action Service) da implementira mjere protiv ruskih informacijskih operacija (Giles, 2016: 59). Upravo zbog toga nije naodmet u nekoliko rečenica spomenuti i ruske informacijske operacije u širem smislu.

Rusija agresivno provodi informacijske operacije na globalnoj razini, i to uglavnom putem televizijske kuće RT (Russia Today), medijske kuće Sputnik International (ranije pod nazivom Voice of Russia) i raznih internet servisa kao što je Ruptly, sve uz obilno i vješto korištenje raznih društvenih mreža. Neki te analitičari se pribojavaju da bi područja na kojima Rusi aktivno šire svoj narativ mogla postati budući ciljevi ruske hibridne politike. Međutim, Rusija nije stvorila moćne medije primarno s ciljem provedbe informacijskih operacija u Ukrajini ili nekoj drugoj zemlji. Naprotiv, Rusija je dugoročno ulagala u razvoj infrastrukture koja je potrebna da bi se umanjila dominacija Zapada u informacijskom okružju. Cilj informacijskih operacija koje Rusija provodi na globalnoj razini je dovesti u pitanje kredibilitet zapadnog narativa i postupaka. Na taj način, Rusija je informacijske operacije pretvorila u učinkovit alat javne diplomacije, a informaciju u instrument nacionalne moći. Unoseći sumnje i potičući propitivanje postupaka Zapada, Rusija je sebi otvorila dodatni prostor za manevar, na vlastitom teritoriju ali i globalno.

Kada analiziramo ovaj čimbenik u hibridnom ratu između Rusije i Ukrajine, može se tvrditi da je Rusija na Krimu i u Donbasu provodila opsežne informacijske operacije, još i prije rata u Ukrajini, ali posebice tijekom prva tri mjeseca 2014. godine. Informacijske operacije provodile su se sljedećim metodama (DRDC, 2014: 5):

- upućivanjem takozvanih «proxy agenata» kako bi izazvali nestabilnost šireći proruski narativ. Najbolji primjer ovih proxy agenata su takozvani «mali zeleni ljudi», i ruska motoristička banda «Noćni vukovi» koji su bili izuzetno aktivni u organiziranju prosvjeda u istočnoj Ukrajini
- proxy agenti poticali su i na «informacijski konflikt», posebice putem socijalnih mreža. Primjer tome su tzv. «Ruska trol vojska», skupina aktivista koji su putem društvenih mreža promovirali proruske stavove a potkopavali NATO i EU. Prema nekim izvorima, zapošljava ih tvrtka Internet Research Agency sa sjedištem u St. Petersburgu.
- korištenjem javnih i privatnih medija za promoviranje Putinovih poruka i širenje

ruskog narativa.

- službeni nastupi ruskih političara i glasnogovornika kojima su davali legitimitet netočnim informacijama koje su širili mediji.

Informacijske operacije u ratu Rusije i Ukrajine provođene pomoću suvremenih masovnih medija bile su usmjerene prema ciljanoj populaciji kako bi stvorile nezadovoljstvo i nelagodu i eksploatirale su etničke, lingvističke i staležne razlike ukrajinskog društva (Fox i sur, 2016: 4, Karber, 2015a: 46). Društvene mreže bile su oružje za instrumentalizaciju lokalnog stanovništva na Krimu, jer su upravo ciljajući na gore navedene razlike Rusi vrlo učinkovito polarizirali društvo (Holloway, 2017). Jedan od primjera ruskih informacijskih operacija je masovna kampanja kojom se Ukrajinu prikazivalo «žrtvom fašističkog udara» (Neville, 2015: 68). Isto tako, jedan od ciljeva ruskih informacijskih operacija je bio zadržati privid da separatisti u cjelini dolaze iz ukrajinskog naroda, te da ih podupire tu i tamo pokoji dobrovoljac iz Rusije. Isto tako, Rusija je aktivno putem informacijskih operacija kontinuirano tvrdila da je u Ukrajini izvršen državni udar¹¹³ u kojem je svrgnut legalno izabran ukrajinski predsjednik Janukovič te tako novu ukrajinsku vladu proglasila nelegitimnom, sebe predstavila kao garanciju stabilnosti, a zemlje koju su podržavale novu ukrajinsku vladu proglasila uzurpatorima stabilnosti u zemlji. Sjedinjene Američke Države i Veliku Britaniju je optužila da su potpomogle državni udar u Kijevu i time prekršile obveze iz sporazuma iz Budimpešte, odnosno da su narušile političku neovisnost i suverenitet Ukrajine. Posebno je zanimljivo analizirati ruske informacijske operacije koje su prethodile ruskoj aneksiji Krima. U narativu koji je Rusija širila, Krim je kontinuirano prezentiran kao dio Rusije koji nikada nije ni trebao biti ukrajinski. Zato su separatisti uz pomoć ruskih specijalnih snaga neposredno pred održavanje referenduma na Krimu zaposjeli televizijsku kuću putem koje su kontinuirano pozivali stanovništvo Krima da glasaju za ponovno spajanje s Rusijom.

Osim putem medija, pred referendum su diljem poluotoka osvanuli različiti plakati. Jedan od primjera je plakat na kojem su bile prikazane dvije karte poluotoka Krim: na jednoj se

¹¹³ Naime, prema ukrajinskom Ustavu, predsjednik može biti svrgnut točno propisanom procedurom, pri čemu mora biti ispoštovana procedura: a) predsjednik je formalno optužen za zločin, b) Ustavni sud sagledava optužbe i c) Parlament izglasava nepovjerenje, pri čemu za svrgavanje mora glasati tri četvrtine zastupnika u parlamentu.

nalazio nacistički znak, a na drugoj ruska zastava. Natpis na plakatu glasio je «16. ožujka biramo ili nacizam ili spajanje s Rusijom» (Neville, 2015: 68). Takve poruke implicirale su da su to jedine dvije opcije koje postoje, i ukoliko se Krim ne pripoji Rusiji bit će pod fašističkim nadzorom. Iako ovo naravno nije bilo točno, to je vrlo dobar primjer ruskih informacijskih operacija i kako su one vrlo učinkovito stvarale nelagodu među ukrajinskim stanovništvom. Nakon aneksije Krima, na poluotoku su se pojavili plakati s natpisima «Krim je svetinja za Rusiju» i «Krim je naš Jeruzalem» (Rachok, 2014: 12). Na koncu, zaključuje se da su ruske informacijske operacije korištene kako bi se širile pomno razrađene poruke. Neke od ključnih poruka tijekom aneksije Krima i rata u istočnoj Ukrajini su: izvješća o većem broju ukrajinskih žrtava nego što je stvarno bio slučaj, optužbe da SAD i CIA šalju plaćenike da podupru državni udar u Kijevu, nijekanje prisustva oružanih snaga Ruske Federacije na teritoriju Ukrajine, izvješća o masovnom dezertiranju ukrajinskih vojnika, optužbe koje Ukrajinu i njenu vladu prikazuju fašistoidnom, itd. (DRDC, 2014: 6) Nisu Rusi ni zanemarili tradicionalne oblike širenja propagande, pa je tako na teritoriju Ukrajine tiskano je 1176 ruskih časopisa koji su širili rusku propagandu. Činjenica da Rusija provodi informacijski rat protiv Ukrajine objavljena je i u godišnjem izvješću međunarodne organizacije Freedom House (Rachok, 2014: 14).

U zaključku, ruske informacijske operacije rezultirale su time da je rezultat referenduma bio 96,77% za pripajanje Krima Rusiji, a osim što je kontinuirano rasla nelagoda među ukrajinskim stanovništvom koje je kontinuirano bilo i jest bombardirano proruskim porukama, vrlo je nestabilna potpora novoj ukrajinskoj vladi i nastavku rata s Rusijom. Provedeno istraživanje pokazalo je konsenzus među ispitanicima, koji smatraju da je ovaj čimbenik prisutan u hibridnom ratu Rusije i Ukrajine, te da je ostvario značajan utjecaj na dosadašnji tijek rata. Bugajski smatra da je Rusija koristila sve moguće resurse, te da je prema vlastitom stanovništvu i snagama provodila informacijske operacije, istovremeno s provedbom specijalnih informacijskih operacija usmjerenih prema Ukrajini. Analiza upitnika daje ovom čimbeniku vrijednost $X=3,83$ čime je svrstan među najbitnije čimbenike ruskog hibridnog modela.

5.5.10. Politička subverzija

Ruska politička subverzija Ukrajine nije započela s ratom u Ukrajini, ona je započela puno ranije. Naznakama koje su ukazivale na moguće približavanje Ukrajine Zapadu, Rusija je počela igrati sve aktivniju ulogu u ukrajinskoj politici. Rusija je naime koristila sva moguća sredstva kako bi potkopala prozapadne političke struje u Ukrajini, a poduprla proruskog “lutke na koncu”. Tako je za vrijeme vladavine prozapadnih struja u Ukrajini, Rusija kontinuirano ucjenjivala s cijenama energenata, kako bi zadržala svoju polugu moći nad Ukrajinom. Također, jedan od primjera ruske političke subverzije (iako nikad dokazanog) bili su izbori u Ukrajini 2004. godine. Tada je Vrhovni sud Ukrajine naložio ponavljanje drugog kruga predsjedničkih izbora (zbog navodnih izbornih prijevara u korist proruskog kandidata Janukoviča). Međutim, rusko upletanje nije se svelo samo na upletanje u rezultate izbora, nego je prozapadni kandidat i pobjednik izbora Viktor Juščenko koji je zagovarao pristupanje Ukrajine u NATO bio i meta neuspjelog atentata. Kada je proruski Janukovič došao na vlast u Ukrajini 2010. godine, na najodgovornija mjesta u sustavu nacionalne sigurnosti i obrane instalirane su osobe proruskih uvjerenja, koji su u jeku političke krize povlačili poteze kako bi održali na vlasti proruski politički režim. U retrospektivi, mnogo njihovih poteza rezultiralo je u narušavanju ukrajinskih obrambenih sposobnosti, što je stvorilo preduvjete za uspjeh rata koji će uslijediti nekoliko godina kasnije (Ratsiborynska, 2016: 14).

Osim upletanja u političke procese, Rusija je proaktivno promovirala ruski jezični i kulturni identitet u Ukrajini. Značajnu potporu dobivali su proruski kulturni centri i nevladine organizacije koje su promicale ruski jezik i kulturu. Cilj ovog djelovanja bio je povećati broj rusofonog stanovništva i stanovništva Ukrajine koje se identificira s ruskom kulturom. Ovim potezom Rusija je među stanovništvom Ukrajine stvorila plodno tlo za rusku propagandu i kasnije provedbu informacijskih operacija (Perry, 2015).

Tijekom veljače i ožujka 2014. godine veljače su u gradovima Sevastopolju i Simeropolju organizirani prosvjedi separatista, a izvješća kažu da su glavnu ulogu u organiziranju i provedbi prosvjeda imali ruski državljani, a između ostalih i agenti ruskih tajnih službi. Oni su između ostalog, tijekom krize na Krimu, postavljali bombe na zgrade ukrajinskih

državnih institucija i provodili političke otmice što se smatra bitnim elementima političke subverzije. Tijekom rata u istočnoj Ukrajini, Rusija je podupirala aktivnosti proruskih separatista tijekom formiranja Donjecke Narodne Republike i Luganske Narodne Republike. Sve navedeno govori nam da je Rusija kao hibridni protivnik u ratu aktivno i planski provodila političku subverziju u Ukrajini, puno prije početka rata ali i tijekom rata, s ciljem destabilizacije zemlje i poticanja unutarnjih sukoba, te izazivanja raspada političkog sustava i same države (Karber, 2015a: 22). Stoga se zaključuje da je politička subverzija koju je provodila Rusija prije i tijekom rata u Ukrajini značajno utjecala na sam rat i njegov ishod. Istog je mišljenja veći dio sudionika istraživanja, koji smatraju da je ovaj čimbenik imao utjecaj na dosadašnji tijek i ishod rata. Berzins navodi da je Rusija provodila političku subverziju kako bi minirala političku koheziju u Ukrajini. Rezultat analize pokazuje da je vrijednost ovog čimbenika jednaka $X=3,83$.

5.5.11. Stvaranje utočišta i potpora proxy snagama

U raščlambi prethodnih čimbenika već je spomenuta uloga proxy snaga u provedbi informacijskih operacija i političke subverzije u Ukrajini. Također je ovdje bitno navesti i evidentno korištenje ruskih specijalnih snaga (Spetznaz) u operaciji pripajanja Krima. Tada su ruske specijalne snage provedbom nekonvencionalnih operacija stvorile preduvjete za pripajanje Krima Rusiji. Naime, Osim upotrebe specijalnih snaga, stvaranje utočišta podrazumijeva i potporu proxy snagama - naoružavanje i obuku pobunjenika, što je svakako bio slučaj u operaciji pripajanja Krima, i pogotovo tijekom rata u istočnoj Ukrajini. Smatra se da se brojčana snaga pobunjeničke vojske Donjecke Narodne Republike i Luganske Narodne Republike kretala oko brojke 40,000 (ICG Europe Brief, 2015: 10). S obzirom da je povijesno gledano veći dio stanovništva na istoku simpatiziralo Ruse, govorilo ruski jezik, te se izjašnjavalo kao etnički Rusi, ruska hibridna strategija je reflektirala i ove okolnosti. Naime, dok su redovite postrojbe iz sastava ruske crnomorske flote i specijalne postrojbe iz Rusije okupirale Krim, na istoku su se pripremali temelji za drukčiji oblik rata. Rusija je slala agente na istok Ukrajine koji su organizirali proruske prosvjede i pripremali “spontani” ustanak ruskih simpatizera protiv nove Ukrajinske vlasti.

Ovaj čimbenik izuzetno je bitan obzirom da se njegovom učinkovitim primjenom od strane hibridnog protivnika sprječava odlučna akcija protivnika. Dakle, činjenica da je Rusija kao hibridni protivnik u ratu koristila proxy snage, te zaposjela ključne objekte i prometnice na Krimu, onemogućila je Ukrajini da se učinkovito suprotstavi separatistima. Isto tako, oportunističko rusko djelovanje u istočnoj Ukrajini, te stvaranje Narodnih Republika Donjeck i Lugansk također upućuje na važnost ovog čimbenika u kontekstu sveukupnog ruskog hibridnog ratovanja. Navedeno je potvrđeno i provedenim znanstvenim istraživanjem čiji rezultati su pokazali stopostotni konsenzus među ispitanicima. Naime, ispitanici smatraju da je Rusija u Ukrajinu slala dobrovoljačke paravojne snage materijalnu potporu kako bi dala potporu proxy snagama na teritoriju Ukrajine i kako bi se formirale autonomne republike. Na taj način je narušen suverenitet Ukrajine. Vrijednost koja se pripisuje ovom čimbeniku temeljem provedenog istraživanja jest $X=4,00$.

5.5.12. Vojna intervencija

Kako je već rečeno, ovaj čimbenik odnosi se na hibridnog aktera u ratu koji angažira vlastite konvencionalne vojne snage na granicama protivnika, a često se prikriva provedbom vojnih vježbi većih razmjera i nerijetko obuhvaća sve grane konvencionalne vojne sile. Imajući na umu aktivnosti ruskih oružanih snaga koje su prethodile operaciji pripajanja Krima, kada je Rusija provedbom vojnih vježbi, ispitivanjem borbene spremnosti, i izmještanjem snaga koje su se nalazile duž ukrajinske granice prema unutrašnjosti ruskog teritorija prikrila mobilizaciju i razmještanje ostatka snaga duž ukrajinske granice i na Krim (Neville, 2015: 66). Prema zapadnim izvorima, do kraja travnja 2014. godine Rusija je nagomilala otprilike 80,000 ljudi na granicu s Ukrajinom (uključujući Krim), od čega je 40,000 bilo u sastavu borbenih postrojbi (Neville, 2015: 66).

Istovremeno, Rusija je uspostavila i logističke baze za potporu proruskim separatistima, ali i obične centre kroz koje su prolazili dragovoljci koji su se upućivali u Ukrajinu. Osim aktivnosti na samoj granici Ukrajine, Rusija je uputila konvencionalne vojne snage na teritorij Ukrajine i one su se angažirale u samom ratu. Prvo, oružane snage Ruske Federacije (marinci i elitne padobranske postrojbe) i specijalne snage Spetsnaz bile su

angažirane već u operaciji pripajanja Krima (Dayspring, 2015 :133). Međutim, Rusija je nijekala upućivanje svojih postrojbi na Krim, navodeći da nije prekršila sporazum s Ukrajinom, jer se temeljem tog ugovora na Krimu već nalazila vojska Ruske Federacije. Iako je ruska konvencionalna vojna sila intervenirala u istočnoj Ukrajini najmanje dva puta, u kolovozu 2014. i u veljači 2015. godine, Rusija i danas negira taj angažman. Prema zapadnim izvorima, sredinom kolovoza 2014. godine je gotovo 4,000 ruskih vojnika uz pratnju nove generacije tenkova T-72 prešlo granicu Ukrajine i izravno se sukobilo s ukrajinskom vojskom. Nakon toga, 19. kolovoza je konvoj ruskih vojnih vozila prešao granicu i ušao u Lugansk (tada već samoproglašenu Lugansku Narodnu Republiku), a tri dana kasnije bio je popraćen konvojem za opskrbu streljivom koji je bio maskiran kao humanitarna pomoć (Dayspring, 2015 :164).

Drugi zabilježeni ulazak većeg broja ruskih konvencionalnih vojnih snaga na teritorij Ukrajine dogodio se sredinom veljače 2015. godine, kada se broj ruskih vojnika na teritoriju istočne Ukrajine popeo na 14,400, dok se na samoj granici nalazilo još 55,800 ruskih vojnika (Dayspring, 2015 :165).

Unatoč činjenici da Rusija i dalje negira prisutnost ruske vojne na teritoriju Ukrajine, prema Berzinsu, postoje dokazi da su ruske konvencionalne snage ušle na teritorij Ukrajine na kojem još uvijek provode vojne operacije, kako Bugajski navodi, u potpori proruskim separatista. Da je ovaj čimbenik iznimno bitna sastavnica ruskog hibridnog modela slažu se svi sudionici istraživanja, te je srednja vrijednost ovog čimbenika jednaka $X=4,00$.

5.5.13. Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera

Rusija nijeće vojnu okupaciju Krima, navodeći da su to bile lokalne snage koje su djelovale u samoobrani. Uz to, Rusija tvrdi da se broj ruskih vojnika na Krimu nije povećao, odnosno da je za cijelo vrijeme trajanja rata bio unutar ograničenja koja su dogovorena bilateralnim sporazumom Rusije i Ukrajine. Izjave Vladimira Putina uvijek precizno naglašavaju da je situacija u Ukrajini unutarnji problem Ukrajine, odnosno da rat između Rusije i Ukrajine ne postoji. Putin navodi da je situacija u Ukrajini građanski rat do

kojeg je došlo, između ostalog, zbog upletanja Zapada. Istovremeno, Rusija sebe prikazuje kao garanciju stabilnosti odnosno sigurnosti ruske etničke manjine koja se u građanskom ratu osjeća ugroženom.

Kako bi postigla i održala ovakvu nejasnu sliku rata u Ukrajini, Rusija kontinuirano putem svih dostupnih kanala i metoda nameće svoj narativ, a neistomišljenike prikazuje uzurpatorima mira i stabilnosti. Jedan od primjera je i Putinovo «traženje dozvole» od ruskog parlamenta za upućivanje oružanih snaga u Ukrajinu «ako bude potrebe za time» čime je Putin između ostalog pokušavao dati legalnost svom postupanju i umanjiti svoju odgovornost. Istraživanje ovog čimbenika je također pokazalo konsenzus među ispitanicima, pri čemu Bugajski i Berzins potvrđuju da Rusija poriče izravno sudjelovanje u ratu, poriče odgovornost za rat, kao i davanje potpore pobunjeničkim snagama, dok istovremeno sebe prikazuje kao neutralnu stranu. Analizom rezultata istraživanja srednja vrijednost ovog čimbenika jest $X=3,83$.

5.5.14. Konvencionalne operacije

Ruski hibridni model u ratu u Ukrajini predviđao je minimalnu uporabu sile, odnosno u slučaju Krima - aneksiju bez provedbe konvencionalnog vojnog djelovanja. U obrazloženju pretpostavke da se Rusija nije oslanjala na konvencionalne operacije potrebno je opet naglasiti golemu nadmoć ruskih snaga u odnosu na ukrajinske, kao i kaotični kontekst promjene režima kao specifične okolnosti u kojima se rat Rusije i Ukrajine odvijao. Navedeno predstavlja ključne faktore koji su u postojećim okolnostima negirali potrebu za korištenjem konvencionalnih snaga. Da je došlo do eskalacije rata, vjerojatno bi došlo i do angažmana ruskih konvencionalnih snaga. U istočnoj Ukrajini, Rusija je s osobitom pažnjom poduzimala aktivnosti kako bi rat prikazala kao unutarnji problem Ukrajine, odnosno rat lokalnog proruskog stanovništva s kijevskim vlastima. Unatoč toj potrebi skidanja odgovornosti sa sebe, Rusija je ipak u nekoliko slučajeva izravno angažirala postrojbe OS RF u ratu (NATO Stratcom COE, 2015: 29). Ovdje navedene činjenice podupiru mišljenje da konvencionalne operacije nisu bile jedan od ključnih čimbenika u hibridnom ratu Rusije i Ukrajine, a i istraživanje je pokazalo da postoje

odstupanja u mišljenjima stručnjaka po pitanju Rusije i ruskih konvencionalnih operacija u ratu s Ukrajinom. Dok Bugajski smatra da se Rusija u značajnoj mjeri oslanjala na konvencionalne operacije, te da je njihova provedba imala značajan učinak na tijek rata i dosadašnji ishod, Berzins i dio ostalih ispitanika su mišljenja da su konvencionalne operacije koje je Rusija u Ukrajini provodila u manjoj imale vrlo mali ili nikakav učinak na sam rat. Vrednovanje ovog čimbenika koje se temelji na provedenom istraživanju pokazuje da je vrijednost ovog čimbenika $X=2,50$.

5.5.15. Nekonvencionalne operacije

Osim rata u vojnom smislu, Rusija je provodila i još uvijek provodi određene nekonvencionalne ili nevojne metode dostizanja vlastitog strateškog cilja. Prvo je bitno napomenuti da se političko i diplomatsko komuniciranje dviju zemalja provodi uglavnom s daljine ili unutar multilateralnih aktivnosti. Tradicionalni javni bilateralni kontakti i posjeti vladinih dužnosnika između dviju zemalja više ne postoje (Rachok, 2014: 11). Općenito, netrpeljivost među Rusijom i Ukrajinom dosegla je visoke razine, i to ponajviše zahvaljujući izjavama ruskog predsjednika Putina koji agresivno proziva ukrajinsku vladu i odgovornost za nestabilnost u zemlji prebacuje isključivo na njih.

Jedna od nekonvencionalnih metoda koju Rusija provodi u hibridnom ratu protiv Ukrajine su gospodarski pritisci. Naime, Rusija i dalje nastavlja s implementacijom unilateralne trgovine i ekonomskih restrukcija koje se odnose na najranjivija područja izvoza Ukrajine. Naime, nakon zabrane uvoza ukrajinskih proizvoda na rusko tržište iz kolovoza 2013. godine kojom je Rusija zabranila uvoz ukrajinskih mliječnih proizvoda, mesa, tjestenine, povrća i industrijskih proizvoda, ukupni gubici Ukrajine u 2014. godini iznosili su do 10 milijardi dolara (Rachok, 2014: 11).

Još od 1990ih, Rusija je redovno u svojoj vanjskoj politici koristila opskrbu energentima kao polugu moći za ostvarivanje političkih ciljeva. Ova nekonvencionalna metoda prisutna je u donosima Rusije i Ukrajine već dulje vrijeme, pri čemu Rusija daje popuste kada Ukrajina čini što se od nje traži, a u suprotnom prijeti prekidom opskrbe plinom ili povećavanjem cijena (Neville, 2015: 74). Od početka rata Rusije i Ukrajine, točnije od

lipnja 2014. godine, Rusija je odlučila prekinuti opskrbljivati Ukrajinu ruskim plinom. U toj godini došli je do velikog pada tranzitnog plina kroz Ukrajinu: količina opskrbe pala je za 29% u odnosu na prethodnu godinu (Rachok, 2014: 11). Od početka rata u istočnoj Ukrajini, ukrajinska proizvodnja ugljena je pala za 22%, što je onemogućilo dovoljnu akumulaciju ove rude potrebu za narednu sezonu grijanja (Rachok, 2014: 11). Naime, terorističke grupe pod vodstvom ruske vojske namjerno su uništavale energetske infrastrukturu u Donbasu, čime žele dovesti zemlju do gospodarskog kolapsa i izazvati duboku političku nestabilnost.

Dio nekonvencionalnih operacija koje Rusija provodi u ratu s Ukrajinom su i humanitarna (socio-kulturološka agresija) kroz informacijske operacije o kojima je već bilo govora. Preuzimanjem komunikacijske infrastrukture na Krimu i u istočnoj Ukrajini i masovnim širenjem fabriciranih informacija, Rusija je onemogućila suprotnoj strani da na bilo koji način iznese svoje stavove i mišljenja vlastitom stanovništvu. Time je stvorena izrazito negativna klima i unesen razdor među već ionako podijeljeno stanovništvo (Rachok, 2014: 11). Dugoročno gledajući, ovakvo rusko postupanje imalo je možda nepovratan učinak na psihi stanovnika Ukrajine (ali i Rusije), što će u narednom periodu zasigurno utjecati na bilateralne odnose dviju zemalja.

Nekonvencionalne operacije koje je Rusija primijenila u ratu s Ukrajinom značajno su i dugoročno narušile odnose dviju zemalja. Obzirom da rat u Ukrajini još traje, za očekivati je da će Rusija ovim putem nastaviti utjecati na situaciju u Ukrajini što će unijeti dodatnu nestabilnost. Kod vrednovanja ovog čimbenika nije bilo većih odstupanja u mišljenjima ispitanika kao što je bio slučaj kod prethodnog čimbenika, te se veći dio ispitanika složio da su nekonvencionalne operacije značajno utjecale na tijek i dosadašnji ishod rata. Analiza odgovora ispitanika vezano uz prisutnost i utjecaj ovog čimbenika ruskog hibridnog modela dala je relativno visoku srednju vrijednost čimbenika, a ona iznosi $X=3,67$.

5.5.16. Vrsta aktera u ratu

Za razliku od Hezbollaha koji je nedvojbeno nedržavni akter, u ratu između Rusije i Ukrajine manje je evidentna klasifikacija aktera. Prema najvećem dijelu dostupne teorije koja se bavi ratom Rusije i Ukrajine, hibridni akter je Rusija, moćna država i vojna sila. Naime, obje strane u ovom ratu su državni akteri, no ranije prikazana teorija hibridnog ratovanja podupire pretpostavku da je zbog specifičnog pristupa ratu Rusija ta koja ima obilježja hibridnog aktera. Janusz Bugajski ne slaže se s navedenim, već smatra da su obje strane u ratu državni akteri, i da niti jedna od njih ne pokazuje hibridna obilježja. Njegov je stav da bi pojam «hibridnog aktera» podrazumijevao da je Rusija u ratu protiv Ukrajine i subverziji i okupiranju ukrajinskog teritorija primijenila neki radikalno novi i dosad nepoznat element, a njegovo je mišljenje da tome nije tako. Bugajski smatra da su se «tehnologije i instrumenti» tijekom godina promijenili, ali se nisu promijenile moskovske ambicije, strategije pa čak ni metode. Veći dio ostalih ispitanika mišljenja je da su obje zaraćene strane državni akteri, no da samo jedna strana pokazuje obilježja hibridnog aktera. Srednja vrijednost koja proizlazi iz rezultata istraživanja a odnosi se na ovaj čimbenik hibridnog modela jest $X=1,83$.

5.6. Zaključno o ratu Rusije i Ukrajine

Najveća prednost u ratu između dviju zemalja je pobijediti protivnika bez da se s njim formalno sukobi upotrebom konvencionalnih snaga, ili kako je Sun Tzu rekao, najveći uspjeh je pobijediti neprijatelja bez borbe. Gore prikazana raščlamba čimbenika hibridnog modela i rezultati dobiveni istraživanjem pokazuju da je Rusija upravo to ciljala i do određene mjere i ostvarila.

Transformacijom svojih oružanih snaga od 2008. nadalje Rusija je razvila sposobnosti suprotstavljanja tehnološki naprednom protivniku, ali i fleksibilnost u smislu odmaka od dotadašnje konvencionalne strategije. Tako je Rusija kao državni akter koji je u povijesti imala status krute konvencionalne vojne sile u ratu s Ukrajinom pokazala hibridne značajke. Rusija je u ratu s Ukrajinom demonstrirala sofisticirani i prilagodljivi pristup ratovanju koji upotrebom konvencionalne i nekonvencionalne vojne sile istovremeno s

diplomatskim, informacijskim i gospodarskim polugama moći daje iznimne rezultate, što je najbolje vidljivo iz ruske aneksije Krima koja je ostvarena u samo 19 dana.

Tablica 8: Tablični prikaz rezultata istraživanja

	Autor	Ispitanik 1	Ispitanik 2	Ispitanik 3	Ispitanik 3	Ispitanik 4	MEAN
Cilj hibridnog protivnika	4	1	1	1	2	2	1,83
Ideologija	3	3	2	4	2	3	2,83
Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji	4	2	4	3	4	3	3,33
Organizacijska struktura i sastav snaga	3	4	3	4	2	4	3,33
Asimetrija u sposobnostima	4	4	3	4	3	3	3,50
Taktika iznurivanja	3	4	4	4	4	4	3,83
Utjecaj na lokalno stanovništvo	4	3	3	4	4	4	3,67
Nove tehnologije	2	2	2	1	4	3	2,33
Informacijske operacije	4	4	4	4	3	4	3,83
Politička subverzija	4	4	4	4	4	3	3,83
Stvaranje utočišta	4	4	4	4	4	4	4,00
Intervencija	4	4	4	4	4	4	4,00
Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera	4	4	4	4	3	4	3,83
Konvencionalne operacije	2	4	2	2	2	3	2,50
Nekonvencionalne operacije	4	4	4	4	2	4	3,67
Vrsta aktera u sukobu	2	1	2	2	2	2	1,83

Izvor: izradio autor

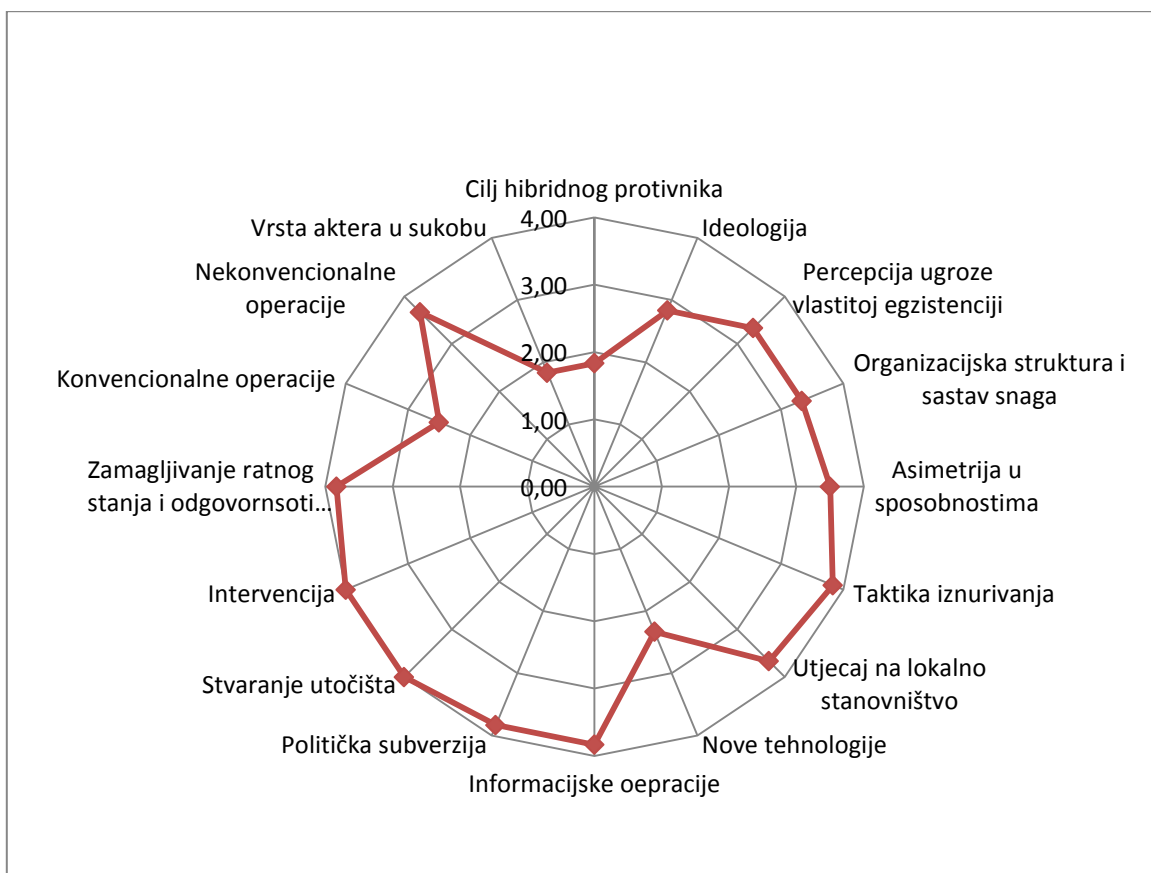
Kao i kod analiza svih dosadašnjih ratova, i ovo istraživanje rata Rusije i Ukrajine pokazalo je da postoji različitost mišljenja među stručnjacima (v. *Tablicu 8*). Naravno, iako postoji određena skepsa vezana uz “hibridnost” ruskog pristupa, ranije je u ovoj disertaciji utvrđeno da «hibridni rat nije ništa novo», no isto tako je evidentno da je način na koji je Rusija do danas ostvarila svoje ciljeve u Ukrajini izazvao popriličan nemir na globalnoj sceni.

Prema rezultatima istraživanja i analize čimbenika hibridnog rata Rusije i Ukrajine (v. *Tablicu 8 i Sliku 11*), može se tvrditi da je Rusija u Ukrajini primijenila sofisticirani hibridni model, a koji se ukratko može opisati na sljedeći način:

Političkom subverzijom ostvaren je značajan ruski utjecaj u Ukrajini u periodu koji je prethodio ratu, čime su stvoreni uvjeti za uspjeh Rusije (instalacija proruskih dužnosnika za

vrijeme proruske vlasti, izazivanje nestabilnosti i potkopavanje nove vlasti). Konvencionalne i nekonvencionalne ruske snage usmjeravale su i podupirale proxy borbe u Ukrajini. Nagomilavanje snaga na ukrajinskoj granici i iskazivanje spremnosti za upotrebu nuklearnog oružja značajan su psihološki faktor koji je utjecao kako na ukrajinsku vlast, tako i na međunarodnu zajednicu. Informacijske operacije pažljivo su usmjeravane kako bi dodatno izazvale nestabilnost u Ukrajini i otežale tumačenje ionako nejasne slike cijelog rata. U međuvremenu, vodstvo Rusije i dalje nastavlja politiku suprotstavljanja Zapadu, a svoj utjecaj nastoji utvrditi stvaranjem gospodarskih i političkih saveza na drugim stranama. Međutim, ova nastojanja tek počinju polučivati željene rezultate.

Slika 11: Rat Rusije i Ukrajine 2014. godine - Analiza čimbenika hibridnog modela

Izvor: izradio autor

Obzirom da Rusija ne može dugoročno opstati bez zapadnog tržišta i zapadnih tehnologija, a agresivnom vanjskom politikom koja vojne intervencije u drugim zemljama opravdava “zaštitom ruske manjine i proruski orijentiranog stanovništva” ima potencijal distancirati od sebe zemlje poput Kazahstana i Bjelorusije¹¹⁴. Geopolitička niša Vladimira Putina, odnosno ostvarenje Euroazijskog gospodarskog saveza i okretanje prema Aziji umjesto prema Zapadu, u ovom trenutku daje samo ograničene rezultate. Tim više, što prema mišljenju mnogih analitičara, politički opstanak Putina ovisi o uspjehu ruske politike u Ukrajini. Putin neće dozvoliti da Ukrajina izmakne van ruske zone utjecaja, i zbog toga mu odgovara dugoročna nestabilnost u toj zemlji.

¹¹⁴ Znanstveno istraživanje koje su proveli stručnjaci iz područja političkih odnosa Bjelorusije Ryhor Astapenia i Dzmitry Balkunets, iako navode da postoji interes Bjelorusije i Rusije za održavanjem bliskih odnosa, vrlo detaljno pokazuje statistički pad političkih kontakata Bjelorusije i Rusije u razdoblju od 2012. do druge polovice 2015. godine. Uz to, istraživanje ukazuje na porast kontakata Bjelorusije sa EU u istom razdoblju te predviđa da će težnja Bjelorusije da ostvari veću neovisnost naspram Rusije biti dugoročni politički cilj Bjelorusije (Astapenia i Balkunets, 2016: 15). Isti izvor navodi izjavu predsjednika Bjelorusije Lukashenka koji je rekao «ako je Krim ruski, onda većina ruskoj teritoriji pripada Mongoliji ili Kazahstanu (Astapenia i Balkunets, 2016:16). Nadalje, prema podacima dostupnim na javnim izvorima, Ministarstvo vanjskih poslova Kazahstana je nedavno odbilo zahtjev ruskog ministra vanjskih poslova Sergeja Lavrova za ukidanjem bezviznog režima sa SAD-om. Tome je prethodio prelazak Kazahstana s ćirilicnog pisma na latinicu, a isti izvor navodi da kazahstanski dužnosnici imaju zabranu u javnosti govoriti ruskim jezikom (Sudakov, 2018).

6. PRIKAZ REZULTATA KOMPARATIVNE ANALIZE TRIJU STUDIJA SLUČAJA

6.1. Zaključci komparativne analize i odgovori na polaznu pretpostavku

Cilj ove doktorske disertacije bio je kroz detaljan opis i studiju svakoga pojedinog slučaja i njihovu komparaciju što vjerodostojnije testirati polaznu pretpostavku da hibridno ratovanje nije novi oblik ratovanja.

Nadalje, komparativna analiza triju studija slučaja obrađenih u ovoj doktorskoj disertaciji nudi svojevrsnu podlogu za bolje razumijevanje i suprotstavljanje hibridnom ratu, te može omogućiti bolje razumijevanje same prirode hibridnog aktera.

Tablica 9: Pregled broja ispitanika po studiji slučaja

Studija slučaja	Ukupan broj neovisnih ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju	Broj anketiranih ispitanika	Broj intervjuiranih ispitanika
Pokušaj stvaranja Velike Srbije	5	2	3
Rat Rusije i Ukrajine	5	2	3
Izraelsko-libanonski rat 2006. godine	3	3	0
Ukupan broj ispitanika	13	7	6

Izvor: izradio autor

Istraživanju se odazvalo ukupno 13 ispitanika. Od ukupno 13 ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju, 7 ispitanika popunilo je online anketni upitnik, dok je sa 6 ispitanika proveden polustrukturirani intervju koji je slijedio format anketnog upitnika, ali su ispitanici bili u mogućnosti i davati svoje mišljenje. Svaki ispitanik sudjelovao je u istraživanju samo za jednu studiju slučaja. Autor je također dodijelio ocjenu svakom pojedinom čimbeniku i to temeljem provedenog teorijskog istraživanja.

Vrednovanje čimbenika provedeno je na numeričkoj ljestvici s četiri mjesta (od 1 do 4). Vrijednosna ljestvica s četiri mjesta odabrana je kako bi se izbjegla «srednja vrijednost» koju bi ispitanici potencijalno odabrali kada nisu sigurni kako vrednovati čimbenik. Rezultati istraživanja (srednja vrijednost X) dobiveni su izračunavanjem aritmetičke sredine (zbroy vrijednosti dodijeljenih svakom pojedinom čimbeniku podijeljen s ukupnim brojem ispitanika) .

Tablica 10: Komparativni prikaz vrednovanja čimbenika hibridnog modela za tri studije slučaja

	Srbija	Hezbollah	Rusija
Cilj hibridnog protivnika	1,33	2,75	1,83
Ideologija	<u>4,00</u>	<u>3,50</u>	2,83
Stvaranje percepcije o ugrozi vlastitoj egzistenciji	2,83	<u>3,50</u>	<u>3,33</u>
Organizacijska struktura i sastav snaga	2,50	<u>3,00</u>	<u>3,33</u>
Asimetrija u sposobnostima	<u>3,33</u>	<u>3,75</u>	<u>3,50</u>
Taktika iznurivanja	<u>3,17</u>	2,25	<u>3,83</u>
Utjecaj na lokalno stanovništvo	<u>4,00</u>	2,50	<u>3,67</u>
Nove tehnologije	2,00	2,75	2,33
Informacijske operacije	<u>4,00</u>	<u>3,75</u>	<u>3,83</u>
Politička subverzija	<u>3,50</u>	1,25	<u>3,83</u>
Stvaranje utočišta	<u>3,50</u>	1,00	<u>4,00</u>
Intervencija	<u>2,67</u>	1,00	<u>4,00</u>
Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera	<u>3,50</u>	2,25	<u>3,83</u>
Konvencionalne operacije	<u>3,00</u>	2,00	2,50
Nekonvencionalne operacije	<u>3,50</u>	<u>3,50</u>	<u>3,67</u>
Vrsta aktera u ratu	2,00	<u>3,00</u>	1,83

Izvor: izradio autor

Komparacijom rezultata istraživanja izdvojeni su čimbenici koji su u značajnijoj mjeri bili prisutni u ratovima koji su se odvijali u različitom vremenskom periodu, na različitim dijelovima svijeta i u različitim geopolitičkim kontekstima. Ovi rezultati dokazuju postojanje nekih „trajnih“ obilježja karakterističnih za hibridne ratove i hibridne aktere. Pa se tako raščlambom tri studije slučaja u ovoj doktorskoj disertaciji primjećuju sličnosti i razlike između obrađenih ratova. Tako se primjećuje u značajnoj ili iznimno značajnoj

mjeri ponavljajuća prisutnost¹¹⁵ sljedećih čimbenika: asimetrija u sposobnostima; informacijske operacije; i nekonvencionalne operacije. Ti su čimbenici «ponavljajući čimbenici» koji su bez obzira na različitost obrađenih ratova (vremenski period, lokaciju i različit geopolitički kontekst) prisutni u značajnoj mjeri u sve tri studije slučaja.

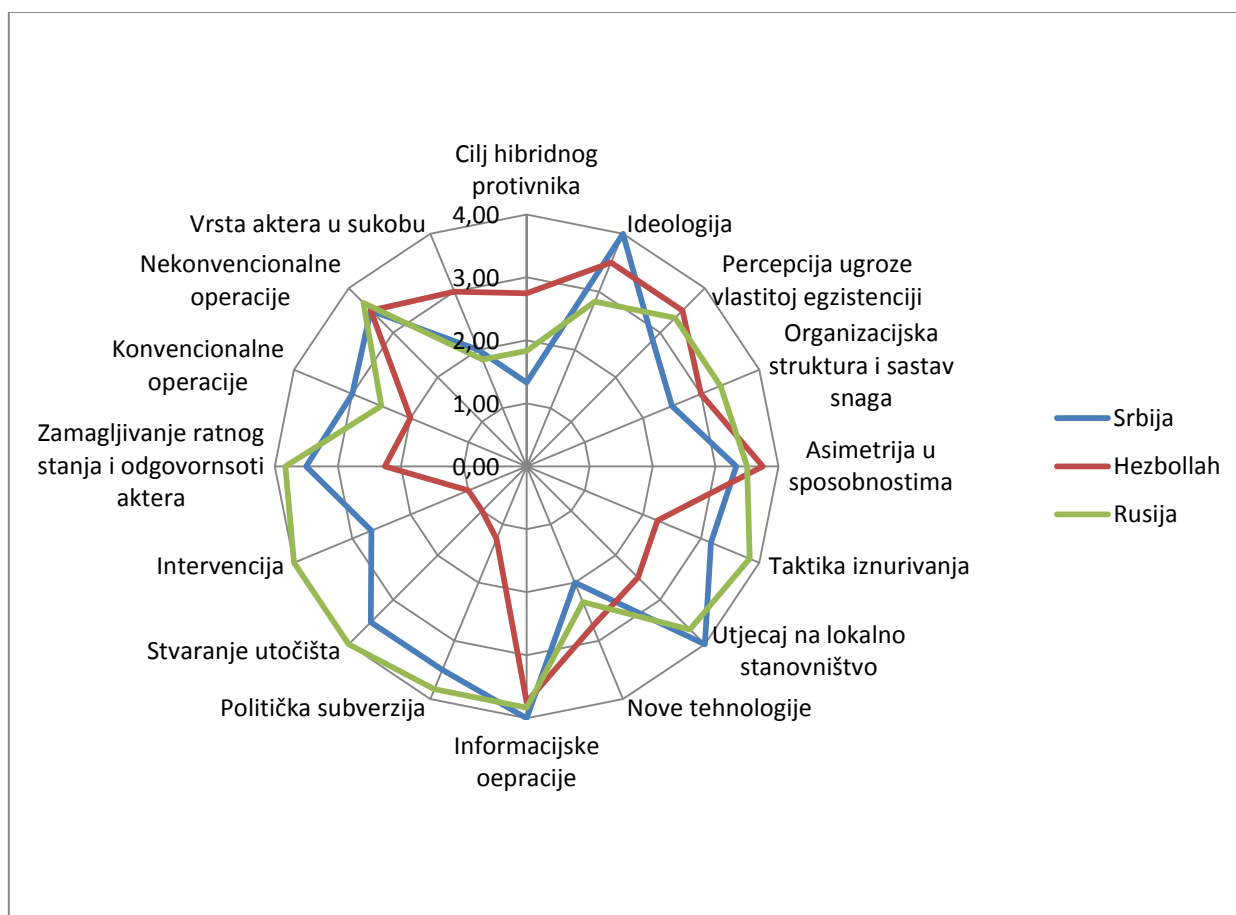
Osim ponavljajućih čimbenika koji su u značajnoj ili vrlo značajnoj mjeri bili prisutni u sva tri obrađena rata, svrsishodno je izdvojiti i čimbenike koji su u najmanje dva obrađena rata vrednovani kao izuzetno značajni (dodijeljena im je vrijednost 3,5 do 4).

Ti čimbenici se određuju kao «krucijalni čimbenici» obzirom da je njihova prisutnost u vrlo značajnoj mjeri imala presudan utjecaj na najmanje dva obrađena rata, a u trećem ratu nisu bili prisutni vjerojatno zbog specifičnih okolnosti zbog koji taj rat čine različitim od ostala dva (kao što se primjerice hibridni akter Hezbollah razlikuje od preostala dva zbog klasifikacije kao nedržavni akter, odnosno činjenice da zbog te klasifikacije Hezbollah nije raspolagao konvencionalnom vojnom silom pa nije mogao provesti vojnu intervenciju niti se u značajnoj mjeri oslanjati na konvencionalne operacije).

Iz komparativne analize čimbenika koja je grafički prikazana u tablici 10, zaključuje se da su krucijalni čimbenici hibridnog modela sljedeći: ideologija; asimetrija u sposobnostima; utjecaj na lokalno stanovništvo; informacijske operacije; politička subverzija; stvaranje utočišta i potpora proxy snagama; zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera; i nekonvencionalne operacije.

¹¹⁵ Ponavljajuća prisutnost čimbenika u značajnoj ili iznimno značajnoj mjeri podrazumjeva da je čimbenik u sve tri studije slučaja vrednovan vrijednošću u rasponu od 3,00 do 4,00 na ljestvici mjerenja koja je definirana u metodologiji raščlambe čimbenika hibridnog modela.

Slika 12: Usporedba čimbenika hibridnog modela u tri studije slučaja

Izvor: izradio autor

Preklapanjem ponavljajućih i ključnih čimbenika dolazi se do zaključka da postoji konzistencija u ponašanju hibridnog aktera (vidi sliku 13).

Spoznaja o postojanju uzorka u ponašanju hibridnog aktera temeljem proizašlih ponavljajućih i ključnih čimbenika daje logički zaključak da hibridni rat kakvog ga danas poznajemo nije ništa novo. Uzorak u ponašanju hibridnog aktera može pomoći političkom i vojnom vodstvu u predviđanju **načina** na koji će se manifestirati i **oblika** u kojem će se manifestirati budući ratovi, imajući na umu jedno ograničenje.

Naime, povijest je krcata primjerima vojske koje su se za rat pripremale temeljem iskustava iz prethodnih ratova a da bi u novim okolnostima bile poražene. Zbog toga svaki model koji je nastao temeljem povijesne analize kako bi bio primjenjiv mora biti združen s pogledom u budućnost koji se dobiva kroz analitičke procjene i predviđanja vojnih stručnjaka i

obavještajnih analitičara - jedino tako može postati kvalitetan alat za predviđanje budućih sigurnosnih izazova, i to ne samo onih s hibridnim karakteristikama.

Prema Tataloviću, u sklopu politike nacionalne sigurnosti strategija obrane treba identificirati moguće opasnosti za sigurnost zemlje i osmisлити politička, gospodarska, vojna i druga sredstva za otklanjanje tih prijetnji (Tatalović, 1994: 113). Obzirom na karakteristike hibridnog rata, ali i na činjenicu da je u sve kaotičnijoj i anarhičnijoj međunarodnoj zajednici broj mogućih prijetnji sve veći, valja prilagoditi sigurnosnu i obrambenu arhitekturu države kako bi odgovarala suvremenim ugrozama (Tatalović, 1994: 113).

Slika 13: Manifestacija suvremenog hibridnog rata

Izvor: izradio autor

Imajući na umu sve rečeno, ali i činjenice o naporima naprednih zapadnih zemalja koji su usmjereni k istome cilju, može se utvrditi da se sigurnosna arhitektura države ili saveza država svakako može i mora prilagoditi specifičnostima hibridnog ratovanja. Hoće li ta

prilagodba uvijek biti učinjena u pravo vrijeme, i hoće li uvijek biti optimalna i učinkovita nemoguće je procijeniti. No, države i savezi država ne smiju zapostaviti kontinuiranost razvoja novih sigurnosnih ugroza, danas hibridnih a sutra nekih drugih, i moraju usmjeriti napore u praćenje, analiziranje, predviđanje i reagiranje na iste.

6.2. Zaključak

Iz analize čimbenika hibridnog modela Srbije, Hezbollaha i Rusije zaključuje se da postoje čimbenici hibridnog modela koji su prisutni u sva tri slučaja. Unatoč činjenici da slučajevi pripadaju različitom geopolitičkom kontekstu, da su se odvijali u različitom vremenskom razdoblju i na različitoj zemljopisnoj lokaciji, ponavljajući čimbenici koji su prisutni kod sva tri hibridna aktera potvrđuju da hibridni rat nije ništa novo. Nadalje, uočena je sličnost između srpskog rata protiv Hrvatske i ruskog rata protiv Ukrajine, dok se rat između Hezbollaha i Izraela ponešto razlikuje od prethodna dva. Činjenica da je Hezbollah u rat ušao kao nedržavni akter koji nije raspolagao snažnom konvencionalnom silom, ali je zato svoje nedostatke vrlo učinkovito nadomjestio primjenom drugih nekonvencionalnih metoda svakako čini taj rat jedinstvenim, i čini ga različitim od preostala dva. U kontekstu Hezbollaha, može se pričati o specifičnom hibridnom modelu, koji se uklapa u teoriju, a kojeg danas vidimo u Libanonu, Iraku, Jemenu i Siriji.

Iz analize srpskog i ruskog hibridnog rata proizilazi model hibridnog rata koji je specifičan zbog povijesnog i političkog konteksta. Možda određenu ulogu u oba slučaja igraju zajednički korijeni u komunističkoj ideologiji, društvenom uređenju, pa i u sovjetskoj vojnoj doktrini.

Teorijskom analizom sve tri studije slučaja potvrđeno je da hibridnom ratu prethodi period političkih, ideoloških ili sličnih neslaganja između suprotstavljenih strana, tijekom kojeg hibridni akter nastoji širiti vlastiti narativ i otvoreno ili prikriveno provodi aktivnosti koje će mu dati prednost u ratu (pripremna faza). Iako nije lako odrediti početak i trajanje pripremne faze hibridnog rata, jer je u sva tri obrađena rata moguće u dalekoj povijesti pronaći elemente političkih, ideoloških i/ili drugi neslaganja između sukobljenih strana, realno je pretpostaviti da unatoč postojanju dugotrajne netrpeljivosti hibridni akter nije

kontinuirano imao intenciju izazivanja rata. Za potrebe raščlambe ratova koji su se dogodili i procjenu trajanja pripremne faze potrebno je razmatrati stvarne događaje i aktivnosti hibridnog aktera koji su imali neposredan učinak na izbijanje samog rata.

Tablica 11: Faze hibridnog rata

	Srbija	Hezbollah	Rusija
I. pripremna faza	Nakon 1986. godine (SANU Memorandum)	Nakon 2000. godine (nakon povlačenja izraelskih snaga iz Libanona 2000. godine, Hezbollah se kontinuirano potajno naoružavao sofisticiranom vojnomo opremom)	nakon 2000. godine (jačanje ruskog utjecaja na vodstvo Ukrajine)
II. aktivna faza	kolovoz 1990. (tajno naoružavanje i Balvan revolucija)	srpanj 2006. (otmica izraelskih vojnika)	studeni 2013. (izbijanje nasilja Euromajdan)
III. završna faza	kolovoz 1991.	-	2015. - danas

Izvor: Izradio autor prema: Radkovets (2015b)

Klasifikacija hibridnih aktera u tri obrađena rata pokazala je da je Hezbollah bio nedržavni akter, dok su Srbija i Rusija bili državni akteri. Međutim, činjenica je da u trenutku pisanja ovog rada postoji percepcija da se Zapad nije uspješno nosio s ruskim hibridnim ratovanjem, te da ovaj oblik ratovanja i dalje predstavlja opasnost ne samo na istoku Europe, nego sve jasnije i na jugoistoku Europe. Ovakva percepcija može potaknuti i druge zemlje i nedržavne aktere za primjenu hibridnog oblika ratovanja u svrhu dostizanja vlastitih strateških ciljeva. Naime, Rusija je tek jedan od mogućih hibridnih protivnika Zapada. Zemlje poput Kine i Irana, ali i nedržavni akteri kao što su razne radikalne islamističke skupine su također značajni i sposobni akteri koji žele dostići svoje strateške interese regionalno ali i globalno. Stoga suvremeni hibridni akter nije i ne mora uvijek biti državni akter. Sinergijska primjena konvencionalnih i nekonvencionalnih metoda od kojih se posebno ističu informacijske operacije, nudi široki spektar mogućnosti, također je potvrđena analizom čimbenika. Iz analize proizlazi da su hibridni akteri u sva tri hibridna rata koristili i konvencionalne i nekonvencionalne metode u onolikoj mjeri u kojoj im je to nametnuo specifični kontekst u kojem se rat odvijao.

Nadalje, strateški cilj hibridnog protivnika nadilazi okvire unutar kojih se odvija hibridni rat, ali pobjedom u hibridnom ratu suvremeni hibridni protivnik može ostvariti značajan iskorak u ostvarenju svog strateškog cilja. Obzirom da su analizom čimbenika identificirani i razrađeni politički ciljevi hibridnih aktera u ratu, može se tvrditi da sva tri politička cilja značajno nadilaze okvire unutar kojih su se ratovi odvijali. Cilj Hezbollaha nije bio samo uništiti Izrael, već se izboriti za šijitsku dominaciju u regiji. Cilj Srbije nije bio samo okupirati teritorij Republike Hrvatske već stvoriti Veliku Srbiju koja će obuhvaćati sva područja na kojima žive Srbi. Cilj Rusije nije bio samo pripojiti Krim i oslabiti Ukrajinu, već zadržati status sile na globalnoj razini i suprotstaviti se širenju NATO i EU na svoje granice. Ova pretpostavka također i sugerira da su ovakvi strateški politički ciljevi trajnog karaktera, te da u kontekstu obrađenih triju studija slučaja, hibridni rat se pokazao kao oportuni alat za ostvarivanja tog cilja (a primjerice konvencionalni rat nije). Iz te spoznaje proizlaze određene implikacije, između ostalog da ukoliko prepoznamo strateški cilj određenog aktera, moguće je predvidjeti potencijalne oblike njegovog djelovanja. Politički cilj u slučaju Rusije je afirmacija Rusije kao velike sile na globalnoj razini i podrivanje statusa sigurnosne arhitekture od posljednjih 20 godina gdje je ključni igrač bio SAD: Sve aktivnosti Rusije diljem svijeta, od Gruzije, preko Baltika, Ukrajine i Sirije, podređene su tom jedinstvenom cilju. U slučaju Hezbollaha, jedinstveni politički cilj na globalnoj razini je narušavanje vodeće pozicije sunitskih država u korist šijitske frakcije čiji su najbrojniji narod Iranci, dok je politički cilj unutar Libanona ostvarivanje šijitske dominacije.

Nadalje, bitno je naznačiti da suvremeno hibridno ratovanje, iako nudi široke mogućnosti, ne može garantirati pobjedu u ratovima neovisno o kontekstu u kojem se odvijaju, što se može zaključiti iz slučaja Srbije. Hibridno ratovanje je dakle samo jedan od mnogih koncepata koji su svaki u svoje vrijeme obećavali novu i revolucionarnu formulu za pobjeđivanje u ratu. Kroz svoju evoluciju, ratovanja kontinuirano su se pojavljivali novi koncepti i novi pristupi, a svima im je zajednička činjenica da su konstruirani na temelju uglavnom iznenađujućih pojedinačnih vojnih uspjeha. Primjerice, koncept strateškog bombardiranja se temeljio na psihološkim učincima ograničenog broja njemačkih bombardiranja Ujedinjenog Kraljevstva tijekom 1. svjetskog rata, koncept “mrežnog ratovanja” temeljio se na uspjesima američkih koalicijskih snaga tijekom Zaljevskog rata, a koncept asimetričnog ratovanja na uspjesima Al Kaide nakon 11. rujna 2011. godine.

Zagovornici ovih koncepata tvrdili su da bi ono što su oni vidjeli kao novi pristup ratovanju u svakom pojedinačnom slučaju, ako bi postalo dio doktrine, moglo garantirati uspjeh u budućim ratovima, neovisno o okolnostima u kojima se oni odvijaju (Renz i Smith, 2016: 5). Međutim, gledajući unatrag, nijedan od ovih koncepata nije se dokazao kao onaj pravi i univerzalno učinkovit, i nikada nije bilo lako ponoviti vojnu pobjedu koristeći sličan pristup. U potpori tome govori i činjenica da strateško bombardiranje u 2. svjetskom ratu nije imalo ni blizu toliki psihološki učinak na ciljano stanovništvo (njemački narod) da bi se on okrenulo protiv Hitlera. Tehnološka superiornost, precizno navođeno oružje i mrežni pristup nisu omogućili američkim koalicijskim snagama glatku pobjedu u Iračkom ratu 2003. godine kao što je to bio slučaj sa Zaljevskim ratom, već se protivnik jednostavno prilagodio novim okolnostima na bojištu. Stoga se može reći da «hibridnost» ne može garantirati sigurnu pobjedu u budućim ratovima. Hew Strachan¹¹⁶ to naziva «astrateškim» pristupom ratovanju, odnosno pristupom koji prenaplašava operativne sposobnosti i doktrinu na štetu strategije. Drugim riječima, pretpostavka da će bilo koji model ratovanja ili doktrinarni pristup voditi k sigurnoj pobjedi neovisno o okolnostima zanemaruje činjenicu da učinkovitost primijenjene strategije uvijek ovisi o kontekstu (okolnostima). Iz toga proizlazi da hibridno ratovanje, kao ni drugi slični koncepti nisu sami po sebi strategija, nego sredstva za dostizanje cilja, odnosno operativni pristup kao što i sam Hoffman tvrdi.

Prema tome, hibridnost sama po sebi ne predstavlja novi oblik ratovanja, jer je ova disertacija pokazala postojanje hibridnih obilježja u studijama slučaja koje pripadaju vremenskim razdobljima puno prije rata Rusije i Ukrajine. Slijedno navedenom, zaključuje se da suvremeni model hibridnog ratovanja nije nova formula za postizanje pobjede u ratu (Roberts, 2013: 98-99). Nijedan model ratovanja ne može nadići kaos i nepredvidivost rata,

¹¹⁶ Hew Strachan tvrdi da su ratovi koji su se odvijali nakon 11. rujna 2011. godine doveli do opće frustracije i osjećaja nemoći, te tvrdi da krivnja za to počiva na lošoj strategiji, nekonzistentnosti i neusmjerenosti prema jasno definiranom cilju, neučinkovitoj komunikaciji i lošoj koordinaciji na razini vlada. Smatra da su gubitci koji su se dogodili u tim ratovima posljedica općeg nerazumijevanja i loše primjene strategije i da se ništa novo nije dogodilo u tim ratovima, te da SAD i Velika Britanija moraju primijeniti povijesni pristup suvremenoj strategiji kako bi mogli bolje razumjeti promjene do kojih je došlo, i bolje se njima prilagoditi. Knjiga *The Direction of War: Contemporary Strategy in Comparative Perspective*, trebala bi biti obvezna literatura za sve one koji žele izučavati vojnu strategiju, ali i za kreatore obrambenih politika koji žele bolje razumjeti međudodnos rata i strategije.

i nijedan model ne može sa stopostotnom sigurnošću predvidjeti međuodnos akcije i reakcije suprotstavljenih strana, jer je on uvjetovan specifičnim kontekstom u kojem se odvijaju, a svaki kontekst je jedinstven i neponovljiv.

7. ZAVRŠNA RIJEČ

Kao što Antulio J. Echevarria tvrdi, vrlo je važno oprezno pristupiti svakom novom konceptu ratovanja. Novi koncepti ratovanja su korisni kako bi privukli pažnju strateških donositelja odluka i naveli ih da se posvete izučavanju i implementaciji novih sigurnosnih ugroza. Međutim, zamjetna je tendencija da se takvi koncepti pretvore u tvrdnje koje nisu poduprte strateškim analizama. Na taj način promišljanja mogu biti krivo usmjerena na samom početku, te na koncu dovesti do kontraproduktivnih ili čak potpuno pogrešnih strateških odluka (Echevarria, 2015: 9).

Unatoč rečenom, činjenica je da suvremena manifestacija hibridnog ratovanja neosporno predstavlja veliki izazov državama i savezima koji su zadržali tradicionalno vojno razmišljanje. Međutim, iako njegova pojava ne znači da konvencionalnog rata više neće biti, ovakva manifestacija rata jest komplicirajući čimbenik za sigurnosno i obrambeno planiranje u 21. stoljeću. Implikacije hibridnog modela mogle bi biti značajne, i stoga ga treba promatrati u širem kontekstu. Zapadne zemlje, posebice zemlje članice NATO saveza moraju biti spremne u budućnosti se suprotstaviti hibridnim i sličnim prijetnjama.

Ova doktorska disertacija predstavlja odmak od promatranja hibridnog ratovanja isključivo kroz prizmu rata Rusije i Ukrajine kao najrecentnijeg primjera. Komparacija tri studije slučaja dala je širu perspektivu ovom problemu, i iz te komparacije doneseni su zaključci koji mogu čitatelju dati temelj za bolje razumijevanje hibridnog rata. U budućnosti će se vrlo vjerojatno pojaviti neki novi oblik ratovanja, zvao se on hibridni ili nekako drugačije, koji će se opet u određenoj razlikovati od modela obrađenih ovom doktorskom disertacijom. U svakom slučaju, analiziranje i uspoređivanje događaja iz prošlosti i razmišljanja o budućim sigurnosnim izazovima mogu samo doprinijeti globalnoj riznici znanja iz područja nacionalne sigurnosti i međunarodnih odnosa.

U tom kontekstu, razmišljanja o novim oblicima ratovanja ne smiju biti ograničena postojećom teorijom. Postojeća teorija može i mora biti samo temelj za daljnju nadogradnju i nova promišljanja. Ova doktorska disertacija je izrađena kombiniranjem čimbenika proizašlih iz tri različita modela triju teoretičara hibridnog rata. Obzirom na vremenski period koji je prošao od nastanka tih triju modela, ali obzirom i na trajanje izrade ove

doktorske disertacije, već sada je jasno da buduća istraživanja ne smiju biti ograničena zaključcima ove disertacije.

Naime, temeljem najnovijih iskustava i razvoja situacije u Ukrajini, Jemenu, Iraku, i Siriji, pa čak i na istoku i jugoistoku Europe gdje i danas traju ratovi koji bi se mogli okarakterizirati kao hibridni, evidentno je hibridni rat i dalje evoluirati. Iz toga proizlazi da je u budućim istraživanjima potrebno imati na umu mogućnost pojave novih čimbenika ili nove i drugačije manifestacije čimbenika sadržanih u ovoj doktorskoj disertaciji.

Jedan od primjera koji se već sada može navesti kao potencijalni novi čimbenik hibridnog rata jest manipulacija izbornim procesima u demokracijama. Navedeni čimbenik nije u značajnoj mjeri zamijećen u nijednoj od tri obrađene studije slučaja, no u budućim ratovima predstavljao bi novu manifestaciju političke subverzije.

Ostvarivanje političkih ciljeva pomoću ekonomskih poluga također je potencijalni čimbenik vrijedan daljnje razrade, a posebice obzirom na nedavne događaje na relaciji EU – NATO – Rusija, ali i u Republici Hrvatskoj (jedna od prvih najava nestabilnosti koncerna Agrokor u javnom prostoru Republike Hrvatske došla je od strane veleposlanika Ruske Federacije u Hrvatskoj, Anvara Azimova).

Nadalje, manipulacija mirovnim pregovorima može se podvesti pod čimbenik «zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera». Međutim, obzirom da iskustvo pokazuje da se suvremeni ratovi sve više rješavaju multilateralnim pregovaračkim naporima, manipulacija mirovnim pregovorima u budućnosti možda zavrijedi i status zasebnog čimbenika hibridnog rata.

Moguće je unedogled promišljati o potencijalnim novim manifestacijama hibridnog rata, no u kontekstu doprinosa nacionalnoj sigurnosti Republike Hrvatske, geostrateški položaj Republike Hrvatske i suvremeno sigurnosno okruženje u velikoj mjeri nameću potrebu i smjer budućih istraživanja.

8. LITERATURA

Addis, Casey & Blanchard, Christopher M (2012).: Hezbollah: Background and Issues for Congress, Congressional Research Service Report for Congress, USA, <http://fpc.state.gov/documents/organization/150207.pdf>, pristupio 01. ožujka 2015.

Abbot, Daniel (2010). The Handbook of 5GW. Nimble Books LLC, Ann Harbor, MI.

Abu-Lughod, Reem i Warkentin, Samuel (2012). Understanding Political Influence in Modern-Era Conflict: A Qualitative Historical Analysis of Hassan Nasrallah's Speeches. Journal of Terrorism Research. The Centre for the Study of Terrorism and Political Violence . Volume 3 Issue 2.

Adamsky, Dmitry (2015). Cross-Domain Coercion: The Current Russian Art of Strategy. IFRI Security Studies Center. Proliferation Papers 54. November 2015.

Adomeit, Hannes (2007). Inside or Outside? Russias Policies Towards NATO. Research Unit Russia/CIS Stiftung Wissenschaft und Politik. German Institute for International and Security Affairs. Dostupno preko: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/NATO_Oslo_ks.pdf Autor pristupio 07. ožujka 2018.

Adomeit, Hannes (2011). Russia and Its Near Neighborhood: Competition and Conflict with the EU. Natolin Research Papers. Department of European Interdisciplinary Studies, 04/2011, str. 1. Dostupno preko <http://aei.pitt.edu/58636/1/4.2011.pdf>. Autor pristupio 12. veljače 2017.

Akrap, Gordan (2012). Specijalni Rat 3. Vecernji List, Zagreb.

Amos Harel i Issacharoff Avi (2008). 34 Days: Israel, Hezzbollah, and the War in Lebanon. New York: Palgrave Macmillan, str. 1-304

Arkin, William (2007). Divining Victory: Airpower in the 2006 Izraeli Hezbollah War. Maxwell Air Force Base: Air University Press, 2007. xxv.

Armatta, Judith (2012). Historial Revelations from the Milošević Trial. Southeastern Europe 36 (2012) 10-38.

Assl Khorrami, Nima (2011). Hezbollah: A State Above State. The Foreign Policy Journal, 03. veljače 2011. Dostupno preko <http://www.foreignpolicyjournal.com/2011/02/03/hezbollah-a-state-above-the-state/>. Autor pristupio 12.11.2016.

Associated Press (2017). Ukraine Sues Russia over Crimea annexation and on-going war. The Telegraph. Dostupno preko: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/01/17/ukraine-sues-russia-crimea-annexation-on-going-war/> Autor pristupio 02. veljače 2017.

Astapenia, R. i Balkunets, D. (2016). Belarus-Russia Relations after the Ukraine Conflict. Ostrogorski Centre. Dostupno preko: <https://belarusdigest.com/papers/belarus-russia-relations.pdf> Autor pristupio 22. rujna 2018.

Atzili Boaz (2010). State Weakness and "Vacuum of Power" in Lebanon, Studies in Conflict & Terrorism, 2010, 33: 757-782.

Azani, Eitan (2009). Hezbollah, The Story of the Party of God; from Revolution to Institutionalization, Palgrave Macmillan, New York, NY, 2009.

Azar Marwan (2009). Lebanon's National Security Challenges and the Terrorism Phenomenon, U.S. Army War College, Carlisle, PA, USA, 2009, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a500792.pdf>, pristupio 14. travnja 2015.

Babić, Milan. Svjedočenje na suđenju Slobodanu Miloševiću na Haškom tribunalu, dana 20. studenog 2003. godine, 12955-12974.

Backović, Ofelija; Vasić, Miloš i Vasović, Aleksandar. Ko to rado ide u vojnike: mobilizacijska kriza – analitički pregled medijskog izveštavanja. U Magaš, Branka; Taniš, Ivo (1995). Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995. Naklada Jesenski i Turk. Sarajevo: Dani, 1999., str. 353-368.

Bajrović, R., Garčević, V. i Kraemer, R. (2018). Hanging by a thread: Russia's Strategy of Destabilization in Montenegro. Foreign Policy Research Institute. Kotor Bay, Montenegro.

Banac, Ivo (2001). Raspad Jugoslavije. Durieux, Zagreb.

Barbanov, Mikhail (2014). Testing a "New Look". Ukrainian Conflict and Military Reform in Russia. 18. prosinca 2014. Council on Foreign and Defence Policy. Russia in Global Affairs. Dostupno preko <http://eng.globalaffairs.ru/number/Testing-a-New-Look-17213>. Autor pristupio 14. veljače 2017.

Barić, Nikica (2005). Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995. Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb

Bartkowski, Maciej (2015). Nonviolent Civilian Defense to Counter Russian Hybrid Warfare. John Hopkins University. Ožujak 2015. Dostupno preko <http://advanced.jhu.edu>. Autor pristupio 18. svibnja 2015.

Bartles, Charles (2016). Getting Gerasimov Right. Military Review, January – February 2016, str. 30-38. Dostupno preko

http://usacac.army.mil/CAC2/MilitaryReview/Archives/English/MilitaryReview_20160228_art009.pdf

BBC News (2014). «Putin: Russia Helped Yanukovych to Flee Ukraine». 24. listopada 2014. BBC News. Dostupno preko <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-29761799>. Autor pristupio 14. veljače 2017.

BBC News (2017). «Ukraine power cut was cyber attack.» 11. siječnja 2017. Dostupno preko: <http://www.bbc.com/news/technology-38573074>. Autor pristupio 14. veljače 2017.

Berger, Peter i Luckman, Thomas (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York, Anchor Books.

Berszins J. (2014). Russian New Generation Warfare: Implications for Europe. European Leadership Network. October 2014. Dostupno preko http://www.europeanleadershipnetwork.org/russian-new-generation-warfare-implications-for-europe_2006.html

Berszins J. (2014). The Evolution of the Concept of Russian New Generation Warfare: Implications for European Security. National Defence Academy of Latvia. Dostupno preko https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/117647/BERZINS%20Janis_WG10_Abstract_The%20Evolution%20of%20the%20Concept%20of%20Russian%20New%20Generation%20Warfare-Implications%20for%20European%20Security.pdf?sequence=2

Berzins, J (2014). Aspen Review. The New Generation of Russian Warfare. Aspen Institute Prague, 2014/3. Dostupno preko <http://www.aspeninstitute.cz/en/article/3-2014-the-new-generation-of-russian-warfare/>

Berzins, Janis (2014). Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy. National Defence Academy of Latvia. Center for Security and Strategic Research,

Biddle, Stephen i Friedman, Jeffrey (2008). *The 2006 Lebanon Campaign and the Future of Warfare: Implications for Army and Defense Policy* (Carlisle PA; U.S. Army Strategic Studies Institute, 2008), xv.

Bieber, Florian (2008). *The Role of the Yugoslav People's Army in the Dissolution of Yugoslavia: The Army without a State?* Purdue University Press, Indiana. Dostupno preko: <http://documentslide.com/documents/florian-bieber-the-role-of-the-yugoslav-peoples-army-in-the-dissolution-of-yugoslaviathe-army-without-a-state.html>. Autor pristupio 02. travnja 2017.

Bilandžić, Dušan (1999). *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb.

Bilandžić, Dušan. (2001). *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske*, Zagreb.

Bilandžić, Mirko (2008). Islamske oružane organizacije i islamizam. Revija za sociologiju, Vol XXXIX, Broj 4, str. 307-330

Bilić, Ivan (2005). Kronologija raspada SFRJ i stvaranje Republike Hrvatske. National Security and the Future. Vol 6, No.1-2. str. 73 – 184.

Biserko Sonja (2006). Biblioteka SVEDOČANSTVA br. 24 Dubrovnik: "RAT ZA MIR" Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Blanford, Nicholas (2011). Warriors of God; Inside Hezbollah's Thirty-Year Struggle Against Isra-el, Random House, New York, NY, USA,

Bloom, Catherine (2008). The Classification of Hezbollah in Both International and Non-International Armed Conflicts Annual Survey of International & Comparative Law, Vol. 14 [2008], Iss. 1, Art. 5. Dostupno preko <http://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1121&context=annlsurvey>. Autor pristupio 11.11.2016.

Boban, Davor (2010). Ukrajina između autoritazma i demokracije. Stručni članak. Dostupno preko http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=150955. Autor pristupio 13.veljače 2017.

Bobetko, Janko (1996). Sve moje bitke. Vlastita naklada. Zagreb, 1996

Borysfen Intel – Independent Analytical Center for geopolitical Studies: Russia's Armed Aggression Against Ukraine: Peculiarities of Preparation and Conducting New Challenges and Threats

Bowers, Christopher (2012). Identifying Emerging Hybrid Adversaries, Parameters, The US Army Senior Professional Journal, Spring 2012, Vol.42, No. 1, 39-50.

Brennen, Lisa (2009). Hezbollah Psychological Warfare Against Izrael. Naval Postgraduate School, Monterey, CA. Ožujak 2009.. str. 79. Dostupno preko <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a496916.pdf>. Autor pristupio 12. siječnja 2017.

Brown and Ainley. (2009). Understanding International Relations. 4th Ed. Palgrave MacMillan, New York.

Brown, Leslie (2012). Twenty-First Century Warfare Will Be Hybrid, Army War College, Carlisle Barracks, PA, USA, 2011, <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA553122&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>, pristupio 24. travnja 2015.

Bryce-Rogers, Athena. (2013). Russian Military Reform In The Aftermath Of The 2008 Russia-Georgia War. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 21 (2013), 3, 339-368.

Brzica Nikola (2012). Asimetrični sukobi i strategije otpora: Sjeverna Irska i Afganistan. Fakultet političkih znanosti u Zagrebu. Magistarski rad

Bugajski, Janusz (2016). Eurasian Disunion – Russia's Vulnerable Flanks. The Jamestown Foundation. Washington DC, lipanj 2016

Bukkvol, Tor (2015). “Russian Special Operations Forces in the war in Ukraine – Crimea and Donbas”. Aleksanteri Papers. Russia and Hybrid Warfare – Going Beyond the Label. 01/2015., str 25 – 33.

Bunker, Robert (2015). Proxy Actors, Psyops & Irregular Forces: The Future of Modern Warfare?. *The Smallwars Journal*. 08. srpnja 2015.

Burda, Sergej (2009). Povijest Ukrajine. Hrvatsko-ukrajinsko društvo, Zagreb

Carlson, Sean P. (2010). Is Current US Counterinsurgency Doctrine Applicable to Lebanese Hizbol-lah and the Taliban?, U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, KS, USA, 2010, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a524428.pdf>, pristupio 04. svibnja 2015.

Charlier, Thierry (2015). Agence France Presse, 19.ožujak 2015.: NATO Allie Brace for Russia's Hybrid Warfare. Dostupno preko: <https://www.defensenews.com/global/europe/2015/03/18/nato-allies-brace-for-russia-s-hybrid-warfare/> Autor pristupio 27. ožujka 2015.

Centar Domovinskog rata. Dostupno preko: http://centardomovinskograta.hr/pdf3/MVP_Domovinski_rat_2.pdf

Ching, Jennifer and Toiba, Michael: (2012). Council on Foreign Relations, <http://www.cfr.org/lebanon/Hezbollah-k-hizzbollah-hizbullah/p9155>, pristupio 25.4.2015.

CIA (2002). Balkan Battlegrounds: Washington, DC : Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002-2003. Dostupno preko: <https://www.loc.gov/item/2010588135/>

Cilluffo, Frank J (2012). The Iranian Cyber Threat to the United States, The Homeland Security Policy Institute, George Washington University, Washington, DC, USA, April 26, 2012, autor pristupio 21.4.2015.

Clausewitz, Carl von (1984). On War. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.

Cohen P. (1999). Serbia's secret war : propaganda and the deceit of history. College Station : Texas A&M University Press, 1999.

Cohen, Philip J (1997). Tajni rat Srbije: Propaganda i manipuliranje poviješću. Biblioteka Ceres, Zagreb

Coher, A. (2013). Russia is Back. The National Interest, dostupno preko <http://nationalinterest.org/commentary/russia-back-9077>. Autor pristupio 28. srpnja 2016.

Cordesman, Anthony H (2006). Preliminary "Lessons" of the Israeli-Hezbollah War, Center for Strategic and International Studies, Washington, DC, USA.

Cordesman, Anthony (2007). Lessons Learned from Israeli-Hezbollah War. Center for strategic and international studies. Washington DC: The CSIS Press. Dostupno preko: http://www.institutobrasilisrael.org/cms/assets/uploads/_BIBLIOTECA/_PDF/novos-conflitos-atualidades/857bfb191b54c096f19387b4ce5159fe.pdf

Czuperski, Maximilian i sur. (2015). Hiding in Plain Sight. Putin's War in Ukraine. The Atlantic Council of the United States. Washington DC

Čehulić Vukadinović, Lidija i sur. (2017). NATO in Europe: Between Weak European Allies and Strong Influence of Russian Federation. Croatian International Review XXIII (80): 5-32.

Davis, John: The Hybrid Mindset and operationalizing innovation: Toward a Theory of Hybrid. School of Advances Military Studies.

Davis, Christopher Mark (2016). The Ukraine Conflict, economic-military power balances and economic sanctions. Post-communist economies journal. Vol 28(2): 167-198.

Dayspring, Stephen (2015). Toward a theory of hybrid warfare: The russian conduct of war during peace. Naval Postgraduate School, Dudley Knox Library, Monterey, CA

DRDC - Defence Research and Development Canada (2014). Scientific Letter. "Truth is the first casualty of war: A brief examination of Russian Informational Conflict during the 2014 crisis in Ukraine"

Defense Tech (2008). Hezbollah's Cyber Warfare Program, by Ward Carroll, Defense Tech, June 2, 2008, dostupno preko <http://defensetech.org/2008/06/02/Hezbollahs-cyber-warfare-program/>, autor pristupio 10. svibnja 2015.

Degan Vladimir Đuro (2011). Odgovornost za zločin agresije u svim njezinim vidovima. Dostupno preko <http://hrcak.srce.hr/file/108197>. Autor pristupio 10. srpnja 2016.

Denisentsev, Sergey (2014). The Soviet Inheritance of Ukrainian Armed Forces, in *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*. Minneapolis, MN: East View Press, 2014

Department of the Navy (2007). *A Cooperative Strategy for 21st Century Seapower*. Washington DC: Department of the Navy.

Domazet, Davor Lošo (2002). *Hrvatska i veliko ratište: međunarodne igre na prostoru zvanom bivša Jugoslavija*. 3. izd. - Zagreb: Udruga sv. Jurja, 2002

Domazet, Davor Lošo (2016) u dokumentarnom filmu «HRT u Domovinskom ratu». Dostupno preko <http://www.dailymotion.com/video/x4fcjka>, autor pristupio 14. ožujka 2017.

Dutka, Diane (2006). *Violent Non-State Actors in World Politics: Their Formation, Actions and Effects*. The Pennsylvania State University. Doktorska disertacija.

Dykyi, Evgen (2016). *The Hybrid War of Russia: Experience of Ukraine for the Baltic States*. Military Academy of Lithuania, Vilnius

Echevarria Antulio J. (2015), 'How We Should Think About "Gray Zone" Wars', *Infinity Journal*, 5(1).

European Commission trade statistics, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/china/>; Simon Denyer, "In Central Asia, Chinese inroads in Russia's backyard," *The Washington Post*, December 27, 2015, Dostupno preko https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/chinas-advance-into-central-asia-ruffles-russian-feathers/2015/12/27/cfedeb22-61ff-11e5-8475-781cc9851652_story.html.

European Leadership Network (2016). *What is the Future for EU Russia Relations. A Survey of European Leadership Network Members for the EU's Global Strategy on Foreign and Security Policy.*, lipanj 2016. Dostupno preko: <https://europa.eu/globalstrategy/en/what-future-eu-russia-relations-survey-european-leadership-network-members-eus-global-strategy>

Farquhar, Scott C. (2009). *Back to Basics: A Study of the Second Lebanon War and Operation CAST LEAD*, U.S. Army Combined Arms Center, Fort Leavenworth, KS, USA, 2009, dostupno preko <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a498599.pdf>, autor pristupio 23. travnja 2015.

Feldman, Shai (2006). *The Hezbollah Israel War: A Preliminary Assessment*. Middle East Brief. Crown Center for Middle East Studies. September 2006, No. 10. Dostupno preko: <http://www.brandeis.edu/crown/publications1/meb/MEB10.pdf>

Ferguson, Michael (2016). Fighting Tigers with Sticks: Fehrenbachs Lessons on Military Readiness. Small Wars Journal, 29. rujna 2016. Dostupno preko <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/fighting-tigers-with-sticks-fehrenbach%E2%80%99s-lessons-on-military-readiness>

Fernandez-Osorio, Andres Eduardo. (2016). 2008 Russian military reform: An adequate response to global threats and challenges of the twenty-first century?. Revista Científica General José María Córdova, 14(17), 41-82. Autor pristupio 22. rujna, 2018, dostupno na http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1900-65862016000100004&lng=en&tlng=en.

Filipović, C (2008). Kontroverze Vanceova Plana. Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira, XII(21), 91-110. Preuzeto s <https://hrčak.srce.hr/38225>

Fleming, Brian (2011). The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art. School of Advances Military Studies dostupno preko <http://cgsc.contentdm.oclc.org/cdm/singleitem/collection/p4013coll3/id/2752/rec/1>, autor pristupio 23. travnja 2015..

Forsberg, Tuomas i Hiski Haukkala (2016). Could it have been Different? The Evolution of the EU-Russia Conflict and its Alternatives. Dahrendorm Forum (2016). Avoiding a New Cold War. The Future of EU Russia Relations in the Context of Ukraine Crisis. Special Report, ožujak 2016.

Fox, Amos i Rossow, Andrew (2016). «Assessing Russian Hybrid Warfare: A Successful Tool for Limited War». Smallwars Journal, 8. kolovoza 2016.

Freedman, Lawrence (2014). Ukraine and the Art of limited War. Survival: Global Politics and Strategy. Vol.56.No.6. December 2014-January 2015: 7-38.

Friedman, George (2007), ROA National Security Report. The Officer., str 56. Dostupno preko https://wikileaks.org/gifiles/attach/27/27445_nsr-sept07.pdf

Frier, Nathan (2009). Hybrid Threats: Describe, Don't Define. Small Wars Journal.

Fulton, Will; Holliday, Joseph; Wyer, Sam (2013). Iranina Strategy in Syria. A Joint Report by AEI's Critical Threats Project and Institute for the Study of War. May 2013. Dostupno preko <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/IranianStrategyinSyria-1MAY.pdf>. Autor pristupio 11. studenog 2016.

Gabriel Gatehouse (2015). "The Untold Story of the Maidan Massacre," BBC, 12 February 2015.

Gerasimov, V (2013). Vrijednost znanosti je u predviđanju: Novi izazovi zahtijevaju ponovno promišljanje oblika i metoda provedbe borbenih operacija. Voenno-Promyshlennyy Kurier (VPK) (Military-Industrial Courier). Dostupno preko http://vpk-news.ru/sites/default/files/pdf/VPK_08_476.pdf

Gerring, John (2007). Case Studies Research. Principles and Practices. Cambridge University Press.

Giles, Keir: Russia's New Tools for Confronting the West. Chatham House, ožujak 2016. Dostupno preko <https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/publications/research/2016-03-21-russias-new-tools-giles.pdf>

Glaudić, Josip (2011). The Hour of Europe. Western Powers and the Breakup of Yugoslavia. Yale University Press, New Haven

Glenn, Russell (2012). All Glory Is Fleeting; Insights from the Second Lebanon War, RAND Corporation, Santa Monica, CA, USA, 2012, dostupno preko <http://www.rand.org/pubs/monographs/MG708-1.html>, autor pristupio 15. svibnja 2015.

Goldstein, Ivo (2003). Hrvatska povijest, Zagreb, 2003.

Gotal, E (2007). Filozofija rata. Dostupno preko https://bib.irb.hr/datoteka/320829.Filozofija_rata.doc

Gugo, Ante (2015). Oluja koju nismo mogli izbjeći, Znanje, Zagreb

Hague R., Harrop M., Breslin S. (2001). Komparativna vladavina i politika, Fakultet političkih znanosti, Zagreb

Harasymiw, Bohdan (2002). Post-Communist Ukraine. University of Alberta. CIUS Press

Hartman, Florence (2007). Mir i kazna. Profil International, Zagreb, 2007.

Hartmann, Florence (1999). Milošević – dijagonala luđaka. Denoel Publishing.

Hayball, Jack (2015). Serbia and the Serbian Rebellion in Croatia 1990-1991. Golsmiths College, University of London, travanj 2015.

Herzog, Michael (2015). New IDF Strategy Goes Public. The Washington Institute. Policywatch 2479. 28. kolovoza 2015. Dostupno preko <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/new-idf-strategy-goes-public>. Autor pristupio 12. veljače 2017.

Hoffman, Frank (2006a). Lessons from Lebanon: Hezbollah and Hybrid Wars, Foreign Policy Research Institute, August 24, 2006.

Hoffman, Frank (2006b). Complex Irregular Warfare: The Next Revolution in Military Affairs, Elsevier Limited on behalf of Foreign Policy Research Institute, Summer 2006b, 395 – 411.

Hoffman, Frank (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia,

Hoffman, Frank (2009a). Hybrid vs. Compound War. Armed Forces Journal.

Hoffman, Frank (2009b). Hybrid Warfare and Challenges. JFQ, Issue 52.str. 34-53.

Hoffman, Frank (2014). On Not So New Warfare: Political Warfare Vs. Hybrid Warfare. July 28 2014. Dostupno preko <http://warontherocks.com/2014/07/on-not-so-new-warfare-political-warfare-vs-hybrid-threats/> Autor pristupio 25. kolovoza 2015.

Holloway, Michael (2017). How Russia Weaponized Social Media in Crimea. objavljeno 10.svibnja 2017. Dostupno preko: www.thestrategybridge.org. Autor pristupio 10. svibnja 2017.

Horbulin, Volodymyr (2016). „Hybrid War: It is just e Beginning“. Dostupno preko <http://en.niss.gov.ua/public/File/englishpublic/Horbulin%20article%20eng%20-%20final%20version.pdf>. Autor pristupio 13. veljače 2017.

Horowitz Richard (2013). Hezbollah's Military and Politics: Any Difference? World Policy Blog, 25. rujna 2013. Dostupno preko <http://www.worldpolicy.org/blog/2013/09/25/Hezbollahs-military-and-politics-any-difference>. Autor pristupio 05. studenog 2016.

Huber Thomas (2002). Compound Warfare: A Conceptual Framework, in Compound Warfare: That Fatal Knot, ed. Thomas M. Huber (Fort Leavenworth, KS: U.S. Army Command and General Staff College Press, 2002).

Huovinen, Kari (2011). Hybrid Warfare – Just a Twist of Compound Warfare? Joint Special Operations University Report 13-4. The JSOU Press, MacDill Air Force Base, Florida. August 2013.

Huovinen, Kari; Petri Oskari (2013). Hezbollah and Taliban: Hybrid Adversaries in Contemporary Conflicts? National Defence University

Irvine, Jill (2011). Hrvatsko proljeće i raspad Jugoslavije. Političke analize, No.7, rujan 2011. str. 28-37. Dostupno preko: <https://hrcak.srce.hr/file/259213>. Autor pristupio 01. veljače 2018.

JNA : rat protiv Hrvatske : scenarij vojnog udara u Hrvatskoj i metode specijalnog rata u njegovoj pripremi : [KOS - tajni dokumenti] / Slaven Letica, Mario Nobilo

Johannesson, Jokull (2017). Russia-Ukraine balance of military power. Journal of International Studies. Vol. 10 (1): 63-73.

Johnson David (2010). Military Capabilities for Hybrid War: Insights from the Israel Defense Forces in Lebanon and Gaza, Rand Corporation, Santa Monica, CA, USA, 2010. Dostupno preko <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA518686>. Autor pristupio 23. travnja 2015.

Johnson J. (2006). The Just War Idea: The State of the Question. Social Philosophy and Policy. No 23 (1): 1671 - 195

Johnson, David (2011). Minding the Middle: Insights from Hezbollah and Hamas for Future War-fare, Strategic Insights, October 2011, Vol 10, Special Issue, 124-137.

Johnson, Richard (2013). Operational Approaches to Hybrid Warfare. Joint Special Operations University Report 13-4. The JSOU Press, MacDill Air Force Base, Florida. August 2013.

Johnson, Richard i McCulloh, Timothy (2013). Hybrid Warfare: Theory of Hybrid Conflict. JSOU, kolovoz 2013.

Jones, Adrian i Molnar, Andrew (1966). Internal Defense against Insurgency: Six Cases. Washington DC: Center for Research in Social Systems

Kadijević, Veljko (1993). Moje viđenje raspada – vojska bez države. Politika, Beograd.

Kais, Roi (2012). "Envoy: Egypt to tighten relations with Hezbollah". Ynetnews, 30. prosinca 2012. Autor pristupio 11.11.2016.

Kalb, Marvin i Saivetz, Karol (2008). The Israeli-Hezbollah War of 2006: The Media as a Weapon in Asymmetrical Conflict. Harvard University.

Karber, Phillip (2015a). Lessons Learned from the Russo-Ukrainian War. Johns Hopkins Applied Physics Laboratory and U.S. Army Capabilities Center ARCIC, 8. srpnja 2015.

Karber, Phillip (2015b) Russian Style Hybrid Warfare. McLean, VA: The Potomac Foundation

Karber, Phillip (2015c). Russia's Hybrid War Campaign. Implications for Ukraine and More. The Potomac Foundation, 10. ožujka 2015. str.22. Dostupno preko <https://drakulablogdotcom3.files.wordpress.com/2015/10/csis.pdf>, autor pristupio 20. veljače 2017.

Karber, Phillip (2015d). Russia's New Generation Warfare. National Geospatial Intelligence Agency, lipanj 2015., dostupno preko <https://www.nga.mil/MediaRoom/News/Pages/Russia's-'New-Generation-Warfare'.aspx>

Kashin, Vasiliy (2014). Khrushchev's Gift: The Questionable Ownership of Crimea. Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine (Minneapolis, MN: East View Press, 2014)

Keegan, John (1993). History of Warfare. Random House, NY.

Kipp W. Jacob (2012). Russian Sixth Generation Warfare and Recent Developments. Eurasia Daily Monitor Vol. 9(17). Dostupno preko http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=38926&cHash=2da97e307823618aa7c#.V4crJLiLS00

Kissinger, H. (2014). Hoe the Ukraine Crisis Ends. The Washington Post, 06. ožujka. Dostupno preko <http://washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/>. Autor pristupio 13. kolovoza 2016.

Klarić, D. (2011). Globalna gerila i razvoj asimetričnih prijetnji. Polemos .Vol.14(1): 135-143

Kober, Avi (2008). The Israel Defense Forces in the Second Lebanon War: Why the Poor Performance?, The Journal of Strategic Studies, 31:1, 3-40, 2008, dostupno preko <http://dx.doi.org/10.1080/01402390701785211>, autor pristupio 11. svibnja 2015.

Kouzeghar H., i Vaseqi, M. (2015). Annexation of Crimea to Russia: Contrast Between Right to Self-determination and Territorial Integrity Preservation in International Law. International Journal of Asian Social Science, Vol 5(4): 189-202.

Kronologija Domovinskog rata. Dostupno preko: <http://centardomovinskograta.hr/wp-content/uploads/2013/06/Domovinski-Rat-Kronologija.pdf> Autor pristupio 03. ožujka 2017.

Kuzio, T., i D'Anieri, P. (2018). The Sources of Russia's Great Power Politics.: Ukraine and the Challenge to the European Order. E-International Relations Publishing.

Landman, Todd (2008). Issues and methods in Comparative Politics. Routledge.

Lara Deeb (2006). Hizballah: A Primer, Middle East Reporter Online, July 31, 2006, Dostupno preko <http://www.merip.org/mero/mero073106.html>. Autor pristupio 03. studenog 2016.

Lasica, Daniel (2009). Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. School of Advances Military Studies.

Lazar, Seth (2016) "War", The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Dostupno preko <http://plato.stanford.edu/archives/sum2016/entries/war/>. Autor pristupio 10. srpnja 2016.

Letica, Slaven i Nobilo, Mario (1991). JNA : rat protiv Hrvatske : scenarij vojnog udara u Hrvatskoj i metode specijalnog rata u njegovoj pripremi : [KOS - tajni dokumenti]. Zagreb, Ingot.

Levitt, Matthew (2013). The Origins of Hezbollah. The Atlantic. 23. listopada 2013. Dostupno preko <http://www.theatlantic.com/international/archive/2013/10/the-origins-of-Hezbollah/280809/>. Autor pristupio 03. studenog 2016.

Lewitt, Matthew (2015). Hezbollah: The Global Footprint of Lebanon's Party of God. Georgetown University Press.

Liles, Samuel (2007). Cyber warfare compared to fourth and fifth generation warfare as applied to the Internet. Technology and Society, 2007. ISTAS 2007. IEEE International Symposium, June 2007.

Lind, W (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. Marine Corps Gazette, October 1989, str. 22-26. Dostupno preko <http://globalguerrillas.typepad.com/lind/the-changing-face-of-war-into-the-fourth-generation.htm>

Luca, Ana Maria (2012). Eyes on Hezbollah, Center for New American Security, 2012, dostupno preko <http://www.cnas.org/node/7969>, autor pristupio 23. travnja 2015.

Lučić, Iвица (2013). Uzroci rata. Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine. Despot Infinitus i Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Lynch, Allen (2001). The Realism of Russia's Foreign Policy. Europe – Asia Studies. Vol. 53. No.1., str. 7-31.

Magaš, Branka i Žanić Ivo (2013). The War in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995. The Bosnian Institute, London.

Makarychev, Andrey, i Sergunin, Alexander (2013). The EU, Russia and Models of International Society in Wider Europe. Journal of Contemporary European Research. Vol.9, Issue 2, str. 313-329.

Marijan, Davor (2002). Bitka za Vukovar. Scrinia Slavonica, Vol. 2, No. 1, 2002., str. 367-402.

Marijan, Davor (2007). Sudionici i osnovne začajke rata u Hrvatskoj 1990.-1991. Časopis za suvremenu povijest. Vol. 40(1). lipanj, 2008.

Marijan, Davor (2008). Slom Titove armije – JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga.

Marijan, Davor (2012). Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji 1991. godine, u: Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990.–1995.: nositelji, institucije, posljedice, (ur. I. Miškulin i M. Barać), Slavonski Brod – Zagreb, 2012.

Marijan, Davor (2014). Krvava bitka za Vukovar. Vojna povijest. Dostupno preko <http://vojnepovijest.vecernji.hr/krvava-bitka-za-vukovar-969947>

Marxen, Christian (2016). The Crimean Crisis from an International Law Perspective. Kyiv Mohyla Law and Politics Journal 2016 (2): 13-36.

Mason, Douglas (2009). An Assessment of the 2006 Lebanon-Israeli War, Joint Forces Staff College, Joint Advanced Warfighting School, Norfolk, VA, USA, 2009, dostupno preko <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a530150.pdf>, suot pristupio 13. svibnja 2015.

Masters, Jonathan i Laub, Zachary (2014). Hezbollah. Council of Foreign relations. 03. siječnja 2014. Dostupno preko <http://www.cfr.org/lebanon/Hezbollah-k-hizbollah-hizbullah/p9155>. Autor pristupio 03. studenog 2016.

Matković, Hrvoje (1998). Povijest Jugoslavije. Naklada Pavičić, Zagreb

Matthews, Matt (2008). We Were Caught Unprepared: The 2006 Hezbollah-Israeli War (Fort Leavenworth, KS: Combat Studies Institute Press, 2008), 34-35

McCuen, John J. (2008). Hybrid wars, Military review, March-April 2008, str. 107-113.

McCulloh, Timothy (2013). Theory of Hybrid Conflict. Joint Special Operations University Report 13-4. The JSOU Press, MacDill Air Force Base, Florida. August 2013.

McElroy, Damien (2014). Putin Mocks the West and Threatens to Turn off Gas Supplies. The Telegraph. 07. ožujka 2014. Dostupno preko: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/10684333/Putin-mocks-the-West-and-threatens-to-turn-off-gas-supplies.html>. Autor pristupio 05. kolovoza 2016.

Medvedev, Dmitry (2016). Social and Economic development of Russia: Finding new Dynamis. Russian Journal of Economics. Vol.2. str. 327-347.

Međimorec, Miroslav (2003). Opće vojno-političko stanje nakon sarajevskog primirja. National Security and the Future, Vol 4., No.1-4., str 27-32. Dostupno preko http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=28838. Autor pristupio 20. ožujka 2017.

Mellies, Penny (2009). Hamas and Hezbollah: A Comparison of Tactics. In Back to Basics: A Study of the Second Lebanon War and Operation CAST LEAD. Fort Leavenworth, KS: Combat Studies Institute Press.

Mendenhall, Slade (2013). War and Ideology. Dostupno preko <http://themendenhall.com/2013/05/22/war-and-ideology/> Autor pristupio 01. veljače 2017.

Mesić, Stjepan (1994.). The Demise of Yugoslavia: A Political Memoir. Central European (engleska verzija knjige "Kako je srušena Jugoslavija: politički memoari"). University Press, New York,

Mesić, Stjepan: Put u rat, u Žanić Ivo i Magaš Branka (1999). Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.-1995., Naklada Jesenski i Turk. Zagreb

Mijalkovski, Milan i Radović, Vesela (2010). Istine i zablude o Jugoslovenskoj narodnoj armiji u raspadu Jugoslavije, str. 20. Dostupno preko <http://kpolisa.com/KP15/PDF15/kp15-I-1-Mijalkovski-Radovic.pdf>. Autor pristupio 02. travnja 2017.

Moore, Molly (2006). Israelis Confront New Kind of War, The Washington Post, 09. kolovoza 2006. str. A11.

Morrison, John (1993). Pereyslav and After: The Russian-Ukrainian Relationship. International Affairs. Royal Institute of International Affairs 1944-. Vol 69. No 4. Listopad 1993 (677-703), str. 67. Dostupno preko https://www.jstor.org/stable/2620592?seq=1#page_scan_tab_contents. Autor pristupio 12. veljače 2017.

Moseley, Alexander (1997). A Philosophy of War. University of Edinburgh

Motyl, Alexander (1993). Dilemmas of Independence: Ukraine after Totalitarianism, Council of Foreign Relations Press, New York

Mrduljaš, Saša (1992). Prosotorno-demografski rezultati srpske velikodržavne agresije u Bosni i Hercegovini krajem 1992., Časopis za suvremenu povijest. Vol. 41, No.1. 2009. str. 195-219.

NATO review (2014) Deterring Hybrid Warfare: A Chance for NATO and the EU to Work Together? www.nato.int pristupio 27. ožujka 2015

Nazor, Ante (2014). Povijest, povjesnica, pravo i pravda. Hrvatska revija 2, 2014. Dostupno preko <http://www.matica.hr/hr/428/Povijest%20i%20povjesnica,%20pravo%20i%20pravda/> Autor pristupio 02. travnja 2017

Nazor, Ante (2016). Haška presuda Šešelju i činjenice. Hrvatski vojnik, broj 499. Dostupno preko: <https://hrvatski-vojn timer.hr/en/godina-2016-menu/item/1876-haska-presuda-seselju-i-cinjenice-2-dio.html>

Nemeth, William J.(2002). Future War and Chechnya: A Case For Hybrid Warfare, Naval Post Graduate School, Monterey, CA, USA, 2002, dostupno preko http://edocs.nps.edu/npspubs/scholarly/theses/2002/Jun/02Jun_Nemeth.pdf, autor pristupio 13. svibnja 2015.

Pavić Ivica i Mišković Jakša (2010). Pomorska blokada tijekom Izraelsko-libanonskog sukoba 2006 // Adrias (Split). (2010), 17, str. 235-256. Dostupno preko <http://hrcak.srce.hr/file/110639>. Autor pristupio 03. studenog 2016.

Pearlman and Cunningham (2011). Non State Actors, Fragmentation and Conflict Processes. Journal of Conflict Resolution. 56(1)3-15. Dostupno preko <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022002711429669>.

Perry, Bret (2015). Non Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations. Small Wars Journal, 14. kolovoza 2015. Dostupno preko:

Petek, Ana (2012). Pojmovnik. Hrvatska i komparativna javna uprava. Vol 12, Issue 1: 301-312. Dostupno preko: hrcak.srce.hr/file/196077

Peters, Ralph (2006). Lessons From Lebanon: The New Model Terrorist Army. Armed Forces Journal Vol. 114 (3).

Pew Research Center (2015). Key findings from poll on the Russia-Ukraine conflict. Dostupno preko: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/06/10/key-findings-from-our-poll-on-the-russia-ukraine-conflict/>

Picula, Boško (2012) Božja stranka na čelu Libanona – od rata do vlasti. Političke analize. Godište III, broj 11, str 30-37. Zagreb, rujan 2012. Dostupno preko https://www.fpzg.unizg.hr/images/50016358/PA_11.pdf. Autor pristupio 03. studenog 2016.

Pokaz, Ivan (2009). Pregled i analiza vojne situacije RH i BiH u periodu 1991. do 1995. u kontekstu operacije «Oluja». Ekspertno izvješće za predmet IT-60-09-T

Pokaz, Ivan (2015). Oluja – Odgovor na strategiju realne prijetnje. Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb.

Qassem, Naim (2010). Hizbullah - Story from Within. Saqi, London. Dostupno preko: <https://books.google.hr/books?id=ejkhBQAAQBAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>.

- Radelić, Zdenko (2006). Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., Zagreb, Školska knjiga.
- Radkovets, Yuriy (2015a). Today's Russia's Hybrid Policy as a Strategy for the Implementation of its National Geopolitics. Hybrid Wars as a Continuation of Hybrid Policy. BINTEL Geopolitical Analytics Journal. Special Issue. 2015., str. 4-11.
- Radkovets Yuiry (2015b). Russia's Armed Agression against Ukraine: Peculiarities of Preparation and Conducting New Challenges and Threats. BINTEL Geopolitical Analytics Journal, Kijev, Ukrajina, 2015
- Raguž, Jakša (2006). Ratni put 151. samoborske brigade HV., Samobor 2006.
- Ramet, Sabrina Petra (1996). Balkan Babel. Westview Press, 2. izdanje
- Ratsiborynska, Vira (2016). When Hybrid Warfare Supports Ideology: Russia Today. Research Paper. NATO Defense College, Rome. Broj 133, studeni 2016.
- Rachok, Antolij (2014). The Russia-Ukraine Conflict: Current Situation, Consequences, Prospects. Analytical Report by Razumkov Centre. National Security & Defence. No.5-6 s Dostuno preko <http://www.uceps.org/eng/journal.php?y=2014&cat=206>, Autor pristupio 13. veljače 2017.
- Ratsiborynsk, Vira (2018). Russia's hybrid warfare in the Form of its Energy Manouvers Against Europe: How EU and NATO can respond? NATO Research Division, NATO Defense College Rome. June 2018, No. 147.
- Rayman, Noah (2014). UN General Assembly: Crimea Referendum was Illegal. The Time. 27. ožujka 2014. Dostupno preko: <http://time.com/40497/un-crimea-russia-ukraine-general-assembly/>.Autor pristupio 22.rujna 2018.
- Renz Betina i Smith Hanna (2016).: Aleksanteri Papers. Russia and Hybrid Warfare – Going Beyond the Label Hybrid Warfare as an operational approach to war – a new war winning formula? Aleksanteri Institute, University of Helsinki. Kikimora Publications
- Rickard, Daniel (2006). Just War and Realism.
- NATO StratCom COE (2015). Analysis of Russia's Information Campaign Against Ukraine. RIGA. Dostupno preko: file:///Users/nbrzica/Downloads/russian_information_campaign_public_12012016fin.pdf. Autor pristupio 15. ožujka 2017.
- Ripley, T., i Jones, B. (2014). Analysis: How Russia Annexed Crimea. IHS Jane's Defense Weekly, vol. 51 (14) p. 5.

Ripley, Tim (2014). Operation Donbas: Russia's Special Operations in Eastern Ukraine. Dostupno preko: <http://www.timripley.co.uk/articles/2014/Operation-Donbas-30-May-2014.pdf>

Robb, John (2007.) *Brave New War: The Next Stage of Terrorism and the End of Globalization*. New Jersey: John Wiley & Sons

Roberts, Mark. "The Direction of War: Contemporary Strategy In Historical Perspective. By Hew Strachan. New York, N.Y: Cambridge University Press, 2013.." *Journal of Strategic Security* 7, no. 3 (2014): 98-99. Dostupno preko

Roksandić, Drago (2012). O manjinskom legitimitetu i legalitetu : Srbi u Hrvatskoj između lojalnosti, neposlušnosti i pobune 1989.-1990., / Iz hrvatske povijesti 20. stoljeća – Iz hrvatske zgodovine 20. stoletja (uredili Iskra Iveljić, Stjepan Matković i Žarko Lazarević). Inštitut za novejško zgodovino, Ljubljana 2012., str. 147-174.

Rosenau, William (2007). *Subversion and Insurgency*. RAND Counterinsurgency Study, Paper 2. RAND Institute. National Defence Research Institute

Rudolf, Davorin (1999). *Rat koji nismo htjeli*, Zagreb: Nakladni zavog Globus

Rueda, Edwin (2001). *New Terrorism? A Case Study of Al-Qaida and the Lebanese Hezbollah*, Na-val Post Graduate School, Monterey, CA, USA.dostupno preko <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a402006.pdf>, autor pristupio 13. svibnja 2015.

Russia and Hybrid Warfare. Aleksanteri Papers, 01/2016. Aleksanteri Institute, University of Helsinki. Dostupno preko www.helsinki.fi

Sadowski, David i Becker, Jeff (2010). *Beyond the Hybrid Threat: Asserting the Essential Unity of Warfare*. *Small Wars Journal*, str. 1-13.

Scarow H. (1969). *Comparative political analysis*, Harper and Row, New York.

Sell, Louis (2002). *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*. Duke University Press. Durham, London.

Sergi, Bruno (2018). Putin's and Russian-led Eurasian Economic Union: A Hybrid half-economics and half-political Janus Bifrons. *Journal of Eurasian Studies*. Vol. 9., str. 52-60.

Šešelgyte, Margarita (2014). Can Hybrid War Become the Main Security Challenge for Eastern Europe. *European Leadership Network*. Dostupno preko www.europeanleadershipnetwork.org. Autor pristupio 11. svibnja 2014.

Sharp, Jeremy (2006). Lebanon: The Israel-Hamas-Hezbollah Conflict, Federation of American Scientists, Congressional Research Service Report for Congress. Dostupno preko <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33566.pdf>. Autor pristupio 14. svibnja 2015.

Shaun Walker, "Vladimir Putin Offers Ukraine Financial Incentives to Stick with Russia," The Guardian, December 18, 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/dec/17/ukraine-russia-leaderstalks-kremlin-loan-deal>. Autor pristupio 22. veljače 2017.

Sheild, Ralph (2007). Israel's Second Lebanon War: A Failure of Afghan Model Warfare, Naval War College, Joint Military Operations Department, Newport, RI, USA. Dostupno preko <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a470727.pdf>. Autor pristupio 13. svibnja 2015.

Slanchev, Bronslav (2012). Military Threats: The Costs of Coercion and the Price of Piece. Cambridge. Cambridge University Press.

Sobelman, Daniel (2010). Hizbollah – From Terror to Resistance: Towards a National Defense Strategy. u Israel and Hizbollah: An Asymmetric Conflict in Historical and Comparative Perspective. New York: Routhledge

Sokolosky, Richard (2017). The New NATO Russia Military Balance - Implications for European Security. Carnegie Endowment for International Peace. Dostupno preko: <http://carnegieendowment.org/2017/03/13/new-nato-russia-military-balance-implications-for-european-security-pub-68222>

Spasovski, M., Kisošev, S., Živković, D. (1995) The Serbis in the Former SFR Yugoslavia, The Serbian Questions in the Balkans. Beograd, Geografski fakultet. Dostupno preko: www.rasto.org.yu

Sudakov, Dmitry (2018). Russia is losing staunch ally Kayakhstan. Dostupno preko: <http://www.pravdareport.com/world/ussr/21-03-2018/140442-kazakhstan-0/> Autor pristupio 22. rujna 2018.

Špegelj, Martin: Prva faza rata 1990-1992. Pripreme JNA za agresiju i hrvatski obrambeni planovi u u Žanić Ivo i Magaš Branka (1999). Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.-1995., Naklada Jesenski i Turk. Zagreb

Stephen Biddle and Jeffrey A. Friedman (2008). The 2006 Lebanon Campaign and the Future of Warfare: Implications for Army and Defense Policy (Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, 2008).

Stoltenberg, Jens, Secretary General, 25.03.2015. Combating Russian Hybrid Warfare – Top Priority. Dostupno preko www.sputniknews.com

Hew Strachan (2013). *The Direction of War: Contemporary Strategy in Comparative Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.

Strčić, Petar (2009). Pouke Jakova Sirotkovića o gospodarskim uzrocima raspada SFR Jugoslavije i velikosrpske agresije na Hrvatsku, *Problemi sjevernog Jadrana*, br.9

Tatalović, Siniša (1994). Strategija obrane i rat u Hrvatskoj. *Politička misao*. Vol XXXI, No.1, tr. 113-122

Tatham, S. (2013). *U.S. Governmental Information Operations and Strategic Communications: a Discredited Tool or User Failure? Implications for Future Conflict*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.

Thiele, Ralph (2015). Crisis in Ukraine – the Emergence of Hybrid Warfare. *ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security*. Issue No. 347. May 2015.

Thorton, Rod (2016). Turning strengths into vulnerabilities: the art of asymmetric warfare as applied by the Russian military in its hybrid warfare concept. *University of Helsinki*. Kikimora Publications. Aleksanteri Papers, 01/2016, str 51-56.

Trenchard, Terence (2011). *Hezbollah in Transition: Moving from Terrorism to Political Legitimacy*, U.S. Army War College, Carlisle, PA, USA. Dostupno preko <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a560136.pdf>. Autor pristupio 13. svibnja 2015.

Tuđman, Miroslav (2008a). Informacijski rat protiv oslobodilačke operacije "Oluja" : rasprave o doktrini informacijskog rata, scenarijima haških optužnica i hrvatskoj samobitnosti / [urednici Miroslav Tuđman, Mate Ljubičić]. - Zagreb : UHIP, 2008. – 295.

Tuđman, Miroslav (2008b). *Informacijsko ratište i informacijska znanost*. Hrvatska sveučilišna naklada.

Tus, Anton: Rat u Sloveniji i Hrvatskoj do Sarajevskog primirja u u Žanić Ivo i Magaš Branka (1999). *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991.-1995.*, Naklada Jesenski i Turk. Zagreb

Ulrik Franke (2015) 'War by non-military means: understanding Russian information warfare', FOI Report, FOI-R-4065-SE, March 2015, p. 41. < <http://www.foi.se/en/Top-menu/Pressroom/News/2015/War-by-Non-Military-means/>>.

Urban, Mark (2015). How many Russians are fighting in Ukraine. *BBC News*, 10. ožujka 2015. Dostupno preko <http://www.bbc.com/news/world-europe-31794523>. Autor pristupio 02. travnja 2017.

Uri Bar, Joseph (2010). *The Hubris of Initial Victory: The IDF and the Second Lebanon War in Israel and Hezbollah*. London: Routledge. str. 156-159.

Valentić, Mirko (2010). Rat protiv Hrvatske 1991.-1995. Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje ; Zagreb : Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.

Vasić, Miloš (1996). "The Yugoslav Army and Post-Yugoslav Armies" u knjizi Davida Dykera i Ivana Vejvoda: Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth. NewYork: Longman, 1996., str.116-130

Vasiljević, Aleksandar. Svjedočenje na suđenju Slobodanu Miloševiću na Haškom tribunalu, dana 05. veljače 2003., 15772, 15789

Violence and Terrorism. 6th Edition. McGraw-Hill. New York

Weedon, Jen (2015). Beyond Cyber War: Russia's Use of Strategic Cyber Espionage and Information Operations i Ukraine. NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence, Tallin Estonia. Dostupno preko https://ccdcoe.org/sites/default/files/multimedia/pdf/CyberWarinPerspective_Weedon_08.pdf

Weinthal Benjamin (2013). A False Distinction: The Division of Hezbollah into Political and Military Wings. Friends of Israel Initiative. 02. rujna 2015, paper No.14. Dostupno preko: http://www.friendsofisraelinitiative.org/uploads/papers/pdf/FOI_Paper14.pdf. Autor pristupio 05.studenog 2016.

Weisburd, Andrew i Watts Clint (2016), Trolling for Trump – How Russia is Trying to Destroy Our Democracy. November 6, 2016. WarOnTheROcks. Dostupno preko www.warontherocks.com, autor pristupio 07. studenog 2016.

Wright, Quincy (1942). A Study of War. The University of Chicago Press. Chicago.

Žunec, Ozren (2008). Socijalna konstrukcija pobune Srba u Hrvatskoj 1990.-1995. godine. Časopis za suvremenu povijest, br. 1., str.33-46.

9. Popis slika

Slika 1: McCullohiov teorijski okvir.....	53
Slika 2: Karberov okvir hibridnog ratovanja.....	57
Slika 3: Primjeri plakata koji su korišteni u Hrvatskoj za promicanje srpske ideologije prostorne ekspanzije.....	96
Slika 4: Rat Srbije i Hrvatske 1990.-1992. godine - Analiza čimbenika hibridnog modela	130
Slika 5: Organizacijska struktura Hezbollaha	138
Slika 6: Prikaz broja ispaljenih raketa od strane Hezbollaha na dnevnoj bazi	156
Slika 7: Poster Hezbollaha iz 2006: "Vi se naša slava, Vi ste božji ljudi s kojima možemo pobijediti... A mi pobjeđujemo."	162
Slika 8: Rat Hezbollaha i Izraela 2006. godine - Analiza čimbenika hibridnog modela	169
Slika 9: Ruska hibridna politika	178
Slika 10: Ruska hibridna politika prema EU, NATO i Ukrajini	185
Slika 11: Rat Rusije i Ukrajine 2014. godine - Analiza čimbenika hibridnog modela	219
Slika 12: Usporedba čimbenika hibridnog modela u tri studije slučaja	224
Slika 13: Manifestacija suvremenog hibridnog rata.....	225

10. Popis tablica

Tablica 1: Prikaz teorijskih okvira i modela nastalog njihovim kombiniranjem	22
Tablica 2: Kratki pregled "pobjedničkih" pristupa ratu	41
Tablica 3: Gerasimova strategija - temeljne razlike između konvencionalnog i hibridnog rata.....	47
Tablica 4: Rezultati demokratskih izbora u SR Hrvatskoj 1990. godine (stranke koje su prošle izborni prag).....	85
Tablica 5: Tablični prikaz rezultata istraživanja	131

Tablica 6: Rakete kojima je Hezbollah raspolagao u ratu 2006. g i njihov domet	159
Tablica 7: Tablični prikaz rezultata istraživanja	168
Tablica 8: Tablični prikaz rezultata istraživanja	218
Tablica 9: Pregled broja ispitanika po studiji slučaja.....	221
Tablica 10: Komparativni prikaz vrednovanja čimbenika hibridnog modela za tri studije slučaja. 222	
Tablica 11: Faze hibridnog rata	227

PRILOG 1: Generički primjer upitnika

ZNANSTVENO ISTRAŽIVANJE – HIBRIDNO RATOVANJE ANKETNI UPITNIK (ogledni primjerak upitnika koji je za potrebe istraživanja prilagođen pojedinačnoj studiji slučaja i preveden na engleski jezik)

Poštovani,

Ovaj anketni upitnik provodi se kao dio znanstvenog istraživanja za potrebe izrade doktorske disertacije «Hibridno ratovanje i suvremeni sukobi – komparativna analiza tri studije slučaja». Vi ste izabrani kao relevantan stručnjak, i Vaše sudjelovanje u ispitivanju doprinijet će boljem razumjevanju ovog novog oblika ratovanja. Istraživanje je dizajnirano na temelju 16 čimbenika hibridnog modela koji se odnose na hibridnog aktera u ratu. Svako pitanje u ovom anketnom upitniku odnosi se na jedan čimbenik. Potrebno je na vrijednosnoj ljestvici ocjenu od 1 do 4 vrednovati prisutnost/učinak svakog čimbenika na ishod rata, na sljedeći način:

- (1) čimbenik nije prisutan,
- (2) zamjećuje se prisutnost čimbenika, ali nema značajan utjecaj na pokretanje ili ishod rata
- (3) čimbenik je prisutan i značajno utječe na pokretanje ili ishod rata
- (4) čimbenik je prisutan u tolikoj mjeri da je od presudne važnosti za pokretanje ili ishod rata

Zahvaljujem Vam na sudjelovanju.

1. Jedinstveni politički cilj

- (1) jedinstveni politički cilj hibridnog aktera evidentan je od samog početka rata,
- (2) jedinstveni politički cilj moguće je identificirati raščlambom postupaka hibridnog aktera, no on se može mijenjati ili evolvirati tijekom rata, a hibridni akter nameće narativ koji prikriva pravi cilj.
- (3) jedinstveni politički cilj hibridne strane u ratu nije jasno vidljiv, postoji više različitih ciljeva od kojih se nijedan ne ističe,
- (4) jedinstveni politički cilj hibridne strane u ratu je prikriven u tolikoj mjeri da je hibridnom akteru omogućeno negiranje odgovornosti u ratu.

2. Postojanje specifične ideologije

- (1) Ideologija nema nikakav utjecaj na rat, protivnici u ratu nemaju značajnih ideoloških razilaženja,
- (2) Postoje ideološka razilaženja među suprotstavljenim stranama, ali ideologija nije temeljni pokretač rata,
- (3) Specifična ideologija hibridnog aktera koja se razlikuje od ideologije suprotstavljene strane jedan je od važnih čimbenika u ratu.
- (4) Specifična ideologija hibridnog aktera značajno odudara od ideologije protivničke strane. Ideološka različitost je temeljni pokretač rata i glavna sila koja utječe na njegov ishod.

3. Percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji

- (1) Sudjelovanje hibridnog aktera u ratu nije motivirano percepcijom ugroze vlastitoj egzistenciji
- (2) Sudjelovanje hibridnog aktera u ratu nije motivirano ugrozom vlastitoj egzistenciji, ali hibridni akter nastoji na taj način opravdati svoje postupke
- (3) Kod hibridnog aktera postoji percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji ali ona nije ključni pokretač rata
- (4) Kod hibridnog aktera postoji jaka percepcija ugroze vlastitoj egzistenciji i ona je jedan od ključnih pokretača rata.

4. Organizacijska struktura i sastav snaga

- (1) Hibridni protivnik nema razvijenu organizacijsku strukturu i ovaj čimbenik nema utjecaj na rat
- (2) Hibridni protivnik razvijenu organizacijsku strukturu i sastav snaga koji nisu prilagođeni specifičnim uvjetima rata, izostaje učinak na ishod rata.
- (3) Hibridni protivnik ima dobro razvijenu organizacijsku strukturu i sastav snaga, učinak na ishod u ratu je zamjetan ali ne presudan

- (4) Organizacijska struktura i sastav snaga hibridnog protivnika razvijene su u tolikoj mjeri da predstavljaju presudan faktor za učinkovitost u ratu.

5. Asimetrija

- (1) nije prisutna asimetrija između suprotstavljenih strana
- (2) zamjećuje se asimetrija u kvantitativnim sposobnostima suprotstavljenih strana
- (3) postoji očigledna asimetrija u kvantitativnim sposobnostima suprotstavljenih strana, strategija hibridnog aktera nije u većoj mjeri usmjerena na eksploataciju slabosti protivnika, niti je strategija hibridnog aktera učinkovita u smislu eksploatacije vlastitih prednosti u cilju pozitivnog ishoda rata.
- (4) hibridni protivnik nije nužno kvantitativno jači ali iznimno učinkovito eksploatira slabosti protivnika, a primjenom nekonvencionalnih metoda njegove snage pretvara u slabosti što značajno utječe na ishod rata.

6. Taktika iznurivanja

- (1) Hibridni akter ne primjenjuje taktiku iznurivanja protivnika
- (2) Hibridni akter primjenjuje taktiku iznurivanja protivnika u fizičkoj domeni
- (3) Hibridni akter primjenjuje taktiku iznurivanja protivnika i u kognitivnoj domeni, ali ona nije ključni element koji utječe na ishod rata
- (4) Taktika iznurivanja protivnika u fizičkoj ili kognitivnoj domeni ključni je element temeljem kojeg hibridni akter ostvaruje dominaciju u ratu.

7. Eksploatacija lokalnog stanovništva

- (1) Hibridni akter u ratu nije provodio mjere usmjerene prema lokalnom stanovništvu
- (2) Hibridni akter je provedbom informacijskih i drugih nevojnih metoda djelovao na lokalno stanovništvo s ciljem pridobivanja njihove naklonosti
- (3) Hibridni akter stekao je naklonost značajnog dijela lokalnog stanovništva i uspio nametnuti vlastiti narativ.
- (4) Hibridni akter eksploatirao je lokalno stanovništvo na način da se određeni dio aktivno uključio u rat na strani hibridnog aktera.

8. Primjena novih tehnologija

- (1) Hibridni akter u ratu nije imao pristup suvremenim tehnologijama
- (2) Hibridni akter je u manjoj mjeri koristio suvremene tehnologije koje su mu bile ograničeno dostupne, ili je očekivano koristio tehnologije za koje je već bilo poznato da su mu bile na raspolaganju
- (3) Hibridni akter je koristio suvremene tehnologije, i to tehnologije koje mu nisu svojstvene, međutim to nije bitno utjecalo na ishod rata
- (4) Hibridni akter je temeljio svoje cjelokupno djelovanje na novim i njemu nesvojstvenim tehnologijama koje su mu bile dostupne u velikim količinama, a što je bitno utjecalo na ishod rata

9. Informacijske operacije

- (1) Hibridni akter nije u ratu provodio informacijske operacije ni specijalne operacije
- (2) Hibridni akter je u manjoj mjeri provodio informacijske operacije, uglavnom se oslanjao na specijalne informacije
- (3) Hibridni akter je provodio informacijske operacije s ciljem motiviranja vlastitih snaga, a unošenja nemira među protivničke snage i lokalno stanovništvo.
- (4) Hibridni akter koristi sve dostupne resurse za provedbu složenih informacijskih operacija s ciljem širenja vlastitog narativa i dostizanja strateškog cilja na međunarodnoj razini.

10. Politička subverzija

- (1) Nema dokaza o provedbi političke subverzije od strane hibridnog aktera
- (2) Postoje nepotvrđeni navodi o oblicima političke subverzije od strane hibridnog protivnika
- (3) Hibridni protivnik provodio je političku subverziju, no to nije bitno utjecalo na ishod rata.
- (4) Politička subverzija koju je provodio hibridni protivnik značajno je utjecala na ishod rata.

11. Stvaranje utočišta i potpora proxy snagama

- (1) Hibridni akter nije koristio proxy snage u ratu jer se rat odvijao na teritoriju hibridnog aktera

- (2) Hibridni protivnik nije koristio proxy snage i stvarao utočišta iako se rat odvijao na teritoriju protivničke strane
- (3) Hibridni protivnik je koristio proxy snage i stvarao je utočišta na teritoriju protivnika ali to nije značajno utjecalo na ishod rata
- (4) Hibridni protivnik je koristio proxy snage i stvarao utočišta u na teritoriju protivnika i to je značajno utjecalo na ishod rata.

12. Konvencionalna vojna intervencija

- (1) intervencije od strane hibridnog protivnika nije bilo,
- (2) došlo je do intervencije odnosno angažmana konvencionalne vojne sile pri čemu je došlo do demonstracije sile na samoj granici. Prelaska granice nije bilo i nije bilo udara na teritorij ciljane zemlje,
- (3) došlo je do intervencije odnosno angažmana konvencionalne vojne sile pri čemu je došlo do demonstracije sile na samoj granici. Došlo je do povremenih prelazaka državne granice, ali su vršeni napadi na teritorij ciljane zemlje.
- (4) Konvencionalne vojne snage hibridnog protivnika prešle su državne granice ciljane zemlje i provodile vojne operacije na teritoriju ciljane zemlje.

13. Zamagljivanje ratnog stanja i odgovornosti aktera

- (1) Hibridni akter nije poricao vlastitu odgovornost ni sudjelovanje vlastitih snaga u ratu
- (2) Hibridni akter nije poricao sudjelovanje u ratu ali sebe prikazuje kao neutralnu stranu u ratu, odnosno kao stranu koja se brani.
- (3) Hibridni akter poriče izravno sudjelovanje u ratu a odgovornost za rat prebacuje na drugu stranu,
- (4) Hibridni akter poriče umiješanost u rat i vlastitu ulogu u istom.

14. Sinergijska primjena konvencionalnog/nekonvencionalnog

- (1) Hibridni akter nije provodio konvencionalne/nekonvencionalne operacije operacije
- (2) Hibridni akter je u manjoj mjeri provodio konvencionalne/nekonvencionalne operacije
- (3) Hibridni akter je provodio konvencionalne/nekonvencionalne operacije u značajnoj mjeri ali one nisu imale presudan utjecaj za ishod rata
- (4) Hibridni akter se uglavnom oslanjao na primjenu konvencionalnih/nekonvencionalnih operacija i one su imale presudan utjecaj na ishod rata

15. Klasifikacija ključnih aktera u ratu

- (1) Obje strane u ratu su konvencionalne sile (državni akteri), i nijedna nema obilježja hibridnog aktera
- (2) Obje strane u ratu su državni akteri, ali samo jedna ima obilježja hibridnog protivnika,
- (3) Jedna od ratljenih strana je nedržavni akter, a druga je državni akter. Samo jedna strana u ratu ima obilježja hibridnog protivnika
- (4) Obje zaraćene strane su nedržavni akteri, ali samo jedna ima obilježja hibridnog protivnika.